

Hondert seldzame aanmerkingen so in de genees- als heel- en sny-konst

<https://hdl.handle.net/1874/212911>

HONDERT GENEES HEEL
en
SNYKONSTIGE - AANMERKINGEN
van
Cornelis Stalpart
vander Wiel

HONDEBT SELDZAME
AANMERKINGEN,

SO INDE

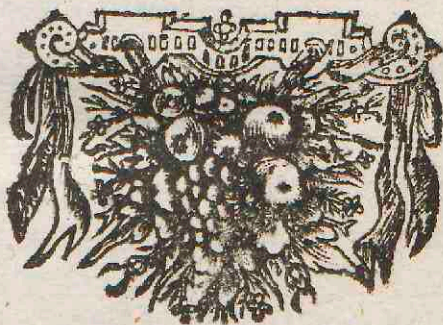
Genees- als Heel- en Sny-konst,

MEEST

By eygen ondervinding , van tijt tot
tijt , vergadert , en opgestelt.

DOOR

CORNELIS STALPART vander WIEL,
Stads Doctor in 's Graven-hage.

AMSTERDAM,

By JOHAN ten HOORN , Boekverkoper
over het Oude Heere Logement. 1682.

OPDRACHT,

AAN DE

Eedle Achtbare Heeren, de Heeren,
Schout, Burgemeesteren, Schepe-
nen, en Regeerders der Stede
's Gravenhage.

Mr. ADRIAEN ROSA, *Baillin.*

Mr. JOHAN DEDEL.

Mr. FRANCOIS DOUBLETH;
Heer van Groenevelt.

Mr. WILLEM van SCHUYLENBURG,
Regerende Burgemeesteren.

Mr. JOHAN ROSA.

WILLEM ROTTERMONT.

Mr. NICOLAAS SPLINTER.

PIETER POTS.

WILLEM TURNHOUT.

JOHAN van BYEMONT,
Regerende Schepenen.

OPDRACHT.

Mitsgaders aan d'Heeren.

HEYMAN BEUCKELAAR,
Theſaurier.

Mr. NICOLAAS vander HOUCK,
Penſionaris.

Mr. ANTHONY de VEER, *Secretaris.*

Ed. A. A. Heeren.

IK heb geoordeelt, dat 'er
aan d'eene zyde, eene groo-
te ondankbaarheyt ſoude
zijn, by aldien ik de vrugten van
mijn arbeyt, niet aan U Ed. A. A.
quame opte offeren: Als zijnde die
gene, die niet alleen hier ter Stede
geboren, maar ook in d'ſelve opge-
voet ben, en aldaar d'eerſte begin-
ſelen, en gronden, van mijne voor-
genome oeffeninge, onder Uwer
Ed. A. A. Voorſaten goet beleyt, als
Hoog-Opſienders vande Latijnsche
Schole, geleght heb: Ende die na-
der-

OPDRACHT.

derhand , mijn voorgenome oogmerk bereykt , en mijn doel-wit getroffen hebbende , by gemelte Ed. A. A. met de weldaat van een Jaarlijkse Erkenentnisse begiftigt , en als haare Ed. A. A. Stadts-Medicijn , van den Jare 1642 af , tot nu toe , waardig geagt ben : En aan d'andere zijde , dagt'et my nootfakelijk te zijn , my onder U Ed. A. A. vleuglen te verschuylen , en bescherming by U Ed. A. A. te soecken , of 't misschien gebeuren mogt , dat eenige ongenege en nydige Personen (gelijk veeltijts in sodanigen gelegenthey , insonderhey in dese bedorve Eeuwe geschiet) dese mijne Aanmerkingen , even als bose honden quamen aan te baffen : Hier op dan steunende , sal

O P D R A C H T.

ik den Al-mogenden Godt bidden,
dat hy U Ed. A. A. Heeren Reo-
ringe voorspoedig make, ~~en~~
lang met sijnen zegen, tot welkant
der Borgerye, en Gemeente van
's Gravenhage, wil blijven bywoo-
nen. 't Welk van herten wenscht

Uwer Ed. A. A.

Verpligten Dienaar

*Cornelis Stalpart
vander Wiel.*

VOOR-

V O O R - R E D E .

Die sig tot de Practijk der Genees-
of Heel-konst begeeft, moet by
sig selfs van te voren wel over-
denken, dat hy niet een gering,
maar uytnemend, en kostelijk hem toever-
trouwt pandt onder handen neemt, 't welk
niet alleen alle Schepselen op aarde, in
waardigheyt en uytstekenheyt te boven
gaat, maar waar in daar-en-boven alle
gaven t'samen-gehoopt zijn, die yder in 't
bysonder, in verscheydene soorten van
Dieren, de allergrootste schijnen te zijn,
so dat den Mensch met regt vande Wys-ge-
rige eertijds Microcosmos of kleyne We-
relt genoemt is, De voortreflijkheyt van
den Mensch bestaat ook daar in, dat hy niet
alleen na Godts Beelt en gelijkenis gescha-
pen, maar dat hem in die sterffelijke woon-
plaatse sijns lichaams een onsterffelijke
* 5 Ziel

V O O R - R E D E .

Zielgegeven is , en schoon hy sig dagelijks door veele feylen besoodelt , so kan hy egter dat aangeboren ligt , sodanig niet verduysteren , of daar blijft altijt eenigen glans van die Goddelijke Wijsheyt in hem overig , die van hem is afstralende : En al is 't dat hy in vergelyking met eenige Beesten , en onredelijke Schepselen , een onvolmaakt en swak Dier schijnt te zijn , so kan egter in gene der wilde Beesten soodanige sterkte of kragt bevonden werden , die by de dapperheyt van een Mensch te vergelyken zy : Also Godt hem een merkteken van sijne Goddelijke kragt heeft ingedrukt , waar op hy steunende , alle de onvernuftige Beesten , en Schepselen sig onderwerpt , deselve tot sijne noodzakelikeheyt , gemak en vermaak gebruykende , zijnde ook zelfs den Hemel , en d' Aarde , met alles dat daar inne vervat wert , tot sijnen dienst : also Godt niets van 't geene by hem geschapen is , van noden heeft : En alhoewel eenige schaduwe van redelikeheyt in verscheyde Beesten schijnt overig te zijn , so strekt sig evenwel die schijn
van

V O O R - R E D E .

van reden niet wyt tot velerhande, en onderscheydene gebruyken, maar haar is alleenlijk, so veel voorzigtigheyt van Godt medegedeylt en vergunt, als sy voor sig selfs, en tot behoudinge haares lighaams, van noden hebben: Maar de Mensch daarentegen is met reden begaast, en heeft onder so vele geschapene Dieren, alleen de kennis van Goddelijke en wereltliche saken, zijnde daar-en-boven met de hulp-middelen van alles wyt te voeren, van Godt voorzien, sulks dat hy door sijn bysonder en hoogdravent vernuft alle andere Dieren verre te boven gaat. Ja dat meer is, d'eeniggeboren Sone Godts, onsen Verlosser en Saligmaker; heeft door de by hem aangenome Menschelijke Natuer, 't menschelijk geslagt daarenboven in waardye en heerlijkheyt, ook doen blinken en wytsteken.

Het is dan wel nootsakelijk, dat yder die dese Konst wil oeffenen, van te voren niet alleen goede gronden legge, maar sulx volbragt hebbende, ook daarenboven Godt ernstig om wijsheyt, en om den zegen over
 sijnen

V O O R - R E D E .

*finen arbeyt aanroepē , ook dat hy alle
 neerftigheyt , en yver aanwende , om fijne
 kenniffe nog dagelijks meer en meer te doen
 groeyen en aanwaffen , op dat de Genees-
 konft door dagelijksche ondervindingen ,
 meerder fekerheyt bekomē , en de manier
 van geneefing fo veel helderder en klaarder
 aangewefen werde , gelijk defelve nu eni-
 ge Jaren herwaarts (waar over dien
 Groten , en Alwijfen Godt niet genoeg
 kan gedankt zijn) door den onvermoey-
 den arbeyt van vele uytftekende Verftan-
 den , in verfcheyde nabuerige Conink-
 rijken , en Landen van Europa , op een
 feer hoogen top van Wetenfchap geftey-
 gert is .*

*Hy dient ook daar aante gedenken , dat
 hy felfs 't gemeene Noodlot niet ontwor-
 ftelen konnende , even die felve ongemak-
 ken , en fwarigheden , benevens fijne
 Ly'ers onderworpen zy , op dat hy des te
 neerftiger en forgvuldiger , en met een
 veel tederder beweging fijns gemoets ,
 de lijdende fijne hulpe toebrenge moge*
En

V O O R - R E D E .

En ten laaesten , dat hy al de Wetenschap , die hy in die Konst door Gods Genade en Weldaadt verkregen heeft , gehouden zy , voornamentlyk tot lof van dien Almogenden Schepper en Heerscher over alles , als mede tot welwaren van sijn Even-naasten , aan te leggen , en in 't werk te stellen .

Dit dan by my selven overwogen hebbende , oordeelde ik 't mijn pligt te zyn , 't geene ik , gedurende mijne Oeffeninge in de voor-verhaalde Konst , aanmerkens waardig bevonden had , 't selve na mijn swak vermogen de Werelt bekend te maken : Sullende weynig agt daar op geven , schoon'er sig (want het beswaarlyk valt yder een te behagen) veele sig mogten opdoen , die uyt lust van tegen-spreken , of uyt hovaardye , waar doorse alle andere gewent zyn te veragten , desen mijnen arbeyt quamen te misduyden en averegts op te nemen : Versoekende ondertusschen (by aldien ik ergens in mogte gedwaalt hebben) verlos over mijne begane fouten ,
als

V O O R - R E D E .

*als zijnde die gene , welke gaarne , en
en altijd , een beter oordeel sig r'onder-
werpen , en ook met een sijnen Even-
naasten dienst te doen , willig en be-
reydt is.*

TOT

TOT DEN LEZER.

Gunstige Leser,

IK heb aan d'eene zyde, door't ge-
duurig aanhouden van verschey-
de Lief-hebbers, so inde Genees-
als Heel-Konst, my laten bewegen, en aan
d'andere zyde, by mijn eygen selfs my ver-
plicht, en overtuigt gevonden, om tot dienst
van mijn Even-naasten dese mijne Aan-
merkingen, openbaer te maken. 't Welk
ik ook des te liever gedaan heb, om (by
aldien ik 't geluk hebbe, dat d'selve de
Konst-oeffenaars wel mogten gevallen)
mijn Soon, die sig althans inde Beginsselen
deser Konst, inde Hoge Studeer-School
tot *Leyden* is oeffenende, daar door
een prikkel en spoor te geven, en hem
des te meer, tot voortsetting van sijn be-
gonne Studie aan te moedigen. Ik vondt
niet goet, overal, en doorgaans, d'ey-
ge Namen der Personen, by myne Aan-
merkingen te voegen, eensdeels om
d'eerbiedigheyt, die ik voor sommi-
ge hebbe, andersdeels, op dat ik niet
bekent soude maken gebreken, die dik-
maals

T O T D E N L E S E R.

maals geheele Familien onderhevig zyn, of so ik die daar by gevoegt heb, is 't selve bedektelijk geschiet, en met uyt-drukking alleen, vand'eerste Letter, der Voor- en by-Namen der selver.

Hier in heeft ons, al voor veele Eeuwen, dien Oppersten Leer-meester *Hippocrates* voorgegaan, die sulke gebreken tebedekken, wel duydelijk in sijn *Jus-jurandum*, of Eedtswering beveelt. By al-dien ik nu mogt bevinden, dat dit mijn gering werkje by de Lesers mogt aange-naam zijn, so sal ik daar dooropgewekt werden, om een tweede Hondert getal, waar toe ik de stoffe, voor een gedeelte gereet heb (so ons dien goeden Godt, 't leven en gesontheyt nog eenigen tijt mogt vergunnen) naderhant in 't licht te brengen. Geniet onderrusschen, Konst-lievende Leser, dit tegenwoordige, en keurje 't Werk niet goet, so laat U ten minsten mijn yver, en pogingen welgevallen; En neemt ten goede de kleyne mis-stellingen, die door den druk ingesloopen zijnde, agter dit Werk verbetert, en geregt werden. Vaart wel.

OP DE
GENEES-HEEL- EN SNYKUNSTIGE
AANMERKINGEN

van den Here

KORNELIS STALPART
VAN DER WIEL,

Stads Dokter

IN 'S GRAVENHAGE.

Non hæc humanis opibus, non arte magistræ
Proveniunt.

 *ch hoe ydel woelen, wenschen,
Roemen, dromen blinde menschen!
Die de doot zo heimlyk zit
Met hare oorzaak, lit by lit,*

*In gebeente en vleesch verboten,
Dat d'ervarenste artsen dolen
In 't nasparen, in 't verhaal
Van zo velerhande quaal,
Door den gront niet kunnen delven
Dezer kennis van zich zelven.*

*Kunst, geleertheit, vlyt, vernuft,
En ervaarnis staan versuft;*

**

Daar-

Daarze geen gemene plagen
Vinden, die d'aalouden zagen
Voor vele ewen, dag op dag,
Maar een overzelsaam slag
Zien van ziekten en van wonden,
By geen' Eskulaap gevonden.
Hoofst en herssens, bekkeneel,
Ogen, oren, hals en keel,
't Hart, des levens bron, de nieren,
Aders, zenuwen, en spieren,
Long en lever, milt en maag,
Borst en buik, voor 't lyf zo graag;
Bei de benen, die elkandere
Zo gediensstig, voor al 't andere
Pylers strekken, die hunn' last
Staag vervoeren, vlug en vast;
En de leèn, die 't eerste leven,
d' Eerste vorm al d'andren geven,
Daar de hant, die 't al regeert,
Menschen door den mensch bootseert;
Och wat baren zy al pynen,
Daarze jammerlyk van quynen!
Hoe bederftze een ogenblik,
Harde slag, of snelle schrik!
d' Erffschult wil geen kintsche jaren,
Minst de zwakste sexe sparen.

Gal en bloet, gelyk een beek,
Die verdwaalt is, houdt geen streek.
Kan myn dicht met eedle klanken
Wyzen raat hier ooit voldanken,
Ooit volprijzen STALPARTS vlyt?
Dees Machaon (die zyn' tydt,
Door veel jaren hoog gestegen
Tot veel kennis, allerwegen
Trou besteedt aan 't kranke bedt,
Duizenden voorzichtig redt,
Daar de doot met holle kaken
Haar' gereetsten roof moet slaken)
Deelt aan elk nu even ré
Door den druk zyn' arbeit mé,
En 't gemerkte, niet by kranken,
Door geopende aâr of dranken
Licht geholpen, maar het geen
Zelden beurde, of nooit voorheen.
Zyn papier melt staag iet wonders,
Iet uitstekends, iet byzonders:
Breuk of scheur, gezwel of steen
Buiten hun gewone leên:
Ramp, die elk niet kon bevroeden;
Heil, daar 't niemant zou vermoeden;
Hulp door geen' gebaanden weg,
Boven menschlyk overleg:

't Lichaam levend wechgestorven,
Leên gemist, of gansch bedorven,
Leden van gebruik berooft;
Brein ontbeert in 's menschen hoofd:
Schriklyk quaat van klene wonden,
d' Ergste in schyn naar wensch verbonden:
Sterken bloetvloet, of heel traag,
Of spoorbyster: mont en maag
Lang van spys en drank verstekten:
Milt - en long - en hartgebreken,
Last, ontlasting, misgeboort,
Vuilnis, zuivering, nooit gehoort:
Heilzaam, 't geen men plag te schromen;
Iet vergiftigs wel bekomen:
Dischvureugt stof tot lykgeschrei;
Boos vergift in tuin of wei
Voor een lekkerny gelezen;
En die andren trou genezen
(Och wat recht de doot niet uit!)
Zelfs vergeven door hun kruut.
Dees natuurgeheimenissen
Kloek te peilen, op te wisslen
Met haar' oorsprong, recht gevat,
' Zulk een' dierbren letterschat
Aan de werelt te vereeren,
En geleerden dus te leren,

Eischt

*Eischt een' dankbren zegengalm,
Meer dan lauwerkran's of palm.
Lang moet u de hemel sparen,
STALPART, waardig Nestor's jaren:
Levens en gezontheits stut,
Leef veel menschen lang tot nut:
Leef met wren name onsterfelyk
In dees bladen, nooit bedersfelyk.*

J. VOLLENHOVE.

** 3

A A N

A A N D A G H T
 Op de hondert Seldzame
 A A N M E R K I N G E N,
 D E N

Welwiffen, Hoog-geleerden, en feer Erfvaren Heer

Hr. CORNELIS STALPART
V A N D E R W I E L,
Doctör inde Medicinen

Geduyrende een veertig jarige Oeffening defer
 Wetenfchap, ontmoet, en by den felven behandelt,

E N N U

Ten dienfte van 't Gemeen in 't ligt gegeven.

le tragt een hegt Gebou *De Wysheyt* op te reg-
 ten,

Te fluyten vaf in een aen alle kanten, dat
 De valche Redenfchija met domme kragt,
 en wat

Haar Woeftheyt medebrenge, niet fchudden kan, min fleg-
 ten:

Die 'hoeft v y meer, als *Nett'* en *Heldere Gedagten*,
 Het Algemeen vervult oorfpronckelijck den Geeft,
 En meerder niet; maer die het *Groote Boeck* door leeft,
 En al 't gewrogte telt van 't *Héel-Al*; fpant fijn kragten
 Met vrugt in, is bequaem den *Hoeckfteen* uyttekiefen,
 Den regten *Grondflag* van fo hegt een *Wysheys* Kerck.
 Bouwt met fijn *Zielep-oog* hier op het verder werck,
 't Geen, gantsch onwrickbaer, noyt fijn vaftheyt kan ver-
 liefen.

Dit 's *Waerheyt*: maer blinckt uyt in 't konftige genesen
 Van allerhande *Quael*, hier dient in fonderheyt
 Gelet op 't wonderbaer' en groote onderscheyt
 Der *Wercken* des *Natoirs*, indienmen *Wijs* wil wefen.

Merck

Merck, Leser, hoe sig hier HEER STALPART heeft geque-
ten,

Hy, die soo meenigmael de wrede Doot verkragt,
De Ziel, reets vlugtig, we'er ten Lyve heeft gebragt,
En in die Oeffening gantsch veertig jaer versleten.
't Is maer een kleyne proev', 't geen Hy ons hier wil schen-
ken,

Zijn Lessenaer besluyt een ongemeene schat,
En soo d'Afgunst dit werck niet averegts en vat,
Zijn Gunst sal daer me' d'Eeuw', ook sal HEM d'Eeuw',
gedencken.

't Is maer een proev; nochtans wat rare wonderheden
Ontmoeten ons in 't eerst, in 't midden, en in 't lest.
Zoo speelt Natuur haer rol; en volgen haer om best
Ons Hoofst, ons Borst, ons Buyck, en uyerlijcke Leden.
Siet hier een Edelman de bittere doot ontsprongen,
Met driereys negenmael sijn Herfenpen doorboort;
Siet hier een Herteclop werdt buytens huys gehoord;
Een anders Hert is plat; en tegens een gedrongen.
Siet hier een swangre Vrouw, om onbenauwt te leven,
Wert d'ader vijftig-mael geopent, en gesont
Voldraegt haer vrugt ten eynd; siet hier een Suyg'lings
mont

Gevoet met Pestig sog, en sonder smet gebleven.
Siet hier een Vrouwe-vrugt gantsch herfenloos gebooren
Zijn leden roeren, en beleven nagt en dag;
Siet hier, hoe dat een Vrou, dien 't niet en gaet, als 't plag,
Gezuyvert wert door hand', oog, tepels, neus, en ooren.
Siet hier dien Pruyscher Boer, die 't mes inswolg, genesen,
En 't scherpe yser we'er ter mage uytgesne'en;
Een Maegt baert hier een klomp, met kermen en Geween,
't Welk' buyten wonderwerk, noyt wiert geloof't voordefen.
Wagt u voor Coloquint, befaemde Padderstoelen,
Oenanthes gift; siet hier, de doot in dese pot,
Die met uw' gulsigheyt, en kleyne toeligt spot,
En doet u, maar te laet, uw misflag bitter voelen.
Gy Wijsgier, die op 't hoogst uw' kennis wilt verheffen,
En tragt te breyden uyt door Redenkaveling,
Tot dat gy, Hemel, Logt, Zee, Aerd', jae alle ding,
En al 't verwisselen der eeuwen kondt beseffen;

En roept Gebrek van hulp, om dat één mensch zijn Reden
Wel oordeel veilen kan van al 't geen hem ontmoet,
Maar dat één mensch ontbreekt Tijd, Oeffening, en
Goet,

Om in een ider saek te sien d'omstandigheden.
Siet hier voor 't meerder deel uw' klagten weggenomen,
Heer STALPART Leert ons, en niet met zijn 'en alleen.
Sijn Voorbeeld wijst den weg, en prickelt yder een,
Om uw' Gebrek met vlijt, en ernst te hulp te komen.
Dank' hebb' soo meenig uyr ind' Oeffening versleten,
Der siecken *hoorsig* Bet soo meenigmael besogt,
En d'ondervinding aen het onderzoek verknogt
Van 't geen de Jonger Eeuw' kan van d'Aloude weten.
Wat sal nu STALPARTS Roem in 't alderminst besnyden?
Wie prijst dit kleyn begrip, dog gulde blaren niet?
Soo groot als 't nut is, 't geen 't Gemeen daar uyt geniet,
Soo ver' sal ook sijn Naem op 's Werelts tongen ryden.

Avunculo suo ἀμφοτέρω ἀγαθῶν

I. D. F. ALPHENUS. I. C.

I N

I N
OBSERVATIONUM

Medico-Chirurgico-Anatomi-
carum Centuriam,

A Viro Expertissimo

C. STALPART vander WIEL,

Med. Doct. ac Practico Hagienſi Celeberrimo
editam.

Io meritis ſua fama viris, ac debita lau-
dum

Premia contingunt: Sic tandem ceſſior
atque

Inſpidos mens ſueta homines tranſcendere, quanto
Terminus adproperat magis ultimus, horaque finem
Actibus impoſitura ſuam venit, ipſa priuſquam
Corporis excuuias ponat, cognataque ſcandat
Sydera, conjungenda ſuo tum denique Cœlo;
Hoc magis uſque ſtudet tantis natalibus actus
Edere condignos, præclaraque premia tentat,
Permansura ſibi per plurima ſæcla mereri.

Hec dum, Stalparti, meditando indagine voluis
Affidua, cunctiſque cupis prodeſſe, laborum
Dum requiem ſpernis, quam non inglorius! Ecce
Ordine non certo graditur Natura, tibi que
Sufficit egregie, (pro me res ipſa loquatur)
Materiam laudis, mira obſervandaque promens
Que præſcos latuere Patres, ignaraque quorundam

Poste-

Posteritas ventura foret, nisi vindice tanto
Erna, venturis didicissent vivere chartis.

At vos, o quotquot Phœbœâ tempora Lauro
Cingitis, & melior queis circum pectora sanguis
Currit, in hunc dignas (sic cura laborque merentur)
Festinate Virum laudes: Procul este maligni;
Vos procul este, quibus livor placet invidus, & quos
Scribendi prurigo tenet. Vos este perennes,
Ut vite vos, charta; Vobis longæva vetustas,
Sed neque tempus edax noceat. Celebrabitur annis,
Stalparti, tuus ille Labor post secula seris;
Quamque diu Batavum tollet se ad Sydera virtus,
Si quid habent veri præfagia nostra, vigebit.

In Effigiem Ejusdem.

STalpartum, Medicâ rarum qui quicquid in arte est
Sedulus observat, picta Tabella refert.
Cernitur Effigie tenus hâc: sed quicquid in imo
Pectore contentum est, pagina scripta docet.

Op d' Af-beelding vanden selven.

DEes Print beelt Stalpart af, die wat men selden
sagh
Ontrent der kranken bedt, alhier brengt voordien dag.
Gy siet sijn aansigt hier, maar wie wil kundig wesen
Van sijn vernest, en geest, die moet sijn Schriften lesen.

CORNELIS STALPART VANDER WIELS
 SELDZAME
 AANMERKINGEN.

I. AANMERKING.

*De naten des Bekkeneels na een schrik
 van een geweeken.*

Als de bewegingen des gemoets buyten-spoorig zijn, ontstellense met een 't lichaam, en dat door de grote gemeynschap die'er tusschen 't selve en de ziel is, alsofse 't goed en 't quaad datse hebben, malkander gestadig mededeylen. Hoe veel rampen d'ontroeringen des gemoeds in onse lichamen kunnen veroorsaken, leert de dagelykse ervarentheyt, en werd ons openbaar uyt dese tegenwoordige en and're hier navolgende opmerkingen. d'Huysvrouwe van *Mr. Frederik, Tuynman* en *Casteleyn* op 't huys van Me-vrouwe de *Douariere*, wijlen *Sijne Hoogheyt Frederik Hendrik, Prince van Orangien*, van Hoogloffelijker *Gedagte*, is soo verschrikt geworden door 't inbreken van enige dieven, by nacht, dat haar we-

En tibi Stalpartum, medicâ qui quicquid in arte
Rarius occurrit, sedulus hâcce notat.
Ut noscas totum, dabit hæc tibi pagina vultum
Sedula scripta notant interiora viri.

H. Ruffo delin.

A. de Blau sculp. roba.

gens de grote ontroetheyt en schudding der hersenen, waar op ook een kóortze en pijn in 't hooft volgt, de *ossa parietalia*, of opper-hoof-beenderen vanden anderen geweken zijn, welke verwyding der naden, sy niet eer vernomen heeft, dan na 't verloop van twee maanden, hoe wel die so groot was, datmen daar by na een pink van een volwassen mensch soude tusschen in gelegd hebben. Dese is door 't gebuyk van *Sivagels*, by den Heel-Mr. *du Foy*, (gesegd *Lucq*) genesen geworden.

Op de I. AANMERKING.

Gelijk dese scheidinge der naden, alhier door een uyerlijke oorzaak, en sulks in een korten tijd, en schielijk wierd te wege gebragt, so gebeurt 'et dikwils in Yrland, (als *Arnoldus Bootius de affectibus omiſſis cap. iv. pag. mihi xvii.* verhaalt) dat de beenen des hoofts, met een merkelyke afwijking vanden anderen scheidten, insonderheyt inde *Kroon-naad*, hoewel ook somtijds inde *Pijl-naad*, en dat door een inwendige oorzaak, en langzaam, sonder dat'er eenig uytwendig geweld is voorgegaan, so wel in mannen als vrouwen, en in harde en rouwe, als in *schrale* of tengere Personen. Op dese verwyding der naden (seggt hy) volgt een groote pijn des hoofts, de welke ontstaat wegens de prikkeling van 't *berde moeder-vlies*, 't welk aan 't bekkeneel door vele vlietige, veselen, gemeenlijk vast gehegt is, en door die voorsz. scheidung der beenen, gespannen en gerekt werdt, welke pijn niet kan gestilt werden, dan door de herstelling en t'samenvoeging der voorsz. beenen, in haar gewoone plaats, 't welk voor eerst geschiet, door 't aanbrenge van des Heel-meesters handen, die 't hooft des lyders van voren met d'ene

en

en van agter met d'andere handt, t'samen moet drukken, indien de Kroon-naad van een wijkt, maar van beyde de zyden of slapen des hoofts, indien de afwijking inde Pyl-naad is. 't Welk volbragt lynde, men 't hoofd bequamelijk moet swagrelen, op dat de voorfz beenen in haar plaatse mogen behouden werden.

Sennertus Prax. lib. 1. Part. 1. Cap. 21. pag. mihi 52. Verhaalt ook iets van dit gebrek, zeggende: dat somtijts van inwendige oorfaken de naden des hoofts van een gefcheiden werden, sodanig dat tuffchen deselve een merkkelijke wytte is, 't welk gefchieden soude door veelheid en opfpanning der vogten, als *Paulus Aegineta lib. 3. cap. 7* getuygt, en dat *Jacobus Fontanus Prax. lib. 1. cap. 3* Een voorbeeld bybrengt, van een jongeling, in wiens hoofd de naden vier vingers van den anderen waren gefcheyden.

Fabritius Hild. Centur. 1. Obs. 1. pag. mihi 1. Haald ook twee exempelen op, vande atwykking der naden: 't een ontftaan zijnde in een langdurige schelen hoofd-fweer, in welke door de pyn, ontfteking en overvloedigheid der vogten inde herffenen, de naden van een geweken waren, sodanig, dat hy door d' opening de beweging der herffenen makkelijk voelen konde: 't ander, in een ware siekte en heete koorts met een fcherpe pyn des hoofts vergefelfchapt.

Thom. Mermannus Consult. 4. lib. 1. fol. mihi 15. Van een feer sware hoofd-pyn cener voornaeme Jonkvrouw, waar door de naad op feker plaats des hoofts van een geweken was: De naden des hoofts (seght *Foubertus de Cephalalgia Cap. 9. pag. mihi 437*) werden fomtijts van een gefcheyden, en heb ik 't felve eens gefien in 't voorhoofd van een meysje, in 't welke, na een langdurige pijn des hoofts in haar jonkbeyt, 't been van d' eene veel hoger als dat van d' andere zijde verheven was. Hier van fchrijft ook *Bartholinus centur. 5. Hift. 92.*

pag. mihi 173. en *Fabrit. Hild. Centur. 2. obs. 7. pag. mihi 84.* *Anthon. de Pozzis in Misc. Curios. Med. Physicis anni 4. Obs. 33. Pag. 33.* Vermeld van seker Colonel die niet alleen in de Krijgs-konst, maar ook in 't drinkken seer uitmuntend was, welk als sig op sekere tijt met een sterken wyn overladen had, soo was hem door d' overvloedige heete dampen, welke op 't hooft gewelt deden, de *dura mater*, of 't harde *moeder-vlies*, na voorgaande groote pijn en smerten, van de hooft-pan afgescheurt, so dat hy noyt en rustede, voor en al eer de naden van sijn bekkeneel ontrent de *Kroon-naad* een duym breed van den ander geweken waren. Hoewel hy uyt dit quaad wederom dat voordeel genood (by aldien 't een voordeel mag genoemd werden) dat hy naderhant sonder ontsteltenis sijn herffenen veel wijns laden, en andere vande bank drinken kon, eer hy cenig letsel vande wijn gevoelde.

Petrus Marchettis in Obs. Medico-Chirurgicis cap. 15. pag. mihi 31. Maekt gewag van een wonde in 't voorhooft, tot het *diploe* of mergachtige tafel-scheytsel toe, door een rapier aangebragt, ontrent dewelke sig alle de toevallen vertoonden die men inde wonden des hoofts gewent is te vernemen, waarom hy des anderendaags de been-boor gebruykt heeft, vindende 't ondergelegen vlies cenigints ontfteken, waer toe hy bequame middelen versorgde. Maar als hy den veertienden dach stierf, en 't hooft geopent wiert, vontmen op de plaats vande gegeven wonde, dat nog 't vlies nog d'herffenen cenig ongemak geleden hadden, na dat de glasige tafel selfs ongequest was: hoewel die winkel-naat so wijd van een geweken was dat men den kleynsten vinger daar in konde leggen, terwijl een weinig dunnen etter tusschen de naden selfs, en boven op 't harde herffen-vlies sig verborgen hielt. Eeven soodanigen voorval beschrijft ook *J. Baptist. a Langweerde obs. 8. pag. mihi 232.*

Ten laatsten komen ook de naden van de hooftpan sig van de anderen af te scheyden, in kinderen, die met een *hydrocephalus* of water-hoofst gekwelt sijn.

II. AANMERKING.

Een Kint sonder Herffenen geboren.

OP den 8. Mey, 1678. is by de Genees-Heeren *Petrus Christian. Romph*, *Johan Stalpart vander Wiel*, en *Adrianus Veerman*, mitsgaders den Heel-meester *Frederik van Kemp*, bezigtigt het jong geboren Kint van *Sr. Bont*, Kleermaker al hier inde *Haage*, 't welk nog 24. uyren na sijn geboorte leefde, wiens Moeder (gelijk den voorfsz *Bont* getuygde) op de seste maand harer bevrugting met 'et hoofst tegens een regenbak was aangevallen, door welke val, dit volgende ongemak is verwekt, dat na 't verloop van nog drie maanden tijts, het als doen voldragen Kint met een *fungens* of squamagtig uytgewas op 't hoofst, tusschen de kroon-en pijl-naad, ontrent drie dwersse vingers hoog, twee breed, en een dik, ter werelt quam, welkers *fundament* of voet beneden-waarts een duym breed was, en een pink breed boven 't voorfsz bekkeneel uytstak, 't geen boven plat, en met de holte van d'ogen in hoogte over een te komen bevonden wiert. De *ossa parietalia* of wandebenen waren sodanig neer-gedoken, dat se

in plaats van rondagtig effen en vlak, ook ront-
som de voorfz *fungus* of bastaart-vlees een wei-
nig binnewaarts ingevallen, en een pink breed
vlees-agtig waren. 't Bekkeneel geopent zijnde,
waren de *ossa jugalia* of juk-beenen, en ook die
boven de neufe een pink breed dik, maar van
agteren en op de zyde na agteren toe, van na-
tuurlijke dikte van binnen; in d'holligheit van
't hooft sagmen geen herffenen, geen verdorven
stof, geen weyagtige vogt, nog ook yets dat
na herffenen eenigfints geleek, en in plaats van
deselve maar alleen eene nauwe holligheit, in
de welk geen duyven-ey koft vervat werden, en
was dese, even als natuurlijker wijfe, van bin-
nen met herffen-vliesen bekleet, waar uyt ('t
geen aanmerkens waardig was) dese voorfz
squam-groeying niet voort quam, maar haar
oorspronk nam, uyt 't begin van 't ruggemerg
aan 't eerste hals-wervel-been, en de dikte en
rondte van de vinger eens volwassen mans
had: dit bastaart vlees geopent zijnde, vloeyde
daar uyt een weyagtige vogt, die in verscheyde
blaasjes befloten was.

Op de II. AANMERKING.

Z *Acutus Lusitan. prax. med. adm. lib. 1. obs. v. pag.*
mibi 2. verhaalt van een Kint van thien jaren, 't
welk door een houwer sodanig in 't agter-hooft
gequest was, dat de wonde tot in de selfstandigheit
der herffenen doordrong, van welke alreets een ge-
deelte

deelte so groot als een okkernoot, door de quetsuur was heen gevloeyt, en dat dit Kint sonder enig letzel te houden volkomen genesen wiert, hoewel 't selve na verloop van drie jaren, vermits sig allengskens enige vogren na dit verkwakte deel quamente begeben, met een water-hoofst gequelt wiert, en dieshalven quam te sterven. Als dan 't hoofst na de doot geopent wiert, heeft men 't selve sonder herssens, en 't harde herssen-vlies dobel bevonden, waar in veel klaar water onthouden wiert.

Nicolaus Fontanus respons. & curat. medicin. libr. 1. pag. 16. gewaagt van een Kint, 't welk sonder herssenen in 't jaar 1629 den 14. Decemb. geboren wiert, en getuigt hy, 't selve met eygene ogen gezien te hebben.

I. C. Geilfusius, segt: dat in plaats van herssenen een dik vlies in 't hoofst bevonden wiert, en hy voegt'er by, te *Argentiers* in 't Gast-huys een vrouw gesien te hebben, wiens herssenen t'eenemaal verrot waren, dewelk aldaar gebragt zijnde, nog drie dagen met volkomen verstant en zinnen geleest heeft, gelijk sulx *Schneiderus de Catharro libr. 1v. cap. 3. fol. mibi 57.* getuigt.

Sennertus in Paralipom. ad libr. 1. prax. part. 1. cap. 24. twyffelt aen de waarheit deser Historie van *Zacutus Lusit.* seggende: dat hy niet sien kan, hoe een mensch een ogenblik sonder herssenen vermag te leven, hy staat wel toe dat'er gedeeltens van d'herssenen weggenomen zijn, maar dat jernant so lang sou kunnen leven, dat d'heeel self-standingheit der selver verteert was, sulx segt hy dat noit yemant heeft kunnen vertonen.

Van dit gevoelen is ook *Caspar a Reyes Franco in Campo Elysi* quaest. 31. Waarom hy *Fontani* en *Zacuti* Historien verwerpt.

In Miscell. Med. Phys. anni 8. obs. 64. pag. 107. Vint-

men dat een Meysje den 3. January 1677. te *Presburg* sonder herffenen en bekkeneel geboren wiert, welkers lichamelijke deelen alle volkomen en welgemaakt waren, uytgefondert dat'et in plaats van d'herffenen en hooftpan, een vliesagtige klomp had, die men boven op't eynde te kloppen, gewaar wiert, en welk enige weyagtige vogt van sig uytgaf. Dit Kint ter werelt gekomen zijnde, heeft niet geschreyt, maar in plaats van kryten, gelijk als geronkt, voorts kost'et sijn hoofd en leden bequamenlijk roeren, en heeft ook aan de vinger des Vroe-vrouws eniger maten, hoe wel niet seer sterk gezogen: maar ontrent 24. uyren geleest hebbende, kreeg'er sterke stuypen, en is alsoo gestorven. Binnen dit vleesagtig lichaam, wiertment twee holligheyden gewaar, even als *ventriculen* of herffen-hollen, en voort was de selfstandigheit voesen los. Daar was geen ruggemerg, en't geen inde rug-graat onthouden wiert, scheen als geronnen bloet te zijn. De gesigt-zenuwen veel roder als na gewoonte zijnde, planteden sig in d'uytpuygende ogen in, die van boven geen *Orbita* of beerrondt hadden, en welk uyt de voorsz vleesige klomp voort quamen, waar uyt ook ontallijke andere rood-agrige draden hier en daar heen verspreit wierden, die de zenuwen gelijkformig waren, of ten minsten haar plaats en gebrek vervulden.

In de voor verhaalde *Misc. Med. Phys. anni 3. Obs. 129.* Wert verhaalt van sekere swangere Vrouw, die ontrent't midden van haar dragt een Boer gesien had, die bloots-hoofst zijnde, en nog bloedende door een wond in't hoofd seer gequetst was, waar doorse boven maten verschrikt, haar hoofd met beyde d'handen gewreven heeft. Dese nu anno 1656. op den behoorlijken tijt gebaart hebbende, heeft't Kint enige reysen geschreit, sijn armen en benen beweegt, 't had boven op't hoofd een vleesagtig uytgewas, en
leefde

leefde, na enige sware stuypen uytgestaan te hebben, ontrent 16 uyren. Binnen in 't hooft, in plaats van hersenen, openbaarde sig een klomp uyt vele blaasjes bestaande, die aan den anderen vast hingen, en op een gehoopt zijnde, d'een grooter als d'ander waren, waar in niets, dat na hersenen geleck, bevonden wiert, maar alleenlijk enige dunne kleyne *varies*, en een deel klaar water, even als uyt de *hydatides* of water blaasjes, diemen in 't lichaam der dieren vind, plag voort te komen. In de grond van 't bekkeneel, op de *sella Equina* of paarde-zaal was een kleyne holte, waar in twee lichaamtjes gesien wierden, yder so groot als een erwt, dese waren mergagtig en aschgrauw, gevende van sig verscheyde draden uyt. Van dese drie lichaamtjes quam 't ruggemerg voor. 't welk van sijn begin allengskens groter wiert, en sig na 't wyde gat van 't agter-hooft-been heen-wende, 't welk voorts van sodanige groote, gedaante, couleur en vastigheit was, als men natuurlijker wijze inde Kinderen te sien, gewent is. 't Selve Boek pag. 465. Obs. 279. Melt van een welgeschapen Jongetje geboren anno 1666. elf maanden vande Moeder gedragen, en doot ter werelt gekomen zijnde, sonder hersenen en bekkeneel, in welkers plaats, de natuur een vleesig lichaam, even als een lever, dog wat harder gemaakt had, 't welk overal uyt 't hooft quam af te hangen, en met sijn middelste gedeelte aan 't wiggebeen vast was, en geopent zijnde, weynig bloets uyt gaf. Van boven was 'er geen hooft-pan, maar men vond twee kleyne, en onvolmaakte agter-hoofts- en op zyde en van voren twee wande-benen, die in plaats van 't voor-hooft verstrekten, en die nauwlijks yets meer als 't been rond der ogen uytmaakten, want hoger en verhieven sig dese niet: yder der ogen had voor gesigt-zenuwen, op de behoerlijke plaats twee aanmerkens-waardige aderlijke vaten, met

swartagtig bloet vervult, die van dese leveragtige zelfstandigheid voort quamen, het ruggemerg was niet anders dan geronnen bloet. Voorts waren alle d'Ingewanden gaaf en wel-geschapen.

Mauriceau, handelende vande siekten der swangere, en ook van die der kraam-vrouwen, gedenkt van een Kint anno 1665. ter werelt gebragt, 't welk geen hersenen nog bekkeneel had, maar alleenlijk in der selver plaats een kluyt vlees. 't Selve had in die staat negen maanden in 's moeders lichaam geleest, en wierden alle de deelen sijns lichaams wel geschapen, seer gaaf en gesont bevonden, quam levendig ter werelt, hoewel 't na sijn geboorte weynig tijts by 't leven overig bleef.

Kerkringius Obs. Anatom. 46. pag. mihi 102. Spreekt van een Kint, 't welk na vyf maanden en een half geleest te hebben, van een water-hoofst gestorven was, wiens naden des bekkeneels seer wyt vanden anderen gescheyden waren, en in 't hoofst geen hersenen, maar in deffels stede een slymerig water gevonden wiert. Diergelijke segt hy; dat seker Vleeshouder tot verscheyde reysen in Schapen voorgekomen is, welke nog levend zijnde, so dom, en met soo weynig gevoelen begaaft waren, datse tot geen eten of drinken aangeport wierden, en hy genootsaakt was, by aldien hyse in 't leven behouden wilde, haar geduyrig tot 't inlaten van spijs en drank, den bek op te breken.

Bartholin. Cutur. I. Hist. Anatom. 83 fol. mihi 124. segt: dat in Noorwegen anno 1639. een Meysje geboren is, dat maar een half uyr leefde, 't welk geen voorhoofst nog hersenen, maar in plaats derseiver een wanschapen root-stuk-vlees had, 't geen sig als een Bisschops Myter na buyten toe begaf.

In 't *Journal des Scabbanus au conference douzieme de Van 1673.* wert verhaal gedaan van een Kint in November

vember 1673. sonder herffenen op de negende maant geboren, 't welk terstont na 't baren quam te ster-ven, en hoewel 't selve grof, vet, en regt-schape van leden was, wiert 'et sonder voorhoofs-beer, son-der huyt of hayr boven, en agter op 't hooft bevon- den, maar in deffelfs plaats een roode klomp vlees, even als gestolt bloet, 't welk 't hooft van agteren bedekte, onder welk rootvlees een been sig open- baarde, sonder eenige naad of onderscheyding van d'andere deelen diemen in 't bekkeneel bevind, dit been was vast gehegt van voren aan 't been des aan- gesigts, maar agter wiert 'et geensints vereenigt met de wervelbenen des hals. D'eerste der hals wervel- benen was so bedekt met een bysonder vlies, dar 'et niet waarschijnlijk was dat 'et ruggemerg eenige ge- meenschap met 'et hooft had, hoewel 't op de ge- woone wyse met zenuwen vervult was. Dit Kint had sig in 's Moeders lichaam en ook ten tyde der ba- ringe seer sterk beweegt.

So yemant nu vragen mogt, waar van daan quam de beweging inde voorsz Kinderen, nademaal 'er geen herffenen by de selve gevonden wierden?

Men soude hier op kunnen antwoorden: Al is 't schoon dat deselve geen herffenen tot 'et ontfangen en uydeelen der Geesten gehad hebben, dat niet-temin 't ruggemerg, 't welk niet anders dan een ver- lenging en staart der herffenen is, egter niet nalaat, d'oorspronk vande zenuwen der ledematen te zijn, en door 't middel der selver de deelen des lichaams van geesten, nodig tot de beweging te versien: wel- kers stof 't voorsz merg door de slaap en wervel slag- aderen, die 't selve over al besproeyen, toegevoert kan werden, hoewel die beweging als dan so sterk nog soo duyrzaam niet en is.

III. AANMERKING.

*Etter-gezwel in 't voorhoofd van een
Kinds.*

HOe nootzakelijk de grondige kennis van 't gebeente voor een Heelmeester is, wert hy dan eerst gewaar, als hem eenige ongemakken in, of ontrent de beenders voorkomen. Want het is niet alleen dienstig dat hy wete hoe deselve met den anderen t'samen gevoegt, maar ook van wat aard, van wat selfstandigheid, van wat gedaante, van hoedanige verscheidene delen, van wat dikte, wat vlakte, wat holligheid die sijn, en ten laastten wat gemeenschap deselve hebben met andere delen des lighaams die sig daar aen hegten en vast maken. Het is een wyl tijds geleden dat ik met seker Heelmeester alhier een kleyn kint van drie of vier jaar onder handen had, 't welk met sijn voorhoofd van een bedstede op een harde steene vloer was neer gevallen, soo dat'er een grote kneusing regt op 't midden van 't voorhoofd was, dewelke niet sodanig met bequame middelen konde tegen gegaan werden, of raekte eindelijk tot een verswering. Waaron wy genootsaakt waren 't selve te openen, maar bevonden mer'er tijd dat al den etter sig door die gemaakte opening niet ontlasten konde. En waren wy niet seer genegen,

ver-

vermits het een meysje was, om een tweede opening in 't voorhoofd te maken, derhalven wy nog wat vertoefden en den etter met *compressen* of wond-kuffentjes na de voor heen gemaakte opening, ondertussen sogten heen te dringen, 't geen ons niet gelukken wilde. Doe quam my in gedagte dat 't voorhoofds-been gemeenlijk in jonge kinders (en dat meesten tijd tot haar seven of agt jaren toe) door een naad in twee gedeelt is, so dat ook 't herde herffen-vlies door die naad passerende sig aen 't *pericranium* of panne-vlies van 't voorhoofds-been vast hegt, en aldaar een verdeling of tusschenscheyding maekt, derhalven wy genootsaekt waren desgelijks aen d'andere zyde een insnijding te doen, en wiert alsoo 't voorz kint binnen korten tijd genesen.

Op de III. AANMERKING.

DAt het voorhoofds-been in de kinders gemeenlijk door een naadt in twee verdeelt is, heeft God door sijne wonderlijke en alwijse beschikkinge aldus verordineert, op dat die twee stukken in 't baren, even als twee schalyen te beter over den anderen heen schuyven, ende de verlossing also te gemakkelijker geschieden soude. Selden is 't voorz been in volwassene personen dobbel, dog meer in vrouwen als in mans personen. In de bejaarde is 't selve nier dobbel, om dat'er aldaar met'er tijd droger wert, soo dat sig de *future* of naad allenskens door de droogte komt te verliezen, en bygevolg ook d'uytspruytels vande *dura mater*, of 't herde herffen-vlies die sig te voren aen 't *pericranium* of pan-vlies van

van 't voorhoofis-been plegen vast te hegten. Wanneer 't evenwel gebeurt dat 't voorisz been in volwassene dobbel is, dan scheid de Pyl-naad 't voorhoofis-been in 't midden van een, lopende alsof tot de neuse toe. En dit geschiet meest wanneer de sodanige 't hoofd naar 't sevenste of achste jaar boven ontrent de *fonteyne* of top des hoofts niet gesloten of beenagtigh wert, maar eene holligheyt aldaar overblijft, die selfs ontrent het twintigste jaar, wanneer se een weynig gedrukt wert, ook als dan noch pynlijk valt; want inde sodanige salmen 't voorhoofis-been gemeenlijk dobbel vinden, en men sal de naad die te midden door 't voorhoofis-been passeert, klaartlijk onder de vingers gewaar werden.

IV. AANMERKING.

Een Verswering in't been des hoofts.

HEt is de verouderde pokken eygen, datse veel eer de beenders, als 't vleesch beschadigen, deselve van binnen, en van buyten door knagende, even als de motten de lakenen, of de wormen 't hout plegen te doen. Ik kan 't mynen huys een stuk beens vertoonen, ontrent so groot als de palm eens hants, 't welk uyt 't voorhoofis-been van een pokkige vrouw voortgekomen, en van syn geheel afgescheiden is: en vint men 't selve doorgaans so van binnen als buyten, even gelijk vande myter weg gevreten, waar van d'onderste tafel t'eenemaal verteert is: mitsgaders ook nog een goet gedeelte van 't

Os *Sphaenoides* of wiggebeen, 't geense door de mont is quijt geworden, nevens een deel tanden, en eenige beentjens uyt 't verhemelte des monts, de welke my alle ter hant gestelt heeft, gelijke alhier in dese nevens gaande figure afgebeeld staan.

Op de IV. AANMERKING.

M En mag zich met regt verwonderen dat het been des hooftschedels inde pokken verrot en bederft, en d'huyl des hoofts ondertusschen geheel en ongequeeft blijft.

Beniv. de Abdit. morb. causis. cap. 18. pag. mihi 166. Verhaalt van een *Augustiner Monink*, wiens voorhoofd bykans 't eenemaal van been ontbloot, en de huyl of 't vleesch van 't selve deel, op generley wyse beschadigt was.

Dodonæus in d'aantekening op 't voorsz verhaal, seght: dat hy in 't doode lighaam van een pokkige vrouw gesien heeft, dat de beenen onder haar ongeschonde vliessen geswollen, en tot 't merg toe versworen waren.

P. Marchettis Obs. Med. Chirurg. 18. fol. 47. Gedenkt van een man van 70. jaar, uit wiens bekkeneel, hy na een langdurige felle hoofd-pijn en andre quade toevallen meer, een groot stuk been weg nam, 't geen hier en daar opgegeten, en so bedorven was, of het thien jaar onder d'aard had begraven geweest, en vondt hy onder 't voorsz been geen hersien-vlies, maar eenig hardagtig root en effen vlees.

Fallopilus cap. 96 fol. mihi 745. segt: somtijts gesien te hebben dat 'et gehele bekkeneel weg gevreten was, waar van hy verscheyde voorbeelden bybrenght; maar dit en geschiet niet (segt hy) in alle verouderde pokken, maar alleen in die gene, daarmen de *strijkkade* met

met het quiksilver vermengt, gebruykt heeft: Dikwils beurt het, dat het *Os Palati* of verhemelte des monts door de pokken verteert, en uytvalt, waar door dan de spraak verhindert wert, en de klank der stemme, welke sig komt te verliezen, ter neuse uytgaat. En leert ons *Fabritius Hildan. centur. 2. fol. mibi 101. obs. 12.* op wat wys men de ledige plaats van 't verhemelte des monts door een silvere plaat, waar aen een stuk van een spons vast gehegt is, vervullen kan. Siet ook hier van *Paræus lib. 22. cap. 3. Amatus Lusit. centur. 5. curat. 14. pag. mibi 490. Fallop. cap. 97. fol. mibi 747. Tulpy obs. Medicin. libr. 1. cap. 37. fol. mibi 75.* Hoe wel nu de bederving der beenen, so ontrent de hooftpan, als de neus, ende 't verhemelte des mondts merendeels uyt de pokken veroorzaakt werden, so gebeurt het somtijds, dat ook die verrotting ontstaat uyt een scherpe en quaataardige vogt, die de benen als een kanker door-eet.

Ik heb (segt *Fabrit. ab Aquap. in operat. Chirurg. pag. mibi 175. cap. de Gummat*) eertijts een kint gesien, uit welkers delen onder het Bekkeneel gelegen, te weten uyt het harde herffen-vlies, een scherpe en quaataardige vogt door 't been heen drong, en 't selve hier en daar met veel gaten, so kleyn als groot, doorboorde, hoewel nogtans het onder gelegen vlies ongequetst bleef, welke scherpe vogt voorwaar de natuur van 't voorsz been des hoofts 't eenemaal, en geensints 't vlies desselfs, tegenstrijdig geweest is.

Zacut. Lusit. in pr. Med. mirab. lib. 1. obs. 83. pag. 20. Schrijft, dat door afvegende genees-middelen alicen, sonder dat'er vuyle pokken d'oorzaak van waren, 't verloren verhemelte des monts, vande natuur wederom is vervult geworden, 't geen hy voor een seer seltfame saek hout.

Soo segt ook *Iacob. Bontius pag. 37. cap. 10. de Medicina Indorum*, dat op deselve wys, 't voor-
hoofts.

hoofts-been bykans geheel weggenomen synde, gese-
nesen is.

Den selven in sijn sefte Aenmercking op *Batavia* geschiet, spreekt fol. 36. van een *Matroos*, wiens hoofd tusschen de boot en een ander schip sodanigh geklemt wiert, datmen niet anders meende of 't was gantsch en gaar geplettert, also hy veel bloet door neus, mont en ooren quam te lossen: men bevont sijn herffen-pan in vele stukken verbroken, waar van eenige weggenomen wierden, hy was onder d'Heelmeefters handen ses maanden lang, binnen welken tijd 't geheele been, dat vande *Sutura Lambdoide*s of winkel-naat omvangen wert, met stukken is uytgenomen, een weinig boven 't gat, daar in sig 't eerste wervel-been des neks is verwoegende: hy genas egter, en gebruykte tot bescherming syner herffenen een halven storm-hoet van silver, die hem den *Generaal* geschonken had.

V. AANMERKING.

Een afschaving des Bekkeneels.

Onder de velerhande soorten van wonden des hoofts wert ook met regt gerekent de *Dedolatie, Amputatie of afsnijding* der hersen-schaal, hoedanigen voorbeelt, nevens myn Broeder *Iohan Stalpart vander Wiel*, (welke, ten tyde des Oorlogs tusschen desen *Vereenigden Staat der Nederlanden*, ende den Coning van *Vrankrijk*, de sorge als *Genees-heer* over de gequetste Soldaten, nevens den *Heelmeefter Cornelis vander Hoog* was aanbevolen) ik alhier inden Haag in 't

Siek-huys aen een Krijgsman gesien heb: welken ly'er een stuk van 't wandebbeen so groot als een Rijxdaelder met beyde syne tafelen, 't benedenste tafel-stuk wat kleynder synde dan 't bovenste, by den *vertex* of top des hoofts afgehouden was, welk voorsz stuk beens nog aan een gedeelte of lap van d'huyt en 't vleyzig vlies vast hing, en so haast niet afgenomen was, of de huyl is wederom op 't hooft toegedekt, sonder verder scheiding der kanten van 't gewonde bekkeneel afgewagten, en is de voorsz wonde also in korten tijd wederom toegeheelt geworden.

Op de V. AANMERKING.

JOb van Meck'ren in 't eerste hoofst-stuk van sijn Heelen Genees-konstige aanmerkingen op 't vierde blad, vermaant van een inkerving op 't linker wandebbeen des hoofts, bezyden de pyl-naat met een breed degen gekerft, waar door een *moot-beens* van d'eerste tafel wiert afgescheyden, so groot als hy d'selve aldaar afgetekent aanwijst: *Sculterus in Armament. Chirurg. obs 17. fol. mihi 214.* van een *dedolante* of afschavingh van d'eerste tafel, so groot als een Rijxdaelder, die tot op het *meditullium*, of 't meragtigh tafelscheytsel toe inging: Diergelijke ook *Petrus Marchettis pag mihi 10.* verhaald: Maar van so een voorval, waar in beyde de tafels der hooft-pan, door een ende de selve kwetsuur te gelijk sijn weggenomen, ende den ly'er by 't leven is gebleven, kan ik maar een bewijs by brengen, getrokken uyt de 29. en 34. aanmerking van *Cabrolus pag. mihi 18. en 25.* d'welk ik om sijne wonderbaarlijkheid alhier in voegen sal.

Ik sal (seggt hy) op dat andere door mijn exempel mogen leren wys werden; met weynig woorden verhalen, 't geen my nog een nieuwling in de Heel-konst sijnde, gebeurt is: Als ik te Gaillack woonde, ben ik by een rijken Boer, om hem te genesen, geroepen, d'welk als door een swaren en geweldigen slag van een degen sodanig was gequest, dat'er een groot gedeelte van 't opper hoofts-been t'samen met een stuk so van 't dikke als dunne herffen-vlies, en daar en boven nog een gedeelte vande selfstandigheit der herffenen selfs was weggenomen. so stont ik wanneer ik 't eerst bezag, als verstomt, en beschikt'et sodanig dat den ly'er in handen van een ander Heel-meeſter geraakte: Als dese tweede de wonde insgelijx besigtigt had en by sig selfs dacht, dat'er niet alleen geen eer aan te behalen was, maar dat een soo swaar gequeste op generley wijze kon genesen werden, liet hy den selven sonder hulp leggen, so dat'er eyndelijk een Boer voor den dagh quam, die met een gloeyend spit, of scherp yzer, door een stuk spek slak, en het afsdruppelend vet in een vat met water lopen liet, 't welk hy door dikwils te wasschen gesuyvert hebbende, soo wit als sneeuw maakte en daar van een heel middel bereyde, waar me hy al sijne wicken, pluksel en doeken bestreek, door welkers roedoen alleen, hy binnen den tijd van twee maanden, of daar ontrent, syn volkomen gesontheit verkregen, en nog lang daar na geleest heeft. Als ik dit (seggt den voornoemde Cabrolius verder) namaals te weten quam, heb ik geleert, datmen den ellendigen altijd te hulp komen, en noyt verlaten moet.

Wel is waar, dat Job van Meek'ren in 't voorverhaalde eerste Hoofst-stuk van sijne aanmerkingen, Fol. 7. en 8. Verhaal doet van een Edelman, wiens hoofd in feker Slag door een Tartar sodanig met een zabel gewont was, dat een moote beens van sijn herffen-pan met huyt en hair was afgekeylt, in diervoegen dat het bekkeneel gaapte, en den Heel-meeſter om 't gemaakte gadt te sluyten een diergelijck stuk beens, uyt

een doot geslagen honts-kop genomen, boven op 't gapende bekkeneel geleyt, en ingevoegt had, 't welk t'samen geheelt, en met 'et panne-swoort overtrokken zijnde, de voornoemden Heer sijn vorige gefontheyt, daar door bekomen had, maar den voornoemden Schrijver (hoewel hem die Historie van een God-geleerde was mede gedeelt) schijnt selfs (en sulks met regt) daar mede te spotten.

VI. AANMERKING.

Indrukking van d' Herffen-pan.

ALs 't Soontje van seker Borger alhier inde *Haag*, genoemt G. van P. out vier Jaar, op de Straat speelde, viel 'er by ongeluk een Vendel, 't geen boven uyt de venster ten toon hing, met de punt vande steng op de linker zyde van 't Voor-hoofst-been, waar door niet alleen een wonde, maar ook te gelijk een indrukking des beens ontstont. Van dese wondt is hy volkomen door den Heel-meeester genesen geworden, hoe wel hem, nu een bedaagt persoon zijnde, nog tegenwoordig een holte in 't been overgebleven is, soo groot dat men 't uyt-cynde eens duym van een volwassen Man daar in leggen kan.

Op VI. AANMERKING.

DE kink-breuk der herffen-schaal geschiet even op die wijs, als door stooten of vallen de tinne of loode vaten komen te buylen; maar hier staat

staat aan te merken, hoe wel de tafel des voorsz beens in dese soorte van breuk niet oogen-schijnlijk vander anderen komt af te wijken, dat'er niet-te-min scheidung des geheels in 't *diploe*, of tafel scheidung is, 't welk door d'indrukking der eerste tafel wert gekneust en gemorfeld. En wert dese breuk by de Grieken *Ἰλάσμα* of *Ἰλάσις*, en by de Latinisten *Illisio* genoemd, d'welk wel de meeste tijt in jonge kinderen voorvalt (als *Galen* segt: *libr. 2. de morb. causis, cap. ult. classe 3. pag. mihi 9.*) vermits sulks in haar te beter geschieden kan, om dat'er been nog sagt is: want 't is niet mogelijk, of 't geen gekneust wert, wijkt innewaarts, en al 't geen inwijkt moet eenigfints sagt, en niet t'enemaal hart zijn.

Van een merkelijke en groote nederdrukking in 't voorhoofs-been van een Kint, boven de slaap des hoofts, door een steen aangebragt, en quade toevallen daar op gevolgt, en egter sonder eenig quaat overblijffel door toedoen van stovingen tot geneesing gebragt, schrijft *Lyserus pag. 279. Item Petrus Marchettis pag. 18. en Riverius in Obs. pag. 355. Sculteti armament, Chirurg pag. 109. Rossius pag. 121. Smetius 563.*

In bejaarde personen werden diergelijke inwijkingen (in sonderheyt wanneer de huyt geheel blijft) seer selden gesien, en sodanigen lieden hebben als dan, ten opsigt van andere, van natuyl een seer sagte hooftpan, d'welke in diense niet hebben, so moet nootwendig, wannermen inde bovenste tafel geen merkelijke spleet gewaar wert, d'onderste tafel meer gescheurt zijn dan de bovenste, (om datse, volgens 't oordeel van *Hipp. fig* in 't midden niet kan na om laag begeven, en komen de sodanig gequetste sonder doorboring der hooftpan, selden wederom te regt, of ten waar d'indrukking inde buytenste uytwas van 't voorhoofs-been was. Van veel bejaarde personen, welke geen wonde inde huyl, of ook niet in d'uyt-

wendige tafel der hooft-pan, maar een fcheur inde inwendige hadden, vermelt, *Tulp. fol. mihi 4. Sculteti armament. fol. mihi 212. Smetius pag. mihi 570. Marcellus Donatus: pag. mihi 560.* Van nederdrinkingen der hooft-schaal in bejaarde personen sonder merkelijke fcheur deffelfs, en sonder opening des huys door playsters en stovingen, &c. genesen, schrijven *Carpus de Fractura Cranii, Marcellus Donatus pag. mihi 531. libr. v. cap. 1. La 3 Riverius in Observat. pag. 327. Scultet. in armament. Chirurg. fol. mihi 111. en fol. 240.*

Hier valt nu een Vrage voor, of men in een inbuyging van d'herffen-schaal van noden heeft, 't ingebogen been wederom op zijn plaats t'herstellen? *Fabrit. Hild. fol. mihi 1023. Item centur. 2. Obs. 3. en centur. 3. Obs. 21. pag. 201.* stelt sulks vast, verhalende een voor-beelt van een Knegtje van goeden huysse, out thien jaren, en seer scherp van verstant, 't welk een val op 't hooft gedaan had, waar door een indrukking der hooft-pan by de *futura Lambdoïdes* of winklemaat veroorzaakt was, en vermits 'er geen sware toevallen sig daar ontrent openbaarden, hebben d'Ouders dese val verders niet veel geacht, so dat 'et Kint t'federt die tijt niet alleen sijn geheugenis verloren, maar ook een dufheyt in sijn verstant alenskens daar door bekomen heeft, en onbequaam om yets te leeren gebleven is.

Maar *Wurtzius part. 2. cap. 6.* Leert dat een Heelmeester, niet so bekommert behoeft te zijn voor een nederbuyging des herffen bekkens, oordelende veel beter te zijn, dat men de geheele sake de natuur aanbeveelt, en dat 'er weynig aangelegen is, of 'er een inwykking van 't bekkeneel overblijft also de beweging der herffenen daar door niet belet wert, vermits de ledige wijde die 'er tusschen 't harde herffen-vlees en hooft-pan is. Mijs bedunkens is 't geraat-
saamst,

saamt, wanneer 'er inwykkingen der hefften-pan in Kinderen gevonden werden, die niet seer diep, of daar geen spleet, of breuk, nog ook eenige quade toevallen by zijn, dat 'et hand-werk des Heel-meesters als dan achter blijve, en dat men d'hayren ontrent 't ingeweken been afgeschoren hebbende, de plaats stové: maar wanneer, ('t zy in Kinderen, 't zy in bejaarde personen) een inwijkking sonder uyerlijke scheur bespeurt wert, en dat sig eenige quade toevallen openbaren, so is nodig dat men de doorboring in 't werk stelle. Hoe men d'indrukking der Kinders, wanneer de noot fulks verreyfcht, tegengaan sal, siet by *Lyserus pag. 278. Paræus, Fabric. Hild. centur. 2. Obs. 5. fol. 83. in Sculteti Wapenhuis fol. 110.* Hoe men de selve in bejaarde personen handelen moet: siet by *Job van Meekren pag. 18. Sculteti arment. Chirurg. fol. 8. 112. &c. 193. 197. 200. 208. Riverius pag. 326. 354. Fabric. Hild. centur. 2. Obs. 3. & IV. fol. 78. &c.*

VII. AANMERKING.

*Sware val op 't hooft sonder beenboor
genesen.*

DE Huyfvouw van *L. de O.* een val gedaan hebbende, trof by ongeluk in 't vallen een brant of haart yfer van 25 pont, haar sodanig 't hooft, dat meest alle toevallen diemen by breukken des bekkeneels gewent is te bespeuren, haar overquamen. Waarom de Geneesgeleerde en Heel-meesters oordeelden dat de hooft-pan behoorde door-boort te werden, hoe-

welse maar een wonde met kneusing sonder breuk, scheur, of indruk-sel van been gewaar wierden, en over sulks van voornemen waren, de boor op de gequetste plaats te doen stellen. Dog de Lijdtster wilde deselve op generley-wys toestaan. Maar fiet! op den 14 dag is haar 't hoofd, en aangesigt, over al seer opgeswollen, en vertoonden sig ook doen met een op 't voorhoofd en in 't aangesigt seer veel bladders, en isse also sonder doorboring, hoewel niet sonder toedoen vande Godlijke hulpe, en op een buyten gewoone wijs niet lang daar na seer gelukkig genesen geworden.

Op de VII. AANMERKING.

't **I**S waarschijnlijk dat die voorz stof van onder 't bekkeneel hervoort-gekomen zy, want vermits 'er geen spleet of breuk sig oogenschijnlijk openbaarde, so moet die dunne vogt of door de naden, of by manier van doorfweting, of wel door een verborgene spleet, de hoofd-pan gepasseert zijn.

Dat sulks by manier van door-fweting geschieden kan, getuygen verscheyde Schrijvers: als *Thomas Bartholinus, Obs. centur. 2. Hist. 4. 1. pag. mihi 214. Marcellus Donatus de Med. Hist. mirab. lib. v. cap. 14. pag. mihi 200. Wepferus pap. 398. Tulp. Obs. lib. 1. cap. 2. pag. mihi 4.* Brengt ook een exempel voort, alwaar ontallijke druppelen des bloets door 't been des hoofts ('t geen nogtans onverbroken, hoewel eenig-sints van couleur verandert, en oversulks van sijn natuyrlijke vastigheyt wat afgeweken was,) quamen uyt te bersten, die 't geheele bekkeneel over al ge-
lijk

lijk een douw bedekten, d'welke als men met de spongie afveegde, andere t'elkens sig op nieuws wederom vertoonden, even als offe met de vinger wilden aanwijzen, dat'er niets voor de natuÿr ongebaant, en ondoorgankelijk is, maar dat alles voor haer open staat, en 't gebeente nergens so hart is, of dat'et bloet, so wel als den etter, een vryen uytweg door de selve bekomen kan. *Galenus in lib. VII. Hipp. Aph. 54.* bevestigt dit ook, seggende: Dat *Hippocrates* van meyning is, so wanneer de natuÿr sterk is, datse altijt een weg, waar langse de tegen natuÿrlijke stof soekt uyt te dryven (al is die schoon dik, en datse door kleÿne en nauwe wegen heen passeren moet) voor sig weet te maken en uyt te vinden, te meer, also hy toestaat, dat ook den etter door 't gebeente heen dringt.

Siet hier van ook *Avicenna Fen. 14. 3. libr. tract. IV. cap. v.* en *Jacob: de Carpo, cap. de signis commotie Circubri*, uyt den welken *Marcellus Donatus, de Med. Hist. mirab: libr. v. pag. 200.* getuygt: Dat'et somtijts inde hoof-wonden gebeurt, dat den etter geen vrye doortogt uyt de wonde heeft, en datse aldan door de porofiteÿten of togt-gaatjes tot van binnnen inde hoof-pan doordringt, volgens 't getuygenis van *Hippocr. libr. de vuln. capit.* Daar hy schrijft, dat de wonden, die in 't agterste deel des bekkeneels bevonden werden min doodelijk zijn, om dat'et been wegens zijn dikte langfamer tot verswering geraakt, en den etter beneden na de herffenen toefeynd.

Petrus Marchettis, seer vermaart Heel-meester, en daar na Hoog-Leeraar inde Heel-konst tot *Padoa*, segt: *Obs. 12. pag. mihi 24.* Twee voorbeelden gesien te hebben van hoof-querfuyren en kneusingen sonder spleet, daar den etter sonder boor wiert gelost, vermits de selve door de swet-gaatjens der hoof-pan, even op de selve wijs als 't sweet door de huÿt heen

drong, hoewel beyde die personen, vermitsfe de beenboor te lang uytgeftelt hadden, naderhant geftorven zijn. Waaron hy d'Oeffenaars vande Konft vermaant, wanneerfe sodanig gequetfte onderhanden hebben, die toevallen krijgen, welke te kennen geven dat 'er inwendige deelen gequetft zijn, de boor in rijds te gebruyken, volgens de kort-bondige fpreuk van Hipp. indienmen yets tragt weg te doen, moeten 't in 't begin doen. *Lanzweerde pag. mihi 238.* heeft twee diergelijke voorbeelden gezien daar den etter door 't bekkeneel voor een kleyn gedeelte fig ontlafte, en terwijl eenige fig daar op verlieten, wiert ondertuffchen de beenboor te laat gebruykt, want d'ondergelege etter is fomtijts al t'overvloedig, en d'ontlating gefchiet te langzaam, fo dat ondertuffchen d'inwendige deelen daar door komen te bederven: En hoewel meerendeels de beenboor ontrent een gebroke of gefcheurde hoofd-pan te pas komt, fo gebeurt 'et evenwel fomtijts dat de felve in 't werk gefteft wert, als 't bekkeneel nog heel en ongefchent is; infonderheyt als men vreeft, dat 'er van binnen eenige vaten geberften zijn; want dus doende wert niet alleen 't uytgeftorte bloet doortogt gegeven, maar d'ontfteking, rotting, maeldery, koorts, en andere doodelijke toevallen, werden met een daar door belet, al is 't fchoon dat de Konft door die manier van werking niet altijd haar oogmerk bereykt, gelijk *Tulp in fijne Observ. lib. I. cap. I. pag. mihi 3. &c.* feer wel aanwijft.

Want het kan gebeuren dat de ftof die buyten haar vaten gevloeyt is, op een andere plaats, als daar de flag of val is aangekomen, fig onthout: Als by voorbeeld: Indien yemant gequetft wert op 't flinker of *parietale* of *wande been*, fo kan 't bloet als dan door een weêrflag fig konnen uyt te ftorten op de tegenovergelege zyde, die beyde door den *faix* of zeyfen vanden

vanden anderen werden afgescheyden. En wederom, by aldien den slag of val op 't voorhoofd aan komt, so kan 't uytgestorte bloet sig van agteren openbaren, gelijk inde volgende aanmerking sal aangewesen werden.

Ook kan 'er eenige uytgevloeyde stof tusschen beyde de vliesen, of wel onder 't dunne herssen vlies sigh onthouden, gelijk men de selve tusschen de spleet der herssen op 't *Corpus Callosum* of weeragtig lighaam, inde *ventriculen* by wijlen ondervonden heeft geplaatst geweest te zijn, van welk laatste voorval ik mede hier na verhaal sal doen.

En zijn de tekenen, op wat plaats de buyten haare vaten gevloeyde stof sig verbergt, somtijts onseker, hoewel men die in 't gemeen, wanneer 'er een spleet of breuk is, recht onder de selve gewaar wert, en somtijts ook op een ander plaats te gelijk, als blijkt by *Tulpius Obj. libr. 1. cap. 2. pag. mihi 4.*

Want men fiet in 't gemeen (hoewel niet altijd) gebeuren, dat door 't geweld geen 'er op de plaats daar de slag of val op aangekomen is (schoon 'er geen spleet of breuk in d'hoofd-pan gevonden wert) 't uytgevloeyde bloet sig aldaar is onthoudende, 't welk geen uyt-rogt krijgende, en aldaar rottende, seer veele quade toevallen, en cyntlijk de doot veroorzaakt.

Wel is waar, dat 'et somtijts gebeurt dat de natuur, sonder dat 'er eenige merkelijke opening inde hoofd-pan is, sig van selfs van die ondergelegen stof komt t'ontlasten, 't sy dat 'er geschiede op die wijs, als boven in onse Aanmerking is verhaalt, 't sy door de neus of ooren, als *Wepferus pag. mihi 223.* en *Bartholinus cent. 2. Hist. 41. pag. mihi 215.* en andere meer getuygen: of ook wel datse somtijts van achteren langs den hals na de borst of buyk heen sakt, en aldaar een etter gefwel komt te maken, gelijk sulks *Petrus Marchettus in Observ. Med. Sylloge pag. mihi 35.*

segt dikwils ondervonden te hebben, *En Job van Meeck'ren in sijne aanmerkingen op 't tweede Hoofdstuk pag. mibi 28. Paræus lib. 10. Cap. 8. Marcellus Donatus lib. 5. cap. 4. pag mibi 201. en Roonhuysen in sijn twede deel van't eerste boek inde derde aanmerking pag. mibi 190* sulx te kennen geven, maar die 't op de werking van de natuyl, wanneer'er de tekenen van inwendige quetsing sijn, wil laten aan komen, sal sig veeltijts bedrogen vinden, en beklagen als 't te laat is.

VIII. AANMERKING.

Een en de selve persoon seven en twintig maal 't hooft doorboort.

P*aulus Goddefroy in sijn leven Opper-Chirurgijn in dienst van haare Ho. Mog. d' Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, heeft my verhaalt dat 't hooft van d'Heer Philip-
pus de Nassau door Mr. Hendrik Chadborn Stads Chirurgijn tot Nymegen seven en twintig maal met de been-boor was door gaad geworden. Tot bevesting van dit sijn verhaal, heeft den voorn. Goddefroy my een getuygenis der waarheyt ter hant gestelt, met d'eygen hand van gemelten Heer P. de Nassau ondertekent, die nog tegenwoordig onder my is berustende, luydende aldus:*

Attestere ik ondergeschreve van Mr. Hendrik Chadborn Chirurgijn tot Nymegen, naar gedane 27. trepanen aen 't hooft wel gecureert en genesen te sijn.

fyn. t'Oirkonde getekent op *Weichen den 13. Augusti des Jaars 1664.* en was ondertekent

Philippe de Nassau.

Op de VIII. AANMERKING.

DEsen *Philippus de Nassau* was Heer van *Weichen*, een Dorp ontrent twee uren van *Nymegen* gelegen, eertijts *Officier* te *Peert* geweest sijnde, en een Soon van d' Heer *Justinus van Nassau Gouverneur van Breda* die een natuyrlijke Soon was van *Prins Willem d'eerste Hoogloffelijker Memorie*. Hy was van syn peert met 't voorhoofd tegen een paal gevallen, en bevont men uyt de toevallen dat'er ergens nootzakelijk eenig bloet buyten sijne vaten moest uytgestort sijn, waarom dan de doorboring des bekkeneels vast gestelt wiert, d'welke tot verscheyde reysen te vergeefs op 't voorhoofds been en elders in 't werk gestelt sijnde, men besloten heeft de voorfz boor ook op 't agter-hoofd-been te stellen, of mogelijk door de weerslag een bloet vat van agter mogt gebersten syn. 't welk men entlijk bevont waarachtig te sijn: en heeft sig eerst na de 27. doorbooring 't geronnen bloet in 't achter-hoofd geopenbaart. Den voorn. Heer nam somtijts een silvere naald, die de vrouwen tot cieraat in 't hair des hoofts gebruyken, dewelke hy uyt kortswijl in 't eene gat van sijn door-geboort voor-hoofd-been sodanig wist te steken datse door een ander daar tegen over gelegen wederom uyt quam, gelijk hy sulx menigmaal aan d'een en d'ander die hem quamen besoecken, en 't verbant by woonden vertoont heeft. Hy wiert niet te min gelukkig genesen, en behiel sijn gesontheid en volkomen verstant, nog veel jaren daar na levende, en een

goeden dronk, sonder daar veel van geraakt zyn, nevens een ander konnende bescheit doen.

Glandorp. in Speculo Chirurg. obs 3. fol. mibi 46. verhaalt dat *Adrian. Spigelius* hoog-Leeraar in d' Heel konst tot *Padoa*, een Voerman onder handen gehad heeft, die een wont in 't regter gedeelte sijns hoofs ontfangen had, met kneusing, en een scheur des bekkeneels, welkers wand-been hy tot sevenmaal toe doorboort heeft, so dat'er een groot gedeelte van d'hoof-pan weggenomen wiert.

Dikwils is'er ook nodig in een grote nederdrukking of inwijking van een stuk beens der hoof-pan, verscheide door-boringen tot d'uurligting des voorfs beens te doen, hoedanigen voorval ons *Scultetus in Armament Chirurg obs 7. fol. 198* beschrijft, alwaar ronts om 't neergedoken been, seven doorboringen geschieden. En is sulx ook somtijts nodig, als de breuk der bovenste tafel klein, en die vande tweede of onderste groot is.

IX. AANMERKING.

Sware val des hoofts met quetsing der hersenen.

I Nde maant *Augustus* des Jaars 1671. ben ik nevens den *Stads-Genees-Heer Arent Bosch*, d' Heel-meesters *Pierre le François*, *Paulus ter Haar*, en *Nicolaas Winter-kamp* versogt geworden by *Jan la Court*, Jongman out 17. Jaren, de soon eens Dienaars der *Generaliteyt*, d'welk gevallen was van 't dak des *Heeren Sixti, Secretaris van 't Hoff der Justitie*, alhier in 's *Graven-hage*; ter wijl

terwijl hy , nevens andere belig was , met 'er
fleygeren , of op-metselen der schoorsteen , die
meer dan 80 voeten hoog van d'aarde verheven
was , hy geraakte onder 't vallen met zijn broek
ergens vast , waar door de hevigheyt des vals
eeniger maten schein tegen gehouden te wer-
den , hoewel hy daar na recht op 't hooft ter
aarde neder schoot : hy bleef eenigen tijt lang
t'tenemaal beswijmelt leggen , en daar na t'huys
gebragt , en van stonden aan ter ader gelaten
zijnde , is hy eenige uren daar na wederom een
weynig bekomen. 't Hooft als doen by d'Heel-
meesters wel ondersogt zijnde , heeft sig een
grootte spleet in 't linker *os parietale* of wande-
been geopenbaart , loopende over de kroon-
naadt na 't voor-hoofts been toe , en sig uyt-
streckende tot 't uytsteektel desselven beens , tot
boven aan 't linker oog , alwaar een breuk van
merkelijke grootte vernomen wiert , waar door
de selfstandigheyt der hersenen sig voor een ge-
deelte quam t'ontlasten , en was aan die voor-
zijde des hoofts 't bekkeneel van zijn huyt en *pe-
ricranium* of panne-vlies gantsch ontbloot , ruym
so groot als d'handt-palm eens volwassen mans.
De door-boring wiert al hier verby-gegaan , als
niet nootsakelijk geoordeelt werdende , door
dien 'er ontrent de breuk genoegsame opening
bespeurt wiert. Dog't geen ontrent desen Ly'er
te verwonderen stont , is : dat de wonde dage-
lijks verbonden werdende , met geduyrige ont-
lasting

lasting van goeden etter , en sulks niet sonder verlies van eenig gedeelte der hersenen , hy des niet tegenstaande tot op den 17. dag sonder koorts bleef , geduyrende welken tijt hy ook sijne tanden doorgaans sonder pijn wel vast op den anderen heeft kunnen drukken , maar na den voorsz tijt , schielijk verstommende is sijn ziel , binnen tweemaal 24 uren uyt 't ellendig lichaam van hier verhuyst.

Op de IX. AANMERKING.

WEl te recht heeft den wijt-beroemden Leermeester Hippocrates in d'eerste sijner kortbondige spreuken gesegt : *Het leven is kort, de konst lang, de bequame tijt vlugtig, de bevinding gevaarlijk, maar 't oordeel swaar.* Welke laatste woorden in de wonden des hoofts; insonderheyt plaats grypen : want daar is geen ding waar ontrent , so wel de Genees-Heeren , als Heel-mcesters meer misleyt en bedrogen werden ; blijkt niet by d'ervarentheyt dat veel hoofd-wonden voor heen ligt geacht wierden , die de tijt namaals geleert heeft swaar te zijn ? is niet wederom gebleken datse doodelijk gehouden zijn , die eyntlijk bevonden wierden geen swarigheyt onderworpen te wesen ? Den voorverhaalden ouden Leeraar segt inde 58. kort. bondige spreuk sijns sevendenden Boeks : *By welken de hersenen door eenige oorsaak geschut zijn , die moeten nootsakelijk strax verstommen :* even de selve woorden vint men ook in sijne Schriften *Libr. de morbis :* indien yemant (seggt hy) d'hersenen geschut , of pijnlijk zijn , so moet den selven nootsakelijk terstont sijn spraak verliezen , en niet sien , nog hooren. En in Coacis Aph. 499. voegt hy'er dit by, *Dat'er*

een davering of schudding der hersenen door een val ontstaan kan, maar dat de sodanige meest sterven. Dog men moet vast stellen, dat Hipp. door dese voorverhaalde woorden, niet alle soort van davering der hersenen verstaat, maar alleen een sterke en geweldige, en sodanige, die door een sware val, of slag veroorzaakt is geworden, en waar door de Ly'ers even als geheel beroert, sonder gevoelen en beweging gevonden werden. Want als de schudding der hersenen so swaar niet is, soo en verstormt men nog verlamt men niet terstont, maar langzaam, en gemeenlijk eerst na eenige dagen, gelijk het die persoon gebeurt is, daar R. Dodoneus cap. 1. Obs. Medicinal. 1. fol. mihi 1. van verhaalt, als ook den geenen daar gemelte Hipp. libr. v. epidem. van spreekt; Die van enen Macedo met een steen op 't hoofd gequetst zijnde, ter aarde nederviel, en eerst op den derden dag spraakloos wiert, met benauwtheit, en een kleyn koortsje, en niet hoorende, nog ook by sijne sinnen zijnde, eyntlijk stierf.

Valleriola Obs. Med. libr. v. Obs. ix. fol. mihi 348. maakt gewag van een Schoen-maker tot Avignon die een wond op 't hoofd bekomen had, met een breuk, welke doorging, tot op 't harde hersen-vlies toe, die eerst na den 7. dag van een lamheyt, trekking der zenuwen, en spraakloosheyt overvallen wiert, alle welke toevallen hem seven dagen by bleven, waar na hy sonder eenig ongemak te behouden, t'eenemaal wederom herstelt wiert. Hier staat aan te merken dat in dese Persoon (hoewel hy een sware en groote wonde in 't hoofd gekregen had, waar door de hersenen nootsakelijk hebben moeten geschud werden) in 't eerst de hersenen niet sodanig beledigt geweest zijn, datse een verlies van spraak hebben kunnen te weeg brengen, maar so haast 't quaat tot de selve was doorgedrongen, doen eerst stom geworden is,

te weten na den sevenden dag, als wanneer hy ook met een begoft ligt-hoofdig te werden, en een lamheyt met kramp verselt, hem begofte over te komen, buyten twyffel wegens de spanning en omftekking van 't harde vliet, 't welk de hersenen bedekt, waar door dan de selve ook ligtelijk tot een medelydentheyt hebben kunnen verwekt werden: hoedanigen voorbeeld ook *Marcellus Donatus libr. v. de Med. Hist. mirab.* (getrokken ex *Appendice prædicti Valleriolæ ad loca communia*) pag. mihi 557. by brengt.

Dat desen onsen *Ly'er* niet alleen sijn spraak, maar ook sijn gesigt en gehoor verloren, en als *Apoplecticus*, of t'eenemaal beroert, eenigen tijt lang gelegen heeft, blijkt uyt de boven-verhaalde aanmerking, maar nademaal hy, om de toevloet des bloets na 't gequetste deel, te beletten, so ras als mogelijk was, ter ader gelaten, en ook daar en boven langs de breuk, vande buyten haar vaten gevloeyde stof, eeniger maten ontlast wiert, so en is 'et derhalven so wonder niet, dat hy sig wederom wat herhaalt heeft, hoewel hy vermits de grootheyt en swaarheyt der wonde de doot niet heeft kunnen ontworstelen.

't En behoeft ook niemant so vreemt voor te komen, dat hy 't sedert de voorseyde val, altijd sijnetanden sonder pijn heeft kunnen op malkander brengen. Want om tot kennis van een panne-breuk te geraken, heeft men juyft niet geduerig van noden 't onderzoeken, of den *Ly'er* op sijn tanden, of op eenig ander yser-werk-tuyg sonder ongemak byten, en eenige steenen kraken kan, vermits sodanige proef niet altijd vast gaat, van welk gevoelen ook *Paræus is libr. ix. cap. 2. pag. mihi 199 Aph. 6.* al is 't schoon dat *Hipp. in coacis libr. 3. tract. 2.* Sulken manier van onderzoeking toestaat. Want dese meest te pas komt als'er inwijkking van been is, 't welk de hersenvliesen steken of prikkelen, en derhalven een sware pijn

pijn toebrengen kan. Tot bewijs van 't geen alhier verhaalt is, dient 't volgende voorbeeld, van *Scultetus, in armament. Chirurg. Obs. 19 pag. mihi 217.* by gebragt van een Keyserlijk Soldaat, out 27. jaar, die met een Sabel in 't agter-hoofd, niet alleen een wonde des bekkeneels, maar ook der vliessen, en herssenen selfs, op den negenden Aug. des jaars 1638. bekomen had, hoewel dese wond in 't eerst door een brodder of Lapzalver, voor een simple quetsuer gehandelt wiert, tot op den 31. January des jaars 1639. daar aan volgende, ten welken dage hy in 't Siek-huys geraakte, en kort daar aan, den voornoemden *Scultetus*, nevens andere, daar by geroepen wiert, de welke na behoorlijk onderzoek met 't proef-yser gedaan, de herssenen sodanig gequest bevonden, dat'er een menigte etter uyt voortquam. Den 17. dag der maant *February*, wiert hy inde rechter zyde doof-gevoelig, en den 20. vernam hy een lamheit inde selve. Den 22. dag der voorsz maant, verloor hy eerst sijn spraak, verviel in een slaap-siekte, en wiert sijn rechter arm door stuypen gints en herwaarts beweegt, so dat hy den 23. *Febr.* (meer dan een half jaar na d'ontfange wonde) gestorven is. Dit is alhier aanmerkens waardig, dat hy, onangefien dese sware hoofd-wond, niet alleen habel- maar ook okker. noten, karste- en persik-steenen met sijn tanden heeft konnen breken, dat hy ook sijn Krijgs-ampt bedient, en noyt van eenige pijn in 't hoofd geklaagt heeft. Maar wonder is 't, dat hy dus swaar gequest zijnde, noyt koorts gehad heeft, te meer, om dat *Hipp. libr. vi. Aph. 50.* segt: *welken de herssenen verwont werden, den selvigen moet nootzakelijk de koorts overkomen*, de selve woorden gebruykt hy ook, *libr. i. de morbis*, maar in *Coacis libr. 3. tract. 2. Aph. 3.* seyt hy: *datse meest altijd koorts krijgen.*

Van 't ontberen der koorts kan d'oorzaak geweest

Zijn, dat hy inden beginne altyt d'uytzyperende stof, die andersints d'oorzaak daar van had kunnen zijn, door de voorsz breuk, en spleet heeft kunnen quyt werden, en is hy lichtelijk wegens eenigen overvloed deser vogt, die door d'een of d'ander uyerlijke oorzaak, of misslag is verwekt geweest (hoedanigen fout den meergemelten *Scultetus* ook ontrent sijn *Ly'er* in 't eten segt begaan geweest te zijn) schielijk overvallen geworden. En heeft hem ook ligtelijk sijn natuyrlijke sterkte, sijn goede gematigheyt, sijn welgestelt, en van te vooren gefont lichaam, en andere omstandigheden meer, van koorts en andere toevallen, voor een so geruymen tijt bevrijt. So segt *Berengarius de Fract. Cranii cap. iv. fol. 31. en cap. 13. fol. 84. &c.* quetsueren niet alleen vande vliessen, maar ook van d'herffenen selfs gesien te hebben, daar geen koorts nog eenig quaat toeval by was. Den voorverhaalden *Valleriola, Obs. Med. libr. iv. pag. mihi 300.* getuygt dat *Claudius Allob.* door een degen sodanig op 't hoofd gequetst wiert, dat hem de gantsche kop van d'een tot d'ander zyde, tot aan de winkel-naat toc door-klooft wiert: en (segt hy) 't geen ten hoogsten te verwonderen staat, hy heeft noyt koorts gehad, nog oyt eenig van die toevallen geleden, welk de soodanig gequetste andersints te lyden gewoon zijn.

Nicolaus Fontanus Respons. & Curat. Medicinal. libr. I. pag. mihi 13. Maakt gewag van een Soldaat, die door een piek tot inde selfstandigheit der herffenen gequest was, en die, na dat de wonde met een lijkteyken was gefloten, en vele gebroken stukken beens uyt de selve weg genomen waren, meer dan seven weken na den anderen, met een gefont lichaam andere zieken gediend heeft, welke als inde achste week na een trekking sijner ledematen quam te sterven, was hy begerigh, d'oorzaak van dese schielijke door
t'on-

t'onderfoeken, en vond de selve, een gedeelte sijner herffenen nu al reets bedorven en verrot ('t welk wonderlijk om sien was) ja gantsch verteert en in rotfel verandert te zijn. En heeft dese (segt hy) eger noyt koortfig noch stom geweest.

X. AANMERKING.

Etter-geswel van binnen in 't hoof.

JV. B. een persoon in de 't sestig jaren out, en wat swaar-lyvig, had eenigen tijd herwaarts seer veel snuyf-taback gebruykt, waar door hy allenskens een swaarte in 't voorste gedeelte sijns hoofts gewaar wiert, en ten langenslesten, een etter-geswel in d'herffenen daar op volgde, vermits hy op sekere tijt een goede menigte so groene als geele stinkenden etter door zijn regter oor quyt wiert, 't welk hem in 't eerst veel verligting bybragt, so dat hy waande nu vande langdurige verstoptheit sijner herffenen (so hy die noemde) genesen te zijn: maar kortst daar op volgde 't verlies van zijn verstant, en met een trekking van zenuwen, so dat hy ontrent 48. uren naar 't doorbreken van 't voorn. geswel stierf.

Op de X. AANMERKING.

²t **M** Isbruyk vande snuyf-tabak is heden ten da-
 ge seer groot, en werden vele daar door in
 sodanigen quaden gewoonte gebracht, dat
 zy haar selven by na geen rust geven, van die op
 te snuyven, hoewel ik andersints bekenen moet,
 dat die behoorlijker wijs, en op bequame tijden ge-
 bruykt, te weten wanneer d'herffenen met over-
 tolligheit van vogt beladen sijn, ook haar nuttigheid
 heeft, maar als dan behoort 't lighaam der sodanige,
 met goede middelen daar toe voor-bereit te werden,
 of andersints suyverense gedurig d'overtolligheden
 van 't lighaam door haar hooft, en trekken al de vog-
 tigheden van't geheel, naar 't beste en edelste gedeelte
 des lighaams, daar toe immers de natuyr een veel be-
 quamer, en geringer weg aanwijft. Maar insonderheit
 is den snuiftabak schadelijk als'er den witten *Helleborus*
 of nies-kruyt onder vermengt is: waar van *Theodorus*
Kerkringius in *obs. Anatom. pag. mihi III. obs. II.* Een
 droevig voorbeelt verhaalt, van een Boer die in een
 trek-schuyt van *Haarlem* op *Amsterdam* voer, en op
 't aanraden, en schoon voor geven van seker Om-
 loper of Lap-salver de proef van sodanigen snuyf-
 poeder nam, waar door hy so sterk aen 't niesen, en
 kortst daar op aen 't bloeden uyt de neus geraakte, dat
 hy voor doot ter aarde viel, en 't *Amsterdam* gebracht
 sijnde nog een wijl tijts daar na, sig aldaar heeft moe-
 ten ophouden.

Thiermairius libr. 2. cap. 9. fol. 133. segt, dat hy on-
 dervonden heeft, dat seker persoon, die vry wat tot
 den drank genegen was, door 't veel niesen de vogt
 in 't hooft seer beweegt, en d'herffenen dienvolgens
 seer geschut, en neerwaerts doen sakken hebbende,
 daar door in een popelsy of beroertheid gevallen is.

Simon Pauli in zijn verhandeling van 't misbruyk des *Tabaks en Thee-kruyt*, schrijft dat 't gevaarlijk is, sig te gewennen tot 't gebruyk vande zijn gestoten *Tabak*, om datmen veeltijts bevint, dat die deselve in overvloet gebruyken, daar door haar reuk komen te verliezen, 't sy dat 't voorsz poeder 't *instrument*, of werk-tuyg desselfs te veel verdroogt hebbende, daar aan de magt vande reuk te kunnen onderscheyden, benomen, 't sy dat 'et de kleyne gaatjens van 't seef-been allengskens verstopt hebbende, de soorten der reuken tot de herffenen door te dringen, belet hadt. En dat'er verscheyde geweest sijn, die door 't veelvoudig gebruyk desselfs, haar gesicht verloren hebben, door dien de slymige vogt, op 't gesicht gefakt sijnde, een verstopping inde gesigt-zenuwen veroorzaakt had. Andere wederom bywelke door 't sterk niesfen, d'aderen in 't hooft geberften sijn.

Bartholinus in *Actis* tom 2. pag. mibi 166. Vermelt van een jonge Dochter, wien, na 't zap van beetwortel opgesnoven te hebben, terstont met groote en by na onlydelijke pyn, 't hooft sodanig is opgeswollen, dat 't selve eens so groot scheen te sijn, als 't natuurlijker wijs gewoon is.

Fabriz. Hild. cent. 1. obs. 24. pag. mibi 26. Verhaalt van een jongeling van 13. jaren, die van een koude en slymigen aart sijnde, met een van sijns gelijke gewed had, dat hy hondert maal na den anderen niesfen soude, 't welk als hy door 't veel kittelen en prikkelen in sijn neus-gaten, ten naasten by volbragt had, is hem terstont daar na groote pyn des hoofts, en een swakheyt des gesigts overgekomen, 't welk hy s'anderendaags ook geheel, sonder enige ontsteking der ogen, of koorts (also hem de gesigt-zenuwen verstopt waren) verloren heeft, maar als men hem 't lighaam door bequame middelen gesuyvert, en daar na een *Seton* of hals-draagt inde nek, en ook

laar-koppen op de schouders gestelt had, heeft hy sijn gesigt binnen weinig dagen wederom gekregen.

In *Zodiaco Medico Gallico anni 1. obs. 2. fol. mibi 44.* Leeft men, dat sekere Juffrouw met een agt-jarige hooftpyn gequelt geweest sijnde, tot verligting een nies-poeder gebruykte: 't welk door veel niesën veroorzaakte, dat het middelrifst haar de maag to perste, dat die neergedrukt sijnde, also bleef hangen.

XI. AANMERKING.

Etter-geswel in de holligheden der Hersenen.

ALs seker Smits-knecht, *Martin* genoemt, alhier inde *Pooten* woonagtig, een peert de steert afgesneden had, en besig was om 't overige gedeelte met een heet yser toe te schroeyen, smeedt 't peert in de *Travaillie* staande, hem over 't dwershout heen, met de Kalckoen een gad, even boven de wenk-brauwe inde kop: So dat aldaar een breuk in 't bekkeneel bevonden wiert, dog niet door de twede tafel heen gaande, vermits op die plaats d'hooftpan een grote holligheyt is hebbende. Hy viel hier over terstont in onmagt, loste veel bloets uyt de neus, en vermits hy bloet-rijk was, beval ik, datmen hem terstont een goede menigte aftrekken soude, hy was daar na heel slaperig, had weynig kennis, rokke somtijts in sijn ylheyt 't verbant los, stond op, kleede hem aen. Eindelijk op den vierden dag

dag koortfig werdende, stierf hy op den vyfden van sijn quetsuur; men opende 't hooft en bevont een verswering in d'holligheden der hersenen.

Op de XI. AANMERKING.

Uyt detwee laatste Aanmerkingen, blijkt dat 'er Etter geswellen in 't hooft en in d'hersenen, so door in, als uytwendige oorsaken ontstaan kunnen, waar van de Beschryvers der Heel-Konst doorgaans weynig en maar alleen stuks-wijs vermaan gedaan hebben. hoe wel ik't meest dien aangaande, by *Botius de affect. Omissis, cap. 1. 2. en 3.* daar van beschreven vind. Dese Etter-geswellen vertoonen sig, of boven op de vliessen der hersenen, gelijk *L. Riverius in observ. a P. Pacheco Communicatis, obs. 38. pag. mihi 301.* getuigt, van drie versweringen in verscheyde personen voorgevallen, die alle (in dien men op d'omstandigheden wel agt slaat) tusschen 't bekkeneel en 't harde hersen-vlies scheenen ontstaan te sijn. Of men vind die tusschen beyde de vliessen der hersenen, gelijk ik sulx, ontrent ses jaren geleden, aen *Dirk Drebus, Hospes inden Liefvelisen Bybel*, alhier in den *Hage* woonachtig, en ook korts te voren aen een Heeren Dienaar, beyde van hare quetsuuren, d'een op den vyfden, en d'ander op den elfden dag gestorven, klaarlijk ondervonden heb.

Ook wert men die gewaar in *canalen* of *sleuven* van 't herde hersen-vlies, so wel in de voorste of bovenste, die 't gehele lighaam der hersenen onder de pyl-naat door een wyde en brede opening tot op 't *corpus callosum*, of weeragtig lighaam, in twee gedeelten onderscheit, als ook in d'agterste, waar door in 't agter-hoofst de groote hersenen vande kleyne of

't *Cerebellum* werden afgedeelt, gelijk den voorn. *Bootius de affect. omissis cap. 1. pag. 1.* sulx breder verhandelt, en aanwijft.

Somtjits werden die etter-geswellen inde holligheden der hersenen gevonden, gelijk wy in de bovenstaande aanmerking verhaalt hebben.

Ja ook ten laarsten, inde selfstandigheit der hersenen selfs, gelijk den meergemelten *Bootius cap. 3. pag. mihi 13.* hier van een voorbeeld bybrengt. Als ook *Bartholinus centur. 2. hist. 34. pag. mihi 205.* En *Dodonaeus in observ. cap. 7. pag. mihi 18. en cap. 2. fol. mihi 5.* Als ook *Tulpius observ. lib. 4. cap. 1. pag. mihi 292.* En *Blasius obs. 17. part. 1. pag. mihi 29.*

Dit bevestigt ook *Hipp. aph. 50. lib. 7. en in Coac. prænот. sect. 2. pag. mihi 48.* daar hy aldus segt: by den welken d'hersenen met een *Sphacelus*, of koutvuur bevangen (of verdorven) sijn, die sterven binnen drie dagen: maar indienze die door raken, soo wordense nog wel gesont.

Sommige der boven genoemde verzweringen, segt den voorsz. *Bootius*, werden rontsom met een vlies omvangen, sommige wederom niet, en werden die gene, welke met een vlies bekleet sijn, van hem *cap. 2. en 3. Vomica*, of etter-blaas genoemd, waar van hy aldaar twee voorbeelden geeft, 't eerste 't welk sig tusschen 't bekkeneel en de *dura mater* of 't harde hersen-vlies onthielt, geeft hy de benaming van *Vomica Hypocrania*, of etter-blaes onder 't bekkeneel.

't Laatste, vermits het inde selfstandigheit der hersenen was, noemt hy *Vomica Cerebri*, of etter-blaas der hersens, *Wepferus in Observat. Anatomicis, pag. mihi 398.* doet verhaal van een 't welk de grootte van een hennen ey had, en met een rok so dik als een duyveschaft bekleet was, 't geen inde regter holligheit der hersenen gevonden wiert.

Borellus Hist. & Observ. rarior. Medico-Phys. cent. 1. Obs.

1. *Obs.* 73. pag. *mibi* 72. getuygt, yemant onderhanden gehad te hebben, die na een groote pijn des hoofts, ontrent d'welk alle middelen te vergeefs waren aangewent, schielijk genesen is, wegens 't deurbreken van een herffen-zweer, en 't lossen van etter door de mont, neus-gaten, ooren en oogen.

Dese manier van redding bevestigt de kort-bondige spreuk van *Hipp. sect. 6. Aph. 10.* Die 't hoeft weêr doet, en vol pijnen is, en dat hem eiter, water of bloet, uyt de neus-gaten, mont of ooren vloeyt, die wert genesen.

XII. AANMERKING.

Steen inde Pijn-appel-klier en Saad-vaten gevonden.

Als 't lighaam van seker Vrou-perfoon voor eenige jaren alhier op de *Sny-kamer*, door mijn Broeder den Genees-heer *Johan Stalpart vander Wiel*, geopent wiert, heb ik gesien dat inde *Pijn-appel-klier* een Steentje gevonden is, so groot als een Kennip-zaad, gelijk sig ook daar-en-boven eenige andere inde zaad-vaten desselfs vertoonden. Waar uyt men met regt besluyten mag, dat de voornoemde klier de zid-plaats vande Ziel niet kan zijn, nog ook dat de voornaamste *faculteiten* of werkende kragten (gelijk sommige geoordeelt hebben) van de selve voortkomen. Te meer, also dese klier in vele beesten, die geen inbeelding, geen geheugenis, nog eenige uytstekende kragten der Ziel schijnen te hebben, tamelijk groot gevonden wert.

Op

Op de XII. AANMERKING.

Regnerus de Graaf, in een brief aan Georg. Joachimum Elsnorum, geschreven (gelijk te sien is in Misc. Curios. Med. - Phys. anni 1. Obs. 127. pag. mihi 285.) zegt: dat hy inde glandula pinealis of pijnappel-klier veel rouwe zandjens, welker eenige de naam (vermits haar groote) van steentjens voeren mogten, gevonden heeft. Gelijk ook aan Bartholin. in Act. tom. 2. pag. 34. sulx is gebleken.

Job van Meekren in zijn 55 Hooft-stuk pag. mihi 336. getuygt twee, ten naasten by ronde steentjens inde voorfz klier vernomen te hebben.

En Iustus Schraderus in Obs. Anatom. Medicis Dec. 1. Obs. 3. pag. 186. ondervonden te hebben, dat d'selve vol van die harde stof was.

Dat inde meeste deelen van 's menschen lighaam steenen kunnen voortgebragt werden, leert de dagelijksche ervarentheyt, en getuygen ook sulx d'ontervindingen van vele Schryvers.

By verscheyde der selver, wert aangetekent, dat die op veele plaatsen in 't hooft sig verthoont hebben, gelijk Schenkjus in Lithogenesia cap. 1. fol. 1. &c. Dominic. Panarol. Pentec. 5. obs. 14. pag. mihi 150. en Isaac Cattierius, obs. 15. pag. mihi 45. sulx van een steen onder 't harde hersen-vlies vast gegroeyt, aanwijzen.

Kentmannus lib. de Lapid. in corpore inventis, verhaalt van een steen inde hersenen gevonden, welke de figuur, en groote van een moerbey had.

Corn. Gemma lib. 1. cosm. cap. 6. van een, die wat kleinder was. Meer diergelijke exempelen vint men by Brassavolus comm. ad Aphoris. 26. libr. 3. Hipp. by Thom. a Veiga. Hollerius in scholiis cap. 48. pag. 508.

Kerckringius obs. 35. pag. mihi 77. heeft 'er een soo groot als een haseel-nood, inde regter holligheid der hersenen gevonden.

Thom.

Thom. Bartholinus *Hist. Anatom.* 33. *centur.* 1. *pag.* *mibi.* 48. zegt, dat een edele maagt uyt haar neus verscheyde stenen geloft heeft.

Greg. Horstius *lib.* 4. *obs.* 47. vermeldt van een steen die de groote had van een kleyn castanie, die na een gedurige pyn des hoofts langs de neus, door 't verhemelte vande mont uytgeworpen wiert.

Somtijts sijn'er ook in d'oog-schelen gevonden, als *Ætius*, en *Jul. Cas. Scaliger*, de *subtil. exercit.* 108. *sect.* 3. getuygen. In *Zodiaco Med. Gall. anni.* 1. *fol.* 81. wert vermaant van een steen so groot als een turks-boontje, dewelk by den oorsprong, en inde selfstandigheit der gesigt-zenuwen gevonden wiert, en pyn des hoofts en blindheit veroorzaakt had.

En meermaals onder de tong, volgens de verklaring van *Gentilis*, *Avenzoor*, *Thom. a Veiga*, *Alex. Benedictus*, *Hier. Montuus*, *Cardanus*, *Ioubertus*, *Kentmannus*, *Borellus*, &c.

Tulpius Obs. lib. 2. *cap.* 25 *pag.* 141. heeft die sien voortkomen uyt de tong selfs, en uyt de klieren van den hals.

En *Ioh. Langius lib.* 2. *Epist. Medicin.* Als mede *Kentmannus*, en *Avicenna*, uyt de Amandelen van binnen inden hals. *Borellus Obs.* 87. *centur.* 2. uyt een geswel aan de schouder.

Kerkringius Obs. 27. *pag.* 65. heeft die gevonden boven op de Longe-pijp vast hangende. En *Schraederus Obs.* 3. *Dec.* 1 *Fol.* 186. in de klieren, die op de Longe-pijp gelegen zijn.

Vele hebben die uyt de Longe sien opwerpen, die aldaar voort gebragt, en gegroeyt waren, gelijk hier na inde XXVIII. Aanmerking sal bewesen werden.

Verscheyde reysen hebben die sig in 't herte, so van menschen als van beesten geopenbaart, volgens de getuygenissen van *Bartholinus* in sijn *Hist. Anatom.* *Centur.*

Centur. 6. Obs. 93. pag. 365. Van Zacatus Lusitan. in pr. adm. lib. 1. Obs. 131. pag. 122. Van Hollerius cap. 29. de Morb. int. lib. 1. in scholio. Item in scholio cap. 50. pag. 531. Van Thom. Erastus in Consilium Scholzii No. 103.

Gregor. Horstius Obs. 47. lib. iv. pag. 238. Verhaalt dat ontrent de klap-vliesen vande rechter holligheyt des herts, een steen, even als een kleene platagtige Castanie gevonden was, die aan de vel-agtige zelfstandigheyt der klap-vliesen vast hing.

Andere hebben sig onthouden in een tak vande groote slag ader des herts, ontrent de linker-nier gelegen, als te sien is by Tulpius lib. 2. Obs. cap. 25. pag. 141. Inde grondt van de Long-slag-ader by Cornelius Gemma. Van een soo groot als een Hase-noot, in't begin van de Long-slag-ader vast hangende, schrijft Rhodius Cent. 3. Obs. 4. pag. mihi 130. In de Slaap-slag-ader, als blijkt uyt den Brief by Regn. de Graaf, aan Ioachim Elsnier geschreven, in Misc. Curios. Med. Phys. anni 1. pag. 285. Inde Borst-ader by Tulp. lib. 4. Obs. cap. 21. pag. mihi 328.

Inde Poort-ader by Columbus.

Van een Steen inde Maag, schrijft Anth. Musa Brassavolus, Hollerius in Scholiis cap. 48. Gentilis, Thom. a Veiga, Gilbertus Anglicus, Con. Gesnerus, Cornelius Gemma, Marcellus Donatus. Item in Misc. Curios. Med. Phys. anni 2. Obs. 181. pag. mihi 271. En by G. Horstius in Epist. Med. lib. 1. Sect. 9. By Fabrit. Hild, Centur. 6. Obs. 22.

Van een steen inde lever, sal hier na inde 45. aanmerking gesproken werden.

Dat deselve inde gal-blaas gevonden werden, is niet nieuw, en komt sulx dikwils te gebeuren.

Dog selden vint men die in't darm-scheyl, gelijk Hollerius daar van een bewijs geeft, cap. 48. pag. 508. en by Fernel. Thom. a Veiga, Corn. Gemma, en den Scholio.

Biographus ad libr. Galeni de loc. aff. verder daar van kan gelezen werden.

Somtjits inde darmen, als by *Ludov. Duresius in cap. 48. Hollery, de Morb intern. pag. 512* en by *Hollerius in scholiis cap. 48 pag. mihi 508.* by *Rhases lib. 10. cont. cap. 2. &c. Gentilis, Anth. Musa. Brassavolus, Anth. Guainerius, Columbus, Trincavellius*, en andere kan nagelien werden. *Mattheus de Gradibus ad 9. Rhaf. cap. 2. de Colica*, heeft'er drie gesien die seer hard, en so groot waren als hoender-eyers. 't Selve getuygt ook *Franc. Pedemontanus*: en als een duyven-ey *Anth. Beniv.* als een ocker-noot, *Fernel. Pathol. lib. 6. cap. 9. Joh. Arculanus* segt, dat hy'er ontrent 50. gesien heeft, die een vrouw door de stoel-gank geloft had.

Van stenen die inde milt gevonden sijn, vind ik dat verhaalt wert by *Hollerius in schol. cap. 48.* By *Gabriel Fallop. en Turneiserks.* Als ook by *Laurent Wolfstriegel, in obs. curios. Med. Phys. anni 2. obs. 89. pag. 163.* en *Vesalius libr. Fabr. Hum. corp. 5. cap. 9.*

Inde lyf-moeder, by *Hipp. 7. de morb. Popul. & libr. de Humorib.* en by *Galenus libr. de Humorib.* By *Ætius, sect. 16. cap. 98.* by *Holler. in Schol. cap. 48.* by *Dures. in cap. 48. Hollery, Marcell. Donat. Hist. Mirab. Mid. 4. lib. 4. cap. 30. Corn. Gemma, Joh. Wierus, Thom. a Veiga.*

Van een misdragt 't welk 28. jaar gedragen, en met 'er tyd inde lyf-moeder in steen verandert was, getuygt *Albozsius.*

Van een lyf-moeder so hardt als steen, *Schenkijus in Lithogenesis cap. 16 pag. 61. Marcellus Donatus, lib. 7. cap. 2. pag. 663. Miscell. curios. Med. Phys. anni. 2. pag. 118.*

Van stenen inde testiculen of ballen, en inder selver vliessen, vermelden *Paulus Aegin. Conrad. Gesner. Felix Platerus*, en *Schenkijus in Lithogenesis.* *Hildanus* van een, die uyt de kloot-fak doorbrak, *centur. 6. obs.*

Borellus cent. 1. obs. 4 pag. 8. verhaalt van een steen uyt een gesweer van 't been voortgekomen waar van hier na in de XCII. Aanmerking in 't bysonder sal vermaant werden. Dit getuygt ook *Galen. lib. 2. de Tumorib. & 2. ad Glauconem*, en *Arculan. in comm. ad cap. 69.* *Avic. Gabr. Fallop. Ioh. Kentman, Trincavell. Paræus lib. 24. cap. 19. de Monstr. & Prodigys. Item Oper. Suorum libr. 6. cap. 19. de Tumorib. Marcell. Donat cap. 30. lib. 4. pag. 526.*

Ten laaften koomen ook steenen voort uyt de gewrigten, 't welk de gigrige tot haar ongeluk genoeg bewaarheyden konnen. Siet hier van *Schenkius in Lithogenesis, cap. 19. Ioh. Kentman, Anth. Musa Brassavolus: Cælius Rhodiginus &c.*

En heeft den Heelmr. *Willem van Borgognie*, nog onlanx, een groot getal steentjes, uyt de knie van sekere vrouw, beneden de knie-schijf, d'welke daar door eenigstints opwaarts gedrongen wiert, weggenomen, waar van ik'er eenige selfs gezien heb.

XIII. AANMERKING.

Een wiek van binnen uyt het hoest door de neus gelost.

DEN Heelmr. *Hendrik Holegeest*, alhier woonachtigh, heeft my verhaalt, dat hy geroepen is geweest by *Pieter Makaa*, Turfdrager, in welkers voor-hoofst-been hy een breuk bevont, aldaar verwekt door de knop van een degen, in welke hoest-wonde, als hy verscheyde wicken dagelijx gelegt, en die met een draat tegen 't inschieten na binnen toe, wel ver-
sorgt

forcht hadt, so is't evenwel gebeurt, dat'er een der selver met het inhalen des adems naar binnen slipte, 't sy dat den draat mogelijk los gegaan was, of op een ander wijze, welke wicke hy eenigen tijd daar na door sijn neus wederom quyt wiert.

Op de XIII. AANMERKING.

HEt is wonder hoe die wick door 't os cribrosum of Seef-been heeft kunnen passeren. Dogh men sal sig nog meer verwonderen moeten, als men hoort dat'er levende beesten, van redelijke groote, steentjes, en andere harde stoffen, na een langduyrige hoofd-pyn, van binnen uyt het hoofd door de neus, haar uytrogt gekregen hebben, gelijk sulx verscheyde geloofwaardige Schryvers getuygen.

Benivenius in obs. cap. 100. fol. mihi 271. verhaaldt van een worm, so groot als de palm eens hants, die sijnen vrint *Philippus* uyt het regier neus-gat, na een groote langdurige hoofd-pyn quyt wiert, waar op de pyn hem terstont verliet.

Hollerius libr. 1. de Intern. Affect. cap. 54. in Scholiis pag. mihi 561. van een meysje, in 't welke de natuur een worm van diergelijke groote, door snuyten uyt-dreef. Siet van diergelijke ook *Fabrit. Hild. Obs. Chirurg. Centur. 1. Obs. 8. pag. mihi 19. en 381. obs. 5. Ronssens. Epist. Medicin. 10. pag. mihi 31. Nicol. Tulp. Obs. Med. lib. 4. cap. 11. Fol. mihi 315. Zacut. Lustran. libr. 1. Admir. Prax. obs. 7. pag. mihi 2.*

Alfar. a Cruce. centur. 3. fol. 193. Miscell. Med. Phys. curios. anni 2. obs. 147. pag. 231. Kerckringii obs. Anatom. cap. 43. Fol. 97. Thom. Bartholin. centur. 1. Hist. 64. pag. mihi 101. Stephan. Blankgarr. in Collect.

Med. Phys. centur. 1. cap. 39. pag. 41. Item centur. 3. cap. 74. pag. 272.

Den selven segt ook *centur. 2. cap. 80. pag. 151.* dat feker perfoon, nae dat hy twee jaren met een geduyrige hoofp-pyn gequelt was geweest, terftont genesen is, na 't uytfmijten van een worm.

Wel is waar dat de wormen uyt de darmen in de maag, en van daar door 't keel-gat inde mont konnen komen, d'welk als toegesloten blijft, sy door 't hol van 't verhemelt, somtijts tot inde neus-gaten geraken, en so ten laastten door de neus uytgeworpen werden: Maar als'er grote en langdurende hooftpynen voorgegaan sijn, en dat die na d'uytlofing der voorsz dieren ophouden, so is't een feker teken datse uyt d'herffenen sijn voortgekomen. Van stenen door de neus geloft, na een grote hoofp-pyn, maakt *Thom. Bartholin. gewag, centur. 1. fol. 48. Hist. 33.* Den voorn. *Zacutus Lusitan. lib. 1. Prax. Med. Admir. obs. 73. fol. 17.* doet verhaal van een Timmerman, die van natuur slymig, en van een vogtige gematigheyt was, d'welk hem dikwils geklaagt hadt, dat hy al voor lang, vier of vyfmaal in een jaar, een prop door sijn neus loste, so groot als d'helft van een hantpalm, en so dik, als een schaft van een pen, die van buyten met slym besmet, en van binnen digt in een gedrongen was, en dat hy drie dagen voor die ontlasting, altijd met draying en groote pyn van 't hooft, verdonkeringh van geligt, verlies van geheugenis, slaperigheyt, en swaarte van 't gehele hooft, gequelt was, alle welke toevallen hem na de voorverhaalde lofing verlieten.

Hier uyt siet men dan immers, dat de natuyr wonderlijke saken uytwerkt, 't welk *Hippocrates* in sijn tijd al getuygt heeft, *libr. de Lege & Decenti Ornatu*, want op een heymelijke wijze van werken (seggt hy) verrigste somtijts wonderbaarlijke en ongelooflijke dingen.

XIV. AANMERKING.

Van een verzworen Oor-klier.

Gelijk de klieren, welke door 't gantsche lighaam over al verspreyt, en in tweedereley soorten verdeelt zijn, wanneerse sig in een natuurlijken stant bevinden, aan d'een zijde 't lighaam veel nuttigheyt toebrenge, so ook aan d'andere zijde, wanneerse daar van komen af te wijken, deelense 't selve veel schade en ongemak mee, waar van ik alhier een bewijs by-breng, my onlangs ontrent sekere jonge Juffer voorgekomen, welke na een tijt lang gequynt, en siekelijk gegaan te hebben, eyndlijk een verzwering inde rechter oor-klier gekregen had, d'welke mer'er tijt in een fistel of pijpsweer veranderde, waar tyt namaals een weyagtige vogt quam te vloeyen, dog insonderheyt wanneerse besig was met de spijs te knauwen, welk moeylijk gebrek haar nu al een geruymen tijt is by gebleven.

Op de XIV. AANMERKING.

F*Abrit. Hild. centur. 5. Obs. 80. fol. 471.* Doet vermaan van een Student, die op sijn 12 Jaar even sodanigen verzwering onder sijn rechter oor gekregen had, d'welk allenskens in een pijpsweer veranderde, en hoe de selve na drie jaar te ver-

geefs onder Barbiers handen geweest te zijn, van hem door een *causticum*, of in eetend middel, 't geen d'wendige kanten, en de vereeldheyt weg-at, binnen seven weken gelukkig genesen wiert.

Galen. lib. I. de composit. Medic. seci genera cap. 7. Spreekt van een Jongeling van 15 jaren, die na een koorts, een verſwering des oor-kliers bequam. En hoewel hy daar van genesen was geworden, dat'er evenwel een fistel, of lopend gad overbleef, d'welk als hem een half jaar daar na om te heelen, was voorgekomen, hy d'felve door 't gebruyk van een weg-eetende playſter, die hy aldaar beschrijft, tot volkome heeling gebragt heeft.

XV. AANMERKING.

*Na een slag op 't hoofd veel waters uyt
het oor geloft.*

A Nnetje *Pouwels*, woonagtig op de *Gragt* alhier, is met een houte kegel op 't slinker *os parietale* of wande-been geslagen, sodanig, datse t'eenemaal besweek en buyten kennis was, brakende, en ook een weynig bloet uyt haar slinker oor lossende: waar op ik nevens, den Genees-Heer *Jacob Sena*, en den Heelmeester *Arent de Wilde*, by haar versogt ben, en bevonden wy wel een kneusing des huyts, maar geen breuk der herffen-pan, na dat wy dan haar een ader doen openen, en voorts alles in 't werk gestelt hadden 't geen in so een voorval vereyft wert, so heeftse wederom wat bedaart zijnde,
vier

vier of vijf dagen na den anderen, niet dan wateragtige of weyagtige vogt uyt 't selve oor geloft, tot de menigte (na onser allergiffing) van ruym een kan of twee pinten, alsofe vele doeken en servettren dagelijx met de selve vogt doornattede. En is dese Lijd'fter niet-te-min sonder eenig letsel te behouden, in 't kort genesen geworden.

Op de XV. AANMERKING.

DEn Genees-Heer Joël Langelottus, in *Miscell. Medico-Physicis anni 6. Obj. 12. pag. mihi 22.* Verhaalt van seker *Prins*, die te Romen vande trappen, ontrent 14 voet hoog, op de linker zyde sijns hoofts, als half doot, neêrgefallen was, en sonder gevoelen, beweging en spraak, by-kants een geheelen dag gelegen had, welk na d'aderlating, een weynig by sig selfs gekomen zijnde, groote pijn des hoofts gekregen heeft, die hem geduerig even sterk by blijvende, so gequelt heeft, dat hy nagt nog dag slapen konde, zijnde alles te vergeefs, warmen ook ontrent hem dede, waarom by alle de Genees kundige geoordeelt wiert, dat men hem behoorde 't hooft te doorboren.

So dat terstont daar op, al't geen de boring vereyft, in 't werk gestelt wiert, als nu alles gereet was, wiert seker *Overste*, mede aldaar tegenwoordig zijnde, gewaar, dat uyt sijn linker oor eenige wateragtige stofvloeyde, waarom de boring voor die tijt opgeschort wiert, en duerde dese uytlekking van vogt so lang, dat'er wel acht ponden nadts uytgelopen waren. Den voorz *Oversten* nieuwsgierig zijnde, vraagde een yder der Genees-gelcerde, waar van

daan so grooten menigte vogts mogt voortgekomen zijn , maar yder sweeg stil , en niemant dorst sijn oordeel hier over uytten.

Ik weer ook niet , dat de weg waar door sig sodanigen menigte waters ontlast , oyt van yemant te recht is aangewesen.

Den voorsz *Ioël Langelottus* , vermits , *d'Italiaanſche Genees-Heeren* in gebreke gebleven zijn van haar oordeel , dienaangaande te vellen , geeft aan de voornaamſte leden van de *Hooge Studeer-School der nieuwsgierige onderſoeckers der natuur* , sig in *Duytſlant* onthoudende , d'oploffing deſer vraag over.

Ceſar Odonus , een Genees-Heer te *Bolonje* , vertelde , en bevestigde ook ſulks met een eed , als zijnde een wonder-werk , inde Genees-konſt ; geſien te hebben , dat uyt 'et oor van ſeker perſoon , die koortſig , en ook te gelijk met groote pijn des hoofts gequelt was , overvloedig veel klaar water was gelopen.

Van diergelijke dunne en wateragtige vogt uyt het oor voortkomende , vind ik dat *Platerus lib. 3. Obſ. pag. mihi 735.* ook vermaan doet , ſeggende : dat ſeker *Meysje* van derthien jaren , een geruymen tijt ſeer veel waters gemaakt had , en dat 't ſelve ſchielijk was komen op te houden , over ſulks sig eenig dun water uyt haar rechter oor in groote menigte begoft t'ontlaſten , ſodanig dat 'er op eene reys dikwils ontrent twee ponden , en dat eenige dagen na den anderen quamen uyt te vloeyen.

Hierom heeft haar ſeker Genees-heer eenige water-drijvende middelen verordineert , onder welke ook den *Theribimbryn* was , waar naſe meer als veertien reysen haar water gemaakt heeft , dog 't ſelve hielt haastelijk op , en begoft doen de voorsz vogt op nieuws uyt 't ſelve oor in groote menigte te vloeyen , ſo datſe binnen 24 uren eenige ponden klaar water , ſonder reuk en ſmaak , quyt geworden

was, schoonse anderfints wel gedaan zijnde, van geen ander gebrek klaagde, maar als daar na eenige te rugdrijvende middelen ontrent 't hooft gebruykt wierden, en dat met een tot'et te rugrekken, een voetwassing en baeynge haar voorgeschreven, en den *The-rebintbijn* met een verordineert was, heeftse wederom water in groote menigte gemaakt, so dat de vloet des oors doen ophielt, en daar na wiertse haar water op een natuerlijke wijze quyt, en quam haar daar na geen ongemak meer over.

Dese vogt geloofst *Platerus*, in *praxi sua*, tom. 3. de *vitiis* pag. *mibi* 600. Dat uyt de herffenen niet konde voortgekomen zijn, want aangefien 'er genen anderen weg uyt d'herffenen is als door 't gad, 't welk tot den doorgang voor de gehoor-zenuw gemaakt is, en dat ook daar en boven die vogt. by aldiense schoon van te voren inde binnenste holligheyt des oors quam uytgestort te werden, uyt het oor niet soude kunnen uytvloeyen, als met verandering van 't trommel-vlies.

So meynd hy dat die voorfsz vloeying, in 't voorverhaalde Meysje, op die wijze niet kan toegegaan zijn. also die selvige sonder eenige overgebleven schade of gebrek des gehoors geschiet was. Waarom hy dan van gevoelen is, dat die vogt uyt de vaten, die sig inde buytenste gang des oors onthouden, moet voortgekomen zijn.

Dit gevoelen van *Platerus* (voor so veel de passagie deser vogt door den buytensten gang des oors belangt) kan ik des te ligter toestemmen, om dat my d'ervarentheyt eenige jaren herwaarts, geleert heeft, dat'er ontallijke watervaten in ons lighaam gevonden werden, die met hare tedere rankken, d'aderen en hert-aderen over al rondsom omhelsen, ja selfs dat de vliessen der aderen en hert-aderen uyt een veselagtige stof bestaan, welke veselen d'overtollige

vogt uyt de selve opnemen : Daar-en-boven wert al om inde *membranen* of vlieden een selfstandigheyt bevonden, die niet anders en is dan een t'samen-hoping van dunne draden, even als mosch, die alle van dese wateragtige vogt deelagtig zijn, so dat by gevolg ook 't vlies, 't welk den buytensten gang des oors van binnen bekleet, van dese wateragtige vogt genoegsaam versien is, derhalven 't ons niet vreemt moet voorkomen, dat door eenig uyterlijk geweld, ontrent 't hoofd geschiet, of ook wel door een andere inwendige oorzaak, dese vogt in haren ommelooop verhindert, of een var, enige veselen, of gescheurt, of gebersten zijnde, de selve tegen de natuyl buyten haar vaten komt uytgestort te werden. 't Sy dan, dat d'selve uyt de hersenen of uyt 't geheele ligbaam (als *Platerus* hier boven aangewesen heeft) derwaarts heen gevoert is,

Want het is seker, dat uyt vogtige, en onsuylvere hersenen, en ook uyt der selver na-by-gelegene deelen, dikmaals eenigen dunnen etter, of ook weyagtige vogtigheyt, sig door 't oor komt t'ontlasten, so dat men ligtelijk daar uyt besluyten kan, dat die in 't oor niet alleen is vergadert geweest. Dit blijkt insond'rhelyt inde kinderen, die somtijts een langduerige wyl, loopende ooren hebben, als mede daar uyt, dat haar voor die ontlasting, d'hersenen ontstelt geweest zijn, en dat de kinderen gemeenlijk met veel overtollige vogt der hersenen gequelt zijn, waaromse ook seer tot den slaap genegen zijn, en veel slijmige stof door neus, mont, oogen en ooren quyt werden. En is dit de reden waarom *Hipp Aph. 24. sect. 3.* de vogtigheden der ooren onder de kinder-siekten gerekent heeft, welke indien opgestopt werden, en genen anderen uyttoegt elders vinden, swarc toevallen, als stuypen, beroerte, lammigheyt, &c. daar uyt komen t'ontstaan.

Brassavolus in sijne uytlegging over de voorfz kortbondige spreuk van *Hipp.* segt: Ik heb een Dogtertje *Laura* genoemt, uyt welkers linker oor terftont na haar geboorte, etter heeft beginnen te vloeyen, 't welk veel maanden na den anderen met een vileyne stank van 't selve oor heeft blyven duyren, hoe wel 't selve anderfints leer gefont was: als nu de vloet van 't linker oor, na 't verloop van eenige maanden ophiel, begon 't regter oor eenigen etter van sig te geven, 't welk tot de seventhiede maant vervolgt heeft, na welken tijt den etter ophielt, en leefdefe van die tijt af in seer goede gefontheyt.

Marcus Sanctus Barolitanus in *comm. ad Avicenn.* segt: als *Daniel Justinianus*, een persoon van grooten huysfe te *Venetien*, een pijp-sweer in 't regter oor had, uyt d'welk veel dunnen etter voortquam, waren 'er die 't selve tegens mijn goet vinden wilden beletten, want ik oordeelde dat die stof van d'herffenen, dat heen quam afte fakken. 't Welk als egter, niet-tegenstaande mijne waarschouwing geschiede, stierf hy korts daar na, en bleek doe de waarheyt van mijne voorfegging, also 'er seer veel dunnen etter, uyt sijn neusen ooren quam te vlieten.

XVI. AANMERKING.

Gedurige schuddinge van d'een zijde door een schrik.

IK ben inden jare 1643. versogt by een Meysje bruyn van couleur, swart van hayr, en van een swarmoedigen aart, out ontrent thien of elf jaren, wonende alhier op de Hout-markt, 't welk

haar arm en been inde linker zyde gedurig, en sulx sonder eenige de minste pijn, seer sterk gints en herwaarts bewoog, welk gebrek in haar was veroorzaakt door een groote schrik: dit Lijstferte, haar na dat lighaam door d'algemeene middelen wel voor heen bereyt was, is by my meest door 't gebruyk van *Castorium*, of beverswijn, in korten tijt tot volkomen geneefing gebragt.

Op de XVI. AANMERKING.

't **I**S nauwlijx te geloven, hoe veele, hoe ver-
vaarlijke en veeltijts ongeneeslijke gebreken op
een groote schrik komen t'ontstaan; En dies-
niet tegenstaande, fiet men dagelijcx hoe dat speels-
wyse, en door dertelheyt jonge lieden malkander we-
gens verschrikking groote en sware ongemakken, en
gebreken op den hals komen te jagen, ook wel hoe
Voedsters, en Dienst-maagden (hoewel seer on-
voorsigtelijk, en namaals voor altijd beklaglijk) de
kleyne Kinders, om die van eenig quaat af te ge-
wennen, somtijts doen verschrikken, deselve in een
donkkere, of eenfame plaats opfluytende, of ook wel
met een bullekak, mom-aansigt, of yets anders dier-
gelijks vervaart makende: waar doorse haar somtijts
seer ontfetten, daar van droomen, en sig wonder-
lijke dingen inde slaap inbeelden, en inde selve sig
seer komen te ontfellen.

Sodanige droevige voorbeelden werden'er niet
alleen veele verhaalt, by verscheyde Schrijvers,
maar leert ons de sodanige d'ervarentheyt niet dan al
te veel.

*Thom. Bartholin Hist. Med. centur. 6. Hist. 76 pag.
mibi 386. Van een Weduwe d'welk maar alleen de
tyding*

tyding hoorde, dat 'er een lijk van yemant door de peest weg gerukt, wiert verby gedragen. En van een Edelman, die 't scheep gegaan zijnde, door schrik van onweder op Zee onttaan, schielijk quamen 'overlijden.

En *centur. 3. Hist. 41.* Van een Kint dat wegens verbaastheyd als doot ter aarde viel, van welk overval 't selve eenige jaren lang somtijts seer haastig aangeetroffen wiert.

Guilhelm. Fabrit. Hild. Obs Chirurg. centur. 6. Obs. 12. pag. mihi 508. Van een Matrone, d'welke door een Boode verstaan hebbende, dat haar Soon gestorven was, door droefheyd en schrik in een Popelsye, of beroertheyd viel, en 's daags daar aen stierf.

Een ander geraakte door schrik in een doodelijke trekking der zenuwen, by *Platerus Obs. libr. pag 32.* Siet meer exempelen by *Joh. Rhod. Obs. Med. centur. 1. Obs. 45. pag. 34.*

Henricus Smetius Miscell. Medic. libr. 10. fol. mihi 529. Vermaant van een Dochterken, 't welk door schrik een kramp des regter-arms kreeg (niet sonder belemmering van sinnen en verstant) welk ongemak haar by vlagen over quam, en nauwlijks een quartier uyr duyrde, somtijts daar by komende een stuyp-trekking, of heen en weêr schudding des rechter beens.

Hoewel nu dit boven genoemde voor val, in dese onse aanmerking bygebracht, veroorzaakt was door een schrik. So gebeurt ook diergelijk ongemak al te met door een aangeboren swakheyd der zenuwen (gelijk my niet lang geleden sulks ontrent een jonge Juffrouw voorgekomen is) als mede door veel sterken drank, door een quaat-aardige en scherpe damp, door gramschap, maar insonderheyd door uyerlijke koude, waar van verscheyde staaltjes by *Gregor Horst. libr. 8. de morbis extern. part. Obs. 14. fol. 415. Hoeckstetterus Obs. Med. dec 4. casu 10. fol. mihi 456.* en andere meer te vinden zijn.

Hier staat ook aan te merken dat dit gebrek in onse Lydster geen *convulsie* of kramp is geweest, aangesien de kramp (eygentlijk alsof genoemd) een spiers beweging na sijn begin is, so dat 'er Lidt daar van stijft en onbeweeglik staan blijft. Want hier in verschilt de kramp van een *motus convulsivus*, of stuyp, dat in dese laatste, de leden gints en herwaarts beweegt, en op verscheyde wyfen geschudt werden. En 't selve ongemak kan ook de naam van *tremor* of beving niet voeren. Want schoon genomen een lidt geduyrende de beving op verscheyde manieren by beurte wert beweegt, soo en is nochtans die beweging niet geheel tegens de wil van een mensch (gelijk *Galen. lib. 2. de Symptomat. causis* getuygt) want een beving is anders niet dan een vrywillige quade beweging der ledematen, die tot de roering dienen, waar door de selve by een geduyrige beurt gelijk als opgeligt werden, en wederom nedervallen, welke quade beweging vande swakheyt der roerende kragt afhangt, gelijkmen sulcks in oude lieden, als ook in dronkaarts en Venus-jankers gewaar wert, die hare leden, vermits de swakheyt, gelijk als 't behoort, niet bewegen, of ook uytgestrekt zijnde, in haar plaats niet behouden kunnen: So dat dan de bevende deelen, twee contrarie, of tegen gestelde bewegingen onderworpen zijn: d'Eene die (gelijk als ik alrede gesegt heb) willig is, en vande zielijke bewegende kragt voortkomt, en d'ander die tegen de wil geschiet, waar door 't lidt om sijn gewigts wil, wederom nederfakt. Maar dese quade beweging, van onse Lijdster schijnt een gemengt gebrek geweest te zijn, aan d'ecne zyde ontstaan, uyt een zagtigheyt en swakheyt der zenuwagtige deelen, en aan d'ander zyde uyt een trekking der selver. Want men heeft ondervonden dat'er altemers by sommige een *convulsie* of kramp, met een lammigheyt of beroerte te gelijk vermengt geweest

ts; gelijk sulks Bartholinus getuygt, *Hist. Anatom. centur. 6. Hist. 3.* En Galenus ook diergelijk vermelt in *Hipp. libr. 1. Prorrhbet. comm. 3. textu 26.* Item Petrus Salius Divers. in *notis ad Altimarum cap. 13.* En Valescus de Taranta, in *suo Philonio. cap. de Epilepsia.* Dese sagtigheyt en swakheyt der voornoemde deelen, als mede de trekking der selver, komen voort uyteen scherpen damp, of veel liever uyt een dunne weyagtige en te gelijk scherpe vogt. die de voorsz deelen niet alleen week maakt, maar ook met een prikkelt, en also tot dese quade en onordentlijke beweging aanpoort.

XVII. AANMERKING.

Kraakbening wytwas aan 't tant-vleesch.

IK ben ontrent 36. jaren geleden met den Heelmr. *Allert Barringaby* een Vrou, woonagtigh tusschen den Haagh en Delft aande Geest-brug, geroepen geworden, ontrent welkers back-tanden op 't tant-vleesch sig een hart geswel vertoonde, by na soo groot als een halve stuyvers witte-broot, waar door haar de mont geheel op d'een zyde getrokken wiert, even als die geene geschiet, welke een *Spasmus Cynicus* of honds-kramp hebben. Wy rieden haar aan, dit geswel weg te laten nemen, waar toese in't eerst niet verstaan kon, maar bevindende dat 't selve in korten tijd sodanig toenam, datse met groote moeyte haar spys en drank most nuttigen, en nauwelijx meer spreken konde, stontse de

voor-

voorgeflage raadt toe. Wy bragten dan een kooperen draat rontfom 't gefwel, en nepen die alle dag meer en meer toe, tot dat 't gefwel, fijn voetsel benomen sijnde, met'er tijd afviel, 't welk wy bevonden kraak-benig te fijn, en hebben doen voorts gebruykt fodanige middelen, als tot verder redding vereyft wierden, en haar alfo door Gods hulp in 't kort genezen.

Op de XVII. AANMERKING.

DIt gefwel wort by de *Grieken Epulis* genoemd, en wert daar door verftaan een uytwas van 't tant-vleefch ontrent de bak-tanden, 't welk altemet in groote feer komt toete nemen, en ook by wylen kankeragtig wort, 't geen men als dan uyt de hitte, pyn en andere toevallen lichtelijk gewaar wort, in welken gevalle het beter is 't felve ongemoeyt en met vreden te laten.

Hierom is't beter (gelijk *Barbette in fijn Anat. Praët. pag. mihi 115.* fegt) dat het gefwel in tijts afgebonden, of uytgefneeden wert, op dat het in geen kanker verandere.

Balduinus Ronfseus Epift. Med. 7. pag. mihi 19. fpreekt van een diergelijk kraak-bening gefwel, 't welk een vrouw van 50 of meer jaren, op haar flinker kakebeen hadt, voortgekomen sijnde uyt eenige kleyne kliertjes, even als wratten, 't geen met'er tyd fo groot als een *Granaat-appel* wiert, en ver' buyten de mont uything, fo dat fe niet als drank en dunne fpy, en dat nog met feer groote moeyte (alfofe 't elkens tot behulp haar pink daar toe moest gebruyken) door de mont konde in laten, welk uytwas by gedeelten, tot vier onderscheydene reysen toe, door een

een draat is afgebonden, en alsoo met'er tijd genesen geworden.

Parvus lib. 7. cap. 4. pag. mihi 71. segt, dat hy diergelijke geswellen genesen heeft, die so groot waren datse voor een goet gedeelte door de mont selfs, met een groote mismaaktheid des aangesichts quamen uyt te puylen, en dat hy d'selve, op datle op nieuws niet wederom mogten aengroeyen, eerst met een draat afgebonden, en daar nae met een brand-yzer geschroeit heeft. En dat hy somtijts gesien heeft, dat sodanigen vleys in een kraakbeenig, en somtijts in benige selfstandigheit door lankheyt van tijd was verandert geworden.

Van sodanigen kraak-benigen uytwas des tandt-vlees (hoewel niet soo groot, als 't geene daar van wy hier boven verhaalt hebben) vermaant ook *Blasius*, in sijne negende aanmerking op 't 6. deel pag. mihi 79. 't welk door een scheer weggesneden wiert.

En *Iohannes Daniel Major*, in *Miscell. Curios. Medicophysicis*, anni 2. obs. 55. pag. mihi 379 als ook *Scultetus* obs. 82. pag. mihi 301. welke beyde door een draat afgebonden wierden.

Albucasis libr. 2. cap. 28. segt: indien nae de genesing, dit vlees wederom komt aen te groeyen (gelijk sulx wel gebeurt) so snyt'et voor de tweede maal af, en brandt het daar nae, want 't zal dan niet wederom komen.

Zacutus Lusitanus in Pr. Med. Admir. lib. 1. obs. 87. pag. mihi 70. verhaalt van sekere swaarmoedige vrou, die sodanigen harden-geswel van buyten op 't binnenste tant-vleis had, 't welk in een jaar tijts allenkens tot de groote van een kleyn ey toenam. Daar by groote pyn en stank was, also'er sig een zweertje boven op vertoonde, 't welk dunne en scherpen etter van sig gaf, om 't welk weg te nemen, men geen ander middel vondt, als d'afnyding, maar dese was so
haast

haaft niet geschiet, of daar volgde een groote bloetstorting op, welke vermits door gene middelen was te stempen, sy kort daar na stierf.

XVIII. AANMERKING.

Groote menigte bloed uyt een kies geloft.

EEn Officier N. G. die vry wat tot den drank genegen was, wiert inde jare 1657. soo groten overvloed van bloed uyt een sijner kies en quyt, dat hy daar door seer verswakte, en met'er tijd door 't groot verlies van bloed seer bleek en zaluw van couleur wiert, so dat hy, hoewel jong van jaren sijnde, niet lang daar na leefde.

Op de XVIII. AANMERKING.

HOe mocylijk het aan d'eene, en hoe gevaarlijk het aan d'ander zyde is, dat'er bloed uyt de ogen, oren en tanden vloeyt, wijst ons de Genees-heer Tulpius aan, in't eerste boek sijner *Aanmerkingen*, cap. 49. pag. *mibi*. 96. 't sy (seggt hy) wegens de aderen en slag-aderen, uyt welke ligtelijk meer komt te vloeyen, als de delen, tot welkers gebruyk sy verordineert sijn, dragen kunnen: 't sy dat de bequame hulp-middelen om die vloed te stuyten, tot de plaats der geopende vaten beswaarlijk kunnen geraken. En verhaalt d'voorn. Genees-heer aldaar een voorval van een rijke vrouw, welke den wyn in te groten overvloed gebruykende, van dit selve ongemak, wiert aangetroffen, dagelijx veel bloed uyt de kies

kies quyt werdende, welk quaad sy egter nog door een soort van ronde *Campernoelien*, berijst, of wolfs-vest inde voorz tandt te stoppen, te boven quam. Na dat den Heelmr. al dikwils te vergeefs door 't *gecalcineerde poeder van Vitriool* (*colcothar* genoemd) een korst daar in gebrant had.

XIX. AANMERKING.

Bloet uyt de oog-schelen voort gekomen.

MY is een Schippers Dogter bekend, jegenwoordig als ik dit schrijf nog in 't leven sijnde, die, wanneer hare maant-tyden wat te lang agter blyven, of ook wel, als se sig verstoort, 't bloed drops-wijs, even als tranen over haar wangen neer-rolt, voortkomende uyt de logt. of sweet-gaatjens vande benedenste oog-schelen, insonderheyt als se die komt af te vegen.

Op de XIX. AANMERKING.

WAnneer de gewone en gezette Maant-tijden in de Vrouw-personen vertragen, of agter blyven, so soekt de natuur door verscheide delen des lighaams, daarse dan de beqaamste weg vindt, sigt ontlasten, nu uyt de neus, tant-vlees, tanden, mont, borsten, long, dan door de navel, lieffen, handt, knie, voet, enklauw &c. Gelijk d'aanmerkingen van veele Konst-oeffenaars, ende d'ervarentheit dagelijks sulx aanwysen.

Bartholinus Centur. I. Hist. Anatom. 13. pag. mibi 23.

E

Doet

Doet verhaal van een Vrouw, hem wel bekend, welke vol van bloet, en door den overvloed deffelfs dikwils met hoofd-pyn gequelt was, uyt oorfake dat veeltijts haar gewoone maantlijke fuyveringen minder waren als 't wel behoorde. Als dan de gefette tyt voor handen was, wiertse veeltijts gewaar, wanneerse 't vel van haar flinker hant, of regter wang, maar fagjes quam te wryven, dat als dan bloedige druppel met geweld, en al fpringende daar uyt voort quamen.

Rembert. Dodonæus in obs. Medicin. cap. 15. pag. mihi 37. segt gefien te hebben, dat een meysje van 16. jaar, wien het nog niet na de wijfe der Vrouwen ging, bloedige tranen quyt wiert, also fig de natuyr van 't overtollige bloet heeft foeken t'ontlasten, terwijl druppel deffelfs als tranen, dikwils uyt haar oogen quamen te vlieten.

Diergelijk verhaal doet ook *Bartholinus Centur. 1. Hist. 16. fol. 28.* en *Mercatus (libr. 1. de Mulier. Morbis cap. 7.)* gelijk ook *Hellwigius in Scholio obs. 140 fol. 582.*

Iob van Meek'ren verhaalt in zijn vierde Hooftstuk pag. mihi 55. van een Koopman, die 't bloet uyt zijn linker oog fo sterk vloeyde, dat men 't felve nauwlijx atgedroogt hadt, of 't was wederom met bloet vervult.

Soo heeft ook *Fabrit. Hild. obs. 16. Centur. 1. pag. mihi 92.* in een oud Man van 60. jaren, bloedige druppel uyt d'ogen sien vloeyen, ter oorfaak fig de *Varices* of geborste aderen in zijne benen niet meer openbaarden, die hy anders gewent was op sekere tijden van 't jaar, aldaar te hebben, welke als dan eenig bloet met een van fig uyt gaven.

XX. AANMERKING.

Ranula of Kikvorsch-geswel.

Onder de Tong ontstaat somtijts een geswel, 't geen in 't gemeen *Ranula* of Kikvorsch-geswel wert genoemd, om dat die geene welke dit gebrek hebben, onder 't spreken, quaken, en geluyt geven als een Vorsch. Ik heb voor dertig jaren een arme Vrouw gekent; onder welkers tong, ik dit geswel eerst aan d'eene, en daar na ook aan d'ander zijde gewaar wiert. 't Welk als den Heel-meester *Allert Barringa*, met 't lancet opende, vloeyde daar uyt een goeden hoop taye en dikke slijm, even als wit van een ey. Dog na 't verloop van een maant of ses weken, was 't selve wederom, als op voorgaande wijze aangegroeyt, so dat d'opening wederom op nieuws geschiede, en eenigen tijt daar na, nog eens voor de derde reyse herhaalt wiert, waarom wy genootsaakt waren, na de laatst gedane ontlasting eenige *corroderende* of weg eetende, en met een ook verdrogende middelen tot geneesing deses geswelste gebruyken.

Op de XX. AANMERKING.

't **I**S seker dat de vogt die dit geswel maakt, inde klieren, die onder de tong, en dicht ontrent der selver vaten gelegen zijn, behouden wert, en

dat derhalven dit voorfz gefwel, onder die geene welke in een vlies befloten leggen, begrepen kan werden. 't Geen ik gaarne beken, te dier tijt nog niet geweten te hebben, also ik by d'oude Schrijvers, dien aangaande geen, of weynig gewag gemaakt vinde. Indienmen dan met de voorfz vogt, niet te gelijk 't omvangende vlies door 't hantwerk, of in eetende en verdrogende middelen weg neemt, fal 't felve gefwel feer ligtelijk wederom toenemen.

Paræus libr. 7. cap. 5. segt, dat, indienmen dit gebrek veyliglijk wil genesen, men liever 't brandend-yfer als de vlijm gebruyken moet, also 't anders feer ligt wederom op nieuws fig komt t'openbaren, en hy wijft met een de manier van branding al daar aan.

Petrus de Marchettis hier voor genocmt, wift na de gedane opening des gefwels, 't vlies door een sonderlinge hand-greep geheel weg te nemen, wat zap van *Chelidoni*, of Schel-kruyt, daar op applicerende. Gelijk *Velschius* dat aan wijft, in *Obs. Epifagm. 26. pag. mibi 17.*

Den felven de *Marchettis* in *Obs. Med. Chirurg. 31. pag. mibi 73.* Doet verhaal van een diergelijk gefwel onder de tong, 't geen fo groot geworden was, als een ey, en fig langs de regter zyde vanden hals, nevens de krop-aderen, en slaap-slag-aderen tot 't keelgadt toe, beneden d'amandelen en de flok-darma uytbreyde, 't welk de gorgel-pijp soo feer met zijn gewelt drukte, dat indien den Heel-meester 't selve niet alle maandt geopent had, den Ly'er gevaar van te verftikken, en van niet, of weynig te kunnen door fwelgen, soude gelooopen hebben; Welk gefwel hy niet alleen met een lange snee geopent, en met een d'aderen waar door 't selve gevoet wiert, hier en daar los gemaakt, en also voor een gedeelte ontwortelt, maar ook daar na door een *actuale cauteri*, of gloeyent yfer, fo van binnen inde mond, als van buyten aen den

den hals gebrand , en so voort na de konst binnen 40 dagen wel genesen heeft.

Tulpius Obs. Med. lib. 1. cap. 52. fol. mibi 103. segt : dat seker *Fransch* Jongeling , een *Ranula* onder de tong had , d'welke hem so lastig viel , dat hy nauwlijks spreken , ja ook selfs niet swelgen , of sijnen adem bequamenlijk halen kon : maar als den Heel-meester , om dese benauwtheyt weg te nemen , van meyning was , door 't snymes , de slijm daar in besloten , uyt te laten , so bevont hy dat die alrede t'eenemaal verhart geworden was , waarom hy de selve daar na door 't gloeyent yser heeft doen verteren , met een beletende , dat dit gebrek niet wederom aangroeyde. Dog den voornoemden Schrijver vermaant ernstelijk , Indien de stof deses geswels sagt is , en bequamenlijk volgen wil ('t geen men door 't gevoel kan gewaar werden) dat men dan na de branding niet behoef te denken , maar alleen 't bovenste van desselfs rok doorsnyden sal.

Barbette in sijn Anatom. pract. pag. 115. Beschrijft een poeder , waar mede hy segt dat dit geswel meermaals weggenomen soude zijn. 't Welk ik eenigints plaats kan geven , als 't selve nog versch is , of in jonge Kinderen voorvalt.

P. Matthias Rossius in Obs. Chirurg. pag. 143. geeft te kennen dat 'er gemeenlijk twee miislagen by d' Heelmeesters in 't genesen deser geswellen begaan werden , die d'oorzaak zijn , waarom 'er veeltijts een swering na 't etter geswel overblijft , d'welk oorzaak is (alsofse niet ligt kan genesen werden) dat een weder aangroeying verwekt wert. D'een is , datse d'opening in 't selve te kleyn maken , alleen maar daar op siende , datse de besloten vogt bequame uyttogt geven , daar nogtans de snêe groot moet zijn , en na de gheele lengte van 't geswel geschieden moet. D'ander , datse geen genees-middelen gebruyken , die

't vlies doen verteren , weshalven hy na een goede opening gemaakt , en de taye vogt uytgelaten te hebben , d'holligheyt met sagt plukfel opvult , te gelijk een montspocling voorschrijvende , om d'onsteking te beletten , en de toevloeying der vogten , te steuyten : d'welke bestaat uyt verkoelende , verdrogende , en t'samen-trekkende middelen. Den naastvolgenden dag maakt hy 't plukfel nat in gedistilleert Aluyn-water , 't geen hy maar eenmaal 's daags gebruykt , te weten des morgens , op dat door 't dikwils op leggen niet al te veel pijn soude verwekt werden , wanneer hy des avonts d'holligheyt met droog plukfel , 't welk in een weynig *Syroop van Roosen* gedoopt is , wederom vervult , en daar na 't vlies door andere fuyverende middelen allenskens verteren en scheyden doet.

XXI. AANMERKING.

Door een stuk van een Tabax-pijp inde keel hangende , de doot veroorzaakt.

IK bewaar onder eenige andere bysonderheden , een stuk van 't voorste , en dunste gedeelte van een Tabaks-pijp , van lengte so groot als een lidt van een vinger , 't welk ik naar de doot , seker mans-persoon , van binnen uyt den hals gesneden heb. Als desen besig was met Tabak te roken , viel hy met de pijp inde mont voor over op d'aarde neder , so dat hem die selve agter in de keel schoot , en al daar voor een gedeelte afbreekende , 't voorstz stuk van agter inde hals-spiere

spieren steken bleef, 't welk hem groote pijn, ontsteking, swelling, benauwtheyr en koorts veroorzaakte, en also men 't selve niet konde sien, nog ook daar by geraken, om uyt te trekken, is hy den derden dag gestorven.

Op de XXI. AANMERKING.

MEn vind doorgaans veele getuygenissen van verscheyde dingen, die inde keel sijn blijven hangen, 't zy dat die door graagte, en schie-lijk eeten, daar in blijven steeken, of datse uyt kortswijl en met voorbedagheyt ingeswolgen, of by ongeluk van buyten inde keel geraakt sijn.

Waar van *Olaus Wormius in Musæi sui libr. 6. cap. 9. fol. mibi 374.* Een voorbeeld by brengt, van een *Bosch-boom-houte* fluyt, vijf duym breed lang, op d'welk als een Jongeling van 17 Jaar (genaamt *Nicolaus Erasmus*) inde Jare 1646. speelde, heeft een ander sijnen mede-Scholier, wien dese fluyt toequam, deselve van sijn kammeraad wederom ge-eyft: d'welk al spelende, sulks weygerde, waar over den anderen moeylijk werdende, hem een vuyft-slag toegebracht heeft, die hem so trof, dat de voorz. fluyt hem inden hals geschoten is, so datse nog door d'handen, nog door eenig ander werk-tuyg, daar uyt heeft kunnen getrokken werden, als ondertuffchen niet weynig bloets hem ter mond uytliep. Wanneer nu dese een quartier uur inden hals gehangen had, isse daar na inde maag gefakt, so dat hy d'selve in sijn regter zijde gewaar wiert, waar over hy met groote pijn beladen, 't bedt heeft moeten houden, hebbende in drie geheele dagen niet kunnen slapen, eten, nog drinken: maar is op den derden dag des maandags, sonder yets in te nemen, de voornoemde fluyt van sig selfs, met

den afgang, quyt, en allengskens daar na gefont geworden, hoewel hy vermits de *excoriatie*, of onthuyding sijns hals, enige dagen lang met moeyte heeft moeten eten en drinken.

Siet van diergelijke voorvallen meer by *Schenckins*, *Obs. Medicin. lib. 2. cap. de Suffocatione, a rebus per errorem ingestis, Impactisque, pag. mihi 232.* en *Marcellus, Donatus libr. 3. cap. 7. en 8.* en ook enige van onse navolgende Aanmerkingen.

XXII. AANMERKING.

Een Diamant-ring by een kint ingeslikt en daar aan gestorven.

HOe gevaarlijk het zy, de kleyne kinders, om de selve te payen, yets in d' handen te geven, 't geen kleyne in sijn begriip, hardt van stof, en niet te min om door de keel te kunnen passeren, bequaam is, leert ons de volgende, en meer andere geschiedenissen. 't Is ruim twintig jaar geleden, dat een kint van seker aansienlijk Heer, ontrent 20. maanden out sijnde, met een Diamant-ring des Moeders speelde, en d'selve buyten weten vande Dienstmaagt, wiens voorsofg 't voorsoz kint aanbevolen was, inslikte, den welken als de Moeder, na een wijl tijds wederom eyfste, was d'selve niet te vinden: so dat de Maagt hier over by haar verdagt wiert. Onderrusschen kon 't kint beswaarlijk yets doorswelgen, en was seer benauwt. Men wende
veel

veel arbeit en moeyte aan, om te beproeven, of men de keel konde doen ruymen, maar alles was te vergeefs, so dat 't voorisz kint, na ses weken gestorven is, en als men 't selve (om d'oorzaak des doods uyt te vinden) naderhant opende, bevondt men de voorisz vermiste ring, inde keel vast te hangen, en wiert also de maagt met een, van quaad vermoeden bevryt.

Op de XXII. AANMERKING.

P*laterus obs. lib. 2. pag. mihi 386.* Verhaalt van een kint, 't welk de Voedster, terwijlse 't selve op d'armen droeg, een penning om meede te spelen in d' hant gesteken had, maar alsse gewaar wiert dat 't kint die inde mont stak, tragtese die daar wederom uyt te krijgen, terwijl 't kint deselve in slikte, d'welke inde Slok-darm blyvende vast hangen, door geene middelen daar uyt heeft kunnen getrokken, of ook neerwaarts aen, voortgestouwt worden. 1

Theodorus Kerckringius in zijn eerste Aanmerking, fol. 1. getuygt van een kint, ontrent vyf jaren out, 't geen een besem-stuyver had ingeswolgen, waar van 't selve een dag twee of drie na den anderen, geen ongemak voelde, maar 't begon op den vierden dag te klagen van pyn inde buyk, en verlies van appetijt, uytwerpende de spys die 't innam, en also de kragten alleynskens verminderden, stierf 't selve op den thienden dag. 't Welk als geopent wiert, bevont men de voorisz stuyver op den cirkel die de pylorus of poortier rontsom omcigelende, toesluit, even als een deksel op een pot te leggen, en al den doorgank voor 't voetsel na de dermen toe te beletten.

Hoochftetterus Dec. 6. Caf. 10. melt van een gouden Cruysaat of Portugalois, die seker Burger van Augsburg tegen sijne tanden, tot sliffing vande pyn der selver gelegd had, also men hem wys gemaakt had, dat 't gout van sodanigen kragt was: Als hy nu wakker wiert, vondt hy den selven niet, en also hy nog redelijk wel swelgen kon, en maar weynig in sijn spraak belet was, twijffelde hy, of den gouden penning ook in sijn keel was, maar nae eenige maanden seer heesch en mager geworden sijnde, ontboot hy sommige Genees-geleerde en Heel-mceesters, dog dese konden dien niet bereyken, hy is dan eerst na twee jaren en twee maanden, den selven door de mont quyt geworden, en vertoonde sig 't benedenste deel wit, even als of 't met quik-silver bestreken was geweest.

XXIII. AANMERKING.

Een beentje van een kalfs-bout inde longepyp geschoten.

ALs de Dogter van *N. de Swart*, in November 1682. des middags over tafel sittende, het nadt van een kalfs-bout florpde, is haar by ongeluk een stukje van een been, 't welk kantig, en oneffen was, in 't Strotten-hoofst, en van daar inde longepyp geraakt, 't welk haar in 't eerste grote benauwtheit bybragt, dog met'er tijd neerwaarts op de long sakkende, een gedurige hoest verwekte, waar op naderhant eenige bloedige fluimen, en eintlijk een kleyn
ge-

geduyrig koorsje, met een verswering inde long volgde: En is sy ten langen lesten, dit beentje na 't verloop van vier maanden, met een hoeft, en etterrige fluimen, te gelijk quijt, en naderhant gelukkig van haar gedurigen hoeft, en teringdreygende swering, der long genesen geworden.

Op de XXIII. AANMERKING.

DE strot heeft een klapje, genaamt *Epiglottis*, 't welk aan 't eynde vande tong vast gehegt is, even als tot een deksel gekregen, op dat'er niets van de spijs of drank, een verkeerden weg inslaan, en also de gangen des adems, daar door verstopt of toegesloten mogten werden, gelijk 't aan vele gebeurt is, datse daar door schielijk sijn verstitikt geworden.

Rembertus Dodonæus in Obs. pag. mibi 304. verhaalt uyt *Alexander Benedictus, lib. 3. cap. 18. Anatom.* van een Vrouw-perfoon, d'welk, terwijlse een haselnoot tragte te kraken, een schielijk laggen overquam, waar op de voorsz noot, haar inde gang des adems quam te schieten, sulx zy terstont als doot ter aarden neder viel. Terwijlse nu in dese benauwthcit was, is d'selve na de binnenste delen der long gefakt, so datse het doen soo quaat niet had, hoewel se ook te dier tijd, den adem beswaarlijk, en met geluyt, of geruys maakte, maar als'er eintlijk eenige aderkens der long van binnen gequest waren, is'er een *Vonica* of etter-blaas inde borst ontstaan, daar vanse nog evenwel is genesen geworden, hoewel haar vermits de passagie verstopt was, altijd een heeffche stem is bygebleven. Diergelijk verhaalt doet *Bartholinus, Centur. Anatom. 2. Hist. 27. pag. 197.*
van

van een Vrouw, die een pit of korn van een hasel-noot, op de voorverhaalde wijs onder 't laggen in-swolg, sulx sy daar door in een swaren, en benauwden hoeft verviel, welk twee maanden duurde, waar by een koorts, en magerheyt des gehele lichaams was, maarse heeft evenwel op 't laatst, de voorz. pit met den hoeft uytgeworpen, en is alsoo wederom tot haar voorgaande gesontheyt herstelt geworden.

Alardus Hermannus Cummenus in Miscel. Curiosis, Med-Phys. Obs. III. anni 3. pag. mihi 181. Vermelt, van een persoon, die een stukje van een hasel-notenschelp uythoefte, 't geen 13. maanden op de long gelegen had.

Tulp, Lib. 2. Cap. 7. pag. mihi 114. spreekt van een hasel-notenschelp, soo groot als de nagel van een vinger, die ontrent het strotten-hoofd, seven jaren inde hals van een Borger van *Amsterdam* vast gehangen had, d'welk geduyrig met een hoeft gequelt was, en sijn adem beswaarlijk haalde, waarom hy seer mager wiert, maar soo haast hy de voorn. schelp met een grooten hoeft was quyt geworden, verminderden de toevallen, en hy quam 't gevaar sijns levens, waar mede hy gedreygt wiert, als doen haast te boven.

XXIV. AANMERKING.

Schoot van een Roer inde keel.

J *An Geblien Hoenderkoper*, alhier woonagtig, was op den 6 Mey, des Jaars 1649, op een *jaar-merke*, wanneer de Borgers gewent zijn, sig inde wapenen te vertoonen, begerig om

om een Musquet af te schieten, maar als hy (twiiffelde, vermits hy 't selve van seker Borger had afgevordert) of 't geladen was of niet, so hielt hy 't nederwaarts, en blies boven inde loop des selfs, terwijl hy dan daar mée befig was, gebeurt 'et dat yemant daar ontrent zijnde, by ongeluk met de voet aan den haan raakte, so dat de schoot binnen inde mont trof, waar door hem 't verhemelte des monts, de keel, het tantvlees, en tong, geschroeyt en gesengt wierden. Als ik by desen ellendigen, en nevens my den Heel-meester *Cornelis de Jong* geroepen wiert, hebben wy na 't openen van een ader, hem t'ont een gorgel-water, en mond-spoeling voorgeschreven, bestaande uyt *Aq. plantag. Sperm. Ranar. en Muccilag. sem. psyllii en cydon.* als ook bequame likkingen, soeten room, &c.

Maar hoewel hy dit alles behoorlijk gebruykte, so kond' hy evenwel geen drank, veel min eenige spijs door swelgen, also de weg voor d' selve, t'eenemaal toegesloten, en gedroogt, en die deelen tot de swelging onbequaam geworden waren: Welk ontbereren van voetsel, en verversting, acht of negen dagen (tot onse grootte verwondering) na den anderen duyrde, wanneer allenskens eenige scheyding begoft te komen, en hy een weynig door een pijp-kannetje kon door laten gaan. Maar wanneer hy meynde de saak nu gelijk als gewonnen te hebben, en 't quaat genoegsaam te boven gekomen te zijn, had

had hy meerder pijn in 't swelgen, als oyt te voren, vermits 't geschroeyde, en verstorvene, van 't levende nu afgescheyden, en alles seer rauw geworden was. Hy wiert egter na een langduy- rige worsteling tegen de doot, volkomen gene- sen: hoewel hy ses of acht weken, na dit onge- luk, eenige been-schilfertjes uyt 't verhemelte sijns monds (de natuur dese van selfs uyt-drij- vende) quyt wiert.

Op de XXIV. AANMERKING.

VEel gelukkiger, hoe wel niet min wonderlijk, was de schoot die (volgens 't getuygenis van *Thom. Barthol. centur. Anatom. 6. Hist. 98. pag. mihi 376.*) een Officier anno 1659. inde Belegering van *Nascou*, een Stedeken in 't Koninkrijk *Denemar- ken* in 't *Wester-deel* van 't *Eylandt Laland*, van een loode *Musquet-kogel*, kreeg, welk hem door de mond inging, sijn tong quette, en 't samen trok, de rijge vande tanden des benedensten kaake-beens verbrak, en langs de keel neerwaarts gefakt zijnde, na 't ver- loop van vijf dagen, door toedoen van een sagt pur- gear-middel, met de stoel-gang wederom afgang. Sijn keel en tong (seggt den voornoemden *Bartholi- nus*) wierden door Godts hulp, na drie weken tijts sodanig herstelt, dat hy wederom spijs door-sluk- ken, en volkomen gelijk te voren spreken kon. 't Schijnt dat de kragt des kogels, d'welk zijn snel- heyt, voor 't meerendeel door d'afgeleghentheyd al- rede verloren had, op 't bol-werk sijner tanden voorts gebroken is geworden, waarom die sonder schade of branding der deelen, verby d'welke passeerde, heeft kunnen door-geswolgen, en ter stoel-gank wederom uytgedreven werden,

S. Blankart, in Collect. Med. Phys. centur. 4. Obs. 39. fol. 310. Verhaalt van yemand, die een roer willende proberen, 't selve verstop, of geladen bevonden heeft, want het weygerde los te branden: derhalven hy een gloeyende spijker nam, en die in 't roer liet loopen, dog 't en wilde egter niet, doe hielt hy sijn mond voor aan de loop, en blies daar in, mits gaat het los, en vliegt de spijker door de mond, wel een geheele vinger breed inde tong, so datmen daar ter werelt geen blijk van kon sien, hy wiert egter (terwyl'er geen voorname deelen gequetst waren) door een ervaren Heel-meester, die met een werk-tuygje daar toebequaam, de voorz spijker daar wederom uythaalde, in korte dagen door *inspeuytingen* genesen.

XXV. AANMERKING.

Etter-geswel inde keel, sonder nat of droog in negen dagen te nuttigen,

DE Binne-moeder in 't Gast-huys tot Schevening, rank van lighaam, en vol van bloet, wiert aangetast van een felle koorts, met een groote ontsteking en swelling inde keel, *Synanche* genaamt. En hoewel de lating, mitsgaders andere hulp-middelen behoorlijk in 't werk gestelt waren, so wierden niet-te-min haar de spieren vande slok-darm sodanig gesloten en beset, datse in negen dagen nog eten nog drinken kon, en geen de minste vogt (fose seyde) door haar keel quam neder te sakken, maar datse alles, 't geen

't geense in nam, door de neus wederom quyt wiert, so datse in seer groot gevaar haars levens was: hier beneven, was haar ook, de spraak benomen. Dog op den 9. dag quam'er ontfet, en brak 't gefwel eerst aan d'een zyde vande keel, en 's anderen daags insgelijks aan d'ander zyde door, en geraakte also met'er tijt wederom tot haar vorige gesontheit.

Op de XXV. AANMERKING.

HIer sou nu kunnen gevraagd werden, of in sodanige voorvallen, als dese onse twee laatste zijn, men niet behoorde voedende *Clystere* te gebreyken? en of ook door der selver gebreyk, 't lighaam eenig voetsel kan bekomen? Hoewel 't klap-vlies, 't welk de dunne darmen vande dikke afscheyt, het tegendeel schijnt te beweren, en dat'er ook waarfchijnlijk is, dat de spijs inde maag van te voren behoort te gesten, en aldaar tot een witte gijl gemaakt te werden: So blijf ik evenwel in dit gevoelen dat de *Clystere* eenigfints voeden kunnen, hoewel niet sodanig, dan of 't selve slag van voetsel door de mond inde maag was ingelaten.

Dit leert voor eerst d'ervarentheyt; om dat sodanige voedende *Clystere*, by veel Genees-geleerde al van outs, en dat met voordeel, zijn gebreykt geworden. En gaat dese manier van doen by d'*Italiaansche* en *Spaansche* Genees-Heeren, so in Mannen, die anders niet gevoet kunnen werden (als in Vrouwen die met opstijging gequelt zijn) veel in swang.

Sulks staat ook *Galenus* toe, lib 3. de *causis sympt. cap 2.* daar hy opentlijk bekent, dat de *Clystere*, in sommige so hoog zijn opgeklommen, datse door 't
braken

braken zijn uytgeworpen geworden, even als geschiet inde *Volvulus*, of omgekeerde beweging der darmen, of ook wel in een scheursel, gelijk inde 57. Aantekening sal verhaalt werden.

So doen ook *Celsus lib. 3. cap. 29.*

Abenzoar, Oribasius, Mercurialis in quaest. 14.

Bartholini controvers. Anatom. quaest. 12. pag. 401.

Tulp. Obs. 42. lib. pag. 83.

Melchior Sebizius, in exercitat. Med. pag. mihi 245.

Antho. Musa Brasavolus, comm. ad sect. 35. lib. 4.

Hipp. de morb. acutis, pag. 114. & comm. ad Aph. 15. lib.

2. *Hipp. segt: Wy hebben een Godtsdienstige Vrouw, in een Synanche, negen dagen lang door Clysterien alleen, by 't leven behouden, en dese is daar na gesont geworden: Wy hebben dan (segt hy) als de keel verstopt is, een middel, waar door den mensch behouden kan werden, schoon by eenige dagen na den anderen, niets door swelgen kan.*

Fabrit. Hild. centur. 4. Obs. 30. pag. mihi 311. Doet verhaal van een swangere Vrouw, die ses weken lang een schrik, by na van alle spijs en drank gehad heeft, en even wel door 't gebruyk van voedende Clysteren, met haar vrugt behouden is geworden.

Forestus libr. 15. Scholio ad Obs. 30. pag. mihi. 168. getuygt al daar, van *Johannes Tiengius*, Genees-Heer tot *Amsterdam*, dat hy een *Klopje* onderhanden heeft gehad, 't welk een etter-geswel inde keel had, en dat 't selve eerst op den 20. dag door-brak, so datse doen eerst spijs heeft kunnen door krygen, en dat onder-tusschen den voornoemden Heer, haar al-te-met een inspeuyting, bestaande uyt melk met doyers van eyeren vermengt, doen stellen had.

Amatus Lusitan. centur. 1. curat. 100. pag. mihi 133. vermelt van een edele *Matrone*, die met een *Angina*, of ontsteking der keel beladen was, en in agt dagen nog spreken, nog eeten kon, welke hy door voedende zappen by 't leven behielt.

En behalven d'ervarentheyt, doet de reden sulks ook blijken: Want schoon genomen, dit voetsel, tot de dunne dermen niet overgaat, ten opfigt van 't klap-vlies, 't welk aan 't begin vande kronkel-darm is geplaatst, so zijn evenwel de dermen, by na vande selve gematigheyt, en selfstandigheyt, met die van de maag. So datse beneven de selve, ook eenige kragt om gijl te kunnen maken, bekomen hebben, insonderheyt de *Colon*, of kronkel-darm, d'welke vleefig en dik is, als *Galen. lib. 4. de usu part. cap. 17.* segt: En heeft desen darm verscheyde kronkels, waarin 't geen van onderen ingespuyt is, eeniger maten wert opgehouden: Sy is ook gelegen in een plaats, die warm genoeg is, te weten onder de *Maag*, *Middel-schot*, en digt by de lever, milt, &c.

Inde selve zijn ook veel scheil-vaten, en klieren, die 't voetsel aldaar eenigfints verandert zijnde, kunnen opnemen, en na binnen voeren.

En waarom soude niet also wel 't voedende zap aldaar kunnen door dringen, en zijn kragt na binnen toe verspreyden, als men 't anderen tijden bevonden heeft, de buyk-zuyverende, en slaap-verwekkende middelen, haar deugt vertoont te hebben? Hier by komt dat sodanig voetsel, als door den endeldarm van onder wert ingespuyt, ligrelijk van binnen verandert, en verteert wert, om dat 't de selfstandigheyt vande gijl seer na by komt, en geheel bequaam voor de natuur van ons lighaam is, gelijk by voorbeeld zijn, de welk, 't vlees-nad met doyers van eyeren, &c.

En schoon genomen (dog niet voor vast gestelt) dat de *Clysterien* niet voeden konden, offe mosten eerst 't voorfz klap-vlies passeren, soude 't dan so vrent zijn, dat sulks, in so hogen nootsakelijckheyt quam te geschieden? De natuur voorwaar werkt dikwils in groote nood, op een bysondere wijs, se sluyt

en ontflyuyt de wegen, en voert fomtijts tot onfer verbaastheyt uyt, 't geense natuurlijker wijs niet by d'hant soude vatten.

't Geen nu *Galenus* inde boven-verhaalde plaats, *lib. 3. de sympt. causis*, gefegt heeft, dat verftaat hy, van een Maag, die niet wel gefteft is: Want indien d'felve fig in een goeden ftand bevind, fo fal noyt de vogt van een *Clyfterie* derwaarts heen kunnen gevoert werden, maar indien 't met defelve qualijk gefteft is, en datse grooten apperijt heeft, fo false niet alleen de vogt van anderen ingebragt, maar ook zelfs de vuyligheyt na fig trekken: also 'er tweederley *motus peristalticus*, of drukkende beweging der dermen is, d'een natuurlijk en d'ander tegen de natuur. En wat 't voorfz klap-vlies aangaat, 't geen daar van gefeyt is, moet met dit onderficheyt aangenomen werden, dat 't voorfz vlies wel beftwaarlijk yets van onder na boven laat door pafferen, maar dat fulks evenwel niet t'eenemaal onmogelijk is.

Indien nu yemant mogt bekommert zijn, dat door d'onfuyverheyt vanden drek der dermen, de voedende vogt ligtelijk befoedelt, en also een vergeeffen arbeyt gefchieden soude, die kan door een fuyverende fpuyt-fetting, de felve t'elkens van te voren af fpoelen.

XXVI. AANMERKING.

Etter uyt een verfwering van buyten aen den hals, door de neus geloft.

IKben voor enigen tijd by een kint van drie jaren, op de *Gevolde Gragt* alhier, verfoegt geworden, 't welk aenden hals, ontrent de

krop-ader, een etter-geswel had, ruym soo groot, als 't kint sijn vuist, welkers stof al voor ses weken, sig alleynskens daar ter plaats had beginnen by een te vergaderen, wanneer 't selve schielijk begoft te flinken, door dien 't kint een goed deetter, door de neus quyt wiert, waar over ik seer verwondert was, van meyning geweest sijnde, 't selve door de vlym te laten openen, 't welk ik doen ter tijd liet berusten, en bevond 's daags daar aan, dat wederom een gedeelte vanden voorz etter op de voorverhaalde wijs uytgevloeit was, en heeft my de Moeder doenmaals verhaalt, dat het selve kint, een half jaar te voren, aende tegen overgelege zyde, even op deselve plaats, diergelijke verswering bekommen had, 't welk doen ter tijd doorgevlymt sijnde, na d'ontlasting des etters gesuyvert en voorts toegeheelt was.

Op de XXVI. AANMERKING.

DE weg lanx welk die stoffe sig ontlast heeft, beken ik gaarne my onbekent te sijn, gelijk ik ook niet en weet, my oyt een exempel van diergelijke verplaatting des etters, ontrent die delen voorgekomen te sijn.

Rembertus Dodonæus, Medicinal Obs. cap. 16. fol. 38.
Gedenkt van een twee-jarigh meysje, wiens beyde Amandelen zeer ontsteken waren, en vermits 't selve om haar jonkheits wil, geen bequame middelen gebruyken kost, heeft de natuyr een weg, tot des kints behoudenis soekende, 't quaat na buyten afgewesen,

wesen, so dat ten wederzyden den hals, beneden d'oren, sig een geswel vertoonde, d'welke als beyde door 't laat-zyer geopent waren, den etter als doen daar uyt voortquam, en 't voorfz lydstertie van't geswel der Amandelen verlost, en tot gesontheit herstelt is. 't Is gewis dat in levende lighamen alles vloei- baarder en doortogtiger dan in dode is, in welke sig alles so wel voor 't oog niet vertoont, so datmen sig niet behoeft te verwonderen, dat de natuyr somtijts wegen tot haar ontlasting uytvindt, die ons niet be- kent, en t'enemaal voor ons verborgen sijn. Want in yets uyt te dryven, 't geen haar verveest, en inde weeg is, maaktse voor sig een doortogt, die ander- sints gesloten, en van te voren 't enemaal onbruyk- baar was, waar van de voorbeelden ons dagelijx ont- moeten. So segt *Fabrit. Hildanus Centur. 1. Obs. 81.* als een etter-geswel ('t welk ontrent de schouder van een kint van drie maanden bevonden wiert) wat te laat geopent was, dat als doen den etter na om leeg een weg soekende, inden buyk na de voort-telende le- den gesonken is, en dat de natuyrlijke wermte op die plaats uytgebluft sijnde, namaals een verrotting, en kort daar op een versterving aldaar ontstaan was. En *Centur 5. Obs. 51. pag. mibi 438.* stelt den selven ons sekere matrone voor, die anys-saat, stukken van dove-kolen, en hayren t'samen met haar water ge- loft heeft.

Pigræus de Vuln. in Specie, cap. 14. lib. 4. pag. 390. Schrijft, dat seker Soldaat, door een musquet- schoot inde borst, gewont sijnde, na dat hy drie of vier maanden genesen was geweest, een afgebroke stuk van een rib, 't geen redelijk dik, en drie vinger- breet lang was, door de longe-pyp quyt wiert.

Ambros. Paræus lib. 24. Oper. Chirurg. cap. 19. pag. mibi 567. Verhaalt van een Soldaat, die met een pistool kogel inden onder-buyk gequeest wiert, de

welk hy na veel sware pynen, entormenten uytgeftaan te hebben, eerst op den negenden dag van zijn ontfange quetsfuyr, door de stoel-gank geloft heeft, en dat hy binnen drie weken wederom volkomen genesen was.

Als mede dat seker Koopmans-vrouw, terwijlse te peert, na buyten reedt, by ongeluk door een naald in haar rechter bil getroffen wiert, die sig daar soo diep in gehegt had, dats'er door geen middel was uyt te krijgen, d'welke evenwel vier maanden daar na, door de lies vande selve zyde, geheel verroeft uytgehaalt wiert.

Alex. Bened. in Obs. Dodonaei, pag. mihi 300. Gedenkt van een maagt, die een naald, welk de vrouwen in 't hair des hoofts dragen, op sekere tijd tusschen haar tanden, wanneer se sig tot slaepen begaf, gesteken had, en als se die door onvoortligtheyt, half slapende, had ingeswolgen, dat se den selven thien maanden, of meer daar na, met haar water loste.

Thom. Bartholinus Centur. 6. Hist. 99. pag. mihi 378. Getuygt van een Maagt die een gemene naald ingeflikt had, en dat haar van die tijd af, in vier jaren, daar na, niet quaats ontmoet was, maar dat se ten lesten een stekende pyn van binnen haar been, met een kleyn geswel geswel gevoelde, waar uyt de naald naderhand te voorschijn kwam.

En van een *Sweets* soldaat die voor *Coppenhage* met een stuk schraat in zijn onder-buyk gequetst wiert, 't welk hy met zijn water, niet lang daar na, dog niet sonder grote tormenten loste, en eintlijk wederom genas.

Den selven vermaant ook aldaar van een dol mens, die drie stukken yser doorgeswolgen had, d'welk hem thien maanden daar na, door den rug en uyt den onder-buyk, afgehaalt wierden.

Meer

Meer diergelijke Historien alhier te verhalen ,
dunkt ons onnodig.

XXVII. AANMERKING.

*Ongeneeslijke heesheyf uyt een kouden
dronk.*

HOe veele , en verscheyde ongemakken ,
niet alleen de menschen , maar ook grote
en sterke dieren , overkomen , wanneer
d'selve van te voren door den arbeyt verhit sijn-
de , seer kort daar op , door een uytwendige
kouw bevangen werden , of kouden drank schie-
lijk daar na komen te gebruyken , wijst ons de
dagelijkse ondervinding , als met de vinger aan.
Siet men niet dik wils , dat vele daar door of in seer
gevaarlijke en hevige siekten , als daar sijn felle
koortsen , *pleuris* , of syde-wee , *Peripneumonia* , of
ontsteking der long , beroerte , &c. gevallen sijn , of
een langen tijt seer ellendig hebben gaan quynen ?
't Volgende voorval , hoewel niet gevaarlijk , is
nogtans ongemakkelijk en zelsaam geweest. Een
Vrouw-persoon haar met werken vermoeyt heb-
bende , en daar door tot een overvloedig sweten
geraakt sijnde , is door den drank van kout bier ,
met een seer groote heesheyf sonder hoeft of ee-
nige sinkingen bevangen geworden , so datse
nauwlijx eenig geluyt geven kon , welk gebrek
haar lang by bleef , sonder dat ik weet datse (niet

tegenstaande 't gebruyk van bequame middelen) oyt daar van heeft konnen geholpen worden.

Op de XXVII. AANMERKING.

L Az. *Riverius Centur. II. Obs. 80. pag. mihi 173.* Verhaalt diergelijke Histori, van een Maagt, die door d'uytwendige koude logt, in een tware heesheyte verviel, d'welke ook sonder hoeft, sonder kortheyte van adem, en sonder eenige tegenwoordigheid van zinkingen, haar aangekomen was, dese duyrde ses maanden lang, binnen welken tijt sy verscheyde middelen te vergeefs gebruykte. Maar ten langen lesten vloeyde haar, onder 't slapen, een matigen hoop wateragtige vogt uyt het oir, en begoftse na dien tijt wederom wel te spreken: Men sou hier uyt konnen besluyten, dat'er een vergadering vande voorn. vogt in d'herffenen is geweest, en dat die gevallen was op een tak van die zenuw, die van 't vyfde paar sig na de spieren vande *larynx* of strottenhoofd begeeft, van welke de stem geformeert wert, waarom haar die spieren gelijk als beroert geworden sijn: hoewel andersints in 't gemeen de heesheit hier uyt ontstaat dat't vlies, 't welk de *larynx*, en *aspera arteria*, of longe-pyp bekleet, rouw en oneffen wert, door een lekking, die uyt d'herffenen voortkomende, op de werktuygen der stem nederdruypt. In welk gebrek den Syroop van *Erysinum*, seer by *Matth. Lobelius*, wert gerecommandeert, seggende, in sijn *Hist. Stirp. pag. 103.* Dat hy door 't gebruyk dessels niet alleen een jonge dogter van een thien jarige, maar daar en boven nog verscheyde andere, van een langduyrige, en by na onverwinnelijke heesheyte genesen heeft. En heb ik nevens verscheyde andere Schryvers (als daar sijn *Simon Schultzius* in *Miscell. Curios. Med. Phys. anni. 3. pag. mihi 275.* en *Nicol. Fontanus*, in *suâ Praxi, Cap. II de*

de Raucedine, pag. mihi 131. en andere meer) de deugt van dese Syroop menigmaal ondervonden, en beken ik dikwils feer goede uytwerkingen daar van gezien te hebben. Den voorn. Riverius segt ook, dat hem vier maanden daar na, even sodanigen voorval, in een andere maagt ontmoete, die 't selve quaadt al agt maanden hadt onder hevige geweest, waarom hy, van de quaal der boven genoemde Lydster, nu ten vollen onderrigt sijnde, na dat hy haar lighaam, door aderlaten en purgeren, voor heen behoorlijk bereyt had, haar verder, door een afzietfel van 't *lignum Guaiacum*, en *rad. salsæ parillæ*, 't geen met een ook purgerende was, en 't welke 20. dagen na den anderen, nevens een enkel afzietzel, vanden voorn. *salsa* gebruykte, en op 't laaft, door drie dagen swe-tens, in een bad, tot volkomen genefing gelragt heeft.

XXVIII. AANMERKING.

*Verscheyde steentjes uyt de long door een
hoest opgelost.*

En van mijne Bloet-vrienden, nog jong en wat aamborstig zijnde, klaagde dikwils, dat hy des avonts, sig tot de rust sullende begeven, in 't bed niet duyren kon, sodat hy somtijts, uyt 't selve opstaande, wederom beneden quam, vermits hy seyde groote benauwtheyt op de borst te gevoelen, hoewel hy andersints gesont van herten was. Men vernam een geruymen tijt daar na, dat hy eenige

ge steentjes als erwten, sommige kleyder, sommige grooter, sommige effen, sommige oneffen en kantig, maar alle vol gaatjes en sponstaagtig even als Puymsteen, door den hoeft loste, waar op eyndlijk een *Ulceratie* of gesweer inde long, en also ten laastten een uyttering volgde, die hem binnen den tijt van twee jaren een eynd van sijn leven maakte.

Op de XXVIII. AANMERKING.

ALsd'Aamborstigheyt verstaart (seggt *Ioh. Ferne- lius, Patholog. lib. 5. cap. 10. mihi 106.*) so verandert de slym, en taye vogt der long in steentjes, die alle met haar eygen vlies overtrokken zijn. Dit bevestigt *Matth. Tilingius, in Miscell. Curios. Med- Phys. anni 6. pag. mihi 176.* en *Caspar Hoffm. apud Craton. Consil. 91.*

Dat nu sodanige *Ly'ers*, sig nauwlijks in 't bed onthouden kunnen, daar van geeft *Willis, cap. 12. de Asthmate, in Pharmac. rationalis part 2. pag. mihi 151.* dese reden: Dat wanneer 't lighaam door 't bed en deekens verwarmt wert, 'l bloet als dan toe een rasser beweging verwekt zijnde, en heeter werdende, een overvloediger in-ademing vereyft, als wel door de verstopte gangen der takken des lange-pijps, kan te weeg gebragt werden. Want hoe'er meer bloet op yder verwyding en toe trekking, door de long passeert, hoe de logt wegens d'ontsteking, en te gelijk verfrissing des bloets, overvloediger en rasser in en uytgang dient te hebben, om 't welk (also 't selve, vermits de voornoemde beletselen, niet ligtelijk voltrokken wert) evenwel eenigints uyt te voeren, so wert 't uysterste vermogen van alle de deelen, die tot d'adem-haling ver

vereyft werden, met een geweldig aandringen van de geheele Borst in 't werk gestelt. Hier by komt, dat 't bloet albereyts beroert zijnde, in die geene, welke vande natuur daar toe hellen, niet alieen een aanleyding tot Aamborstigheyt geeft, maar ook selfs eenigfins d'oorfaak daar van is: want 't komt hier van daan, dat de bloet-vaten binnen de long meer vervult en opgespannen zijnde, de long-pijp-takken, nu alreets te voren met slijm beset, komen te drukken, en veel nauwer te maken.

Paulus Aegineta cap. 31. pag. mihi 320. segt, yemant gekent te hebben, welke na 't lossen van vier of vijf steentjes uyt de long, vande tering gestorven is.

Anthon. Benivenus, in Obs. Med. in cap. 24. pag. mihi 175. Verhaalt van een steen uyt de long, met een hoeft voorgekomen, so groot als een hasel-noot.

So ook *Prævotius, apud Rhodium, Obs. Medic. centur. 2. pag. 67.* die nog grooter was.

Zacutus Lusitanus, in pr. med. ad mir. lib. 1. Obs. 95. van een, als een Dadel-steen.

Bartholinus in Aetis, tom. I. pag. 192. Van een ander, die de groote had, van 't eerste lid eens duyms.

Ik heb 'er nu onlanks inde jare 1682, een so groot als een kleyn hennen-ey gezien, d'welk een Timmermans-Gast, genoemt *Fan Jacobsen*, out 25. jaar, met een swaren hoeft, na een langduerende aamborstigheyt, met seer groote benauwtheyt inde jare 1681. quyt wiert, meynende, dat hy nu daar door t'ene-maal genesen was, hoewel hy maar ses of seven weken daar na leefde.

XXIX. AANMERKING.

Quetsuir in 't Borst-been.

SEker persoon alhier woon-agtig, had voor eenige jaren, een Quetsuir, met een Rapier in 't *os Sternon*, of Borst-been gekregen: hoewel nu den Heel-meester *Lucq* (geseyt *du foix*) (met geen proef-yser, vermits de *Cartilagineus*, of kraak-beenagtigheyt des voorfsz beens, in 't eerst vernemen kon, of de wond tot in d'holligheyt des borsts doorging, of niet. So wiert hy egter, door de toevallen, met'er tyt gewaar, dat 't voorfsz been, door die voor verhaalde steek, geheel door-boort was geworden. Also den Ly'er, behalven de kort-ademheyt, ook eenige swaarte, in 't midden vande borst vernam: hoewel hy den etter, niet op die wijs voelde schommelen, als men wel in sodanigen vergadering daar den etter op 't middel-schot gefakt is, pleeg te gevoelen, en gewaar te werden: So dat men voor vast hiel, dat de selvige tusschen de verdobbeling van 't *Mediastinum* of borsts middel-schot behouden was. Waarom dan alsdoen besluten is geworden, hem een *Trepaan* of been-boor op 't voorfsz borst-been te doen stellen, 't welk met goede uytkomst, en ontlasting van veel etter geschiede, en wiert den voor-
noemden

noemden Ly'er also met'er tijt, tot volkomen gefontheyt gebragt.

Op de XXIX. AANMERKING.

IK heb dikwils in 't begin van mijne oeffening inde Genees-konst, met d'een en d'ander in woorden-strijt geweest, of 't vlies *Mediastinum* genoemd, natuurlijker-wijs van binnen ontrent 't borst-been, eenige holligheyt had of niet? Maar ben eyntlijk door 't openen van een doot lighaam, gewaar geworden, dat in 't selve wel geen holligheyt, maar dat desselfs verdobbeling, met tusschen komende draden, of vezelen, by na op die wijs, als de twee vliessen der herssenen t'samen, of wel de *Duramater*, of 't harde moeder-vlies aan 't bekkeneel, van binnen overal, met vliesige draden, vast-gehegt was.

't Middel-schot-vlies (segt *Barbette in Anatom. Pract. fol. 137*) heeft inde menschen geen oog-schijnlijke holligheyt, gelijk 't in d'honden, en in eenige andere beesten doet. En evenwel komt somtijts, na een ontfeking, den etter tusschen dese vliessen in te sakken, die geensints door de long kan uytgeworpen werden: Daarom is een Heel-meester, als dan gedwongen, met een *Trepaan*, 't borst-been selfs door te booren, en met quaastjes, spongien, of andere bequame werk-tuygen, den etter uyt te halen.

Tusschen 't Middel-schot-vlies, of verdobbeling van 't borst-vlies, 't welk den *Thorax* of borsts-holligheyt in 't wêen verdeelt, kan eenige vogt vergadert werden, d'welk, wanneer men 't borst-been doorboort, veyliglijk kan uytgelaten werden, segt *Columbus, Anatom. libr. 9. cap. 3.*

Hoewel *Paræus libr. 3. Anatom. de part. Thorac. cap. 7. fol. mihi 82.* Dit schijnt 't ontkennen, seggende: *dat*
by

hy wel wenschte van Columbus, te weten, door wat tekenen men soude konnen verskert werden, dat sodanigen stof aldaar vergadert was.

Dog men kan sulks door de swaarte, de benauwtheyt ontrent 't hert, en de beswaarde en moeylijke adem-haling, gewaar werden, gelijk terstont met nog een ander voorbeeld sal bewesen werden.

Carpus, heeft in dese holligheyt ook *fistels* of pijp-sweeren gesien, waar in eenige oncen etter konden behouden werden.

't Bloet (segt *Wepferus*, in *Obs. Anatom. pag. mihi 354.* Kan in overvloed tusschen 't middel-schor-vlies, en 't borst-been komen te vergaderen, want door dese plaats loopen bloet-vaten heen, en wijkt 't vooriz vlies ligtelijk van 't voor-verhaalde been af, so dat daarom sommige (hoe wel verkeerdelijk) gemeeynt hebben, dat 'er een ledige plaats, natuurlijker wijs tusschen 't borst-been en 't vooriz vlies was. Ik heb (segt hy wyders) een ouden Boer gekent, die eenige jaren lang, onder sijn borst-been een etter-vergadering heeft gehad, d'welk by 't swaart-formige kraak-been, sig een doorgang maakte. En so dikwils de pijp-sweer toegesloten, of vande dikken etter verstopt was, wiert hy ontrent de Borst-ingewanden, door de beslote etter seer bang en benauwt, haalde sijnen adem beswaarlijk, en gevoelde een swaar-makende, en spannende pijn, maar so haast de pijp-sweer, door steek-wieken, uyt de wortel *Gentiana* gemaakt, verwijd was, en den etter overvloedig, wederom uytgaf, bevond hy sig straks beter, en leefde aldus met dit gebreck, eenige jaren lang sonder ongemak.

XXX. AANMERKING.

Wonde dwers door de Borst.

DE Soon van *Etteley*, wiert eenige jaren geleden, van achteren met een rapier gequetst, en bevontmen de wonde digt by 't schouder-blad in te gaan, en tusschen de voorste tusschen-ribbige spieren der Borst, ontrent de tepel te eyndigen, so dat niets dan de huyl alleen overig bleef, of de Borst was t'eenemaal doorboort geweest. Hy loste terstont na de gegeven wond, een groote menigte bloet, met hoefden op, so dat ik met den Heel-meester *Arent de Wilde*, voor vast hielden, dat de long merkelyk gequetst most zijn, hy had ook een swelling rontsom de tepel, so groot, als een gemeene vrouwen borst: En dit alles niet tegenstaande, wiert hy (hoewel wy in sijne herstelling en genesing seer bekommert waren) binnen den tijt van 14. dagen, van sijn quetsuyr volkomentlijk genesen.

Op de XXX. AANMERKING.

't **S**Chijnt by na ongelooflijk, dat yemand dwers door de borst heen gesteken zijnde, so dat 't geweer ten wederzijden passeert, van de quetsuyr genesen wert. Vermoedelyk is d'voornoemden *Etteley*, in 't uyt-ademen gequetst geworden, en
zija

zijn derhalven, terwijl de long sig introk, en na binnen toe beweegt wiert, de groote vaten derselver als doen niet geraakt geworden. 't Geen ook by *Bartholinus centur. 6. Hist. 81. pag. mihi 338. en Hist. 96. centur. 5. pag. 178.* Als ook by *Forestus, lib. 6. Obs. Chirurg. 17. pag. mihi 30.* wert aangetekent.

Seker Edelman (seggt *Pigræus de Vuln. thoracis lib. 4. cap. 14. pag. mihi 390.*) wiert van voren inde borst, niet verre vande tepel door een rapier gequetst, in dier voegen, dat de steek van achter in, en aan de tegen overgelegene zijde wederom uytquam, 't geen sonder quetsing vande long, niet heeft konnen toegaan; terwijl nu de wond eenig, en simpel was, goeden etter van sig gaf, en dat'er geen koorts of eenige toevallen sig daar ontrent openbaarden, so liet ik de natuur (seggt hy) voorts bewerden, en wiert hy in 't kort, sijne saken als voor heen waarnemende, genesen. Maar ontrent den 40 dag, wiert hy met een koorts, en te gelijk ook met eenige benauwtheit van adem bevangen, en den 3. dag daar aan volgende, heeft hy door de lange-pijp wel een pont of meer, witten, en welgekookten etter uytgeworpen, en is 't sedert dien tijt wederom tot sijn vorige gesontheit geraakt. Meer diergelijke voorbeelden vintmen by *Francisc. Arcæus, lib. 2. cap. 1. de curandis Vuln. & cap. ult. ejusdem libri.*

Hier sal nu mogelijk yemant sijne gedagten verder laten gaan, en willen onderzoeken, waar van daan die swelling des tepels, daar van hier boven gesproken is, mogt voortgekomen zijn. 't Is seker, dat wy ontrent den voorsz Ly'er konden bemerken, dat 'et wind was, die de voorsz swelling veroorzaakt had, vermits 't gefwel seer sagt was, en dat wy in 't aanraken, den selven geen, of weynig pijn toebragten, en ook daar-en-boven in 't drukken eenige korling of rommeling vernamen.

Thomas Bartholinus, *centur. 5. Hist. 12. pag. mihi 19. en centur. 6. Hist. 89. pag. 354.* Verhaalt van diergelijke swelling, niet alleen van een deel, maar des geheelen lighaams, na een wonde die inde borst ingegaan was. En stelt hy d'oorzaak deser swelling onteker, zeggende: *mogelyck swelt 't lighaam, om dat de long gequetst zijnde, den ommeloop of beweging des bloets vertraagt, waar over 't lighaam verkout, en bygevolg door de gemaakte winden opswelt.*

Smetius lib. 10 Misc. Med. pag. 541. Doet vermaan, van een Jongeling, die in een gevegt onder sijn regter oxel, met een smal rapier, tusschen de 3. en 4. ribbe, met door boring vande borst gequetst wiert, d'welk des anderen daags, over sijn geheele lighaam, te weeten, sijn gantche borst, rug, buyk, klood-sak, en niet min sijn hals, schouderen, armen, ook 't aangesigt, en nek selfs, geswollen was, ja sodanig, dat hy sijn oog-schelen niet kon opligten. En stelt hy aldaar d'oorzaak van dit ongewoon en monstreus toeval, een uytbiasing des borsts, d'welk (vermits de verstopping, en toesuyging der voorst. wonde, ontrent d'oxel) onder de huyt geschiet was, even op die wijs als de Vleeschouders de Schaaps-vagten, voor en al eerste d'selve, en op datse die te gemakkelijker souden mogen afvillet, met wind, hier en daar plegen op te vullen.

Een diergelijk voorval eens quetsuirs inde borst, segt *Sennertus*, *lib. 3. prax. part. 6. sect. 2. cap. 4. fol. 339.* gesien te hebben: en wert de reden die by *Smetius*, nopende dese swelling gegeven is, ook van *Sennertus* toegestaan, maar dese en behaagt, *Willis* niet. Want in *Pharmaceut. rationalis parte 2. cap. 4. pag. 211.* Schrijft hy sulks toe, aande ongeschikte order der Geesten, die door de steek, wanneerse in een zenuw-vlegting geschiet, opgewekt, en aan 't hollen geraakt zijn, met d'welke d'andere zenuwen des

geheelen lighaams onderlinge gemeenschap hebben, so dat daar door, dese, en terstont wederom andere Geesten, diergelijke wan-order ook bekomen, ende de vliezen en zenuwagtige draden (na d'welke over al oproeriger wyze sig begeven) opblazende, een bolle gestalte des gehelen lighaams komen te verooraken. Wegens diergelijke ongestuymigheyt, of fenynige drift, de Geesten, hier of daar in eenig deel des lighaams ingedrukt, en daar van daan terstont wijt en breet, door 't selve verspreyt zynde, is 'et, dat sommige ingedronke Giften, quetsuren, of beten, van fenynige pylon, en beesten, somtijts swelling van een, meer, of ook wel van alle de delen, des lighaams verwekken. En sijn'er nog meer andere voorvallen, waar uyt klaarlijk bewezen wert, dat de ziel-lijke Geesten, getergt en opgehitst zynde, voor so veel se tot de zenuwagtige draden, met een ongestuymigheyt toegank nemen, insonderheyt de vliezige delen doen opzwellen, en seer vele qualen daar uyt doen ontstaan, die gemeenlijk dog verkeerdelyk de winden toegeschreven werden.

XXXI. AANMERKING.

Stomheyt en Lambheyt na een Quetsuyr inde Borst.

SEker Jonghman, out ontrent 18. jaeren, woonende inde *Bagynestraat* alhier, is met een rapier inde Borst gequetst geworden, waar op hy terstont nederviel, en voor doot t'huys gebragt wiert, hy lag enigen tijd lang sonder spreken, en beweging, loste wel twee kannenbloets, door den hoelt op: Was lang
stom,

stom, en ook aen d'een zyde lam, maar wiert eyatlijk gelukkig genesen, hoewel hy de spraak allengskens wederom bequam als te voren. T'gebruyk en beweging van sijn been, kreeg hy eniger maten wederom, maar d'hand bleef geheel lam.

Op de XXXI. AANMERKING.

T'S niet waarschyndijk, dat door dese quetsuyr vande Borst, de zenuwen, die na de d'gye loopen, souden gequetst geweest sijn; Eensdeels, om dat de selve haar oorspronck uyt de gaten der lende-wervel-benen, en 't heiligh been nemen: Andersdeels, om dat hy sijn been, daar na heeft konnen bewegen. Maar t'is gelooflijk dat d'ene vande wederom kerende zenuwen, is geraakt geworden, en dat daarom de spraak hem swaar gebleven is.

Hoe nu den arm van die zyde lam gebleven is, kan ik niet wel bedenken, om dat de zenuwen, die na den arm loopen, meerendeels uyt de wervel-benen des neks, voortkomen, gelijk die gaene, welke uyt de wervel-beenen des borsts spruyten, haar merendeels inde tussen-ribbige- en lende-spiereu verspreyden.

Den Heel-Meester Luyk de Foix, heeft my verhaakt van seker Persoon, die in sijn borst gequetst sijnde, daar door blind geworden was. Wel is waar, dat'er zenuwen uyt'et hoofd sig na de buytenste zyde der long begeven, maar ik kan niet sien, wat gemeenschap die met de zenuwen der ogen hebben.

XXXII. AANMERKING.

*Een Longe-zweer in zijn Vlies
besloten.*

IN den Jaare 1680. heb ik twee Personen bezocht, d'een een Man, inde 50, en d'ander een Vrvster, van ontrent even so veel jaren; welke beyde een Longe-zweer hadden, waar van d'etter in d'ene ly'er so een vilaynen stank van sig gaf, dat het by hem niet wel te harden was: En sijn dese evenwel beyde, binnen den tijdt van twee maanden, gelukkig genesen geworden.

Op de XXXII. AANMERKING.

Fernel. lib. 5. *Pathol. cap. 10. fol. mibi 109.* handelt van een *Vomica*, of Longe-zweer, in sijn Vlies besloten, en na dat hy van de tekenen gesproken heeft, brengt hy een voorbeeld van een Jongeling by, die na een sterke oefening sijns lichaams, met een swaren hoeft, die hem niet een ogenblik tijts met vreden liet, was overvallen geworden, waar door hy een longe-zweer, in sijn geheel met een vlies rontsom omvangen, so groot als een duyveney, quyt wiert, in 't welk, geopent sijnde, men witten en suyveren etter bevondt, en is den selven naderhant tot volkomen genesing geraakt, hoe wel den voornoemden *Fernelius* segt, dat'er somtijts gebeurt, als de *Vomica* of etter-blaas groot is, dat sommige

mige binnen een quartier ure, uyt 't leven weg-ge-rukt werden, in welke naderhant geopent sijnde, men geen andere oorzaak des doots vernomen heeft, als 't schielijk doorbreken vande *Vomica* inde long, uyt welke den etter tot in 't hert was doorgedrongen, waar door 't selve overvallen sijnde, de kragt t'ene- maal gebroken en vernietigt wiert.

Den Genees-Heer *Willem Liebergen*, heeft my verhaalt, eertijts een Persoon bezogt te hebben, die een *Vomica*, met den hoeft quyt wiert, so groot als een kleyn hoender-ey, en dat d'selve naderhandt tot volkomen gesondtheyt herstelt wierr.

Desselfs Soon d'Heer *Theodorus Liebergen*, is een voorval ontmoet, van seker voornaam Persoon, die een *Vomica* op de long hadt, uyt d'welke doorgebro-ken sijnde, wel twaalf ponden etter (also de selve uyt nieuwsgierigheyt dagelijx gewogen wierdt) so nu en dan voortgekomen waren, welken Heer even- wel van die quaal, volkomen genezen wierdt; en nog veel jaren daar na in goede gesondtheyt doorgebracht heeft.

Dit gebrek segt den Genees-Heer *Tulp. Obs. med. lib 2. cap. 10. pag. mibi 118.* wert nauwlijks elders meer gezien, dan in ons *Hollands*, 't sy wegens 't vog- tig voetsel, dompige logt, of vogtige en natte plaat- sen. En hout sig dese kwaal in 't beginsel so verborgen, datmen by na geene tekenen daar van vernemen kan, als alleen een kleynen hoeft, eerst droog, maar korts daar na vogtig, 't welk als enigen tijt lang geduyrt heeft, wert den adem met moeyte gehaalt, de kragten verdwijnen, en 't lighaam vermagert al- leynskens, hoewel'er geen etter, nog bloet by de fluymen vermengt is, maar als 't voornoemde ge- zweer onverwagt berst, so komt den ly'er schielijk te sterven, of in dien hy schoon nog enigen tijt in 't leven blyft, so teert hy door een kleyn koortsje

allengskens uyt, of van wegen den etter, of 't bloet, 't geen inde borst is uytgestort. Dit gesweer (seggt *Fernelius*) komt gemeenlijk t'ontstaan, als 't bloet, uyt een geopende, gebroke, of doorgegeten ader, sig ergens in een kleyne plaats vande long komt op te houden, aldaar verrot, en allengskens in etter verandert werdt, en boven droogagtig werdende, sig een rok of vlies formeert.

Van een *Vomica* met etter vervult, tusschen des borsts middelschor, na de doot bevonden, maakt *Bartholinus*, *centur. 2. Hist. 59. fol. mbi 249.* verhaal.

XXXIII. AANMERKING.

Een Swangere Vrouw op 't laatste van haar dragt, tweemaal bloet af-getapt.

IK ben voor seshien jaren, inde maant, July geroepen geweest, by d'huysvrouw van *Adriaan Westerbaan* Kleermaker, d'welk ik bevondt van een heftige *Pleuris*, of ontsteking van 't borst-vlies aangetast te sijn, en hoewel dese hoog swanger was, en maar agt dagen tot de vervulling haars dragts van noden hadt, so drong ik, (overwegende d'hevigheyt van haar siekte, en 't gevaar daar in se was) seer hard op d'aderlating aan, d'welke, na enige tegenspraak by d'een, en d'ander der Vrunden over en weder gedaan, toestont, en wierden haar doen, ontrent agt of negen oncen bloet afgetrokken. Wanneer se nu na 't gebruyk van enige andere verdere genees-

ness;

nees-middelen , binnen vier dagen, t'eenemaal herstelt was , wiertse ontrent agt dagen daar na wederom met de selve siekte bevangen , derhalven ik goedt vont, haar als voren, nog eens d'ader te doen openen , 't geen haar wederom seer verligte, en wel bequam; En bragte nog op dien selven dag een gesonde en kloekke vrugt , die nevens haar, nog tegen woordig in 't leven , en seer welvarende is , ter Werelt.

Op de XXXIII. AANMERKING.

Rodericus a Castro, lib. 3. cap. 21. pag. mihi 435. verhaalt, dat hy een Vrouw in d' agtste maand van haar dragen met Pleuris, of zyde-wee bevangen, en van andere Genees-oeffenaars voor ongeneeslijk gehouden sijnde , viermaal d'ader geopent heeft , waar door se niet alleen gesondt is geworden , maar ook een braven Soon gebaart heeft :

Petrus Salius Diversus de affect. particul. cap. 22. pag. mihi 360. segt : men moet sodanigen vrees voor d'aderlating in swangere Vrouwen niet hebben , datmen de selve noyt anders , dan matig , of weynig soude derven ondernemen , want 't gebeurt somtijts , dat een overvloedige lating inde laatste maanden gedaan , seer merkelyk voordeel toegebracht heeft . gelijk ik sulx dikwils in bloetrijkke Vrouwen, die een heete koorts hadden , met groote vrugt in 't werk gestelt , en also Moeder en Kindt te gelijk behouden heb.

XXXIV. AANMERKING.

*Etter wyt een verswering inde borst, door
de Stoelgang gelost.*

IK ben inde maant van October des Jaars 1645. by *Lysbeth Royé* verlogt geworden, die met een *Pleuris*, of zyde-wee, bevangen was, d'welk als tot verswering was gekomen, sy vier dagen na den anderen, enigen etter, met verligting, door de stoelgang quyt wiert, na welcken tijt, sy 't overige desselfs door de mond met hoesten opgelost heeft, en also genesen is.

Op de XXXIV. AANMERKING.

H*Ipp. 7. Epidem. textu 14.* maakt gewag, van ymant, die van een *Peripneumonia*, of ontsteking der long aangetroffen wiert, welk in 't begin van sijne siekte een buykloop krygende, daar door so geholpen en verligt wiert, dat hy op den 14. dag, de siekte geheel te boven gekomen was.

Van diergelijke ontlastingen door den buyk, in Teringen geschiet, vermaant den selven 3. *Epidem. Comm. 3. sect. II.*

't Geschiet selden (seggt *Galenus 6. deloc. aff: cap. 4.*) dat de borst, en de long door den buyk gesuyvert werden, hoe wel ik een longe-zweer door 't water, en een ander inde borst, door de dermen met den stoelgang heb sien gereynigt werden.

Arctaus lib. I. cap. I. en 9. bevestigt het seggen van
Galec.

Galenus, gelijk ook *Joh. de Vigo*, 2. de *apostem. tr. 5. cap. 1.* En verhaalt *Fr. Valleriola*, *libr. 4. obs. 10. pag. mihi 297.* van een *Krygs-Overste*, die inde borst gequetst was, en na de 20^e. dag, een buyk-loop kreeg, waar door hy zeer veel etter quyt raakte, en niet lang daar na volkomen gezont wiert. Van een diergelijk voorval getuygt ook *Valescus de Tharanta*, in *obs. a Dodonæo citatis*, pag. 302. en *Alex. Benedictus libr. 3. Anatom. cap. 9.* Van etter, na een *Pleuris* door de stoel-gang geloft, fiet ook *Amatus Lusitanus*, *Currat. 42. Centur. 7.* Van een *Edelman* van *Padoa*, die na een verzwore *Pleuris*, meer dan ses ponden materie van onder quyt wiert, schrijft *Rhodius*, *obs. med. centur. 2. cap. 89. fol. 115.*

Petrus Marchettus obs. 43. pag. 99. segt: 't Is aanmerkens waardig, dat den etter welk sig binnen de holligheyt des borsts onthout, sonder nochtans enige opening inde borst te maken, door de stoel-gang afgaat, en de lyers also genesen werden. Ik heb (seggt hy) die weg door de *Sny-konst* niet komen uytvinden.

Galenus lib. 6. de loc. aff. sect. 4. en comm. ad Aphorif. 30. libr. 7. spreekt hier van ook duyster, hoewel hy schijnt te seggen, dat die stof, door de long-flagader, inde holligheyt van 't hert, en also verder inde hol-ader, na de lever, en daar van daan na de dermen, soude heen gefonden werden, 't welk alhoewel *Avicenna-fen. 10. 3. tr. 4. cap. 17. Aëtius libr. 8. cap. 65.* en *Paulus Aegineta lib. 3. met Galeno* toestaan, so hebben se evenwel alle, (bemerkende de swarigheyt die'er instak) geen vermaan gedaan, op wat wijs, en door wat weg, dese ontlasting geschiede.

Den bovengemelten *Gal. libr. 5. de loc. aff. cap. 3. fol. 30.* segt. men moet geloven, dat'er een overneming van vogten inde borst leggende, geschiet, en ook met een ondersoekken, op wat manier dese komt te geschieden, op dat, als wy sulx ondervonden

den hebben, wy dan des te geruster daar op mogen sijn; Maar als wy, onder 't zoeken, meynen niets ondervonden te hebben, so moeten wy liever sulx onse onervarentheyt, en onvolmaaktheit inde konst wyten, dan dat wy de waarheyt ontkennen souden, Want vele Genees-kundige, gene redenen van sommige faken geven konnende, diese nogtans baarblijkkelijk sien, ontkennen dat'er sodanige sijn:

Den voornoemden *Marchettus* segt vorders, ondervonden te hebben, dat hoe menigmaal de buyten haar vaten gevloeyde stof, inde wonden, die boven inde borst gegeven, en met eenen doorgaande waren, sig selven rasser (te weten binnen een dag of daar ontrent) quam 't ontlasten, de ly'ers ook kort daar op genesen waren, also de wonde niet meer lekte, ende de binnenkoorts agter bleef, d'welk anders geduyrig by blyft, so lang die voorsz stof inde borst, onthouden wert.

XXXV. AANMERKING.

Etter wyt de borst voortkomende door de nieren en blaas geloft.

JNt jaar 1645. heb ik met den Genees-heer *le Piper*, en den Heelmr. *Hendrik Hasselmans*, een Soldaat besogt, die door een degen inde borst gequest was, de wonde doorgaande tot inde selfstandigheid der long, waarom hy ook in 't begin een goet gedeelte bloets door den hoest quyt wiert, en daar na eenigen zyt lang gedurende, dagelijx te gelijk met sijn
water

water veel witten etter loste, 't welk oorzaak tot
sijn volkomen genesing verschatte.

Op de XXXV. AANMERKING.

MEn vindt hier en daar by vermaarde Schryvers,
eenige exempelen der gener, die inde gebre-
ken des borsts ('t sy datse een *Pleuris*, een
ontsteking der long, een longe-sweer, een etter-
vergadering inde borst, of een quetsuir inde long
hadden) etter, of ook wel bloet seifs, door de nie-
ren en water-gangen, of ook wel somtijts (gelijk
hier voor geseit is) door de stoel-gang quyt gewor-
den sijn, 't welk wanneer geschiet, voorwaar een
seer groote weldaat der natuyr is, en waar op den
Ly'er verligting, en veeltijts een volle genesingh
komt t'erlangen.

Beniven, de Abdit. Morb. Cais. cap. 43. pag. mihi 98.
Getuygt hier van aldus: *Als eenen Anthonius van
een swaar Pleuris bevangen, ende de siekte nu tot rijpig-
heid gekomen was, is hy door 't lossen van etter te gelijk
met sijn water ('t welk seldcn geschiet) tot gesontheit ge-
raakt.*

Ik heb (seggt *Dodoneus* inde Aantekening op't voor-
verhaalde Capittel *pag. mihi 199.*) een Boer gekent,
die so veel etter inde borst had, dat, als hy sijn hoofd
te gelijk met sijn borst nederwaarts boog, d'selve
hem ter mont uytliiep, die, so ras hy etterig water
begoft te maken, sijn gesontheit bequam.

*Ioh. Rhodius in Obs. Med. Centur. 2. Hist. 15. pag. mi-
hi 75.* Wijst aan, hoe een Vrouw met *Pleuris* bela-
den, door 't lossen van suyveren etter, soo door op-
hoesten, als door 't water, en stoel-gang te gelijk, in
twintig dagen van haar quaal genesen wiert.

Plazzonus heeft aangemerkt dat in een wonde van
de

de regter zyde des borsts, wel vyf ses dagen na den anderen, suyver bloet door de water-passagien wiert geloft, als den selven Rhodius Obs. Med. Centur. 2. Hist. 19. pag. mihi 177. getuigt.

Ik heb (verhaalt Marcellus Donatus pag. mihi 266.) gezien, dat een Warmoesier veel weyagtig bloet op den 7. dag door de water-wegen quyt wiert, 't welk hem, daar hy anders de doot op de lippen hadt, van een felle Pleuris bevryde.

Daniel Sennertus lib. 2. part. 2. Cap. 16. pag. mihi 467. Schrijft van ymant, die inde linker zyde des borsts met een rapier op de korte ribben, de wonde sig na boven toe wendende, gequest was, hebbende de lengte van anderhalven vinger. Hoe wel nu de gequeste (segd hy) van geen pyn klaagde, geen hoeft onderworpen was, en gantsch geen bloet door de mont oploste, waar uyt klaarlijk blijken kon, dat alleen de uytwendige spieren der borst gewont waren, so is't evenwel gebeurt, dat hy des nagts daar aanvolgende, sijn water met moeylijkheyt maakte, en vier dagen daar na, veel bloets te gelijk met het selve, eensdeels geronnen, andersdeels suyver root, en goet van couleur quijt wiert, welke bloetpiffing 14. dagen na den anderen geduyrt hebbende, hy gelukkig genas.

Hieronim. Fabrit. ab Aquap. lib. 2. Chirurg. cap. 22. pag. mihi 111. segt aldus: *Als een mijner Vrunden inde borst gequest was, wiert in 't eerst, de wonde by d' Heelmeesters niet door te gaan geoordeelt, om dat, vermits d' engte der opening, het proef-yser niet wel kon doordringen, als ook om dat 't gemaakte gad der wonde van 't vleesch toegestopt was, so datmen den aassem daar door niet kon gewaar werden. Dog men heeft naderhant uyt de zoevallen vernomen, dat de wonde na binnen was doorgegaan, also'er een swaarte op 't middel-schot gevoelt, en bloet met hoesten opgelost wiert, de koorts vermeerderde*

de, de slaap manqueerde, den appetijt verging, en groote benauwtheit den Ly'er overquam. Waaron de Geneesheeren en Heel-meesters (nademaalse, door 't by na toeflote gadt, den Ly'er geensints ontlasten konden) de borst t'openen besloten hebben: 't welk als sy des anderen daags meynden te verrigten, is 't ondertusschen gebeurt, dat den Ly'er een menigte bloet uytwaterde, waar door hy van pijn, koorts, en andere toevallen, schielijk is bevyrt geworden.

Daar wert veel gefin-twist, door wat weg desen etter of bloet, uyt de borst of long tot de nieren en blaas komt neder te dalen. Galen. lib. 6. de loc. aff. wijst een weg aan: want hy wil dat de *Arteria venosa* of long-ader, den etter ontfangen, en de selve inde linker holligheyt des herts overvoeren soude, om van daar verders inde groote slag-ader, en so na de *Emulgens* of uytstuyg-ader, en nieren heen gevoert te werden. Andere oude Schrijvers sien voor desen weg aan, de aderen die inde borst zijn, te weten, de tusschen ribbigetakken vande ader sonder weder-paar, die sig in planten tusschen de onderste ribben, en welkers benedenste deel, sig met de uytstuyg-ader vermengt.

Onder dese sijn *Rudius*, en *Matthiolus*, waar mede ook *Gabriel Fallopius* in sijn *Observ. Anatom.* schijnt over een te komen, want hy leert dat 't uyerste regter en linker eynd, des aders sonder weder-paar, na de zyde der wervel-beenderen toe, onder de benedenste inplanting des *Middel-rifts*, na om leeg loopende, met de *Emulgens*, of uytstuyg-ader vereenigt wert.

Franciscus Michinus de Sancto Archangelo, schrijft, dat hy dese ader sonder weder-paar in twee verscheyde lighamen, dewelke van *Fallopio* in 't openbaar ontledet wierden, gesien heeft, met d'uytsuir-ader vereenigt, en t'samen gevoegt te zijn, of ook eenige spruyten vande *Subclavia*, of onder sleutel-beens-ader,

ader, die sig tuffchen de bovenfte ribben vertoonen, of ook wel de *Phrenica* of Middel-fchots-ader. Maar dese wegen en kunnen niet toegeftaan werden. Want volgens den ommeloop des bloets, en komt'er door de nier-vaten niets met allen tot de nieren over, maar al 't geenfe ontfangen, wert door de slag-ader daar in gebragt.

Diemerbroek Anatom. libr. 1. Stelt vast dat'er behalven de Nieren, andere wegen zijn, door welke den drank overvloedig ingenomen, fo fchielijk, gelijk ook eenige andere vaste en harder stoffen (als fpeelden, naalden, fpijkers, verfcheyde zaden, &c.) tot de blaas overgevoert en heen gebragt werden. En geloofte hy dat dese wegen eenige *vasa lactea*, of melk-vaten zijn, (hoedanige hy meynt dat ook na de Lijfmoeder en Vrouwen borften, tot voeding harer Vrugten toe gaan) die door verborge, en tot nog toe onbekende wegen, niet in alle, maar in weynige Perfonen, sig na de blaas toe begeven: In 't welk fijn vermoeden, hy fegt verfterkt te zijn, door eenige Aamerkingen, by sommige Genees-kundige gefchiet, verhalende datse fomtijts een gijl-agtige stof by eenige, met hun water geloofte gefien hebben, en ook op andere tijden, by sommige eenige vaster zelfftandigheyt; gelijk hy dan ook aldaar een voorbeeld van zijne eygene Huys-vrouwe by brengt, die een fpeeld van middelmatige groote, drie dagen van te voren, by ongeluk ingelwolgen zijnde, door haar water, sonder daar van eenig 't minfte ongemak geleden te hebben, wederom quyt wiert. Van hoedanige voorvallen wy inde 26. Aamerking meerder bewijfen geven.

Men leeft in 't *Journaal de Scavans, de Van 1667.* pag. 158. dat D. Gayant ondervonden heeft, dat'er onder de *Pleura* een gemeynfchap van vaten is, voortkomende van des Borfts *ductus Thoracicus*, of melkbuys,

buys, die sich vereenicht met de linker uytzuig-
ader.

't Sy hoe 't sy, men siet, dat de natuyl tot de voor-
verhaalde ontlastingen, wegen weet uyt te vinden,
die voor d'Oeffenaars der Genees- en Heel-konst
duyster, en nog niet regt bekend zijn, en schoonsē
die niet en weten, so behoorensē die egter niet t'ont-
kennen: Dit weten wy seker, dat 'et gantsche lig-
haam vloeybaar en door togtig is, en dat den etter
sels, na 't midden der gebeenten somtijts vande na-
tuyl wert heen gewesen, sulks ook aldaar een gesweer
kan komen t'ontstaan, waar van Hipp. gewaagt in
Coacis prænotionibus. En wy ook inde 7. en 26. Aan-
merkingen gesproken hebben.

XXXVI. AANMERKING.

*Schommeling des waters in 't herte-sakje,
door 't gehoor van buyten gewaar
geworden.*

'T **G**Edenkt my, eertijts een arme dogter
van seventhien jaar bezogt te hebben,
d'welk seer bol en bleek van aangefigt
was, en hare maandt-suyveringen tot die tijt toe,
nog noyt vernomen hadt: d'Welk ik, na 't ge-
bruyk van bequame purgeer-middelen, ook
d'ader doen openen heb, en bevondt 't bloet
seer waterig, en met een taye en slymige korst
van boven bedekt. Dese was met hartklopping
gequelt, en konnen klaarlijk, wanneer haar
t'herte sloeg, de schommeling des waters, in
't herte

't herte-fakje door 't gehoor gewaar werden. Dese is eyntlijk, na dat ik 't lighaam behoorlijk voorbereyt hadt, door sweedt-en water-dryvende middelen genesen geworden.

Op de XXXVI. AANMERKING.

Gelijc d'Hertklopping uyt velerhande oorfaken ontstaat, fo komtse ook uyt verscheyde plaatsen des lighaams, en principaelijk uyt de milt, en lijf-moeder voort, waar van daan veeltijds dikke en scherpe dampen opstyggen, die 't hert seer benauwen, 't welk dan sijn best doende, om sig daar van te redden, die klopping te weeg brengt, ook ontstaat die selve, behalven de wanschaphenheyt van 't hert (waar van wy een voorbeeld inde navoigende aanmerking geven) uyt verscheyde dingen, die tegen de natuyr in 't hert, of ook wel in desselfs *Pericardium*, of herte fakje gevonden werden, als beentjes steentjes, slijm, klonters en geswellen, &c.

Engelijc 't herte fakje natuyrlijker wys, een lepel twee of drie waters in sig vervat (eensdeels tot makelijcker beweging van 't hert, dat noyt stil staat, andersdeels op dat door te groote hitte, de fonteyn der wermte niet verdrogen soude, die als een Son vande kleyne Werelt 't leven aan 't geheele lighaam mededeylt) So kan ook d'hertklopping ontstaan, wanneer'er te veel waters in 't voorz fakje is, gelijk uyt onse voorz aanmerking blykt, als mede uyt het 19. Hooft-stuk vanden Genees-Heer *Tulpius* in 't vierde boek sijnor aanmerkingen pag. *mibi* 327. Daar hy segt 15. lepeien waters in 't hert-fakje van *Stephanus Ionas*, die met hertklopping gequelt was, gevonden te hebben.

't Is verwonderens waardig, en 't schynt by nae onge-

ongelooflijk, 't geen *Fernel. lib. 5, Patholog. cap. 12. segt*: Dat, d'herklopping somtijts so kragtig is, datmen gezien heeft, door desselvs geweld, de nabygelege ribbens gebroken gewoest te zijn, en dat ook dikwils die gene, d'welke boven de Mammen gelegen sijn, daar door uyt haar eygen plaatse gedreven waren:

Forestus lib. 17. Obs. 1. Verhaalt, van een Jongman in 't Dorp van *Schagen*, agthien jaren out, wiens hert de *passagiers* buyten 's huys, alsie voorby sijn kamer gingen, konden horen kloppen, insonderheyt als sy 't oir ontrent de geslote venster hielden. Diergelijken voorbeelt, verhaalt ook den voornoemden *Tulpius, Obs. lib. 2. cap. 25. pag. mibi 141.*

Bartholomeus Merclinus in een brief aan *Greg. Horstius, libr. 3. de morb. pector. Obs. 17. fol. 139*: schrijft van een sterke hart-klopping eens Jongmans, waar door de linker ribben, boven het *Os Sternum*, of 't borst-been, seer hoog opgeheven wierden, d'welk, na dat sijn lighaam van te voren behoorlijk daar toe was bereyt, door een aderlating allengskens van dat swaar gebrek genesen is geworden. Hoewel de voorsz ribben, gelijk als ontwrigt, aldus hoog verheven, naderhant blyven staan sijn. Waarom, ik (seggt den voornoemden *Merclin.*) 't gevoelen van *Fernelius*, en *Mercurialis*, rakende de verplaatsinge of uytsetting der ribben, door een hevige herklopping te weeg gebracht, 't welk ik andersints (als ik nog in mijn *Studie* besig was) als onwaaragtig verwierp, en tegen de reden meende te stryden, nu vast, bondig en waragtig bevonden heb.

XXXVII. AANMERKING.

't Hert plat en d'Herte-Sak daar aan vast gegroeit, en de Milt midden inden buyk gevonden.

IK heb alhier inden Haag, sekeren Waardt gekent, hebbende maar een been, also hem t'ander in een Zee-slag af-geschoten was, d'welk door de wandeling *Pipel* genoemd wiert. Hy was een sterk, stout, en onversaagt Man, seer genegen tot starken drank, die hy enige jaren lang, in grote menigte gebruykt, of veel eer misbruykt had. Dese ontrent sijn veertigste jaar, met een geduyrige, en langsame koorts bevangen, geraakte op 't laatst aan 't ophoesten, van een grote menigte dik, en swart bloet, waar door hy seer verswakte, en gevoelende dat sijn sterf-tijt genaakte, versogt hy my, dat ik sijn doode lighaam wilde ontleden, my versekerende, dat ik yets selfsaams daar in bespeuren soude, 't welk ik met mijn Broeder den Genees-Heer *Johan Stalpart vander Wiel* gedaan heb, en vernamen wy, na dat de Borst by ons geopent was, enige ponden geronnen bloets inde linker zyde desselvs, 't welk gevloeyt was uyt die plaats, daar de long gemeenelyk aan de ribben vast is, een weynig beneden 't sleutel-been. Sijn hert

was

was niet grooter, dan een middelmatige Peer, hebbende geen rondtagtige, maar een platte en als neder-gedrukte gestalte, welkers hertebeursje aan de selfstandigheyt des herts vastgegroeijt was, sonder dat eenige vogt daar binnen behouden wiert. Den buyk doorsneden sijnde, bevonden wy de mildt rondt te sijn, niet grooter dan de palm van een handt, en was deselve in 't midden vanden buyk, regt onder de navel geplaatst.

Op de XXXVII. AANMERKING.

DEN Genees-Heer van *Straten* heeft my verhaalt, een *Fransch* Krygsmann gekent te hebben, wiens hert na de doorpladt bevonden wiert, so groot sijnde, als een gemeen tafelbert, en sonder herte-sak; In welkers Pols, geduyrende sijn leven, altijd een groote ongelijkheyt bevonden wiert.

Van een hert sonder sak, of eenig 't minste teken deffels, schrijft ook *Tulpius. Obs. lib. 2. cap. 25. pag. 143* en *cap. 44. lib. 2. pag. 176.* en *Velschius in Epistagm. pag. 23.* Als mede *Columbus*, en *Brodbeckius*, gelijk blykt, uyt de *centur. 4. Hist. 20.* van *Bartholinus fol. 266.* Dog het is waarschynlijk, dat'er de herte-sak voor heen geweest is, maar datse met'er tijt aan 't hert vast gegroeijt is, gelijk sodanigen voorbeelt ons aangewesen wert, van *Peyerus, meth. Hist. anatom. med. pag. 84.* Van *Lowerus, tract. de Corde. cap. 2.* En van *Wepferus in litteris ad Peyerum*, So dat d'selve daarom voor 't oog sig niet vertoont heeft.

D'Heer *S. Blankart* in *collect. med. phys. centur. 4. Obs. 46. fol. 319.* Maakt gewag van de Milt eens persoons, die gchangen was, d'welk uyt haar na-

tuurlijke plaats was geweken, en sig onthielt regt in 't midden vanden buyk, boven op het net, ende de darmen, d'welk se beyde inde zyden, om voor haar plaats te maken, hadt weg gedrongen, en zig strekte tot by 't Ys-been, invoegen datse door haar grootte, by na de geheele wijdtte vanden buyk besloeg, dese voor een jaar wateragtig geweest sijnde, was daar van genesen. 't Gewigt van dese Milt, was drie pont, en een vierendeel.

Guilhelmus Ballonius, Epidem. & Ephemer. lib. 2. segt: 't Voorval vande Nigt van d'Heer *Valeton*, is gedenkwaardig: Also men bevonden heeft dat 't lichaam des Milts boven op de Blaas lag, en seer vast daar aan kleefde.

Van een groote milt vier pondt swaar sijnde, en inden onderbuyk, boven op de dermen liggende, vermaant *Blasius Obs. med. 14. pag. 26.* Waar van hier na inde 49. Aanmerking breder sal gesproken werden.

Van een kleyne Milt, op sijn behoorlijke plaats, en een ander van gemeene groote, inden onderbuyk van een en deselve persoon gelegen, verhaalt *Jusius Schraderus in Obs. anatom. med. Decad. 3. Obs. 4. pag. mihi 218.*

Bartholijn vermelt van een Persoon daar de Milt inde regter, ende de Lever inde linker zyde gelegen waaren, gelijk ook yder harer vaten, die uyt deser selfstandigheyt voortquamen, en so inden buyk als borst sig vertoonden.

Diergelijke verkeerde plaatjing der voornoemden twee ingewanden, heeft *Petrus Servius anno 1643.* ook te *Romen* gesien. En segt den voorn: *Bartholijn* op de boven verhaalde plaats, dat *Platerus* ook sulx voorgekomen sou sijn: *Gemma lib. 2. pag. 75.* betuygt ook sulx gesien te hebben. En in *Zodiaco med. Gallico, anni 2. fol. 129.* vint men een diergelijk voorbeeld.

XXXVIII. AANMERKING.

Een Polypus of Slym-prop in't Hert.

IN't begin van *January des Jaars 1681.* is een *arm Soldaat*, zijnde een *Frans-man*, out ontrent 30 jaren, en de vallende-siekte onderhevig, door koude (vermits hy 's nagts in een stoupe geslapen had, of mogelijk ook te dier tijt, van zijn voornoemde quaal aangetast, en besprongen was (sodanig bevangen geworden, dat hy aldaar is komen te sterven, en 's morgens vroeg, geheel kout en stijf, inde voorstoupe gevonden wiert. Zijn doot lighaam is alhier inde *Haag*, aan de *Sny-kamer* opge-offert, en door den *Genees-heer Johan Stalpart vander Wiel*, in't openbaar ontledet geworden. In't welk men onder andere vreemdigheden, gewaar is geworden, dat hy een *Polypus* of *Slym-prop* in't Hert had, welkers lighaam een duym breed dik, en derd'halve duym breed lang was, meer vleysals vlees-agtig, d'welke met zijne takken, sig vier vingers breed inde lengte, en een halve pinksbreede, door alle de vaten des Herts verspreyde, en sig sodanig daar aan vast gehegt had, dat d'selve niet dan met seer groote moeyte daar van konde afgescheyden werden.

Ingelijks waren de *Valvula tricuspidales*, of driebuntige klappen des Herts, door die vliet-

ge uytſpruytſels, ſodanig toegebonden, dat, wanneer men den pink van binnen in *d'hot-ader* ſtak, men met d'ſelve gantsch geen doortogt na binnen in 't Hert kon krijgen. In dit voorſz doot lighaam, wiert ook 't vierde paar der zenuwen, 't welk tot de ſmaak behoort, bevonden in 't hooft t'ontbreken. Ook was d'holligheyt die tuſſchen beyde de wenk-brauwen aen 't bovenſte der neus, in 't voorhoofts been ſig vertoont, buyten gemeen groot, ſo dat ten wederzijden des Middel-ſchots ('t welk men in 't voorſz been gemeenlijk vint) gemakkelijk een duym konde geplaatſt werden, en helde de binnenſte tafel deſſelſs, ruym een duym breed binnewaarts over na d'herſtenen toe, ſo dat d'voorſz holligheyt ſig ſo verr' uytſtrekte, als 't uyteynde vande *Orbita oculi* of beenront des oogs, waarom 't nootſakelijk heeft moeten geſchieden, dat 'e voorſz gedeelte der herſtenen daar door is nedergedrukt geworden, en dieſhalven niet te verwonderen ſoude zijn, dat de voornoemde perſoon by ſekere toevallen met de vallende ſiekte is gequelt geweest, te meer om dat *Le Duc in Zodiaci Med. Gall. anno 1. Obſ. 7. pag. 50.* heeft aangemerkt, dat in alle, die vande vallende ſiekte in 't Gaſt-huys geſtorven waren, een wanchapenheyt des bekkeneels was, want ſomtjts (ſegt hy) was 't ſelve te groot, na de mate der deelen die daar in vervat en behouden waren, 't was te gelijk dik en vaſt, ja ook ſomtjts uye
een

een been alleen, en fomtijts wederom uyt twee, drie en vier beenen bestaande, die dan met seer digte naden t'samen gevoegt waren, en welkers hurde Moeder-vlies van 't lighaam der herffenen, door tusschen komen, van 't samen gehoopt, en by een vergadert water, gantsch af gescheyden was, 't welk in die gene overvloediger gevonden wiert, die de swaarste stuypen onderhevig geweest hadden.

Op de XX XVIII. AANMERKING.

HOewel 't Hert een seer uytstekend en edel deel des menschelijken lighaams is, so bevintmen dat 't selve niet-te-min veele qualen onderworpen is: als Wormen, Beenen, Geswellen, Sweringen, Klieren, Ved, aanwassen van Vlees, en ook van Slijm, ja ook by wijlen gebroke Steen, gelijks den Genees-heer *Th. Liebergen* sulks in een *Steenhouders Hert*, na de doot geopent, segt ondervonden te hebben.

Galen. 1. de loc. affect. cap. 5. fol. mihi 6. segt: dat 'et onmogelijk is, dat 't Hert een verswering soude konnen uytstaan.

't Selve getuygt ook *Avicenna fen. 3. tr. 1. cap. 2.* En *Haly Abb. 9. Thes. cap. 23.* Maar d'ervarentheyt en 't naarstig onderzoek der nakomelingen heeft met 'ertijt geleert, sulks te konnen geschieden.

Den Genees-heer *Tulp. Obs. Med. libr. 1. cap. 27. fol. mihi 55.* Verhaalt dat sodanigen Slijm-prop (die met d'onse by na over een komt) inde slinker holligheyt des Hertes gevonden soude zijn, wiens takken, so wel de groote slag-ader, als de longs-ader verstoppt

hadden, so dat den Ly'er by sijn leven, d'in- en uyt-ademing seer beswaarlijk viel.

En *G. S. Jung in Micell. Curios. anni 1. Obs. 28. fol. 97.* Gedenkt ook van een diergelijke. Als mede *Bartholin. centur. 3. Hist. 17. fol. 39.* En *Blasius Obs. . . part. 6. pag. 73.*

XXXIX. AANMERKING.

Een wonde inde gront der Maag genesen.

P *Aulus Godefroy* in sijn leven *Chirurgijn Geraal* te *Velde*, heeft my verhaalt van seker Persoon, die inde gront der Maag, door een rapier sodanig gequetst was, dat 't eeten daar uyt liep, welkers wonde (op de wijze, van die der dermen) in diervoegen wiert toegenayt, dat met de hegt, te gelijk ook de spieren vande buyk gevat wierden, met welke vleesige deelen, als warmer zijnde, de vlesige sig beter willen vast maken, en daar mede vereenigen, en dat den selven also wederom volkomen en gelukkig van sijn quetsuir genesen wiert.

Op de XXXIX. AANMERKING.

J *Acobus Oetheus. libr. Obs. propr.* Verhaalt even sodanigen exempel, van een Boer, die in 't Dorp *Marpag*, in d'Heerlijkheyt van *Fulda*, mer een swijnsriet in sijn Maag gequetst was, 't geen daar uyt openbaar wiert, dat 't voetsel, 't geen hy nuttigde, uyt de wond quam heen vloeyen, waarom d'Heel-

d'Heel-meesters, na datse 't perijkel voorseggt hadden, haar best deden, om 't gequetste deel der Maag, tot aan de gewonde spieren des buyks op te trekken, op datse met een, en d'selve hegt, de openheyt vande Maag met de huyl en gewonde spieren tegelyk mogten by een halen, 't welk hun so wel is gelukt, dat den voorsz Boer niet alleen genesen, maar ook tot sijn voorgaande sterkte en gesontheyt wederom geraakt is.

Hipp. Aph. 18. sect. 6. Stelt de wonden der Maag doodelyk, *Celsus libr. 5. cap. 26.* en *Avicenna lib. 4. Canon. Fen. 4. tr. 1. cap. 2.* seggt: datse meesten tijt sodanig zijn. *Schenckius lib. 3. Obs. Medicin pag. mihi 381.* Brengt cenige voorbeelden, van Perlonen by, die inde Maag gewont zijnde, genesen wierden: Sulks dat'er ontrent de wonden der Maag, een onderscheyt moet gemaakt werden, voor so veel haar voorsegging belangt: Want men moet overwegen, of de wonden groot, of kleyn, doorgaande, of niet doorgaande, inde regter, of inde slinker mond der Maag, of ook wel inde grond deffels zijn.

Gal. Comm. 6. in Aph. 18 seggt: dat de *superficiële*, of uytwendige dikwils: maar de doorgaande, selden genesen werden.

Die inde slinker mond des Maags geschieden, zijn d'aller swaarste, om dat dese, een seer groote gemeenschap met 't hert en de herffenen heeft, en datse ook seer gevoelyk, vermits hare zenuwen is: Hier by komt, datmen alhier niets kan opleggen, 't geen tot de genesing dient, en dat'et de plaats is, daar den appetijt of eetens lust geschiet, en ten laastten, dat'er seer sware toevallen opvolgen. Dog min doodelyk zijn die geene, welke inde grond der Maag geschieden, om dat die aldaar dikker en vleesiger is, en derhalven ligter t'famen-geheelt wert, geliyk *Galenus 6. Method. cap. 4.* seggt: als ook om dat de wond-dran-

ken, aldaar eenigen tijt sig konnen, ophouden: En eyndlijk om dat d'selve van fo scherpen gevoel niet is, als de mond deffelfs: Ten waar de quetsuir inde grond breec, en door deffelfs groote aderen, en hart-aderen geschiet was: Hoedanig een voorbeelt by *Baldassar Timæus*, in *Respons. Med.* 19. pag. mihi 34. te vinden is.

Matthias Cornax, in *Epistola Responsoria ad D. Ægidium Hertoge Medicum*, en *Fulius Alexandrinus*, in *Annot. cap. 4. lib. 6. Therapeut. Med. Galen.* Vermelt, van een *Boheemsen Boer*, uyt 't Dorp *Puggebrott*, die met een breeden swijnsriet in sijn Maag, even onder de linker ingang, of mond deffels gequetst was, welke doodelijke en breede wonde door geene mid-delen heeft konnen genesen werden, maar zijn allenskens de lippen deffelfs met een eelt overtrokken geworden, so dat de *Ly'er* nog eenige jaren daar na leefde, die ten langen lesten, een werk-tuyg, na de konst gemaakt zijnde, op de wonde gelegd heeft, en somtijts ook met swagtels, doeken, en proppen, 't gad vande gewonde plaats, so aardig wist te sluyten, dat als hy maar wilde, hy sijn maag van boven door spoelde, en d'ingefwolge spijs of drank, door de voorfz opening uytlopen liet: maar nog veel wonderlijker zijn de voorvallen der twee mes-inslikkers, van welker eene *Oswaldus Crollius*, in *Præfat. Basilicæ Chymicæ* gewag maakt, seggende: dat een *Bohemer Boer*, te *Praag*, anno 1632. een mes, negen duym lang in slikte, welkers punt, een weynig boven de grond vande Maag, na de linker zijde toe uytpuilde, 't heft na de rugge-graat gekeert zijnde, 't welk twee maanden daar na, door den Heel-meester *Florianus Matthis*, voor heen een *Magneet-playster* daar op gelegd hebbende, gelukkig daar uyt gesneden, en de plaats daar na wederom toegeheelt is. Welk mes, sijne *Keyserlijke Majesteyt* onder sijne konstelijke

stelijke schatten, te bewaren bevolen heeft. 't Verhaal vande Prussiaanschen mes-inslikker, *Andries Grunheide*, oudt 22 jaren, en geboren in 't Dorp *Grunwald*, seven mijlen van *Koningsbergen* gelegen, is aan veele ook bekend, d'welk op den 29 Mey 1635. een mes van thien duym-breet lang, in sijn Maag was gefonken, terwyl hy (also sijn maag, door onlangs gepleegde overdaat, hem seer walgde, en hy sig tot overgeven porren wilde) 't selve mes by de punt vatte, en 't eynde, of heft deffelfs in sijn keel stak, 't welk op den 9 July des selven Jaars, door een opening, wederom daar uyt gehaalt is: 't Voorz mes, nevens een verhaal van dit voorval, is door *Daniel Beckerus*, Hoog-voor-leser in d'Algemeene Studeer-school tot *Koningsbergen*, en opperste Genees-heer vande Konink van *Poolen*, aan *D. Ottha Hurnius*, Professor tot *Leyden* overgesonden, en geschonken, werdende aldaar inde Sny-kamer onder andere zeltsaamheden bewaart. Hier moegt nu yemant seggen, zijn de wonden vande Maag doodelijk, hoe komt dan, dat verscheyde Personen een mes ingeslikt hebbende, 't welk de Maag door-boort had, evenwel van die quetsfuir genesen zijn? Tot antwoord dient dat sulck doorboren der Maag, gemeenlijk langzaam geschiet, en dat 'et geheel anders toegaat, in dien de wonde versch, of niet versch is. En is 'et een geluk voor den Prussiaansen mes-inslikker geweest, dat hy 't geronnen bloet, 't geen door de gemaakte wond veroorzaakt was, door de watergang geloft heeft.

XL. AANMERKING.

*De doot na't eeten van Cham-
pignons.*

DEN 20. *September* des laars 1679. hebben drie jonge Borsten alhier inde *Haag* op 't *Spuy* gelogeert, des avonts eenige *Champignons*, of *Campernoelien* in haar *Herberg* gegeven, die se dien selven dag in 't *Haagse Bosch*, opgesogt, en inde *Boter*, sonder die anders te bereyden, of toe te maken gefricasseert hadden, waar op sy daar na, den *Brandewijn* dronkken, maar klaagden des anderen daags, van seer groten benauwtheyt voor 't *Herte*, braakten, en stierven alle drie, binnen 36. uren.

Op de XL. AANMERKING.

HET sal misschien sommige vreemt voor komen waarom men by ons *Nederlanders*, dese soort van spyse, *Duyvels-broot* noemt: Dog is dese benaming al seer out, want de *Latijns*e naam *fungus*, komt voort van het *Grieks* woort *fungos*, 't welk te seggen is: Spyse der Goden: Door de Goden verstaan wy *Afgoden*, en *Duyvels* (hoedanige de *Heydenen* eerden) want *Duyvels*, werden ook *Goden* genoemd, waar uyt dan volgt, *Duyvels-Spys*, of *Duyvels-broot*.

Maar de naam *Campernoelie*, komt van 't woort *Campus*, een vlak velt, in 't *Italiaans* *Campinjon*, en in

in 't Frans *Champignon*, so dat *Campernoelie*, Veldtgewas te seggen is: So werden ook op dese wyse de *Wey-Campernoelien* in 't Italiaans, en *Latijn Pradelli* genoemt, van 't woort *Pratum*, een Weyde.

Nicander segt: dat de *fungus* een ferment of gift der aarde is, als sijnde uyt d'aarde, die door een zuyr zap opgegift heeft, en gerezen is, voortgesproten, en werden de selve doorgaans gehouden van een seer koude en vogtige gematigheyt: Jae by sommige tot op 't eynde vanden derden graat, waaromse seer hellen na een vergiftigen aart (gelijk *Galenus* vermeldt *7. simpl. medicam.*) en van een seer kout, lymagtig en dik Sap sijn. (Gelijk den selven bekennt in sijn voorverhaalde boek, van 't goede en quade zap, op 't vierde Cap.) so datmen hier uyt alleen besluyten soude, dat 't eeten van *fungi* (schoon vande beste slag) so heel veylig niet moit sijn. En so dat waar is, ontrent die soorte, die voor d'allerbeste gehouden werden (waar van *Galenus* selfs in 't voorverhaalde boek en op de selve plaatse, heeft moeten bekennen, dat die, ook wel toebereyt sijnde, in sommige het Boort verwekt hebben, 't geen ook *Rudius de morbis occult. & venenatis lib. 3. cap. 6.* en *Sennertus Institut. medic. lib. 4. part. Cap. 3.* bevestigen) wat salmen dan seggen van die gene, die een seer quaden en vergiftigen aart hebbende, in menigte, en sulx sonder voorgaande toebereyding, en verbetering van zout, azijn, of enige speceryen gegeten werden?

Den oorsponk geeft dan ligtelijk te kennen datse ongesont sijn, want sy groeyen haastelijk, en in ene nagt, uyt een grove, aartagtige, en dampige stof, so datse nog van d'inwendige warmte, nog vande logt gerijpt werden.

Behalven dit alles, so is ook hare selfstandigheyt voos en spongiens, en daarom uyt sig selven seer

schadelijk, even op die wyse als de spongien die in de Boter gefruyt, en vande honden (om haar te ver-geven) gegeten sijnde, in haar lighaam, dat met vogt vervult is, komen op te swellen, en hun ten laastten doen verfstikken.

Mijn voornemen is niet, om alhier van verscheyde soorten van quade, en goede *fungi*, welker seer vele sijn, nog van hare wesens, en verscheyhe fatsoenen, nog ook van hare kentekenen, in 't bysonder te handelen, als sijnde de selve seer net by *Sterrebeke*, en ook seer wijtlopig, in sijn boek vande *fungi* beschreven, maar alleen in 't algemeen van 't onderscheyt, dat tusschen de goede, en quade is, korteljk yets te seggen.

Daar sijn dan fenynige, en ook eetbaare *fungi*. De fenynige sijn quaataardig, of van haar eygen natuur, om datse voortkomen uyt een quaat en fenynig zap, en uyt rotting, waarom haar de naam van aard(schimmel)toekomt; want verscheyde *fungi* door een vergroot-glas gesien, sijn als schimmel bevonden, waat uyt te besluyten is, dat alle quade *fungi* haar oorspronk, opgaan, ende beginsel, uyt schimmel, verfstikking, rotting en diergelijcke bederffenis hebben, of om datse besmet werden door Slangen, Padden, Spinnen, of andere fenynige beesten, kruyden, of boomen, die daar ontrent wasschen, ook in plaatsen die een fenynigen damp uytwaassenen, of wel andersints om datse wat te lang gestaan hebbende, die quade hoedanigheyt verkrygen: welke alle (gelijk *Galenus* segt) het best is, selfs niet aan te raken. Want *Guilhelm. Fabrit. Hild. pag. mibi 317. Obs. 35. Centur. 4.* verhaalt van enige quade toevallen, die na het handelen alleen vande *fungi*, yemant overquammen: seggende &c.

Forestus de Venenis pag. mibi 36. Obs. 11. segt datse door den reuk somtijts een vallende siekte of diergelijke

lijke ontsteltenis der herffenen, ja ook altemet een schielijke doot veroorzaakt hebben: Hoewel wy bekennen, dat d'eeene soort meer dodelijk is als d'ander, gelijk ook onder de goede soorten, d'een beter, en lichter om te verteren is, als d'ander.

De soorten van *fungi*, welke d'*Autheuren* seggen, sonder hinder te kunnen gegeten werden, sijn tweederley. Te weten d'eeene de *Velt-fungi*, die eygentlijk *Campernoelien* genaamt sijn, daar van *Horatius* gesegt heeft: . PRATENSIBUS OPTIMA FUNGIS NATURA EST . . . .

En d'andere die *Boleti* of bollekens *fungi* genoemd werden, om dat haar hoofdeken de regte helft van een ront bolleken is. De welke *Galenus libr. de cibis boni & mali succi*, gesegt heeft, niet hinderlijk te sijn, en welke (gelijk *Mercurialis* verhaalt) den Keyser Nero, Joks-wyfe plagt te seggen, een spyse der Goden te sijn: maar schoon genomen de beste *fungi* sonder schade genuttigt werden, soo hebben se evenwel een quaataardige hoedanigheyt by haar, als *Diosc. libr. 4. cap. 83*, en *Galen. de Alimentis libr. 2.* en ook elders getuygt, ja sodanig, dat ook de beste en uytgelesenste (volgens 't getuygenis van *Diosc.*) wanneer se te veel gebruykt werden, schadelijk sijn. Den selven segt ook *libr. 6. cap. 23.* dat sommige derselver den mensch hinderlijk sijn, van wegen haar geslagt, en sommige van wegen hare veelheyt, maar datse alle hem sodanig verkroppen en van binnen wringen, even of hy geworgt wiert, 't geen ook *Aetius libr. 13. cap. 73.* en *Paulus Aegineta libr. 4. cap. 55.* bevestigen:

Matthiolus libr. 4. cap. 78. segt ook, dat de *Boleti* dan alleen dodelijk sijn, alffe te veel t'seffens gegeten werden:

't Is derhalven wonder, dat'er hedensdaags en ook certijts by de *Romeynen* soo veel af gehouden is.

Plinius libr. 22. cap. 23. vande fungi handelende, schrijft aldus: Sy hebben onlanx familien om bals gebragt, en gehele Maaltyden, Annum Serenum den Oversten vande wagtjen van Nero, en enige Tribunos, en Hooftmannen over Honderden, Wat vermaak (voeg'er Plinius by) kan'er dan in sodanige spys sijn?

Suetonius verhaalt dat Agrippina den Keyser Claudius, haaren Man, met een goede portie Boleti vergeven heeft, op dat haaren Soon Nero in 't Rijk Succederen soude.

Maar Tacitus segt, dat dese goede ende aangename Boleti, met een soort van Gif vermengt waren, 't welk Claudius allengskens quynende dede sterven, waar door dan 't bedrog van Agrippina bedekt bleef.

Tot waarschouwing der lief-hebbers van fungi, dient dit volgende: Dat de goede fungi van andere onderscheyden en bekent werden, niet alleen by 't gesigt, maar ook by den reuk, als hier boven geseyt is, en datse alderbest sijn, die een goeden versschen renschen reuk hebben: als mede die opgebroken sijnde, wit en vast van vlees bevonden werden: maar hier Staat aan te merken, dat al hadden enige fungi schoon de beste eygenschappen, die aan des menschen ogen souden kunnen voldoen, om die voor goet te keuren, soo se nochtans, de twee voorverhaalde goede tekenen niet en besitten, en dat se boven dien, stinkende, swaar, bang, duf, of heel onaangenaam van reuk sijn, bysonderlijk in 't opbreken van 't binnenste dikste hoofdeken, soo salmen dese afkeuren, even als bedorven vleis of visch. De beste wassen in opene Velden, hoe wel daar ook quade gevonden werden. Quaat sijnse wiens steel van binnen hol en swart is, welkers hoeyen vlak sijn, en die gebroken sijnde, haar wit terstont verliezen, en wiens hoofdekens in 't breken of snyden, blauw, root, swart, groen of geel werden, ook die gele
plek;

plekken of grauwe tikkels hebben, en welkers plues, of baardeken onder den hoet swart is.

Wy sullen tot hulp en redding der gener, welke uyt onkunde sig ontrent de schadelijke *Campernoelien* ver- grepen, of uyt wellust en vermaak, sig inde menigte der alsoo-genoemde goede, te buyten mogten ge- gaan hebben, enige Historien alhier ophaalen, van sommige die 't eeren van *fungi* seer qualijk bekomen is; waar in met een de manier van de genesing der sodaniger in 't kort begrepen is.

Fabrit. Hild. Centur. 4. Obs. 31. fol. mibi 317. maakt gewag, van sekere *Princes*, welke als 's middags *fun- gi* gegeten had, tegens den avont groote pijn inden buyk kreeg, en seer benauwt aan 't hert wiert, daar op braking, en buykloop volgde, en ten laatsten ook bloedigen afgang, flauwte, en kout sweet, met ver- lies van verstant, en datse 40. asen vanden *Bezaar- steen* ingenomen hebbende, begon te sweten, en al- soo genas.

Amatus Lusitanus Centur. 1. curat. 39. pag mibi 70. Verhaalt van een Boerinneken van 17. jaar, die na 't eeten van *fungi*, grote krimpung, en pijn onder inde maag gevoelde, waar by kooris, benauwtheit van adem, en flauwte vervoegt was, waarom hy haar terstont een braak-drink uoorschreef, en na de wer- king desselvs den *Theriakel* ingegeven hebbende, haar in 't kort tot volkomen gesontheit herstelde.

Baldassar Timæus in casibus medicin. lib. 7. de morb. Venenos: & malign. casu 4. pag. 311. segt: dat sijn Schryver enige *fungi* in sekere Boffchagie by een ver- gadert hebbende, daar van 's avonts buyten sijn we- ten, hartig gegeten hadt, en des nagts grote krim- ping inde dermen gevoelde, met opspanning der maag, daar by den Nock, en een grote benau- wtheit van adem quam, sodanig dat hy bykans verstikte, waar op grilling en kout sweet volgde. En

dat hy hem voor eerst, een braak-drink ordineerde, daar na den *Theriakel* met *Oxymel* vermengt, en op 't laast een Clisterie of inspenyting. En dat hy alsoo na 't gebruyk van dese middelen, eyntlijk behouden wiert.

Dominicus Panarolus Pentecost. 3. Obs. 45. stelt dit volgende goet behulp-middel tegens de schadelijkheyt der *fungi* voor: Eerst verwekt hy de braking, daar na ordineert hy den *Theriakel* met *Oxymel*, 't is simpel, of gecomponeert, in te drinkken, en segt: dat niemant, die dese remedie gebruykt had, oyt gestorven, maar datse alle door Godts genade, genesen sijn. En hy geeft'er dese reden van: Vermits de *fungi* op twederley wijze hinderlijk sijn (te weten aan d'ene kant, om haar quade hoedanigheyt, diefe, of van haar eygen natuur hebben, of die haar van enige na-by-gelegen dingen, en van ter zyden mede-gedeylt wert, en aan d'ander kant, om haar tayeht en lymigheyt, waar door se veel quaats veroorsaken) dat derhalven de lymigheyt *Incisie* of doorsnyding en verdunning, ende de quaataardigheyt een te-gengift van noden heeft: En is ook 't gevoelen van *Galenus*, datmen alhier edik gebruyken moet, derhalven handelen se voorfigtig, die de *fungi* tot 'et gebruyk inden Azyn inleggen, en speceryen daar tufsch en vermengen.

Van meetder ongevallen door 't eeten van quade *fungi* veroorsaakt, ende de doot daar op gevolgt, siet *Sterrebeke* fol. 301. &c.

XLI. AANMERKING.

Swaare toevallen, na 't gebruyk van een Colloquint-Appel.

SEker jong en flux Huysman, en met een ook Herbergier, woonagtig bezuyden hout, een weynig buyten den *Haag*, van voornemen sijnde, een purgatie of buyk-zuyvering in te nemen, had voor enige jaren, tot den *Apotheker*, om een *Coloquint-Appel* gesonden, d'welk hy gestoten hebbende, in nam: Na welkers gebruyk, hy niet alleen onuysprekelijke pijnen inden buyk, maar ook een roolooop, en sodanige trekking sijner ledematen gekregen heeft, dat hy als een Egel in malkander gekrompen was, so dat ik met waarheyt bekenen moet, noyt schrikkelijker toevallen, dan ontrent desen, gesien te hebben. Hy is evenwel nog onder Godts zegen, door inspeuytingen van beneden, en olyen, als ook Amandel-of zaatmelken, van boven geduyrig ingenomen, In 't kort, dit quaat gelukkig te boven gekomen.

Op de XLI. AANMERKING.

GEwisselijk moet de *Colloquint-Appel* een schadelijke vrugt sijn, vermits de H: Schriftuur ook van haar quaden aart getuygt 2. reg. 4 v. 39. seggende: dat de knegt van *Elisa*, uytgegaan

1 2

sijnde,

sijnde, om op 't bevel sijns Heren, moes te vergaderen, voor de Sonen der *Propheten*, by onkunde de bladeren van *Colloquint*, daar onder vermengt hadt, waar van hy moes kookte, 't welk bereyt, en vande Sonen der *Propheten* geproeft sijnde, sy seyden: *Man Godts, de doot is inde Pot!*

Liebauus de Venenis pag. mihi 340. segt: dat de *Coloquint* ingenomen sijnde, deselve ongemakken met den *Euphorbium* verwekt.

Dioscorid. pag. mihi 382, datse bloetgang, swerkingen in 't gedernte, en trekking van leden veroorzaakt.

Desselfs vinnigheyt wert hier uyt te meer bespeurt, dat alleen door 't aanraken, en de reuk des selfs 't lichaam niet sonder grote ontsteltenis, tot afgang wert beweegt. 't Welk die gene ondervinden, die 't selve stoten, siften, of op andere wijze handelen. D'er varentheyt heeft ook geleert, dat 't selve, insonderheyt in Kinderen, van buyten op den buyk, onder vettigheyt vermengt, gesmeert sijnde, stoelgang verwekt. *Sennertus libr. 3. part. 2. sect. 2. cap. 4. fol. mihi 110.* segt: een Genees-Heer gekent te hebben, die wanneer hy een *Colloquint-Appel*, in sijn hand besloten hielt, ter tijt toe, d'selve warm begon te werden, terstont tot afgang beweegt wiert. *Tulpius Obs. libr. 4. cap. 25. fol. mihi 334.* segt: Dat seker arm man, willende sijnen tragen buyk tot stoelgang verwekken, door 't aanraden van yemant, 't atzietfel van drie *Colloquint-Appels* ingedronken had, die door haar scherpte, eerst 't natuurlijke en aangeboren slijm der darmen afgeschuyrt hebbende, sodanigen groten buyk-wee verwekten, dat hy, vermits de mondekens der kleyne aderen geopent waren, wegens de groote vloet des bloets, in 't kort sijn leven met de doot soude verwisselt hebben, indien hy door Oly van boven ingedronken, en van beneden inge-

ingespeuyt, niet ten eerften de doorknagende kragt des genees-middels had ingeroomt, en gelijk als verdooft, door dat middel fig bevrydende vande swarigheden, die hem andersints met de doot dreygden.

Schenkkius Observ. libr. 7. de Venenis ex Plantis, pag. mihi 980. verhaalt, dat een sterk Persoon een *Clysterie* gebruykt hebbende, waar onder een vierendeel loots *Coloquint* gemengt was, niet lang daar na leefde, en terstont na sijn doot enige achter-een-volgende uren, overvloedig veel bloet van onderen quyt wiert.

En Platerus Obs. libr. 3. pag. mihi 805. van een Prins, die, als den Genees-Heer hem enige Pillekens ingegeven had, welke niet sterk genoeg wrogten, voor de tweede reyse enige in nam, waar onder weynig aten *Colloquint* gemengt waren, die hem niet alleen groote pijnen, maar ook bloedigen afgang veroorzaakten, niet sonder perykkel van sijn leven.

Item van een ander die begerig sijnde, om sijnen buyk te suyveren, een *Colloquint-Appel* in sijn geheel, en ongebroken sijnde, een nacht lang in Wijn had laten weykken (gelijk hy wel meer te voren hadt gedaan) waar door hy in een dodelijke loop verviel.

Maar yemant mogt hier tegens inbrengen: By al dien 't gebruyk des *Colloquints-Appels*, so schadelijk is, waarom dan deselve inden Genees-konst gebruykt wert?

Tot onderrigting dient, datse voor eerst selden, en dan nog in kleyne menigte wert gebesigt, en maar alleen als men voor heeft, in langduyrige siektens, enige vog en van 't hoofd, de zenuwen, d'uytwendige leden, en verr'afgelegen delen, na beneden heen te leyden, en dat men tot sulx door gemene *Purgeer-middelen* niet wel geraken kan: En principlijk wert vereyft, datse voor 't gebruyk, wel geprepareert

reert of toebereit zy, te weten, zijn gestoten en gefift, op dat niet enige grove delen desselfs, 't sy inde maag, of wel infonderheyt inde darmen, hier en daar mogten blyven hangen.

Daarenboven wertse nog gecorrigeert of verbeterd, met vettigheyt, en Gommen, tot wegneming of verdoving van hare scherpheyd: Maar desen onvoorsigtigen Boer had d'selve ongeprepareert, en grof gestoten, in 't lijf gejaagt.

XLII. AANMERKING.

*Opium tot een half vierendeel loots
ingenomen.*

SEker Persoon I. R. redelijk out van jaren, en alhier inden *Haag* woonagtig, wiert onlangs inden jaren 1680. door een Genees-Heet iets geordineert, daar mede hy sijne handen soude betten, en ook met een hem voorgescreven een braak-drink: welke beyde geneesmiddelen, als door den *Apotheker* bereyt, hem toegesonden waren, geschied'et door onagtsaamheyt, dat hy indronk dat gene, daar mede hem belast was zijn handen te bevogtigen: en was dat voorschrift of betwater dusdanig:

R. Opii crudi ℥℔

Sptus vini ℥v.

Caphura ℥i.

Misce. fiat lavamentum.

Wanneer hy nu korts daar na gewaar wiert, dat hy 't verkeerde genees-middel ingenomen had,

had, wiert'er met een grote verbaastheyt terstont na den *Apotheker* en met een ook aan mijn huys gesonden. By den Ly'er komende, vond ik den *Apothecaris* aldaar, die my berigte hoedaignig d'ordonnantie van 't voorz Betwater was, 't welk den Ly'er ingedronkken had: so dat ik goet vond hem terstont te doen braken met lauw water en boter, en hem met alle mogelikeyht den gehelen nagt, door drie Personen wakker te doen houden, 't welk met seer grote moeyte geschiede, terwijl men hem ondertusschen altemet een weynig *Spaanschen Wijn* liet drinken: Des anderen daags vond ik hem redelijk wel, en is also gelukkig dat gevaar ontkomen. Ghelijk nu 't gemelte voorval een gelukkige uytkomst had, so liep dit volgende gants qualijk af, 't geen niet langdaar na, ten tyde van d'*Haagse* Jaar-merkt, een jonge Dogter gebeurt is, genaamt *Cornelia Verhaar*, die een pilleken des morgens ingenomen hebbende, haar door een *Meestersse* ter hant gestelt, op dien selven dag tegen den avont gestorven is. By d'welke als ik des namiddags geroepen was, vont ik haar dommelig, en seer benauwt, konnende van haar geen antwoord bekomen, d'omstanders seyden my doen niet, watse ingenomen had, vermeldende maar alleen van een Pilleken, 't welk als ik, na gedaan onderzoek, verstaan had, geen stoelgang verwekt te hebben, ordineerde ik een buyk suyverende inspuyting, mitsgaders ook een hert-

sterking, om lepelwijs te gebruyken: Dog als ik haar 's daags daar aan meynde te bezoeken, vont ik haar van 't leven berooft: En verstont doen eerst datse vande voorsz. *Meesteresse* of *Lapsalfster*, raat voor de Tantpijn versogt had, die haar 't voorsz. Pilleken had ingegeven, met dit bescheyt: Kint, begeeft-je nu na huys, en je sult soetjes daar van slapen, en daar na geen pijn meer voelen: Ik geloof, datse noit met meerder waarheyt gesproken heeft, want dese Dogter sloop den ewigen slaap, en was van die tijt af, en ook voor alle tyden, van tantpijn bevryt:

Op de XLII. AANMERKING.

BEhalven de schadelijkheyt van dit genees-middel in 't gemeen, so is 'et dese Dogter in 't bysonder hinderlijk geweest, om datse seer kort van adem was, als hebbende een hogen, en uypuylende rug of bult, hoedanige Personen, de geleerde Schryvers, slaap middelen verbieden, gelijk ook onder andere *Beverwijk*, in 't eerste Deel van sijn *Schad* der gesontheyt in 't 14. cap. pag. *mibi* 142. Sulx aanmerkt, seggende: datmen in een volle of benauwde borst, nimmermeer *Opium*, of slaap-middelen daar van gemaakt, gebruyken moet, alsof se de verstopte pypkens vande long voort sfluytende. den adem verftikken, gelijk ik (seyt-hy) meer als eens bevonden heb.

Geen wonder is 'et, dat den *Opium* van binnen ingenomen sijnde, sodanigen werking doet, nadeemaal die ook selfs, by wyse van een steek-pil, maar alleen gebruykt, vele om 't leven heeft gebragt: gelijk

lijk sulx *Rhasis centur 9. Galenus 2. de morbis vulgaribus, Avicenna, Zacutus, Marcus Gatinaria, Antonius Betta in suis comm. in Avicennam, en Nicolus serm. 2. cap. 11.* getuygen:

Den selven *Nicolus serm. 2. sum. 2. tract. 1. cap. 15.* schrijft: een out man gesien te hebben, die om de buyk-weê te stillen, een inspeuyting had laten ge-reet maken, waar onder enige greynen *Opium* vermengt waren, die daar van gestorven is.

Platerus Obs. libr. 1. dat na den *Opium*, van onder door een Klysterie ingespeuyt, een stameling gevolgt is.

Alexand. Benedictus libr. 3 cap. 6. en libr. 7. cap. 17. part. morb. vermeldt dat 'et te *Padoa* geschiet is, dat *Justinianus* een *Venetiaan*, van een out en voornaam gellagt, in grote pijn der tanden, een Kies had laten trekken, en na dat de pijn daar door geensints verminderde, hy volgens 't aanraden van sommige, tot verscheyde reysen, den *Opium* inde ledige plaats gesteken hadt, waar over hy met den ewigen slaap, bevangen is geworden.

Cardanus libr. de subtilitate cap. 18. verhaalt van een *Ruyter*, d'welk als in een Velt slag *Overwinnaar* was geworden, en sijn stormhoet, om sig wat te verfrissen, afgeleyt had, enige wan-gunstige den selven van binnen, met een goed gedeelte *Opium* bestreken hadden, waar van hy niet lang daar na gestorven is:

De Bewaarsters of Voetsters der kleyne Kinders, hebben dan wel toe te sien, datse deselve, wanneer se moeylijk en pynlijk sijn, so terstont geen slaap-middelen in en geven, waar door, by aldien se schoon in 't leven behouden werden, sy egter met'er tijd swakke herffenen en zenuwen krygen, beving, lam-migheyt, en zotheyt onderworpen sijn, waar van geen bewyzen en ontbreken.

Tilingius in tract. de Laudano Opiatopag. 103. cap. 8. segt: dat sekere Dienst-maagt, wonende binnen *Emden*, belast was, de Potten inde Winkel van een *Apotheker* schoon te maken, als dese een der selver, gevult met *Laudanum Opiatum*, inde hant kreeg, namse een gedeelte daar uyt, meynende dat het *The-riakel* was, waar over sy terstont een doofgevoelig-heyte over haar gantsche lighaam vernam, en met een seer slaperig wiert, ik, die aldaar tegenwoordig was, (segt hy) vraagde, wat haar scheelde, dat se sig so schielijk qualijk bevoelde? Sy gaf tot antwoord, datse uyt die Pot, die aldaar inden hoek stont, yets geproeft had, ik gaf haar dan (vervolgt hy) strax een braak-drank in, waar doorse den *Laudanum* we-der uytbraakte, en nam daar na nog verscheyde te-gengiften in: Dog sy behielt nog langen tijd daar na, die dovigheyte en slaperigheyte, ende bequam noyt haar volkomen gesontheit wederom.

Den Genees-Heer *Cock* heeft my verhaalt, een *Practisijn* inde *Reghten* gekent te hebben, die ge-duyrende sijn siekte van enige agter-een-volgende weken, niet veel had konnen slapen, waar om hem van yemandt geraden wierd, de *Tinctura Opii* te ge-bruyken, waar toe hy sig selven een tijd lang soday-nig gewent heeft, dat, wanneer hy nu gesont gewor-den was, en op sijn *Comptoir* quam, hem de geheu-gnis in, diervoegen ontgaan en verswakt was, dat hy langer niet wist, waar sijne stukken gelegen wa-ren, hoewel hy namaals sijn *Memory* allengskens we-derom bequam.

XLIII. AANMERKING.

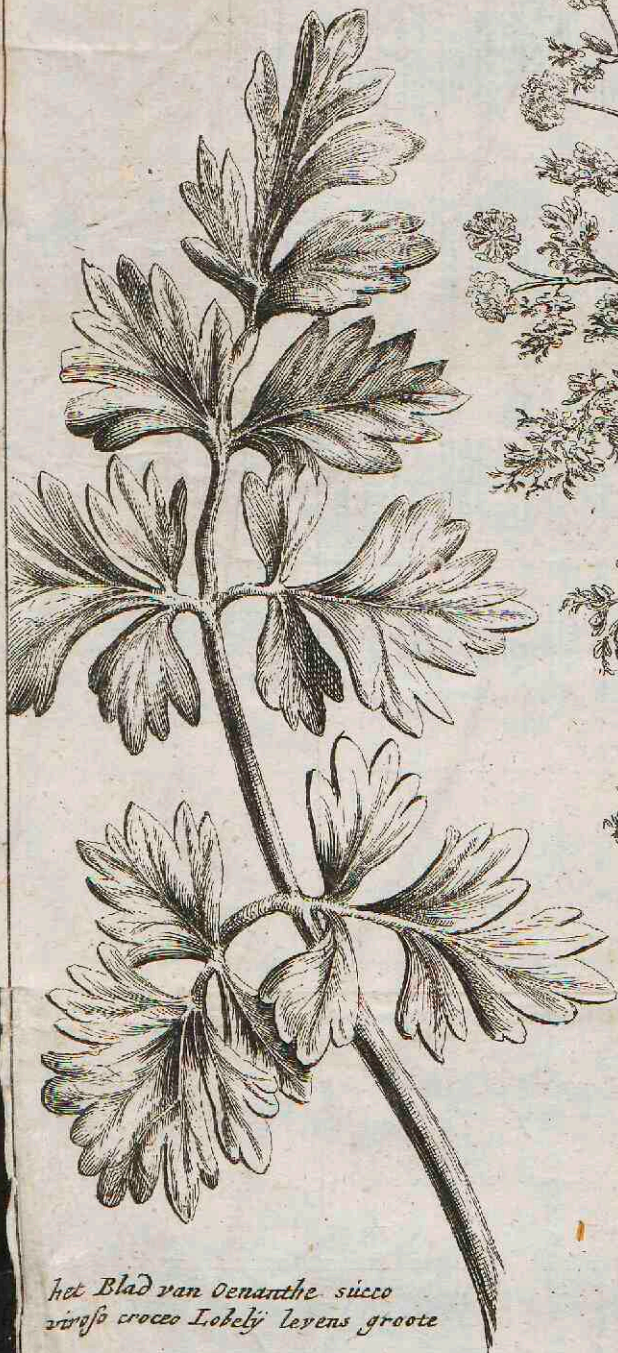
*Vande schadelijkheit, en 't doodelyk vergif
des kruyts, en wortels Oenanthe.*

Als seker Inwoonder, en Borger alhier in
s' Graven-hage, op den 20 April 1677.
met een sijn goeden Vruut, des morgens
ontrent ten seven uren, na sijn Hof ging, die
een weynig buyten den *Haag* gelegen was, heeft
hy aldaar eenige wortelen uytgegraven, om die
r'huys gebragt zijnde, daar na te nuttigen, meyn-
nende dat 'et *Peterseley* van *Macedonien* was, waar-
om hy die met sijn voorz Vruut terstont na 't
uytwortelen, door nieuws-gierigheyt geproeft
en ook gegeten heeft: Dog niet lang daar na, is
hun beyde een grooten brand inde keel, en maag,
een ligt-hoofdigheyt, en met een ook draying
dessels, groote benauwtheyt aan 't Hert, wal-
ging, en buykloop overgekomen: d'Ecn van
hun op 't laatst ook uyt de neus bloedende, en
d'ander sware stuypen krijgende. So datse bey-
de, d'een (die wel 't meest daar van gegeten
had) ontrent twee, en d'ander drie uren, na 't
ongelukkig eeten des voorz wortels, gestorven
zijn. Ik, by een van hun tot hulp versogt zyn-
de, vond hem op mijn aankomst, so even over-
ledente zijn. Men toonde my de wortel, den
welken ik met 'er lof (op dat veele die lerende
kennen,

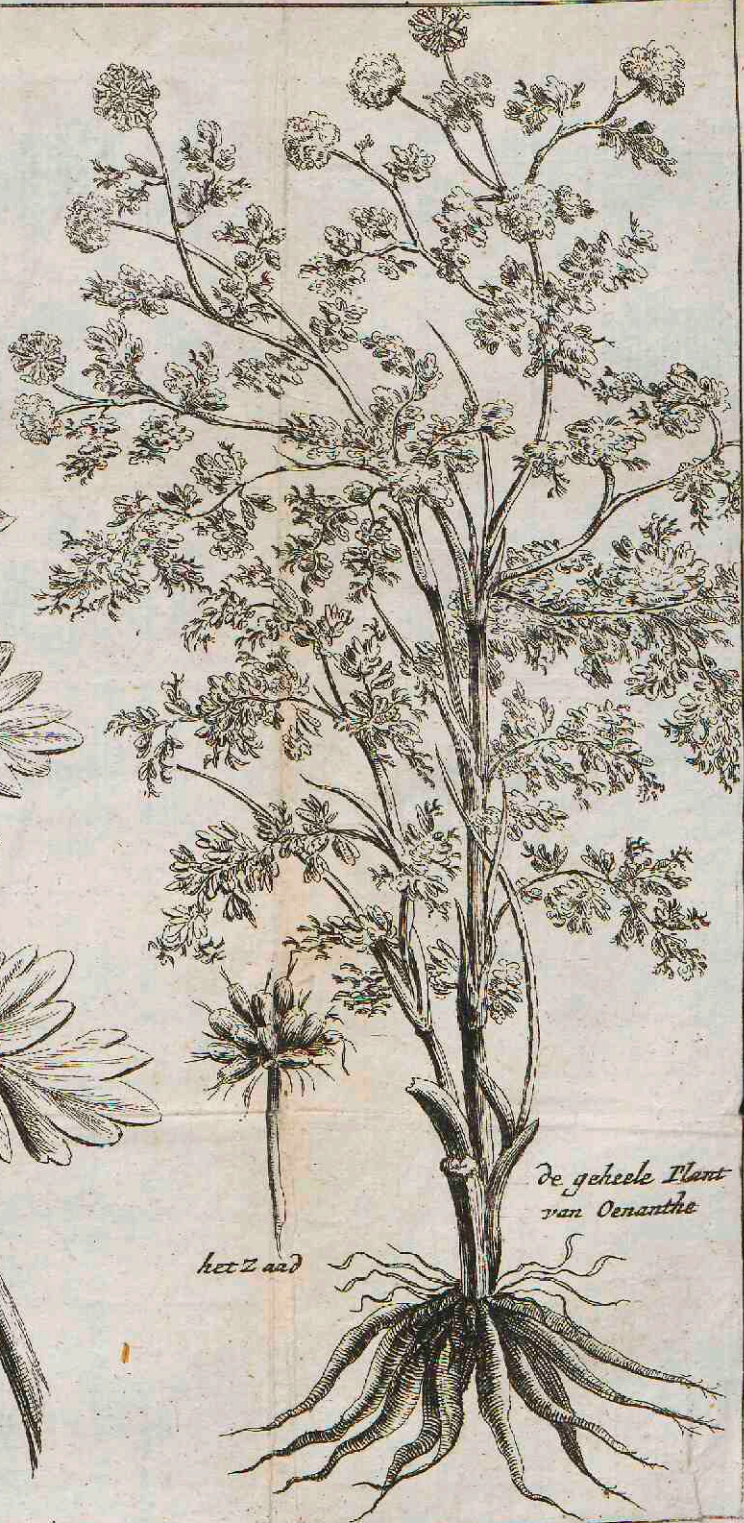
kennen, in 't toekomende voorfigtiger mogten zijn) doen tekenen, in koper graveren, en die met hare verwen na 't leven heb doen affetten, en hier by voegen laten. Hier toe is my feer behulpig geweest d'Heer *Francois van Sevenhuysen*, Out-raat alhier ter Stede, een man feer ervaren inde kennis, so van Binnen- als Buytenlantse Gewassen, en Droguen, die een deser jonge planten uyt den voorsz Hof des overledenen, niet lang na desselfs affterven, inden zijnen overgebracht, en aldaar doen opwassen heeft, welke (terwijl ik met dit werk besig was) in haar volkomen kragt en wasdom stont. En hebben wy, na nauwkeurig ondersoek bevonden, dat 'et de wortel van een soort van *Oenanthe* was, te weten (so *Dodoneus* getuygt, in 't byvoegsel van 't eerste *Cap.* sijns derden Boeks, pag. *mibi* 74.) met de gedaante van *Scherling*. En *Lobel* pag. *mibi* 892. noemt die ook *Oenanthe facie cicuta, succo croceo & viroso*, hoewel ik bekennen moet, dat de bladeren meer met die van het *Apium* of *Eppe* als van *Cicuta* over- een- komen. Dit wert ook bevestigt van *Scrabo*, *libr.* 3. pag. *mibi* 331. d'welk segt: dat de *Cantabri* of *Biscayers*, eertijts gewoon waren, sig van eenig vergif te versien, 't geen sy uyt een kruyt toemaakten, dat feer groote gelijkenis met de *Eppe* of *Apium* had, en ingenomen zijnde, geen pijn by-bragt, 't welk op dat haar niet yets, tegen haar wil en dank, mogt overkomen, sy altijt gereset hadden, om sig daar van,

N° 1

het Blad van Oenanthe succo
virgato croceo Lobelij levens grootte

de geheele Plant
van Oenanthe

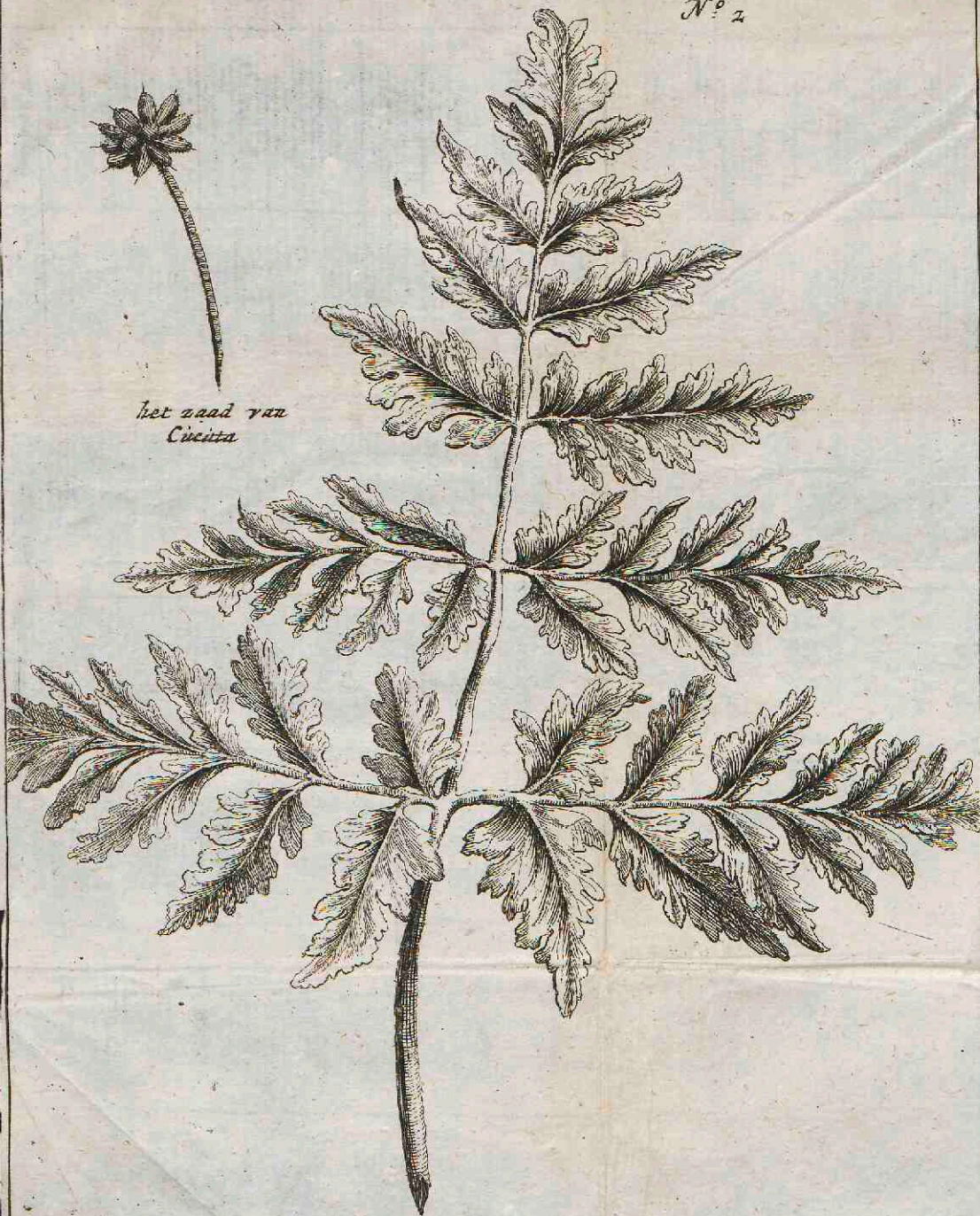
het zaad

N° 2

het zaad van
Cicuta

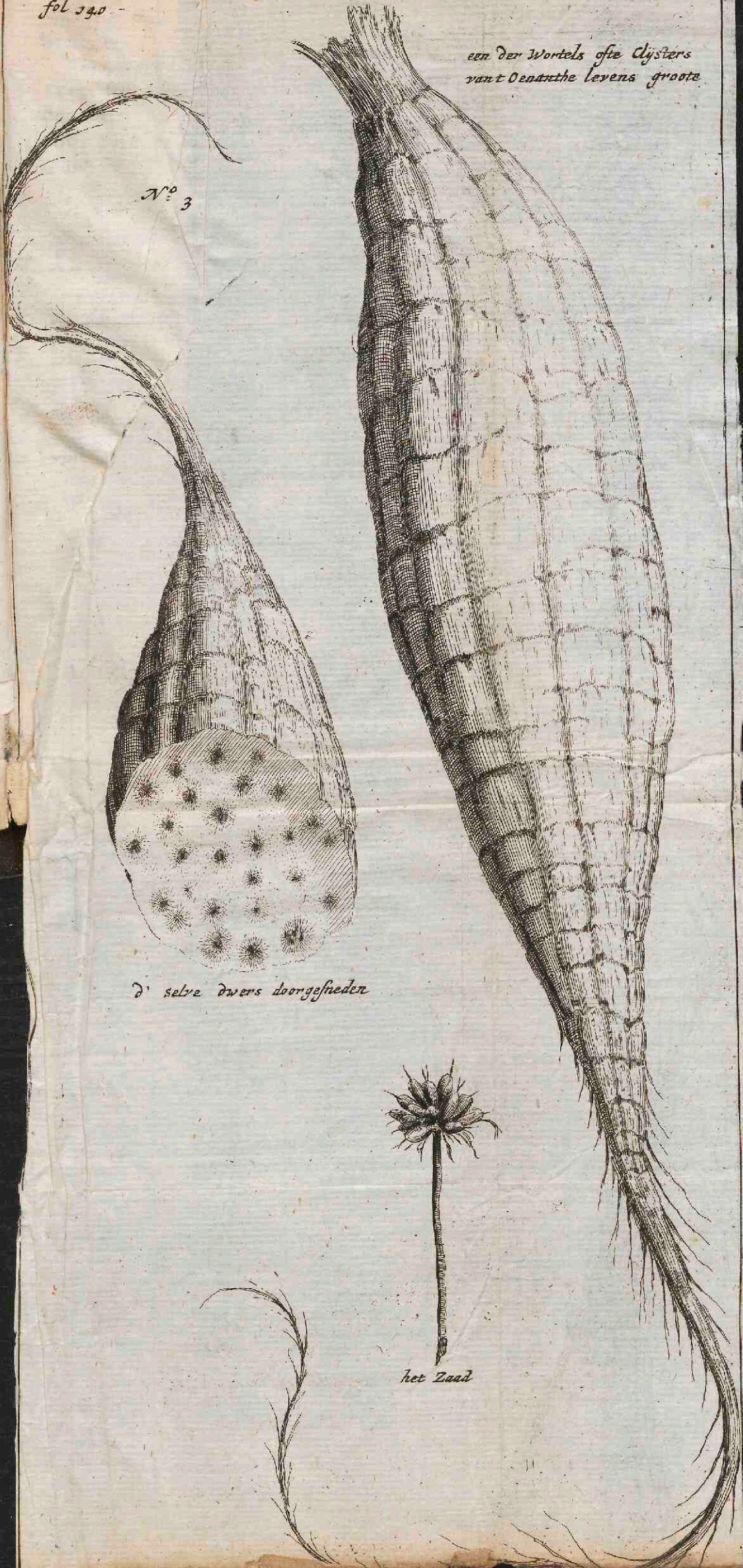

t Blad van *Cicuta* of Scherling levens grootte

een der Wortels ofte Clysters
van't Oenartthe levens groote

N° 3

D' selve dwers doorgesneden

het Zaad

van, des noot sijnde, inde oorlog, of anders te bedienen.

Theophrastus in Hist. plantarum, cap. 15. fol. 1117. segt: dat by de *Scythen* wortels gevonden werden, d'welk terstont na datse gegeten zijn, yemant om hals brengen, en dat sulks geschiet door een stremming des bloets.

Op de XLIII. AANMERKING.

E En diergelijk voorbeeld van 't ongelukkig eeten des wortels, wert verhaalt by *Henricus Smetius*, eertijts Hoog-Leeraar inde algemeene Studeer-School tot *Heydelberg*, in *Miscell. suis Med. lib. 10. pag. mihi 69.* Den 8. Marty (segt hy) des Jaars 1541. Wiert de Weduwe van *Carel Bomberg*, een Edele Matrone op haar Hof-stede *Weiler*, dicht by de Stadt *Heydelberg* gelegen, van een schielijke maaldery sonder koorts, 'samen met haar gantsche Huys-gesin, bevangen, ter oorzaak van eenige wortelen, die uyt den Thuyne, en op 't nabuyrige Velt, door haar volk by een vergadert, en tot toespis of pottagie (meynende die goet en gesont te zijn) gereet gemaakt, en gegeten waren.

Deze droevige History (segt den voorz. *Smetius* verder) heeft de voorgemelte Matrone, na datse wederom tot haar volle verstant was gekomen, met haar eygen hand geschreven zijnde, my toegesonden: luydende in 't kort aldus:

Inde maant van Meert, eer de wortelen haar lof uyt-schieten, en derhalven als dan niet wel konnen bekent, en onderscheyden werden, hadden de Maagden eenige uytgegrave wortelen, van buyten wel schoon gemaakt, en geschrapt zijnde, in lang-werpige en dunne riemtjens gesneden, even op die wijs, als men de Rapen of Pastinake-

wortelen plagt toe te maken. Van dese opgesode, en daar na gestoofde kost, hebben agt Personen gegeten, te weten, drie Vrouwen, een Man, twee Jongelingen, en twee Maagden. Wat my aanging, ik voelde een seer groote drukking en benauwtheit des herts, so dat ik in geheele 24 uren, of gantsch niet, of seer weynigh, by mijne sinnen was, en niet wist, wat ik dede. Ik ben seer dorstig geweest, en heb in mijn maag en keel een onmatigen brand gevoelt, maar als ik nu een weynig wederom tot mijn selven quam, so meynde ik, dat alle soorten van Vogels, en Conijnen my te voren quamen. En al de menschen die ik rontsom my sag, schenen of doot of siek te zijn, d'welk ik yder in 't bysonder tragte te helpen, en te genesen, of ten minsten, so veel ik kost, te vertroosten. Ondertusschen op mijn eygen selfs niet denkende, en onbewust van 't gevaar daar in ik was, deed ik mijn best, en vermoeyde my, met groote bekommring, om op te tillen en te verplaatsen, so de mannen als de vrouwen, die, (so ik meynde) siek waren. Terwijl d'andere sig vast inbeelden, datse Slangen en Serpentes sagen, andere wederom tasteden na 't wyer, andere dansten, en liepen gints en herwaarts door heggen en doornen. Sy waren ook niet alle even lang siek, en d'eene wat min, d'ander wat meer, na datse veel, of weynig, van die pottagie gebruykt hadden; Also die gene die 't meeste daar van deelagtig was geworden, alderlangst en alderbervigst, en die 't minst genuttigt hadden, ook aldermift ylden. Ik voorwaar (seggt de voorst Matrone verders) was vier dagen na den anderen niet wel by mijne sinnen.

Ik gisse (seggt Smetius) dat 'et wortelen van *Cicuta* waren, om dat die in wittigheyt en gladheyt met de Pastinakels over een komen, ook daarom, dat *Matthiolus* (in *comm. in libr. 4 Dioscor. cap. 74. de Cicuta pag. mihi 988. Nec non libr. 6. cap. 9.*) een diergelijk verhaal doet: gelijk mede Hieron. *Tragus* (in *Hist. Stirp. libr. 1. cap. 19. fol. de Cicuta*) een sodanig exempel van een raas-kallende Matrone by brengt.

Ik heb gezien (segt hy) als seker eerlijke Vrouwe onder de Pastinakel wortelen , by geval de wortel van Cicuta gekookt en gegeten had , datse daar van als dronken en dol wiert , so datse om hoog klimmen , en op-vliegen wilde , d'welk men door een dronk Azijn so verr' bragt , datse wederom tot haar verstant geraakte.

Christoph. Roesslerus in *Miscell. Med. Phys. curios. anni 3. Obs. 345. fol. 553.* Schrijft : dat de Gravinne van Hanau, met hare Maagden en Dienst-boden onder gezoden Pastinakel wortelen , ook die van Cicuta of Scherling , (welke van gedaante en smaak daar mede seer over-een-komen) gegeten hadden. Waar van sy alle een draying in 't hooft bekomen hebben, even als otse dronken waren , en volgde daar op een maaldery , nok , en andere sware toevallen meer. Dog dat niemant daar van stierf , waarom hy geloofde dat'er niet veel van die schadelijke wortelen by vermengt geweest zijn , en by gevolg daar van niet veel gegeten is.

Sodanigen exempel verhaalt ook *Baldassar Timæus in Casib. Medicin. lib. 7. cap. 4. pag. 310.* Van een Wijnkooper te Colberg , die de voorfsz wortelen by Ofsche vlees gekookt zijnde , gegeten had , en dat hy daar op terstont in een benauwtheyt des herten , kortheyt van adem , en duysterheyt van oogen verviel , vergefelschap met een nok : maar dat hy na 't gebruyk van een braak-drink , en daar na , van een dronk-wijns met *Theriaca* vermengt , wel gesweet heeft , en voorts door hertsterkende middelen gelukkig genesen is.

Hier mogt nu yemant vragen , is dit de selve wortel , met die geene , welke de twee voorfsz personen gegeten hebben , hoe komt'er dan , dat'er niemant van die acht gelijk , ook andere meer , hier boven genoemd , gestorven is ?

Men soude hier op tot antwoord kunnen toepassen , dat dese wortelen , doe ter tijt , niet alleen geschrapt,

fchrap, en gekookt, zijn geweest, maar dat ook daar en boven 't afzietfel, na alle vermoeden weg-gegoten zijnde, deselve ook nog daar-en-boven met eenige *Specerien*, mitsgaders ook vettigheyt van boter, of diergelijk, zijn vermengt geweest: door welke alle de kragt van 't Fenijn seer wert gebroken, daar ter contrarie dese twee voornoemde Personen de selve versch en rauw gegeten hadden.

So segt, *Montanus in sijn America pag. 69.* Dat de wortel van *Yuca*, niet ongelijk is de pastinaken, en datse in sig vervat een melkagtig zap, waar doorse op swelt, welke vogtigheyt rauw gebruykt, doodelijk is, maar datse in een perffe uytgedrukt, en gekookt zijnde, gefont is.

Rochefort handelende van d'Eylanden van *America pag. 31.* segt: dat 'et zap vande wortel kout is, gelijk dulle-kervel, dat 'et een kragtig vergif is, en dat d'Indianen om de wreetheyt der Spagniaarden t'ontgaan, dit dikwils hebben gebruykt: gelijk wy ook hier voren vande *Biscayers* 't selve verhaalt hebben. Vermits meest alle d'*Antheuren*, dese Plant voor *Cicutta* aangefien, ten minsten d'selve onder die soort beschreven hebben, als zijnde dese insgelijks van een vergiftigen aart, en die mede veele quade toevallen, ja somtijts ook de doot veroorzaakt heeft; so dunkt my derhalven nodig te zijn, tot beter kennis, en onderscheyding deser twee planten, alhier te verhalen 't principaal verschil, 't geen tusschen dese beyde is.

Dog ik sal eerst dese vraag beantwoorden, waarom *Matthias de Lobel*, dese plant *Oenanthe* noemt, met de gedaante van *Scherlink*? daar hy nograns segt, datse in 't Noorder-gedeelte van *Engelant*, aande Beekens, en kanten vande *Maraschen* groeyt, daar de *Eppe* wast, wien datse van bladers (segt hy) niet ongelijk is?

Hoewelse de bladers van *Eppe* in gedaante en fatsoen

soen gelijk is, so is evenwel de couleur der bladeren donker-groen, en eenigfints na die van *Scherling* gelijkende; Ook zijn de kroontjes van *Oenanthe*, die van de *Dulle-kervel*, of *Scherling* gelijk, en wertse ook voor een soort vande selve gehouden, ten opsigt van haar Fenynige kragt, alsofse ook doet beswijmen en 't hoeft drayen als een tol.

Wat nu aangaat 't onderscheyt, 't welk tusschen desetwee is, so dient voor eerst geweten, dat dit kruyt *Oenanthe* met de gedaante van *Scherling* (so als *Dodonæus* 't selve in 't byvoegsel van 't eerste *Cap.* sijns derden Boeks, pag. *mibi* 74. noemt) vande *Scherling* in bladeren verschilt, want die van *Oenanthe* van een seer donker groene, en die van *Scherling* van een weynig bleeker groene verw zijn.

Ook dat de bladeren van d'eerste, grooter dan die vande laatste zijn, en meer gelijken, na die van *Apium* of *Eppe*, gelijk terstont geseyt is, daar in tegendeel die vande *Scherling*, meer gelijkenis met de bladeren van *Kervel* hebben, waarom die ook *dulle Kervel* genoemd wert.

Hier en boven sijn de bladeren van *Cicuta* of *Scherling*, in kleynder snippelingen gesneden, en meer gekertelt. Sy sijn ook so glad of blinkende niet, als die van *Oenanthe*.

Ten tweden verschillense inde steel of halm, want die van *Oenanthe*, is van onderen, alwaarse eerst uyt d'aarde is voortkomende, van een donkerpaarsche couleur, gelijk de selve ook opwaarts gaande, over al hoger van groen is, als die vande *Scherling*. Maar de *Cicuta* (seggt *Dodonæus*) heeft een gladden halm, die vele leden, en knopen heeft, en van binnen hol, dog van buyten met sommige rootagtige plekken, als de slangen-huyden getekent is.

Ten derden, ook inde reuk, also 't gantsche kruyt *Cicuta* een onlieffliken, vuylen en swaren reuk uyt alle

de delen van sig geeft : hoewel op een andere wyfe dan de *Oenanthe*, die ook daar niet vry van is. En kan ik, nevens andere geruygen, dat wanneer wy de wortel, verfeh uyt d'aarde opgenomen, en over dwers doorgefne- den hadden, ons den reuk d'herffenen eenig- fints ontroerde, en 't hooft ligt dede werden.

Ten vierden, inde plaats daarse beyde voortkomen, want *Scherling* waft overvloedig buyten de Steden en Dorpen, allefints op koele, fchaduwagtige plaatfen en vetten gront, nevens de gragten en dijken, en by hagen en heggen, of kanten vande velden, bouw- landen, weyden en beemden (als den voorn. *Dodo- naeus* fegt, in fijn derde deel op 't voorn. 35. Cap.) Daar in tegendeel, d'*Oenanthe*, hier te Lande, niet foo gemeen, nog bekent is, gelijk wel inde Noorder- geweften, infonderheyt in *Engelant*, alwaar defelve aende beekskens en kanten vande maraffen in menig- te by d'Eppe is groeyende, gelijk als gefeyt is.

Ten vyfden, verffchillen dese twee, wel 't aller- meeft inde wortel, want d'*Oenanthe* heeft geen ene, als de *Cicuta*, maar verffcheyde grote wortelen, die yder in 't byfonder, aen een veel teer, of dunder, vaft hangen, 't welk d'oorfaak is, datfe onder de foorten van *Filipendula* gerekent wert. Hier by komt dat de wortel van *Cicuta*, ook fo lang, nog fo dik niet is, en als deffelfs steel te voorfchyn komt, dan is haar wortel van binnen ydel of hol, daarte anders vol en vaft is. Daar en boven vint men inde dwers doorgefne- den wortel van *Oenanthe*, verffcheyde gele ftippen of vlekken, en geeft defelve van fig een geel- agtig zap, daar op *Dodoneus* recommandeert, dat men wel agt moet geven, om die vande wortel van berg- *Filipendula* regt t'onderffcheyden.

Ten feften en laarften, fo is ook de werking deser twee kruyden verffcheyde: want alhoewelfe beyde kout van aart fijn, na 't geruygenis van *Galenus*, en bey-

beyde draying in 't hooft, en swijmeling verwekken, so doet de *Cicuta* in 't bysonder verdoven, en slaperig werden, so datse na den aart van 't *Opium* helt, daer d'*Oenanthe* meer een maaldery of yeling verwekt.

Tot bevesting vande verdovende en slaap-makende kragt vande *Cicuta*, dienen de navolgende voorbeelden.

Simon Pauli in zijn *Tractaat vande quaat-aardige Koortsen*, pag. 2. *Paragr. 2.* schrijft van drie personen, die inde Lente groen-moes, van diverse kruyden toebereyt, gegeten hadden, 't welke oordeelden, in die tyt gesont te sijn, waar onder de *Cicutaria* onwetende was vermengt geweest, na welkers gebruyk, sy in een geduyrige flauwte en slap-hertigheyt geraakt waren, en dat d'een vande voorsz drie, sijnde een *Capiteyn*, ten tyde als hy daar by geroepen wiert, alrede was gestorven: En dat hy d'andere, sijnde twee *Vrouw* personen, door 't gebruyk van hertsterkende sweet-dranken genesen heeft, wel scherpeijk belastende, datmen deselve geduyrig wakker, en uyt de slaap houden soude, d'welke hy segt, dat korts na 't sweten, met enige purpere vlekken uytgeslagen waren.

Amatus Lusitanus Centur. 5. curat. 98. pag. 555. Verhaalt van een jongetje van elf jaren, 't welk buyten de *Stad Pisaura* gegaan sijnde, en de bovenste toppen van *Cicuta* nogteren gegeten hebbende, daar op in slaap geraakt, en niet lang daar na gestorven was.

Het droevig eynde van *Socrates*, door 't zap van dit kruyt om 't leven gebragt, is genoeg bekend, en by *Plato in Phaed.* en *Cicero 2. Tusc. Quest.* als ook van *Beverwijk* in 't eerste deel van zijn *Schat der Ongefontheyt*, in 't 24. *cap. pag. 248.* wytlopig beschreven.

Hoewel sommige willen staande houden, dat de

Cicuta 't Fenijn niet en is geweest, 't welk d' Athenienfers *Socratis* ingegeven hebben, maar wel een gemengt Gif, 't welke met 'et zap desselvs getempert zijnde, *Cicuta* genoemt hebben: gelijk sulks ook *Valerius Maximus libr. 2 de ext. Institutis, distinct. 8. fol. mihi 180.* te kennen geeft.

Indien d'Ezels in *Toscanen* (segt *Matthiolus* in sijne *commentarien. op het 745 cap. van 't vierde Boek van Diosc*) by geval op den *Scherling* komen te grafen, so raken se daar door in een diepen slaap, werden dof en loom van leden, en schijnen niet alleen sonder gevoelen, maar ook t'eenemaal gestorven te zijn. Dit heeft eertijts eenige Boeren, onbewust van dese sake, lelijk bedrogen: want terwijl se besig waren, met d'huyt af te stropen (meynende de selve doot te zijn,) en dat se nu alrede vry verr' in 't villen geavanceert waren, so zijn niet sonder groote schrik vande *Vilders*, en met geen weynig gelag der toefinders, d'Ezels onder 'twerk opgestaan.

Ik houde 't daar voor, dat de *Scherling* in *Italien*, vry grooter van kragt is, als wel by ons, en andere, die in een kouder gewest woonen.

Op dat nu niemand twijffele, of de *Scherling* ook alhier te Lande, een slaap-makende kragt heeft? So heb ik tot dien eynde, alhier een exempel by gevoegt uyt *Nicol. Fontanus*, eertijts vermaart *Genees-heer* tot *Amsterdam*, d'welke in *Respons & curat. Medic. pag. mihi. 16.* Verhaalt, hoe een Vrouw van 50 Jaren, al voor eenigen tijt vande *Pest* genesen, en uyt die siekte wederom opgestaan zijnde, niet slapen kon, waar over se raat-pleegde met eenige andere vrouwen, uyt welke alle, eene haar seyde, dat se t'savonts een *Salatie* soude eeten, waar over se een weynig *Scherling*, in plaats van toc-kruyt stroyen soude: 't Welke gedaan hebbende, dien selven nagt heel wel rustede. En vervolgde dat in diervoegen te gebruyken, tot den

den dag toe, dat hy haar inde laatste siekte quam besoecken, leggende doen tertijt, aan een geduyrige, en gevaarlijke koorts, siekte te bedde, hy handelde met haar op d'ordinaris wijs, met verkoelende en vervogtigende Genees-middelen, met purgeren en aderslatende, &c. So dat haar na 14 dagen de koorts verliet. Sy bleef egter klagen, datse niet rusten kon. Hy schreef haar derhalven voor, twee asen *Laudani opiatii*, maarse rustte daar niet van, so dat hy haar derhalven nog drie gaf, maar 't was evenveel, waarom hy allenskens op-klam, tot negen asen toe, dogse bleef even onrustig, en sonder slaap: Hy ondersogt dan d'oorzaak van dit ontberen des slaaps, waar opse hem onderrigt, van 't geen hier boven verhaalt is. Hy verandert derhalven sijne Remedie, en keert sig tot die geene, diese gewoon was; haar sodanigen slaat, als voor heen gebruykt was, toestaande, d'welke genuttigt hebbende, doen wederom wel rustte, en God Almagtig en den Genees-heer voor hare herstelling bedankte.

Gelijk den *Opium*, hoewel van buyten opgeleyt, hinderlijk is (als inde voorgaande aantekening is bewesen, even soo gaat 'et met de *Cicuta*, daar van *Sterbeek fol. 337.* een yder waarschoot, wel toc te sien, datse dit kruyt niet uytwendig tegen eenige ontstekingen, of ontrent pijnlijke leden opleggen, om dat 'et verdooft, en onsterk maakt, en al-hoe-wel de pijn voor een tijt wert versoet, en de hitte verkoelt, so wert evenwel de smert, of siekte niet eygentlijk weg-genomen, maar 't lighaam en 't lid, daar de weedom in is, wort voos en half doot gemaakt, so dat 'et de siekte en pijn niet gevoelt, maar als 't lighaam, en 't lid wederom tot sijn selven komt, dan is de smert grooter, alsse te vooren was, en de siekte is betwaarlijker te genesen, vermits 't deel verkout is, 't welk de siekte wederspanning maakt, en daarom

moetmen dit kruyt niet opleggen, als in groten noot.

XLIV. AANMERKING.

Sterk Water gedroncken.

IN den Jare 1645. wiert ik geroepen by 't Kint van *Francoy's Valette*, 't welk ontrent drie jaren out sijnde, *Aqua fortis*, of sterk Water, 't geen voor de hand stond, en 't welk hy tot 'et oeffenen sijns Ampts gebruykte, gedroncken hadt: waar op 't selve kortst daar na, tot een geduyrig, en hevig braken geraakte, niet sonder grote benauwtheyt. En hoewel 't sterk Water terstont wiert uytgebraakt, so bleef evenwel nog yets van die vogt, aande wollagrigheyt vande vliessen der Maag hangen, 't welk niet te min sijn door-bytende kragt, aldaar ver-toonde, waarom ik terstont belaste, datmen 't selve Kint Oly soude ingeven, en die uytgebraakt sijnde, (al wederom andere, ter tijt toe, dat ik yets anders beschikte, 't geen 't voorsz ly'ertje, so nu en dan, lepel-gewijs gebruyken soude, en was dit *Syroop van Violetten*, met eens soo veel slym van *Quêe-kernen* vermengt, ik belaste met een, wanneer de Maag niet meer uytwierp, datmen 't selve dan lauwe Soete melk te drinken soudegeven: En op dese manier is, door d'hulpe Gods, dit Kint binnen korten tijt genesen.

Op de XLIV. AANMERKING.

IK had doen ter tijt, noyt van diergelijken voorval
gehoort, vermits sodanigen mißlag, seer selden
komt te gebeuren, en men dieshalven weynig
daar van beschreven vint; Alleen heb ik lang daar
na in *Epist. Medicin. Balduini Ronsssei, epist. 9 pag. mihi*
27. gelesen; dat seker Schippers Gast in 't Jaar 1558.
in een schuyt, die van *Leyden* na der *Goude* voer, een
Kanneken gevonden had, 't geen wel vast toegestopt
sijnde, hy vermoede met Brandewijn gevult te sijn,
en also hy dorstig was, nam hy daar een goede teug
uyt, die hem terstont inde gehele Keel en Maag een
groten brant met scherpe prikkeling en trekking, als
of 't Kramp was, verwekte, d'welk ook, na 't ge-
bruyk van raap-oly, en een likking uyt slym van
Quêe-karnen, zaat van *Althæa*, en *Gummi*, *Traga-*
cantha, met *Rosenwater* uytgetrokken, en met wat
Honig van Rosen, en *Syroop van Violetten* vermengt,
geneten is.

Bruno Seidelius de morbis incurabilibus pag. 13. ver-
haalt: Dat een Meysje groten dorst hebbende, een
vlesch door onvoorsigtigheyt aantaste, waar in sterk
Water bewaart wiert, 't welk alße gedronken hadt,
sy door schrikkelijke tormenten en pijnen, ellendig-
lijk uyt 'et leven weg-gerukt wiert.

Henricus ab Heer Obs. 16. pag. mihi 152. van een
Jongeling van 20. jaren, die 't selve voor Brande-
wijn drinkende stierf.

Borellus centur. 4. pag. 300. Obs. 28. van twee
Meysjes, die tot een Goutsmit, sterk water ge-
dronken hebbende, beyde een pijnlijke doot gestor-
ven sijn.

XLV. AANMERKING.

Een Steen uyt de Lever gezworen.

DEn Genees-Heer *Willem Liebergen*, getuygt. seker Persoon gekent, en nevens den Heel-Meester *Allart Barringa*, onder sijne voorzorge en opzigt gehad te hebben, welkers Lever, na dat dese ly'er langaan een gestadig koortsje ziekkelijk gegaan had, zig eintlijk tot een verzwering zette. En vermits d'zelve sig buytenwaarts seer begoft te heffen, is aldaar tot oplossing vanden etter een opening gemaakt, 't welk geschiet sijnde, is'er een seer goede menigte welgekookte dragt uyt voortgekomen, d'welke als nu enigen tijd lang vervolgt had, daar uyt te vloeyen, is ten laatsten seer schielijk de gemaakte opening verstoppt geworden, ja sodanig, dat den uyttoegt voor d'etter hier door t'eenemaal belet wiert, waar van d'oorzaak was een steen, die 't voorz gadt geheel en al gesloten had, so dat tot nader ontlasting deser stof, een verwyding der voorz gemaakte insnyding vereyft wiert, 't welk soo haast niet geschiet was, of dien inwendig lang verholen vyand, een steen, soo groot als een Duyven-ey, quam te voorschijn, waat over den ly'er seer verheugt sijnde, niet lang daar na tot volkomen gesondheyt herstelt wiert: maar alsoo hy zig tot et en van harde

de en rouwe kost (gelijk hy voor heen, en van outs wel gewent was) wat te vroeg begeven had, verviel hy, vermits sijne kragten tot't verteren van diergelijke spys, nog niet vermogende genoeg waren, in een nieuwe ziekte, die hem een eynde van sijn leven maakte. 't Dood lighaam geopent zijnde, wiert de zwering van binnen t'enemaal toegeheelt en genezen, maar sijn lever (vermits 't verlies, voor een gedeelte van desselfs lighaam, door de voorsz verzwearing geschiet) wiert meer, dan d'helft kleynder, als na gewoonte bevonden.

Op de XLV. AANMERKING.

DAt'er stenen inden galblaas gevonden, en de lever, voor een gedeelte, als steen verhardt wert, is soo heel nieuw niet, maar dat d'selve van binnen in 't lighaam des levers, of in haar buytenste vlics groeyen, is vry wat zeltzaam.

Van stenen binnen de lever gevonden, maakt *Dodonæus* gewag in not. ad cap. 3. *Observ. medicinal. Anth. Benivenii fol. mihi 141.*

Cælius Rhodiginus en *Cardanus*, verhalen van een steen, als een groote Olijf, digt by de gal-blaas inde lever voortgebracht.

Renodæus de maâ. medicâ libr. 3. cap. 23. fol. mihi 679. Van drie stenen inde lever, van een aan zienlijk man bevonden. Van zoodanige getuygen ook *Fallopius*, *Columbus*, en *Forestus*.

Mæbius in Fundamentis Medicinæ Physiologicis cap. 14. pag. mihi 349. heeft vele stenen hoekig, als teerlingen uyt de lever van een *Officers Vrouw* sien halen,

Greifelius gedenkt van een, in 't onderfte deel van de *Lobe* des *Leyvers*, bykans soo groot als een *Hennen-ey*. In *Miscell. curios. anni 1. Obs. 86. fol. 165.*

Godofredus Thiles. in 't voorſz *Boek Obs. 150. fol. 241.* van een ontallijke hoop ſtenen, tot 5. à 600. toe, van verſcheyde gedaante en fatſoen, ſommige drie, ſommige vier, andere wederom zes-hoekig, die hy door een verzwering des *levers*, en een pijp-ſweer daar op gevolgt, heeft ſien voortkomen, waar van de grootſte met de vrugten der *Beukkebomen*, en de kleinſte met de greynen der *bezy-dragende heyde*, overeen-quamen.

Gerardus Blafius Obs. med. 19. fol. 84. van een ſteen, die de gedaante van een ſlek had, hangende midden inden etter, welke na een ontſteking des *levers*, aldaar was voortgebracht.

Anthon. Benivenius in Obs. Medicin. cap. 3. fol. 140. vermeldt van een *Edele Vrouw*, die langen tijd ontrent de delen des *levers* geklaagt hebbende, eintlijk geſtorven is, en wierden, na 't openen van 't dood lighaam, in 't benedenſte deel van 't vlies des *levers*, verſcheyde, van gedaante, en couleur verſchillende ſtenen gevonden, die aldaar uyt dien rok door haar zwaarte, iets gelijk een zak, ſoo lang als de palm eens handts, en twee vingers breed, gemaakt hadden: waar door nootſakelijk de voorſz *Vrouw* een grote benauwtheyt heeft moeten toegebracht werden.

Paulus de Sorbait in miscell. med. phys. curios. anni 2. Obs. 106. fol. 179. van een ſteen uyt de lever eener *Gravin* gehaalt, ſoo groot als een *Ganzen-ey*, welke aanden rok des *levers* vaſt hing.

XLVI. AANMERKING.

*Etter uyt een swering des Levers, geduy-
rig door de Long, en also ter keel, met
den hoeft uytgeworpen.*

IK heb met den Genees-heer *Th. Liebergen*, eertijts besogt *Jan Hendriks*, een der Stadtsdienaars van d'Heer *Quintijn de Veer*, in zijn leven *Baillin* van 's *Gravenhage*, die lang inde regter zyde, onder de korte ribben geklaagt had, 't geen ons (na d'andere omstandigheden daar ontrent vernomen te hebben) dede gevoelen, dat 't aan de Lever haperde: maar also hy etterige fluymen door den hoeft loste, en 'er geene tekenen van eenig gebrek aan de Long sig openbaarden, waren wy in groot bedenken, waar dien etter van daan mogt komen? 't welk ons eerst gebleken is, als wy zijn doode lighaam, inde tegenwoordigheyt van mijn Broeder, *Johan Stalpart vander Wiel*, geopent hebbende, een groote verswering inde Lever vernamen, en met een dat d'selve aan 't benedenste gedeelte van 't Middelfrist, inde regter zijde, gelijk ook inde borst de Long, op de voorsz plaats, aan des voornoemden Middelfrists bovenste zijde, was vast gegroeyt, so dat den etter uyt de boven gemelte verswering door sekere *Pijp-sweer* die 't Middelfrist op de voorsz plaats doorboorde, uyt de Le-
ver,

ver, tot in de Long seer ligtelijk doorgang krijgen, en also een gedeelte desselfs door hoesten heeft konnen opgelost werden.

Op de XLVI. AANMERKING.

D It is voorwaar een seldsamen manier, en weg van losing des etters uyt den buyk door de mont. Het is waarschiynlijk, dat de Lever geswollen en ontfteken zijnde, sig niet alleen aan 't Middel-rift vast gehegt, maar ook door d'opswelling 't selve sodanig om-hoog gedrongen heeft, dat 'et de long te gemoet komende, sig daar mede vereenigt heeft.

Tulp. Obs. lib. 2. 27. pag. mihi 146. Verhaalt van een jong getrouwt Man, die van een ontfeking der Lever was overvallen geworden, en sig versuymt had in tijts d'ader te doen openen, waar door de voorfsz ontfeking in een gesweer veranderde, en hy eerst een gedeelte des etters door de stoel-gang, en op 't laast van sijn siekte, een even so groote menigte, door de mont met hoesten quyt wiert.

XLVII. AANMERKING.

Galinde Kinderen door de Poren of togtgaten der Galblaas gezegen, en quade toevallen daar uyt ontstaan.

IK heb in 't openen vande lighamen der kleyne Kinderen, somtijts ondervonden, dat buykwêe, walging, braken, koorts, stuypen, en hartpijn, ontstaan waren, ter oorszaak dat de gal door de *Poren*, of logt-gaatjens der gal-blaas heen

heen getrokken was, en dat d'telve den twaalfvingerigen darm, t'samen met de Maag, niet alleen door haar geele colour, van buyten bezoedelt had, maar datse zelfs van binnen door de vliessen der voorz delen was ingedrongen, vermits de Gal-blaas, tegen de voorz partyen aangelegen, en geplaatst was geweest.

Op de XLVII. AANMERKING.

WAt gedagten salmen nu hier van opnemen? Het kan sijn; dat een slymerige vogt met de gal vermengt, enige passagie hier ontrent verstopt heeft, so dat door de gaatjes van dit tedere vlies, der voornoemde gal-blaas, 't dunste deel vande vogt, daar in behouden, te ligter doorgang krygen, de voorz delen verwen, en also de voornoemde toevallen heeft konnen veroorsaaken, gelijk ik sulx ook ondervonden heb, in personen wiens gal-blaas door stenen verstopt was, in welkers dode lighamen; de dermen met geele colour besmet, en sy-lieden by na, alle de boven verhaalde toevallen, onderworpen waren.

XLVIII. AANMERKING.

De Milt van een Etter-blaas rontsom omvangen.

ALs seker Vrouw Persoon, op voorgegeve Trouw-belofte, sig met veniant vleeslijk vermengt hebbende, swanger geworden was, en sig namaals bedrogen vond, schep-
tense

tense daar uyt fulken groten droefheyt; datse geduyrende haargantsche dragt, niet dede dan kermen en wenen, so dat haare ingewanden, door die gestadige ongerustheyt des gemoets, met'er tijt een quade hoedanigheyt onderworpen wierden, en sy inde linker zijde seer klaagde, barende eyntlijk een doot Kint, waar na s'ook maar agt dagen in 't leven bleef: 't Dode lighaam door den Heel-Meester *Arent de Wilde*, in tegenwoordigheyt van my, ende d'Overlieden der Heel-meesteren, mitsgaders andere liefhebbers, geopent sijnde, bevonden wy den onderbuyk, met dunne, en stinkenden etter vervult te sijn. Wy zogten dan verder na d'oorzaak, en vonden de Milt van geen goede *colour*, seer hart, en van alle kanten, midden in dien voorisz stinkenden etter swemmende, en rontsom met een grote vliefige zak overtrokken, die alrede gebroken, en waar uyt dien voorisz etter voortgekomen was, welke sak door 't dringen, inde baring scheen gebersten te sijn.

Op de XLVIII. AANMERKING.

Job van Meek'ren pag. *mibi* 461. verhaalt, dat hy een ronde Water-blaas inde Milt, en in sijn eygen vlies besloten sijnde, gevonden heeft, die geopent sijnde, een klaar wit helder water, en te gelijk een ront, en dik doorlugtig vlies uytleverde.

Cotter in libello obs. Anatom. & chirurg. segt: dat hy in 't lighaam van seker persoon, die door de koorde, om 't leven gebragt was, een blaas ontdekt heeft,

fo groot alstwee vuyften, die met water opgevult, en onder aan de Milt vast was.

Carolus Pifo de morbis à Scrofa colluvie sect. 1. pag. mihi 45. segt: dat de Milt een tweede, ende voorname fonteyn vande weyagtige vogt in 't lighaam is, 't geen hy aldaar tragt te bewysen: En *sect. 7. cap. 4. pag. mihi 433*, handelt hy van een wateragtig getwel, of van een byzondere Milt-water-zugt: hy segt verders *pag. 439* T'en is niet buyten bewijs, dar'er weyagtig deel des bloers, tusschen 't vlies van 't lighaam des levers, en Milts heen gedreven, of allengskens by manier van uytswcting vergadert kan werden, tot sodanigen menigte, dat daar door een geswel ontstae:

Peyerus in Hist. med. ad Theoph. Bonetum, schrijft van een Vrouw, die van een *Ascites* of buyk-water gestorven was, in welkers dode lighaam, de Milt van een natuurlijke colour, en selfstandigheyt, dog so kleyn als een groote boon, bevonden wiert, welkers buytenste vlies of bekleedende rok, voor een seste gedeelte van een verrotte wey doorgegeten was.

Thom. Bartholin. in actis med. Obs. 13. fol. 32. verhaalt van een dienst-maagt, die van een *Ascites* of buyk-water was gestorven, uyt welkers buyk na de doot, hondert en twintig ponden waters afgetapt wierden, dese had derthien jaar voor haar doot, een swaar hout getilt, en terstont daar aan, van pijn inde flinker zyde geklaagt, waar op een inwendig geswel volgde, 't geen wel scheen altijs op eene plaats te blyven, maar als men'er met de vingers op drukte; hier en daar heen kon beweegt werden: naderhant gebeurter, of datse van boven een wagen nederstorte, voelende dat 't geswel brak, waar na se ten eersten dik wiert, en nam 't sedert die tijt, de swelling des buyks dagelijx toe, en wasse seer ellendig, en vol pijn, sijnde genootsaakt van dien tijt af, het bedt

agt maanden na den anderen te houden: T'schijnt (seggt *Bartholin*) dat haar Milt, die enigints hart, en uytgedroogt bevonden wiert, door dien val is geperst geworden, en dat also deffelfs watervaten, door een weyagtige vogt, van te voren seer gespannen geweest sijnde, eyntlijk door 't uyterlijk geweld geborsten sijn.

XLIX. AANMERKING.

Een boven-maaten grote Milt in een Kint.

EEn der ordinaris Genees-Heeren deser Stede, *Arent Bosch*, heeft my dit volgende verhaal mede-gedeelt: Dat hy geroepen is geweest, by 't dogtertje van een Soldaten Weduw', woonagtig onder d'*Ulebomen*, alhier in s'*Graven-Hage*, out seven jaren, 't welk van seer groote pijn, en spanning inde linker zyde was klagende, en sulx niet buyten rede, nademaal den voorsz Genees-Heer, de voornoemde zijde, van onder de korte ribbens af, tot aande lies toe, sodanig van buyten uytgeset, en geswollen bevont, dat hy oordeelde, d'ingewanden van binnen inden buyk, daar door ook noodwendig te moeten gedrukt, en geperst geweest te sijn. Dit Dogtertje was seer vermageret, vermits 'et niets, van 't geen 'et tot voetsel gebruykte, kost binnen houden, maar 't selve geduurig wederom uytbraakte, en ook daar en boven

van

Van een gestadig koortsje allengskens uytgereert wiert, soo dat 'et lydstertje na alle hulp-middelen, vier maanden lang, so inwendig als uytwendig, volgens den regel der Genees-konst, in 't werk gestelt, te vergeefs gebruykt te hebben, eyntlijk seer ellendig gestorven is: 't Doode lichaam by den Stadts Heel-Meester *Roelandt Goutier*, in tegenwoordigheyt vanden voornoemden Genees-Heer *Bosch* geopent sijnde, heeft men de Milt soo onnatuurlijk groot bevonden, datse de geheele om trek des buyks-linker zyde van boven 't Middel rift af, tot onder aande lies toe besloeg, waar door dan de darmen so stijf tegende lever wierden aangepert, en so benepen, dat niet alleen d'selve, maar ook de darmen insgelijks seer ontstelt, en van haar natuurlijke colour afgeweken waaren, ja soodanig, dat sig albereyts een beginsel van versterving, ontrent d'selve hadt beginnen t'openbaaren: Men bevondt de Maag ook in dier voegen gedrongen en gedrukt, dat 'et niet vreemt was, dat 'er geen voetsel met allen, na beneden hadt kunnen door passeren, en over sulx 'tvoorsz lydstertje, door gebrek van voedsel niet langer hadt kunnen by 't leven blyven.

De Milt, hoewel seer groot, en onbeschofft, was niet te min van colour en selfstandigheyt, natuurlijker wyse gestelt: maar 't geen in dese Historie wel 't voornaamst, en meest verwonderens waardig magh geagt werden, is: dat de

Moeder, so haalt niet d'oorzaak vande doot haars kints verstaan hadt, of se berst in bittere traanen uyt, seggende: dat nu harer Vaderlose Kinders, tot vijf toe, na den anderen, op een ende deselve wijs, wanneers' ontrent de levens-tijt van se en jaren bereykt hadden, door dese quaal, uyt'et getal der levende weg-gerukt waren, toonende met een haar als doen nog overig eenig jong Kint, 't welk men al-reets dit voornoemde gebrek, eniger maaten bevont onderhevig te sijn, en sy niet sonder reden vreesde, ook diergelijk noodt-lot, so haalt'et tot den leef-tijt van ontrent seven jaren, gekomen was, onderworpen te sullen sijn, 't geense wenste dat Godt genadelijk verhoeden wilde.

Op de XLIX. AANMERKING.

H*ipp. libr. prædict. 2. sect. 2. sol. mihi III* segt: Die een grote Milt hebben, der selver tandt-
vleis is bedorven, en hun mondt stinkt, indiens' ook niet veel bloets, uyt de neus, of elders quyt werden, en haar mondt niet bang ruykt, soo sijn haar beenen quade sweringen onderworpen.

Maar men moet de woorden van dien uytstekende ouden man, in een gezonden zin verstaan, want daar dient onderscheyt gemaakt te werden tusschen een Mildt, die alleenlijk maar in groote heeft toegenomen, en waar ontrent anders geen feyl is, en tusschen een zoodanige, by welke zwering, rotting, of bederving wert bevonden; Waar op dan die quade toevallen, by den voornoemden vermaarden Schrijver terstont verhaalt, nootsakelijk volgen moeten.

De

De Milt heeft natuurlijker wyle, de lengte van ruym een palm des hants, of van ses over-dwarsche vingers, de breete van drie, en de dikte van eenen vinger, of veel liever van een duym; Dese wert ook in gezonde lighamen, zelden bevonden beneden d'onderste en laatste ribbe neder te dalen: 't Is ook gewis, datse niet alleen ter saake vande verscheydenheyt, en gestalte der menschelijke lighamen, maar ook ten opsigte vande verscheydenheyt der landen, en manier van leven, in grootte seer komt te verschillen.

Want daar werden'er geboren, met een Milt, die uyt de natuur wat yl, wat voos, en niet soo vast van selfstandigheyt is, en derhalven bequaam, om veel vogten t'ontfangen en in te laten, 't sy dan een dun slagaderlijk bloet, met welke soort van vaten de Milt overvloedig versien is, als welk d'andere delen des lighaams daar in verr'overtrest, 't sy dat een overtollige vogt der water-vaten, of ook wel der zodanige stoffen waar af, na een voorgegaane ziekte, de natuur meester geworden zijnde, by manier van *Metastasis*, verplaatsinge, of verzending, sig inde Milt komt t'ontlasten, d'welk als dan vermits haar yl-en losheyt, deselve vogten, even als een spongie, ligtelijk intrekt en ontfangt.

Bartholinus epist. med. centur. 4. epist. 13. pag. mihi 50. segt: dat hier ook veel toedoet, de grootheyt des slag-aders die daar in komt, als mede des aders die daar uytgaat. *Spigelius* heeft ook aangemerkt, dat die personen groote miltten hebben, welke met groote aderen verlien sijn, en dat daarom magre lieden, dit ingewant veel grooter, dan de vette sijn hebbende. So vintmen ook gemeenlijk een grooter Milt, by die gene, d'welke vogtige landen bewoonen, drabbig of broek-agtig water, en veel gekaarnde melk, of wey drinkken, als mede by die gene, welke veelheyt

van dranken en overvloed van grove spys nuttigen. Dit is ondertuffen waaragtig, hoe dit Ingewant groter is en meer toeneemt, hoe 't geheele lighaam meer atneemt, waarom de Milt ook met regt van d'oude Schryvers by een *Fiscus* vergeleken is, d'welk hoe sig selven meer verrijkt, hoe de gemeente daar en tegen armer wert.

In *miscell. curiosis anni Obs.* 2. fol. 15. wert verhaalt, hoe de *Gravinne Franciscæ Elizabetha van Furstenberg*, een Milt hadt van vijf palmen breed inde lengte, vier inde breete, en ander half in dikte, d'welk ses ponden borger-wigt ophaalde, dese begon vande korte, of onwaragtige ribbens af, en eyndigde dicht by 't schaamte-been, vervullende also de ledige plaats, die'er tuffchen de ribbens en de rug-graat, van 't *Os Ileum* of heup-been is, en strekte de selve sig boven-waaats, tot aande *linea alba*, of 't famen-losing van d'eynden der pezen, vande spieren des onderbuyks uyt.

Van een die soo groot was als een mans-hoofd, siet *Diemerbroek anatom. libr. 1. cap. 15. fol. 137.* Van een die meer dan vijf ponden swaar, en van al sijn banden los gemaakt was, en derhalven door de geheele holligheyt des buyks heen-dreef, kanmen *Ca-brolius* na sijn *Obs. 6. pag. mihi 5.*

Thom. Bartholin. epist. 14. centur. 4. fol. mihi 54. segt: te *Romen* gesien te hebben, dat wegens de groot-heynt der Milt, soodanigen perssiing van binnen inden buyk geschiede, dat 'et inflokken daar door belet wiert.

Van een ander, die 20. ponden woeg, en van buyten met kraak-been overtrokken was, getuygt *Columbus, libr. 15. Anatom.*

Bonetus in Anatom. Pract. libre 1. sect. 2. Obs. 27. maakt ook gewag, van twee kraak-benige lighamen, die boven op de Milt gevonden wierden.

Van een Milt, die voor d'heft, hard en kraakbenig was, fiet de 168. *Obs. in miscell. med. phys. Curios. anni 3. pag. 288.*

En van een seer groote, welkers vlies, meest op 't bultagtige deel desselfs, kraakbenig bevonden wiert, en ligtelijk van 't ondergelege Lighaam kon afgescheyden werden, fiet de voornoemde *Miscell. med. phys. anni 1, Obs. 29. fol. 100.*

L. AANMERKNIG.

Beyde de Nieren van onder t' samen gevoegt, en vereenigt.

Niet lang geleden, heb ik tot den Geneesheer *Samuel Cabeliau* 't geraamte van een jong voldragen kint gesien, welkers Nieren, door de konst, voor 't verderven toebe-reyt, en bewaart zijnde, van onder bevonden wierden t'samen vast gegroeyt en vereenigt te zijn: En in d'welk men daar-en-boven klaarlijk sien kon, dat yder der selver (gelijk veeltijts in sodanige jonge schepsels geschiet) in verscheyde verdeelingen en affnydingen, onderscheyden was, gelijk dese nevens-gaande figuur is uyt-wissende.

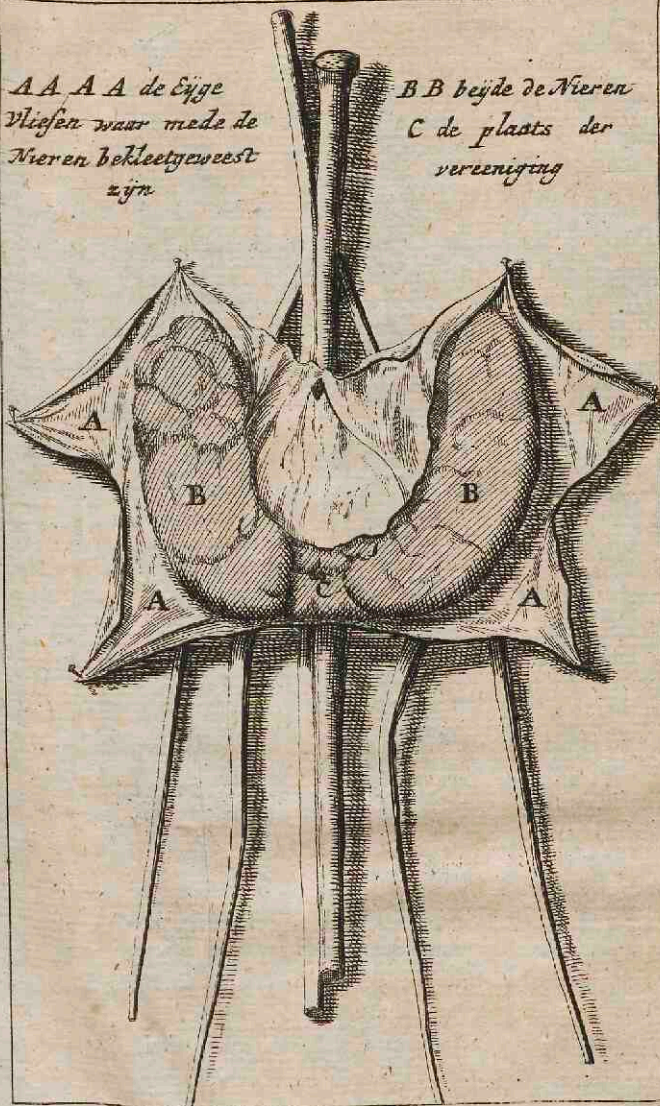
Op de L. AANMERKNING.

d'ERvarentheyt heeft ons geleert, en doet nog dagelijks blijken, dat de natuylr ontrent 't fatsoeneren van 's menschen lighaam, op een

*AAA de Eyge
Vliesen waar mede de
Nieren bekleet geweest
zijn*

*BB beide de Nieren
C de plaats der
vereeniging*

wonderlijke manier is werkende, want selden werden 'er lighaam geopent, of daar wert yets in bespeurt, 't geen in een ander niet wert gevonden, en 't welk ongemeen, en vande gewoone of natuyrlijke wijze in sijn maaksel is afwijkende.

Bartholin. Hist. Anatom. rarior. centur. 2. Hist. 77. Gedenkt dat te Padoa in 't Jaar 1643. in 't doode lighaam eener Vrouw, de Nieren wel op haar behoortelijke plaats bevonden wierden te liggen, dog datse van beneden, even boven de verdeyling der bloevaten des onderbuyks, anders *rami Iliaci* of heup-takken genoemt, t'samen vast gegroeyt, en vereenigt waren.

Den selven *Bartholinus*, in sijn *Hervormde Sny-konst*, *libr. 1. cap. 17. fol. mihi 113.* segt: 't dikwils te gebeuren dat inde Kinderen, wanneerse nog in 's moeders lighaam besloten zijn, de Nieren oneffen, en niet glad bevonden werden, even als offse uyt veele kleyne Nieren of Klieren bestonden, gelijk men sulks ook inde Kalveren bespeurt.

Blankardus in Anatome cap. 16. fol. 58. segt: Van buyten zijn de Nieren effen en glad, maar in jonggebore Kinders schynense uyt verscheyde stukken t'samen geset te zijn, 't welk in ouder Personen niet dan van een goet ontleder kan bemerkt werden.

Blasius in Anatome hominis cap. 10. fol. 108. segt, dat inde vrugt der swangere Vrouwen de Nieren gelijk als van een Klieragtige selfstandigheyt zijn. En in *Obs. Anatom. pag. 6.* Datse in een misdragt van vier maanden, in veele deeltjes van buyten waren afgescheyden, even als offse uyt veele Klieren van verscheyde gedaante, aan den anderen gevoegt waren.

Den selven, in 't eerste deel van sijn *Sny-konst der Dieren*, *fol. 127. cap. 40.* Getuygt dat inden Beer de Nieren, niet een lighaam inder daat alleen zijn, maar datse uyt veele kleye lighamen, gelijk als kleyne Nieren bestaan, die vanden anderen, door een bysonder

en eygen vlies afgefcheyden, en door dunne draden 'tsamen gehegt bevonden werden. 't Selve getuygt hy ook in 't derde deel der voorfz *Sny-konst.* cap. 35. fol. 306. Vande Nieren der Bruyn-vifch.

LI. AANMERKING.

Water door een steen des Niers 16 dagen opgestopt.

DE geleerde hebben ons veel exempelen van een langwijlige opstopping des waters, door steen der Nieren veroorzaakt, nagelaten, maar ik weet tot nog toe niemant, die aanwijft, dat den loop des waters, door die voorverhaalde oorzaak, sestien dagen na den anderen t'eenemaal is belet geworden. Gelijk my sulks in den Jare 1661. ontrent *Maurits Gerritsen Boschvliet*, een Persoon gereguleert van leven, en na sijn ouderdom van 70. Jaren, nog kloek en sterk, is voorgekomen, welke langs de *Maasdijck* eenige uren gereden hebbende, en uyt de koetswage tredende, om sijn water te maken, 't selve bespeurde bloedig te zijn: En also de steen, door 't rijden los, en beweeglijk geworden zijnde, van die tijt af lager begon te sakken, heeft de selve een volkomene wederhouding des waters in hem te weeg gebragt, 't welk na verscheyde versagtende, so inwendige als uytwendige hulp-middelen, van Clisterien, stovingen, L 4 baden,

baden, &c. by verscheyde Genees-heeren tot dien eynde goet gevonden, en voorgeschreven, gerst sijn schot kreeg, op den seftienden dag, wanneer hy een langwerpige steen loste, die de groote had, van een dikke Pingel, binnen welken voorsz tijt, hy door de grote benauwtheyt, en opstopping des waters, dikmaals die vogt, meer als gemeen sout zijnde, door braken is quyt geworden.

Op de LI. AANMERKING.

TErwijl den voorsz Ly'er dus lang ellendig sonder eenig water te maken gelegen had, heb ik de naaste vrunden somtijts voorsegt, dat schoon hy nu sijn water, en met een ook de steen quam te lossen, hy egter noyt regt gesont sou zijn, vermits 't water geen toegang na de blaas vindende, aldus inde vaten opgekropt staande, en oversulks hoe langer hoe souter werdende, de natuyrlijke wormte in hem seer verswakte, de geesten verdoofde, en aan sijne ingewanden, vermits de soutigheyt, een quaden indruk gaf: De tijt heeft naderhand geleert, dat dese mijne voorsegging niet ongegront was, also hy genesen zijnde, een seer bleeke en zaluwe couleur behielt, en my somtijts gemoctende, seyde: dat hy noyt van te voren geweten had, waar sijn maag geplaatst was, maar dat hy tot sijn leetwesen, sulks nu eerst gevoelde. Hy leefde, na dese groote ellende door gestaan te hebben, ontrent nog een jaar.

Bartholinus centur. 4. Hist. 56. pag. mihi 354. Spreekt van een Jongeling, welkers water pefen 13 dagen sodanig verstopt waren, dat hy gantsch geen water maakte, waar door hem d'aderen des lighaams over-

al

al fo opswollen, dat d'selve schenen te sullen bersten. d'Welk een water-dryvend middel met goede uytkomst gebruykt hebbende, de spanning der vaten namaals opgehouden heeft.

Joh. Rhodius Obs. Med. centur. 3. cap. 28 pag. mihi 146. segt: dat *Johan. Dominicus Sala* Hoog-voorteler tot *Padoa*, een seer geleert, en ervaren man, verhaalt heeft, dat hy maar eens, by sijn leven gesien had, dat de pis-losing in een Man 15. dagen verhindert wiert, geduyrende d'welke, sijne aderen, so dik als een duym opswollen, die daar na, als 't water begon te schieten, wederom tot haar natuurlijken staat gebragt wierden: Hy voegde voorts daar by, dat hy niet wist, oyt hem voorgekomen te zijn, dat 't water langer als vijf of ses dagen, was opgehouden geweest.

LII. AANMERKING.

D'ene Nier geheel weg gesworen.

E En Dogtertje van negen of thien Jaar, had lang haar water met groote pijn gemaakt, somtijts ook eenig bloet, etter en slijm, met 't selve lossende, so dat d'Ouders dikwils in grote bekommering waren, of sie met steen gequelt mogt zijn. Als 't selve een Jaar twee of drie, aldus onder dese grote smerten gesukkelt had, deed sig een geswel inde linker zijde op, regt op de plaats des Niers, 't welk door 't behulp van pappen, sig eyntlijk van selfs een opening maakte, end oor den Heel-meester namaals wat wyder

gemaakt zijnde, veel etter so nu en dan van sig gaf, 't geen so lang duyrde, tot dat na eenige Jaren de geheele Nier ten laatsten verzworen en verteert was, en 't gad van buyten wederom toeliep, hoewel de pijn in 't water maken, d'eenetijt min, d'ander tijt meerder, haar geduyrig by bleef: en leefdefe nog wel 18 of 20 Jaren na 't sluyten van die opening, in redelijke gefont- heyt, niet van dit gebrek, maar van een vierde- daagse koorts en milt-siekte, naderhandt gestor- ven zijnde.

Op de LII. AANMERKING.

D It was opmerkens waardig ontrent dese Lyd- ster: dat haar lighaam wat over d'eeneyde helde: Waar van de reden was, dat d'een Nier t'eenemaal verteert sijnde, aldaar een hollig- heyt, en ledige plaats over bleef, waar na toe 't lig- haam sig heen boog: Hier by komt, dat beyde de Nieren, 't lighaam ontrent gefonde personen in een bequaam evenwigt of *Balance* houden, welkers eene, wanneer komt t'ontbreken, 't boven-lijf nootfak- lijk derwaarts, komt heen te sakken: te meer, om dat in sodanigen geval de naaft gelege deelen, te gelijk daar door betchadigt, gesleten, en vermageret werden.

In 't openen van haar doode lighaam, bevondt ik d'een Nier, in 't geheel verteert, niets daar van overig zijnde als een kleyn, in een gekrompen vlies- je, 't geen de Nier-vaten met deffelfs uyt-eynden bedekte, en was de Water-pees of Pis-leyder, aan die zijde doorgaans wel een dikken duym breed: onge- twijffelt door 't gestadig en langduyrig afzakken des etters, uyt de verzwore Nier, na de Blaas toe.

LIII. AAN-

LIII. AANMERKING.

Een grote Navel-breuk.

M *Aartje Dirks*, Weduwe van *Gerrit de Graaf*, *Timmermans-gast*, kreeg op haar 30. jaar, inden arbeyt van haar derde Kint, een scheurfel inden navel, 't welk inden tijt van 30. daar aan volgende jaren, binnen d'welke sy nog elf Kinders, boven de drie andere baarde, sodanig heeft toegenomen, dat 't selve in 't jaar 1681, de grootte van 't hooft eens volwassen menschs verr' te boven ging, so dat de darmen binnen 't selve gelwel besloten, bequamelijk van buyten konden gevoelt werden. Sy wiert seer benauwt, wanneerse geen winden of stoelgang quyt worden kon, en vondse sig voor vijf of ses jaren, sodanig besloten en geperst, dat den drek na beneden niet konnende aftakken, haar ter keel uyt quam, van welk swaar overval, sy door 't gebruyk van verscheyde *Chisterien*, nog eyntlijk geholpen wiert. Wanneer d'selve regt over-eyndt geseten was, ruste dit gelwel, haar op de dyen, en was haar als dan den buyk geheel ledig: hoewel se doorgaans met een bandt opgeschort ging.

Op de LIII. AANMERKING.

P *Laterus Obs. libr. 3. pag. 713.* segt, een Vrouw inde Stadt *Than* gesien te hebben, dewelke wengens een Navel-breuk sodanigen gelwel, even als

als een nieuwen buyk bekomen had, in 't welk bykans 't gehele gedernte heen geschoten was, so dat den buyk sig van binnnen flap en ingevallen vertoonde, waaromse genootsaakt wiert, dit pak door een swagtel, diese geduyrig om den hals droeg, t'onstutten.

Sodanig een voorbeeld vintmen ook by *Benivenius* pag. 144. cap 5.

Ghuilhelm. Fabrit. Hild. in d' Antwoort, op een brief aan *Michael Doringius* pag. mihi 900. Item *centur. 3. Obs 63 fol. 246* zegt: dat hy tot *Bern in Switserlant*, een Vrouw van 40. jaren gesien heeft, die ver van lighaam sijnde, na een swaren arbeyt, een verwyding des navels kreeg, waar op ook daar na de Pens-sak allengskens uytgerekt, en verwijdt werdende, een seer grote uytbulting des navels volgde, vermits de Navel als een grote sak, buyten den onderbuyk quam af te hangen, hoewel den buyk nogtans de behoorlijke *proportie* of maate behielt, en begaf sig dit geswel noyt wederom binnewaarts inden buyk, maar bleef geduyrig inden selven stant, schoonse haar gevoeg dede, ja ook selfs, alffe op den rug lag.

Den selven verhaalt ook aldaar, een ander exempel, in 't welk mede na een swaren arbeyt, niet de Navel selfs, maar een weynig boven den selven, de Pens-sak, even als offe op 't uysterste swanger geweest was, buyten 't lighaam uytpuylende, bevonden wiert: waar in niet alleen 't nedt, maar ook te gelijk een darm onthouden wiert, vermits somtijts eenig gerommel daar in vernam, en ook pijn aldaar gewaar wiert.

Vele sullen twyffelen, of hier een breuk, dan veel eer een uytsetting des Pens-saks is geweest.

Michael Doringius en *Fabrit. Hildanus* houden daar voor, dat de Pens-sak wonderlijk kan uytgerekt werden, gelijk men sulx niet alleen gewaar wert inde

watersugtige, maar ook ontrent andere vliessen, als by voorbeeld der hersenen in een waterhoofd, en in die vande bal-fak, wanneer'er breuken, inde selve ontstaan, gelijk ook somtijts, van binnen inde aderen en slag-aderen, in een geborstte Ader of slag-Ader-Breuk (gelijk men die gemeenlijk also is noemende) die sig by tyden geweldig uytsetten, en een groot geswel veroorsaken kunnen.

Paulus Barbette cap. 7. pag. mihi 34. in sijn heelkonst, heeft seer wel aangemerkt, dat de Pens-fak selden berst, en segt: in geopende lighamen, verscheyde malen bevonden, en vertoont te hebben, dat de Navel met'er navolgende gedarmte, groter als een mans-hoofd uytpuyde, so dat de regte buykspiieren daar door zydtwaerts gedrukt, en van elkanderen gescheyden waren, en nogtans was de Pens-fak maar gerect, en nergens gebersten.

LIV. AANMERKING.

Een darm-breuk door onagtsaamheyt, voor een pest-buyl geopent.

INde maant van Augustus, des Jaars 1664. is 't gebeurt dat seker Jongeling, out ontrent 15. jaren, door springen, een geswel inde lies had bekomen, houdende voor sijn Moeder, enden Heel-Meester verborgen, op wat manier hem dit gebrek aangekomen was: of mogelijk zelfs niet wetende, wat hem deerde. Terwijl hy dan ondertusschen van grote pijn en benauwtheyt was klagende, en met een braakte, wiert een

een Genees-Heer, en Heel-Meester, daar by geroepen, dewelke (also de Pest doen ter tijt enig-fints regneerde) dit gezwel voor een Pest-buyl aanzagen, waarom te dien selven Avont goet vonden, een *Corrosif* daar op te leggen, en beslo-ten, den volgenden dag, een opening met het Laat-yser daar in te maken: 't welk als geschiede, den darm (die in sodanigen ongeval gemeen-lijk digt tegen de huyl aandringt) door de steek of snée met een geraakt is geworden, so dat den drek daar uyt vloeyde. En heeft den voor(zly'er lang gefukkelt, eer hy tot volkomen gene-sing geraakte:

Op de LIV. AANMERKING.

OM diergelijke misflagen voor te komen, heb-ben d'Heel-Meesters toe te sien, ende op d'oorsaken, en onderscheyden der geswellen inde Licffen wel te letten. also diergelijke aldaar ook ontstaan kunnen uyt de *Spaanse* Pokkeu, diemen dan Klap-ooren noemt.

Petrus Marchettis pag. *migi* 125. *Obs.* 55. verhaalt sodanigen exempel, van een Lantman, die een darm-breuk bekomen hebbende, een Velt-scheer by hem ontbood, die 't selve voor een *Venus*-buyl aansende, hem terstont tot de snyding aanporde, welke geschiet sijnde, den drek daar uyt liep, en den ly'er in onmagt viel, niet sonder verbaastheyt van den onervaren Velt-scheer. D'Heer *Marchettis* met den eersten daar by verfogt sijnde, bragt met sijn vinger den darm wederom aande behoorlijke plaats, en belaste 't wit van een ey, met Draken-bloet vermengt, op de gemaakte wond te leggen, 't selve, met

met een vier-dobbelt lywaat, voorts binnewaart heen drukkende, en sulx vier dagen na den anderen, waar na hy 't *Ceratum ad Herniam*, by *Aquapendens* in 't gebruyk, daar op gelegd heeft, en wierd en alto in thien dagen tijts, die doorgesnede delen, wederom aan een geheelt, hoe wel den ly'er geraden wiert, geduyrende sijn gantsche leven, tot meerder verskertheyt, sig van een breukbant te versien.

Diergelijke voorbeelden van darm-breuken, door onvoorsigtigheyt geopent, vintmen by *Galenus de loc. aff. libr. 1. cap. 1.* by *Joh. Rhodius Obs. medic. centur. 2. cap. 92. fol. mihi 117.* en by *Aquapendens in Obs. cap. de Bubonocoele pag. 85.* als ook by *Hoechstetterus decad. 10. fol. 403.*

Om derhalven een *gestranguleerde*, of geworgde darm-breuk, die nog inde kloot-sak niet en is neder gedaalt, van een Pest-buyl t'onderscheyden (also in beyde gemeenlijk koorts, benauwtheyt des herts, braking en een geswel inde lies is) so dient geweren, dat een Pest-buylk gemeenlijk root is, en sig niet so schielijk openbaart, als een darm breuk, hoewel ik niet ontken, dat sodanig een breuk, ook wel met'er tijt tot ontfeking geraken kan: ende is 't geswel vande breuk niet eygentlijk inde lies, maar een weynig boven de selve. Wat de *Venus*-buyl aangaat, dese wert van een darm-breuk, hierin onderscheyden, dat de laaste van 't begin af, een week geswel ver toont, daar nochtans een Klap-oor in 't begin niet week is, en byaldien den darm, niet al te vast geprengt staet, so sal de selve, wanneer den ly'er op de rug gelegen is, wederom innewaarts wijken, en opstaande, wederom te voorschijn komen, daar anders 't geswel des Klap-oors gestadig blijft.

LV. AANMERKING.

Van trage Stoel-gang.

GElijk den mensch uyt verscheyde oor-
 ken, een buyk-loop overkomt, soo ge-
 beurt'et ook somtijts in tegendeel, dat
 de stoel-gang te lang vertoeft: vande laatste
 soort heeft den Genees-Heer *Samuel Cabeliau*,
 een voorval alhier inden *Haag* inden *Jare 1677.*
 gesien, ontrent een dienstmaagt, genoemt *Griet-
 je*, welke siekelyk gaande, inde tijt van meer als
 vijf weken, maar eens ter stoel geweest hadt, te
 weten, d'eerstemaal op den 14 dag, en voor de
 tweede reyse, eerst na 't verloop van ruym drie
 weken, hoewel s'ondertuffchen dagelijx, een
 redelijke portie voetsel nuttigde, waaromse dan
 eyntlijk seer benauwt, en haar den buyk uyt-
 termaten geswollen wiert, so datse de hulp van
 buyk-suyverende middelen van noden hadt, de-
 welke, hoewel haar albereits van boven door
 af-jagende drankken, en van onder door in-
 spenytigen, by een ander Genees-Heer ge-
 noegsaam waren voorgeschreven, sy dies niet te-
 genstaande, daar door tot geen drek-lossing
 heeft kunnen gebragt werden: So dat den voor-
 noemden Genees-Heer, haar eintlijk een losma-
 kend, en suyverend mengsel heeft, doen behan-
 digen, waar van hy haar alle uur een lepel vol
 bevo-

bevolen heeft te gebruyken. Dit dan aldus by de lydster, 12. of 14. uuren na den anderen, behoort agtervolgt sijnde, is wederom belaft een sterke versagtende, en met een ook suiverende n-speuyting, van onder te doen, dog alle te vergeefs. Sulx den buyk door een sasje met weekmakende en verdunnende kruiden, en zaden gevult, en in *Franfche* witte Wijn met so veel kleyn Bier vermengt, opgekookt sijnde, 24. uuren na den anderen, voor af, is gestoot geworden, waar na haar een buyk suiverende drank, bestaande uyt *Senebladeren*, *Rhabarber*, *Species Diacarb.* en *Manna*, des morgens is belaft in te nemen, waar op des naarmiddags een seer verharde en kleyagtige stoel-gang, tot drie of vier reisen gevolgt, en sy kortst daar aan, van hare benauwtheyt en buyk swelling verlost is, hoewel haar niet te min 't gebruyk vande voorverhaalde mengeling t'agtervolgen, aanbevolen wiert, 't federt welken tijt, de lydster hare voorgaande gesontheyt bekomen heeft.

Op de L V. AANMERKING.

D' **E**Rvarentheyt leert, dat uyt een alte lang opgehoudc stoel-gang, somtijts veele ongemakken ontstaan, en insonderheyt een avergtse beweging der darmen, van onderen na boven toe, die dan van een drek-braking veeltijts agtervolgt wert. Gelijk ook de doot by wylen, daar door komt veroorzaakt te werden, van hoedanigen voorval *Laz. River. in Obs. sibi communicatis a Samuele For-*

mio Obs. 18. vermelt, hoewel 't ook altemets gebeurt, dat sommige menschen een tragen afgang gewoon, en gelijk als natuurlijk is, sonder daar door eenig ongemak te lyden.

So segt *Brassavolus de Medicinis Purgant cap.* 6. Als ik een Jongeling was, heb ik somtijts in negen, en somtijts in 12. dagen geen stoelgang gehad, daar ik nogtans na gewoonte was etende, ik was niet siek, ja zelfs seer gesont, en reedt dagelijx te paart.

En *Bartholinus in aëtis med. Philosoph. part.* 4. pag. *mibi* 165: Dat hy een voorname Vrouw, out 82. jaar, en siek te bedt leggende, besogt heeft, haar ondervragende (alsofse geen lust tot eeten, en groote pijn inde zyde hadt) of se haar gevoeg wel dede? Waar op s'antwoorde, sulx in thien dagen niet geschiet te sijn, dog, dat dit vertragen des afgangs, haar van haar jonkheyt af, een gewoonte was geweest, sonder eenig hinder daar door bekomen te hebben, en datse in 70. of meer jaren, noyt eer dan op den 8, 9, en somtijts op den 12. dag, den last haars buyks, piagt af te leggen.

Diergelijke hardtlyvigheyt, segt *Höchstetterus Obs. libr.* 2. *decad.* 10. *casu* 10 fol 377. dat een out man van goeden huysse al van jongs op onderhevig was geweest.

Fernel. libr. 6. *pathol. cap.* 10. segt: ik heb'er een gekent, die niet eer, dan op den 12. dag ter stoelging, en altemet sonder eenig baarblykelijk hinder sijns lichaams, in 40. dagen niets van onderen quyt wiert.

Henricus ab Heer Obs. med. libr. 1. *Obs.* 29. pag. *mibi* 249. getuygt van eenige Edele Juffers, die andersints seer gesont, en jaarlijx swanger waren, welke noyt voor den 20. dag, maar wel later, den buyk reynigden, hoewel haar ook kraam-vrouwen sijnde, geen ongemak daar door over quam. Den selven voegt'er by,

by, dat hy met een Priester geleest, en omgegaan heeft, die uytinement verftandig, en in alle d'Oosterfche talen feer ervaren was, die noyt voor den 24. dag, zelfs van zijne jonge jaren af, van d'onreynigheyt zijns buyks ontlast wiert, hoewel hy anders feer gefont leefde, en noyt eenige buyk- luyverende middelen gebruykt hadt.

Joh. Heurnius in Hipp. de Purg. remed. textu 14. pag. mihi 171. segt, een Meysje gekent te hebben, 't welk nauwlijx eens in drie maanden, tot stoel-gang ge-vergt wiert:

Een diergelijk voorval verhaalt ook *Salmuth cen-tur. 2. Obs. medicinal libr. 3. fol. 437.*

Maar dit schijnt te stryden, tegens de 20. kort-bondige spreuk. des tweeden boeks van Hippocrates, alwaar hy segt: *Den welken inde Jeugt de buyk vog-tig is, den selven wortse inden ouderdom droog, maar wienfe inden jeugt droog is, dien wortse in d'ouderdom vogtig:* en wederom inde 53 spreuk des voornoemden tweeden boeks: *Dewelke in haar jeugt vogtige buyken hebben, leven veel beter, dan of se deselve droog hadden, maar in d'ouderdom valt hun die weekheyt des buyks slegter toe, also de selve 't meest by oude lieden droe-ger wiert:*

Dat de manier van buyk-losing, in 't gemeen met de jaren verandert, en is so vreemt niet, (insonder-heyte als men in deselve soort van levens middelen, en logt, als anders, komt te volharden) om dat ruf-schen den aart van jonge, en oude lieden, een feer groot verschil is. Want vogtige buykken (hoedanig die der jonge lieden, dog d'een meer dan d'ander sijn) sullen gemeenlijk meerder voetsel begeren, dan de drooge, om dat 'et selve veel eer na beneden zakt, en niet so lang van binnen opgehouden wert, so dat de vaten des sicheyls dieshalven daar uyt soo veel niet kunnen over nemen. Daar in tegendeel, in drooge

buykken so veel etens lust niet is, om dat d'inwendige deelen, geduyrig nog iets uyt'et lang verhoudene voetsel na sig komen te trekken.

Hier by komt, dat de jonge lieden wat warmer van aart sijnde, niet alleen meerder, maar ook scherper galle maken, welk' alffe niet geduyrig van onderen met den drek quyt werden, sy ligtelijk in felle sickten komen te vervallen, wanneer nu dese gal, door de gal-leyder, sig inde darmen komt uyt te storten, als dan krygt de dikke en grove vogt, die daar in onthouden wert, een geele verw', en werden de darmen door d'afvegende kragt der gal, en door de scherpte deffels geprikkelt, en aangepott, om sig vande behouden en drek des t'eerder t'ontlasten. So dat by na al de geene, die van natuur een weken buyk hebben, de selve in haar ouderdom droger wert, en wederom, die van jongs op, wegens haar heeter ingewanden, boven andere, een droger buyk hebben, en in welk' als dan de vogt, die andersints den drek des buyks vloeybaat maakt, voor 't meerendeel verdroogt en verteert wert, welk' ook wegens hare galagtige gematigheyt, so veel lust tot eeten niet hebben als andere, die van een kouder natuur sijn, dese seg ik, wert den buyk in haar hooge jaren vogtiger, en sulx geschiet, vermits 't verschil ende de tegenstelling der gematigheyden, tusschen jonge en oude lieden (gelijk hier boven aangeroert is) hoe wel, volgens de voornoemde 53. spreuk van Hippocrat. dit niet alijt, maar gemeenlijk also komt te gebeuren.

Hoewel nu d'hardtlyvigheyt, van so veel dagen in die voorverhaalde Personen, by vele voor natuurlijk, en gelijk als een gewoonte geagt is geweest, vermits hun geest, of weynig ongemak, daar door overquam: so houd ik 't evenwel daar voor, dat'er iets tegen de natuur inde selvige moet geweest sijn,

waar

waar door de stoelgang merkelyk by haar is belet en vertraagt geworden, 't sy dan een dik, en tay slijm, daar mede de darmen van binnen bekleet zijn, waarom de selve de prikkeling der gal sodanig niet gevoelen, 't sy een verstopping of vernauwing derselver, gelijk sulks uyt de volgende Aanmerking, en 't geen daar wyders opvolgt, openbaar sal werden.

LVI. AANMERKING.

Een aanwas inde Darmen gevonden.

DEn Genees-heer van *Straten* heeft my 't volgende verhaal mede-gedeelt: Dat hy inde Jare 1658. in 't begin vande maant Maart, geroepen is geweest by de Dogter van d'Heer van *Berchem*, Huys-vrouw van d'Heer van *Rijswijk*, welke met moeylijke en tragen afgang, vergeselschapt met *Colijk* of buyk-wee, een geruy men tijt gequelt geweest zijnde, eyndlijk so wijt verviel, datse ses weken lang, dagelijks ontrent drie uren na den eeten, d'ingenome spijs wederom uytbraakte, hoewelse andersints redelijk gesont was, en geen of seer weynig stoelgang in al die tijt maakte, om welke te bekomen, alle buyk-suyverende, en andere middelen te vergeefs in 't werk gestelt wierden, so datse eyndlijk 't leven met de doot op den 18. April des vooriz jaars heeft moeten verwisselen. Als dan een yder seer nieuwsgierig was om d'oorsaak van dit groot ongemak te weten: Is 't doode lighaam

den volgenden dag geopent geworden, en heeft men inden dikken darm, een kraak-benig gefwel, ruym fo groot als een hoender-ey gevonden, 't welk den doorgang des gijs na beneden toe belet had, en was door de pijn, en door de perfing des dreks, den darm tot sodanigen quaden gefalte gebragt, dat 'et kout vuyr ten laaftten daar in geraakt zijnde, den drek inde holligheyt des buyks was komen te zakken.

Op de LVI. AANMERKING.

D At den drek in 't gedermte, op velerley wijfen wederhouden, en na beneden af te fakken, belet kan werden, blijkt uyt de navolgende bewyfen.

Jacobus Holler. de Morb Intern. libr. I. cap. 41. in Scholio pag. mibi 401. Schrijft: inde Genees-heer *Zolin*, en ook daar-en-boven inden Regts-geleerden *Gilliot* ondervonden te hebben, dat de kronkeldarm, ter plaatte daarse digt aan de Nier gelegen is, door een kraak benige ftof gelijk als verhard geworden was.

Van een *Callus* of Weer inde dermen eener Begijn ontftaan, waar door den drek des buyks ter nauwer noot na beneden kon afzakken, fo datse eyntlijk daar van ftierf. Schrijft *Ioh. Georg. Schenkus Inffit pag 425.*

Benivenius cap 34. abditor. geruygt van een geproffide *Non*, die veele maanden lang met pijn der dermen was geplaagt geweest, en wicens buyk ternauwer-noot, en met groote moeyte, eenige weynige vuyligheyt, en dat nog feer hard, en eerft op den 10. dag of daar ontrent, niet tegenftaande alle aangewende middelen, van fig uytgaf, in welkers doode ligbaam de darmen door een *Eelt* of Weêr, bedwongen

gen en benuwt bevonden wierden, so dat'er een feer nauwe weg over bleef, waarom d'selve met grote moeyte dat heen hebben konnen door passeren.

Den selven *cap.* 19. Verhaalt van een steen so groot als een Duyven ey, die den drek feer langzaam en met groote moeyte dede nederwaarts dalen.

Henricus ab Heer, Obs. Med. libr. 1. Obs. 29. fol. mibi 250. Vermelt van een wonderlijk en ongehoort voorval. Een welgeboren Heer, (segt hy) leeft na veele jaren als nog sodanig, dat hy niets meer van d'onreynigheyden sijns buyks door den eyndeldarm, dan door sijn oog quyt wert, hy sit des middags aan een wel opgedischte tafel, nevens andere hem vergeselschappende Edellieden: hy eet en drinkt, nevens d'aansittende Gasten, niets daar in van d'anderen verschillende. Een uyr geseten hebbende, staat hy op, en werpt'et vooren-daagse middag-maal wederom boven uyt, sonder dat'et minste vande verschgenuttigde spijs daar onder vermengt is, gelijk hy dan ook 'sdaags daar aan-tot losing van d'onreynigheden des buyks, die selve, welke hy gisteren gebruykt heeft, op de voorschreve wijze, dog seer stinkkende, en vande gemeene buykdrek niets verschillende, quyt wert. Hy doet geen moeyte tot'et braken, en 't selve en vertooft ook niet lang, maar golft een goede menigte, eens en te gelijk uyt: en sijn mond met welriekkend water gespoelt hebbende, keert hy wederom aan de tafel, en neemt so veel spijs, als hy tot den volgenden middag van noden heeft, noyt ontbytende, nog Avontmaal houdende. en heeft hy in dien selven staat, nu al 20 jaren na den anderen geleest. Ik heb dikwils gedacht, of hy wel twee magen, even als d'herkauwende Beesten, mogt hebben, waar van d'een, als d'ander vervult was, sig quam te ledigen, dog de waarheyte daar van, sal na sijn doot mogelijk de werelt bekent werden.

Van een diergelijke, vermanen ook *Casp. Wolphius, en Joan. Pashius* in hare Aanmerkkingsen: Item *Mercurial. libr. 2. cap. 4. de excrementis*, van eenen te Ro-

men, die bykans sijn leven lang geduyrende, de vuy-
ligheyt des buyks door sijn mond quyt wiert.

Ik heb wel eer by seker Schrijver gelesen, dat in 't
midden vanden hungerigen darm tusschen den bin-
nensten en buytensten rok desselfs, een geswel groo-
ter als een okkernoot gevonden wiert, 't welk met
sijn eygen vliës omvangen was, in sig vervattende
een lighaam 't welk op een wonderlijke wijs, met
draden en bloet-vaten door weven was. Ook kan de
doorgang, voor den dreck des bruyks verhindert wer-
den, door een slymige aangroeying in 't gedarmte,
waar van wy inde 52 Aantekening, uyt *Ph. Salmuth*,
vermaan gedaan hebben.

Een diergelijk voorval, verhaalt ook *Fernelius*,
Páthol. libr. 6. cap. 9. fol. mihi 157. Uyt welk slijm
(segt hy) ook somtijts steenen komen te groeyen,
wanneer die lang inde kronkels der darmen behou-
den blijft.

Ik heb een Monick gekent (segt *Bartholinus centur.*
4. pag. 320. Hist. 40) die, wanneer hy sijn buyk had
gereynigt, t'elkens sodanig vermoeyt was, dat hy
terstont daar aan, eenig verquikkent voetsel van no-
den had, want alle sijne uytwendige deelen, wierden
als dan, even als een stervend mensch, kout, en sijne
ledematen gantsch verflapt bevonden. Den selven
verhaalt ook, uyt *Ballonii libr. 1. Epidem. ad annum*
1574. Dat den hungerigen darm, in seker edelman,
die met tragen afgang doorgaans seer gequelt was ge-
weest, na gedaan onderzoek in 't openen van sijn doo-
de lighaam, sig seer nauw en kraak-benig van binnen
vertoonde.

't Gebeurt ook somtijts dat na een gesweer der
darmen, d'selve na de suyvering der swering eeniger-
maten van binnen toegroeyen. Siet hier van de *Mi-*
scell. Med. Phys. anni 2. Obs. 87. fol. 140. en *Marcellus*
Donatus libr. 4. de Med. Hist. mirab. cap. 10. fol. 351.

Ook

Ook kan de vernauwing der darmen geschieden door dien d'selve wegens een gefwel van 't darm-scheil, of ander Ingewand gedrukt, en geperst werden, gelijk sulks *Fernelius* in 't voorverhaalde 9. cap. aanwijlt.

In *Miscell. Med. Phys. curiosis anni 1. Obs. 126. fol. 285.* Leestmen van een Dogterje, in welkers omgewonden darm drie knopen gevonden wierden d'een een span verr' van d'ander afgelegene zijnde: in yder van welke, een groot gedeelte deses darms, 't geen aan 't darm-scheil niet vast gehegt bevonden wiert, verholten was.

L VII. AANMERKING.

Drek-braking door scheursel veroorzaakt.

G *Rrietje Willems* oude Vrouw, had langen tijt pijnlijk gegaan aan een breuk inde liefe, d'welk met'er tijt aanwies en groter wiert. Als nu de selve op seker tijt seer verre, tot inde d'gye toe, uytgeset was, volgde na swaare pijn en benauwtheyt des herts, een drekbraking daar op, waar nase maar weynig dagen leefde. Het doode lighaam door den Heel-meester *Willelem van Borgognie*, in mijne tegenwoordigheyt geopent zijnde, vonden wy den *Ileum* of omgewonden darm, voor een goet gedeelte verstorven.

Op de LVII. AANMERKING.

d' **M** Eeste Schrijvers, so Oude als Nieuwe, sijn van gevoelen, dat de Vrouwen geen waargtig en volkomen scheursel kunnen krygen, om datse de *Productions peritonæi*, dat is: voortkomingen of scheuten des Pens-saks niet en hebben, maar sulks komt inde selve te geschieden, even op die wyse als inde Mans-personen, door dien de ronde banden des Lijf-moeders, de Pens-sak op die manier doorboren als in 't Mannelijk geslagt, want alffe de Pens-sak doorboort hebben, so plantense haar selven in, op 't bostenste van 't Schaambebeen, so dat de scheursels, inde Mannen, even op die wyse, als inde Vrouwen geschieden, te weten meest by manier van *dilatatie* of verwyding, en selden door een breuk. En dan ontstaat dit scheursel niet eygentlijk inde Lies, maar nevens de selve, een weynig nat' schaambebeen toe.

Fabrit. Hild. centur. 6. pag. mihi 588. Brengt een exempel voort, 't welk tot dese onse Aanmerking seer dienstig is. Waarom ik 't selve alhier kortelyk sal byvoegen. Als Francisca Roscia (segt hy) voor eenige maanden een geswel inde Liese gevoelt, en naderhand verscheyde dagen na den anderen, een geduyrige pijn aldaar vernomen had, nam dit geswel in ses dagen so toe, dat 'et ruym twee vuysten groot geworden was, so dat van die tijt af, de pijn en hitte vermeerderden, en sig hoe langer hoe sjaarder roevallen openbaarden, als daar sijn koorts, geduyrig waken, felle pijn, rispingen, rommeling des buyks, gestadige braking, niet alleen van drek selfs, maar datse ('t geen verwonderens waardig, en met een schrikkelijk is) ook de stof van drie speuyt settingen, die alle op verscheyde stonden binnen 24 uren van onderen ingegeven waren, van boven wederom uytwierp, waar op dan

ten laatsten raaskalling, en verscheyde flauwrens volgden. Als nu 't geswel van te voren, een geruymen tijt met bequame Kruyden gestooft, en pappen daar op geleyt waren, heeft men 't selve sagtelijk handelend, de darmen allengskens wederom binnen gebracht, waar op een Clisterie geset sijnde, is'er afgang, van seer stinkende drek gevolgt, en hielden van die tijt af de pijn, brakingen, en andere toevallen op, so datse, (die nu buyten hope scheen te sijn) door Godts genade gelukkig genesen is: Hoewel vermits de grootheyd des breuks, ende de wijtte van 't gadt, de darmen naderhant ligtelijk quamen uyt te sakken, dog konden deselve gemakkelijk wederom in gebracht werden, so dat de lydster, daar na noyt meer in so een verlegentheyd geraakte.

G: Blasius Obs. med 8. fol. 13. vermaant van een Vrouw van 40. jaar, die al voor ses jaren met een zwaer scheurzel, door een val veroorzaakt, was beladen geweest, so datse door een sterken bandt genootsaakt was geduyrig geschort te gaan, 't doot lichaam geopent zijnde, wiertmen gewaar dat de kronkeldarm, also de Pens-sak gebroken, en d'uytwendige delen des buyks seer verwijdt waren, de holligheyt des buyks, voor een groot gedeelte verlaten had.

LVIII. AANMERKING.

Etter en drek door de Navel gelost.

C B: out ontrent 25. jaar, had langen tijt aan een binne-koorts siek gegaan, welke na 't eten van veel fruyt, en rauwe vrugten, terwijlse swanger ging ontstaan was, eerst uyt een verstopping, en namaals verharding

ding des Darm-scheyls, d'welk men van buyten in 't aanraken, gemakkelijk kost gewaar werden, waar op sig eyntlijk, als de koorts sig te voren wat verheft hadt, een gefwel met ontsteking en grote pijn, boven op de Navel openbaarde, so dat een pijn-stillende pap, daar op heeft moeten gelegd werden: na 't gebruyk van d'welke, 't gefwel inden Navel door brak, en een goed gedeelte dunne gekookten etter, met seer grote verligting, daar uyt voort quam. Welke lofing des etters, als nu alrede enige dagen na den anderen geduyrt had, verminderde daar op de geduyrige koorts, als mede de hardigheyt des voorfscheyls. Dog ('t geen my wonder voorquam) ik verstont uyt de lydtster, dat'er t'samen met den etter, somtijts winden, niet alleen met gedruys, en opborling, na een voorgaande rommeling des buyks, maar ook tegelijk met vuyle stank vergeselschapt. uyt de navel voortquamen, 't welk my dedegeloven, dat in d'een of d'ander darm ook een opening was, gelijk ik sulx daar na, niet dan al te wel, door den uyttogt van enigen dunnen drek, met een bange reuk vermengt, langs de Navel heen-lopemde, gewaar geworden ben, een gewis teken, dat te gelijk een der darmen, wegens de verswering des scheyls doorboort was.

Op de LVIII. AANMERKING.

EVen als de natuur sig somtijts van 't water inde Waterfugtige, van zelfs door de Navel komt t'ontlasten, waar van veele bewyfen uyt verscheyde Schryvers bygebragt werden: (Als onder andere by *Foresius, libr. 19. Obs. 33.*: By *Benivinius cap. 42.* by *Marcellus Donatus Hist. lib. 4. cap. 21.* en andere meer) So gebeurt'et ook (hoe wel seer seldom) dat sig deselve vande inwendig verborgen etter, door dese plaats komt te suyveren.

Hier van vintmen een voorbeeld, by *Tulpius Obs. medic. lib. 2. cap. 4.* van een Bruyt, die met *Pleuris* of zyde-wêe beladen zijnde, wat te laat om hulp gelproken had, waarom sig d'ontsteking des borsts tot een verswering had gestelt. Als sy nu in gevaar van haar leven was, heeft de gedienstige natuur, na veel te vergeefs gebruykte Genees-middelen, voor eerst een grote verswering onder d'oxelen, en namaals een diergelijke, ja groter, ontrent den Navel verwekt, door welke wegen sy, hoe wel langzaam, niet te min so heylsaamlijk, den etter inde borst voorheen behouden, uytgedreven heeft, datse haar voorgaande gesontheyt, kort daar na wederom bekomen heeft:

Lamzweerde in appendice ad armament. Chirurg. pag. mihi 267. vermaant van een Kint van negen jaar, 't welk als langen tijd gequynt had, de natuur sig eyntlijk van een groten hoop vuyle stof, na de Navel toe, heeft komen t'ontlasten, d'welk aldaar vergaderende, en in een etter-geswel veranderende, de Navel en darmen doorboort heeft, so datmen dagelijx 't genomen voetsel door d'opening sag uytkomen: welk Kint eger na een goede voorsorg, en door 't gebruyk van bequame Genees-middelen, tot geneefing gebragt is: Men

Men leeft by *Bartholomeus Cabrolus Obs. 19 pag. mihi 11.* van een Meysje van 14 jaar, 't welk seer geswollen van buyk, en seer vermageret sijnde, vier jaren na den anderen, met een geduyrige koorts gequelt was geweest, na welken tijd, de Navel seer begoft uyt te puylen, d'welk als van selfs doorbrak, is thien maanden na den anderen, veel etters daar uyt gevloeyt, en sijn ten laasten drie Wormen, een span lang, en een pink dik, daar uyt voortgekomen, welke lydster daar na nog gelukkig genesen wiert, en verscheyde gefonde Kinderen baarde.

Een diergelijk voorval verhaalt *Hoëchstetterus Obs. med. decad 2. in Scholio pag. mihi 175.* van een Vrouwpersoon, die aan een lang-saam koorsje had gaan quynen, uyt wiens Navel drie ponden groene, en stinkende etter geloft wierden, waar op se sig beter bevond, hoewelse na 't gebruyk van enige inwendig suyverende middelen, en een herhaalde vloet van meerder stinkende etter als te voren, ten laastten gestorven is.

Wat nu aangaat de losing des stoel-gangs, door de navel, hier van melden ook enige geleerde en geloofwaardige Genees-Heren.

Horstius lib. 9. Obs. 19. fol. mihi 448. verhaalt van een Kint van anderhalf jaar, 't welk een *fistuleuse* verzwering des Navels had, waar door den drek uyt voortquam, even deselve gedaante hebbende, als dewelke uyt de darmen pleeg geloft te werden. En nademaal dit een quaataardige swering, niet alleen des navels, maar ook der darmen was, is 't selve Kint, dat albereyts seer swak was, kort daar aan gestorven.

Alexander Bened. prax. libr. 20. fol. mihi 573. segt, gesien te hebben, dat seker Kint, na een rode loop; en sterke koorts, een verzwering der darmen bekomen had, welkers etter, deselve door knaagt hebbende, ter Navel uyt berste.

Fabrit. Hild. Centur. 1. Obs. 51. fol. 43. melt van een Jongeling van 12 jaar, die de vuyligheyd des buyks, door sijn Navel quam te lossen, en wierden na de doot het darm-scheyl, klier-bed, darmen &c. alom vol verharde gefwellen en *Steatomata* of spek-buylen, en inde kronkel-darm, een lang-werpig gesweer bevonden.

Job. a. Lamzweerde Obs. 65. pag. 267. van een Kint van negen jaar, welkers Navel en darmen, van een etter gezwel doorgegeten waren, so dat'et voetzels na de gedaane maaltijt, daar uyt quam heen te vloejen, welk gebrek, hoe wel dodelijk, egter gelukkig genezen is geworden.

Roonbuysen in sijn eerste deel inde 12. Aanmerking fol. mibi 50. van een Vroe-vrouw, die na een geborstte Navel, een vleysig aanwas langs de selve quyt wiert, groter als een Kints hoofd, en te gelijk door een opening des darms, een deel drek loste, en wiert dese fwerking, tot so verr' wederom toegeheelt, dat maar alleen een opening over bleef, so groot, als een Turkse Boon, waar doorse dagelijks vande vuyligheyd haars buyks gereynigt wiert, sonder datse de minste drek oyt door 't *fondament* quam te lossen, ja zelfs gene winden, 't welk al ses jaren na den anderen, doe hy dit voorval beschreef, geduyrt had, en datse niet te min in goede gesontheit, haar leef-tijt doorbragt, wegende nog 280. ponden, en hebbende na hare siekte, inde tijt van drie jaren nog 324. Kinders ontfangen.

Her sal vele wonder geven, waarom in onse lydster den drek uyt den darm, en den etter uyt het Darm-Scheyl voortkomende, niet na om laag inden onderbuyk gefakt sijn? Een yder hebbe hier in sijn oordeel vry, maar mijns bedunkens, heeft wegens de verstoppe, en geswolle klieren des scheyls, als mede wegens d'ontsteking, die voor de zwering desselvs heen ge-

gaan

gaan is, den voorfz darm 't famen met het fcheyl fig tegens de Pens-fak vast-gefet, en is alfo daar mée vereenigt geworden, 't welk te gemakkelijker heeft konnen gefchieden, ten tyde als de lydfter nu fwan-ger, en van die tijt af, met dese verftoptheyt des fcheyls gequelt zijnde, den darm te gelijk met 'et fcheyl, door de met vrugt beladene en gefwolle lijfmoeder, feer ligtelijk tegen 't voorfz buykvlies heeft konnen aangepert, en heen gedrongen werden. Want 'et is niet mogelijk, dat fonder t'famen-groeying des darms met de Pens-fak, den drek door de Navel soude konnen pafferen, immers alfo weynig, als den etter uyt de lever (waar van wy inde 46. aanmerking gefproken hebben) tot inde holligheyt des Borfts, en fo tot inde longe toe, heeft konnen doordringen.

LIX. AANMERKING.

Drek uyt de Kronkel-darm, door de Lende geloft.

Als sekere *Edele Juffrouw*, out inde 40. jaren, na datse van 't vierde jaar haars Ouderdoms af, enigen tijt lang bloedig water gemaakt had, en sulx eintlijk quam op te houden, heeft s'ontrent 12. jaren lang, na den anderen feer veel stinkende etter, met grote pijn, te gelijk met haar water, fo nu en dan geloft, tot dat fig ten laaftten een kleyn gefwel, met grote pijnlikheyt inde linker zyde, ter plaatse daar de Nier gelegen is, uytwendig geopenbaart heeft, 't welk als hoe langer hoe groter wiert, heeftse
goet=

goetgevonden , inde jare 1674. met My , en mijn Broeder *Johan Stalpart vander Wiel* , nevens den Heel-meester *Cornelis vander Hoog* , daar over raat te plegen , en ons oordeel dienaangaande te geven : Alles dan rypelijk overwogen zijnde , waren wy eenparig van gevoelen , dat dit een Nier-gezweer was , derhalven wy geraden vonden , met den eersten een *Corrosif* , of door knagend middel : daar op te stellen , 't welk geschiet , en d'opening daar na door 't mes , met goede voorspoet gemaakt zijnde , een goede menigte welgekookten etter , daar uyt vloeyde , die enigen tijt lang , eerst in meerder , en daar na allengskens in minder menigte , te weten tot twee a drie *Oncen* , sig dagelijx ontrent een jaar lang , dat heen quam t'ontlasten , tot dat eyntlijk den etter vry verminderende , een *Fistel* of Pijp-zwering daar uyt ontfont , die nog tot op deten dag toe , is duyrende , waar door niet alleen , eerst stinkenden etter , maar daar na ook enigen dunnen dreck , der darmen sig ontlast heeft , also buyten twyffel de scherpte des etters , uyt de verzworen Nier voortkomende de *Kronkel-darm* , die tegen de Nier aangelegen is , met een doorknaagt heeft.

Op de LIX. AANMERKING.

'T IS wel waar , datmen verscheyde voorbeelden beschreven vint der gener , die haren dreck door de darmen langs een ongemenen , en

N

tegen

tegen-natuurlijken weg, nu door de lies (als terfont
 sal gefeyt worden) dan door de navel, als inde voor-
 gaande Aanmerking, ook wel door de schaft, vrouw-
 lijkheyt, of andere plaatsen des buyks, quyt gewor-
 den zijn, 't zy dat de darmen van buyten door eenig
 fcherp geweer, kogel, val, 't zy van binnen door
 een ettergezweer, of fcherpe stof verzworen of door-
 gegeten waren, waar op dan met'er tijt een *Fiftel*,
 of Pijp-fweer ontfont, en lange jaren na den ande-
 ren, den drek sonder levens gevaar daar uyt quam
 heen te vloeyen, waar van *Schenkkius Obs. medicin.*
libr. 3. pag. 430. verfcheyde bewyzen bybrengt:
 maar fchoon ik fcer veele Schryvers, ontrent dese ftof
 doorbladert heb, weet ik niet, dat een exempel my
 is voorgekomen. 't welk op dese plaats, en op die
 wyze, als wy hier boven verhaalt hebben, ont-
 ftaan is.

Vraagt nu yemant, waarom dien drek, uyt de
 Kronkel-darm voortkomende, niet veel eer in 't hol
 des buyks quam neder te zinkken, dan fig langs de
 voornoemde Pijp-zweer, door de lenden heen te
 begeven? So feg ik daar op, dat 'er waarfchynlijk is,
 en ook met de reden over een komt; Dat de lippen
 of boorden des voorfz geopenden darms, ter plaat-
 fen daar de door-ering, of inzwering gefchiet was, fig
 met de boorden van 't vlies des verzworeen Niers,
 t'samen rontfom vereenigt, en vast gemaakt heb-
 ben, en is 't ook gelooflijk, dat de Nier voor de
 verzwering, een ontfteking onderworpen is ge-
 weeft, en op die tijt zeer gezwollen, en digt tegen
 den Kronkel-darm (die andersints met de Nier na-
 tuurlijker wyze ook is 't samen gehegt) aangedron-
 gen zijnde, fig allengskens met den felven vaster
 vereenigt heeft, fo dat het vlies des Niers, wegens
 den etter doorgegeeren zijnde, ligtelijk den Darm met
 een quetsen, doorknagen, en overfulx met'er tijt,
 aldaar

aldaar een lopend gadt, heeft konnen veroorſaken, waar door de voorſz lydſter, niet alle dag maar by poſen, inſonderheyt aſſe wat hertig gegeten had, of ook dat'er vele winden, zig inde Kartel-darm ontſielden, enigen dunnen en zeer ſtinkenden drek quyt wiert, d'welke na een voorgegaan qualijkte, gevoelde, door d'aandringende winden, langs de voornoemde opening, uytgedreven te werden.

LX. AANMERKING.

*Drek door een Etter-buyl inde Lies,
quyt geworden.*

BY een Knoopmakers Kint, alhier woonagtig, geroepen ſijnde, 't welk maar twee jaren out was, bevont ik dat 't ſelve een Etter-gewel inde lies hadt, waar uyt den drek met een voort-quam, na 't vermoeden, door een ontſteking inde dermen, eerſt veroorſaakt. Ik heb 't ſelve gebrek, door ſuyverende, en helende Genees-middelen, van buyten opgeleyt, en van binnen ingespeuyt, in 't kort tot genezing gebragt.

Op de LX. AANMERKING.

MEn vint by verſcheyde Schryvers, ſo wanneer de wegen tot d'ontlaſting, voor water en ſtoel gang geſloten, of anderſints de delen, daar in die voorſz uytwerpfelen ſig verhouden, van binnen gequetſt of verzworen ſijn, dat alſdan de natuur van ſig ſelfs, verſcheyde wegen weet uyt

te vinden, waar doorse lig van die vuyligheyt komt t'ontlasten.

Schenckius pag. mibi 430. brengt verscheyde bewyfen voort, van die gene welkers darmen, of door een Etter-geswel van binnen, of wel door een van buyten aangebragte quetsuir, doorboort waren, die nograns vele jaren daar na gesont geleest, en hare vuyligheyt gestadig, door een *fistuleuse* opening inde lies geloft hebben, daar toe geduyrig enig *Instrument*, of Vadt, om den uytlopenden drek in te vangen, gebruykende.

Fabrit. Hild. pag. mibi 54. Centur. 1. Obs. 74. getuygt, een Jongeling gesien te hebben, wiens onderbuyk, door een val op een scherpe paal, sodanig was gequetst geworden, dat de darmen uyt de wondt voortquamen, en vermits dese ly'er voor den derden dag geen Heel-meester hadt konnen bekomen, so hebben de darmen niet wederom op haar plaats konnen gebragt werden, ten waar men alvorens de wonde door 't *snymes* hadt verwijd, hoewel men die, na sulx volbragt, en alle vlyt aangewent te hebben, egter niet heeft konnen behoorlijk binnen behouden. So dat een weynig boven de regter zyde in 't Heupe-been, den darm anderhalve span lang, en so dik, als den onder arm ontrent de voorhant is, uything, die den ly'er evenwel met sijn hand, na believen, enigermaten wederom te rug drukken, en na binnen brengen kon. Dese darm was rontsom d'opening der wonde vastgegroeyt, ende maakte den ly'er, van 't begin deser quetsuir, sijne vuyligheyt noyt meer, door de stoel-gank.

Platerus in Obs. libr. 3. pag. mibi 827. van een *Capiteyn*, die inden buyk gewont was, welke lange jaren na den anderen, sijn drek door een *fistel* loste.

Als ook *pag. 828.* van een Vrouw, die een hant breet vande navel af, na de linker zyde des onderbuyks

buyk toe, een *Pijp-zweer* had, d'welk ontftaan was van een etter-zwering in 't gedarmte, door d'welke enige jaren lang, sonder oyt yets door de ftoel-gang te loffen, haar buyk reynigde, waar toe fe t'elkens 't behulp van beyde hare handen, waar mede fe haar lighaam perfte, van noden had.

LXI. AANMERKING.

Verscheyde groene vette bolletjes, door de ftoel-gang geloft.

IK heb onlanx, met mijn Broeder Doctor *Johan Stalpart vander Wiel*, sekere Juffrouw besogr, out tusschen de 40. en 50. jaren, d'welke na een buyk-loop van enige dagen, ook te gelijk een menigte groene vette bollekens, sommige so groot als Kruysbesien, andere als een kleyne Noten-moscaat, door de ftoel-gang geloft heeft, die in een lepel gelegd, en op gloyende koolen geset, even als Boter smolten, en daar na in 't vuyr geworpen sijnde, een vlam van sig gaven, even of 't oly geweest was, van d'welke ik niet anders kan oordelen (terwijl dese Vrouw niet teringagtig bevonden wiert) of se sijn in haar lighaam voortgebracht, om datte doorgaans een seer swakke Maag gehad heeft, en met grote zuyrigheyt inde selve dikwils gequelt was, waarom'te te geloven is, alse somtijts enige vette kost gegeten heeft, dat d' selve vettigheyt, eensdeels door de kleyne wormte, andersdeels door de

zuyrigheyt inde Maag, en dermen, is komen te stollen, en aldaar eenigen tijt sig verborgen houdende, allengskens door de gal, dus groen geverft geworden is:

Op de LXI. AANMERKING.

L *Azarus Riverius*, eertijts Hoog-Voorlefer inde voorname Studeer-school, tot *Mompelliers*, verhaalt *Centur. 2. Obs. 23 pag. mibi 133.* sulx gesien te hebben, in een Dogtertje van drie jaar, by welke de voorfz groene bollekens, wat kleynder afquamen, maar hy segt noyt eenig Schryver gelesen te hebben, die hier van gewag maakte, Ook dat hy naderhant een persoon van een swaarmoedigen geest onderhanden had, die met een verkeerde inbeelding gequeit was, meynende dat hem dikwils eenig feijn ingegeven wiert, om 't welk tegen te gaan, en gelijk als te verdoven, of sijn kragt te benemen, hy bywylen veel oly innam: en wiert (gelijk den voornoemden Schryver getuygt) die Persoon, sodanige groene bollekens quyt, als hier boven van my beschreven sijn, die hy selfs smolt, en in flesschen bewaarde, welkers stoffe in die glasen aldus behouden, den groenen droeffem van o'y geleck, en gantsch genen reuk had. Waarom ik van gevoelen was (segte hy) dat dien oly met grote menigte ingenomeu sijnde, niet geheel vande natuur heeft konnen overwonnen werden, maar dat deffelfs dikke delen sig in 't lighaam, enigen tijt onthouden hebbende, en dagelijx nog dikker geworden sijnde, tot sulke klooitjes met 'er tijt aangegroeit sijn.

Een imager en tenger Vrouwtje (segte *Tulp Obs. med. libr. 3 cap. 18. fol. mibi 216.*) dikwils gequeit met een derdedaagse koortse en verstopte Milt; is
ten

ten laatsten dagelijx, 14. maanden na den anderen, feer veel geelagtig vet, 't geen boven op den drek, als gesmolte boter was leggende, door de stoelgang quyt geworden, en suix by wylen in so groten menigte, datmen daar mede (als men 't hadt willen by een vergaderen) eenige kopjes of flesjes soude konnen gevult hebben: wanneer 't selve in 't vier gesmeten wiert, brande het feer helder, en by aldienmen 't selve na dat 'et op den drek, een wijl tijts blyven staan hadde, kout liet werden, so stolde het als ongel, &c.

LXII. AANMERKING.

Slijm een wijltijts nevens de stoelgang geloft.

MY is eertijts in twee onderscheyde Manspersonen ontmoet, wannneerse stoelmaakten, dat t'elkens een afgesonderden hoop slijm als wit van een ey, haar-lieden met 'et lossen vande drek der darmen, na eenige voorgaande krimping des buyks afgang, 't welken meerendeels in 't bekken op sig selfs by een vond leggen. Wel is waar, dat ik hondert, en meermaals na 't gebruyk van een *Purgatie* of buyk suyvering, diergelijke slijm, insonderheyt met de laatste afgangen gewaar geworden ben, 't welk ook veeltijts geschiet na voorgaande pijn en weedom des buyks, die gemeenlijk ontstaat door afschuyring vande slymige stof, waarmede de darmen naruyrlijker wijs tot be-

scherming der uyt eynden of mondekens van der selver vaten, binnewaarts overtrokken zijn: Maar ik moet bekennen, dat ik een tijd lank in groot bedenken geweest ben, uyt wat oorzaak die eerste soort van slijm-losing mogt voortgekomen zijn, also geen van beyde der voornoemden Ly'ers, een roode, of ook andere buyk-loop, maar d'een een swering inde long, en d'ander een langduyrige, en niet quaat-aardige zaatvloeying (van outs also genoemt) onderworpen was.

Op de LXII. AANMERKING.

FErnel. *Pathol. libr. 5. cap. 10. fol. mihi 17.* segt: Dat somtijts cenige stof met den afgang gelooft wert die na etter gelijk, hoewelse sulks niet en is, nog ook van een swering voortkomt, en 'er veele onder de gedaante van etter bedrogen heeft, maar dat 'et een snotterig en widagtig vuyl, en even als een drek, of drabbige gift van swaar en grof bloet is, 't welk de vaten des aarsdarms na een langduyrige en swaarmoedige siekte komen uyt te werpen.

Den selven verhaalt *Pathol. libr. 6. cap. 9.* Dat 'er somtijts een overvloedig dik slijm, inde darmen voortgebracht wert, 't welk geen drek des buyks, uyt spijs voortkomende, maar een affonderlijk, en eygen *excrement* of uyt dijsel der dermen is, 't welck aldaar natuurlijker wijze voortgebracht wert, 't samen groeyt, en van selfs somtijts rontsom den drek leggende, na beneden komt te dalen, of wel, op andere tijden, na een buyk-suyverend middel, of inspuying in de darmen, gelooft, of door 't geweld van een roo-loop, afgeschuyrt te werden.

't Gedenkt my, by *Heurnius* gelezen te hebben dat hy seker *Hoog-leeraar tot Leyden*, een buyk-suyvering ingegeven had, waar door den selven te gelijk met de stoelgang een seer groten hoop, vast aan een hangend, en tay slijm quyt werdende, den voornoemden *Genees-heer* terstont by hem liet versoecken, also hy seer ontstekt was, meynende dat hy een gedeelte van sijn gedarmte quytgeworden was.

Salmuth. Centur. 1. Obs. 78. fol. 49. segt: Hoe *Peucerus* hem verhaalt heeft, dat in een *Italiaan*, die door een *Colijk* was afgemat en gestorven. den gheheelen kartel-darm, met slijmige stof, van binnen begroeyt was, so dat'er maar een opening, als de wijtte van een vinger dik, voor de doorgang des dreks overbleef.

Platerus, en uyt den selven *Sennertus libr 3. parte 2. sect 2. cap. 7. fol. mihi 184.* segt: Dat die slijm welke met een weynig bloet vermeagt inde roo-loop geloft wert, eygentlijk niet en is een slijm der darmen, maar dat die voortkomt, uyt'et voetsel, 't welk tot de befeerde vliessen der darmen komt af te vloeyen, en se noemen dese vogt een foort van etter, om datse anders geen naam bekomen heeft; Men bevint dagelijks, dat den etter na de verscheiden aart des gequetsten deels, oock t'eenemaal verscheiden is, want anders vertoont sig den etter van vlees, anders van een zenuw, pees, vlies, of band: So sietmen, dat uyt gequetste zenuw-agtige deelen, dikwils een dunne vogt voortkomt, die eertijds (hoewel verkeerdelijk) lid-water plagt genoemt te werden, maar welke anders niet is, als een koude vogt, die vande voorfsz deelen, met swakheyt en tegen-natuurlijke warmte als dan aangedaan, en derhalven d'overvloedige toevloeyende vogten niet te regt kookken en bewerken konnende, in groote menigte komt af te vloeyen: Desgelijks sietmen dat de gewonde t'samen voegfels
der

der gewrigten, pefen, en banden fomtijts feer veel dik flijm, even als fnot, of wit van een ey, van fig komen te geven.

P. Salmuth Centur. 2. Obs. 21 fol. 68. Verhaalt van een fiek Edelman, welkers geneefing, volgens d'ordinaris wijfe van een buyk-zuyvering aangevangen wiert, maar als den gewonen drek was afgefet, is'er fo grooten menigte flijm, eenige weken lang nagevolgt, dat, hoemen meer flijm-dryvende middelen ingaf, hy des te meer flijm quyt wiert, tot dat hy door geene genees-middelen konnende geholpen werden, cyndlijk geftorven is: d'Orfaak wiert gelegd op de weynige natuurlijke warmte der deelen, die tot de koking der fpijfe vereyft werden.

Dit gevoelen kan ik voor goet keuren, en houd' ook d'oorfaak vande flijmlofing, inde twee voor-noemde personen, waar van in onfe Aanmerking gefproken is, een teken van rauwigheyt en een fwakheyt van natuurlijke warmte geweest te zijn, te meer om dat dit gebrek, door verwarmende en verfterkende middelen, fo inwendig als uytwendig, een wijl tijts gebruykt, in beyde genefen is geworden. Hoewel ooc anders natuurlijker wijfe, alijt eenige flijm uyt de kliertjes der darmen voortkomt, op dat die holle deelen door toe doen deffelfs, tegens de harde uytdujgfels des buyks bevogtigt, en den afgang alfo te gemakkelijker volgen mogt, als mede op dat fe voor fcherpe ftoffen, daar door mogten bewaart blijven.

LXIII. AANMERKING.

Den buyk eens Kints over al vol klieren gevonden.

IK ben in Juny 1665. nevens den Genees-heer *Jacob Sena*, verfogt geworden om 't doode lighaam

lighaam van een Kint, out vier Jaar, t'openen, 'r geen een langen tijt te voren aan een binnekoorsje seer had gaan quynen, 't welk uyt verstopping vande klieren indē buyk (die daar door ook seer geswollen was) sijn oorspronk genomen had. En bevonden wy in 't openen, dat de Lever, en Milt, sig geheel vast aan 't Middelschot, en Maag gehegt hadden, so dat 'et onmogelijk was, d' selve daar van af te scheyden. Wy bevonden de Long ook inde regter zijde, aande *Membrana Pleura*, of 't ribbe-vlies vast-gegroeyt, en was de selve vol kleyne geswellen, die alle met witten etter vervult waren: Den gantschen buyk was vol harde-klieren, waar mede 't Darm-scheyl, Net, en Klier-bed doorgaans beset waren. Dit Kint was altijt seer genegen geweest tot eeten, insonderheyt van Zoute-kost, als Garnaat, Pekelharing, gedroogde-zoute-visch, en diergelijke meer, waar door desselfs ingewanden allenskens een quade gestalte bekomen hadden, en vermits 't lighaam met quaat zap vervult was, vertoonde sig hier en daar den Dauw worm, en brak vuyl seer op 't hooft, en in 't aangesigt uyt, ook had dit Kint vuyrige oogen, en een korten adem, so dat 'et niet vrent was, 't selve, met so een ongestelt lighaam, haast van 't leven berooft te sien.

Op de LXIII. AANMERKING.

H Endrik Roonbuysen, in zijn leven Heel-meester tot Amsterdam verhaalt, in zijn tweede deel, pag. mihi 158. een diergelijk voorval, van een Jongman in welkers doode lighaam, men niet alleen den geheelen hals, maar ook het darmscheyl vol *strumæ* of krop-sweren bevont, die sig ook in d'ingewanden vande borst vertoonden.

In 't Dag register van *Ottho Heurnius*, eertijts Hoog-voorleser tot *Leyden*, wert onder sijne sellame Aanmerkingen, pag. mihi 14. ook dese gevonden. Van een Dogtertje van 14. jaren, 't welk als lang met vele grote en verswoorne krop-sweren aan de hals, en onder d'oxels gequelt geweest, en door een langduyrige magerheyt afgellooft was, eyndlijk anno 1638. in 't Gast-huys tot *Leyden* gestorven is: welkers ingewanden, ook op de voorverhaalde wijs, aan den anderen vast-gegroeyt, en over al van binnen met ontallijke grote krop-sweren vervult waren, ja zelfs ook de Pens-zak, 't Middel-schet des Borsts, 't Middel-rift, en de banden des Lijf-moeders, waar van sommige so groot als een Castanie, andere als een Haselnoot, en sommige wederom so kleyn als een Erwt, waren. En dat meer is (segt hy) men vont'er veele, die de groote hadden van Geers, of Coriander-zaat, zelfs inde rokken der darmen; Men vernam daar-en-boven inde buyk, en inde regter zyde vande Borst, veel waters, 'twelk de couleur had van een Citroen, gelijk sig ook 't selve dog wat bleeker van couleur, in 't Hert-zakje, als mede in d'holligheyden der Herffenen, en op desselvs benedenste gront, overvloedig sien liet, als breder aldaar kan gelesen werden.

Diergelijke Aanmerkingen meer, vind ik aange-
togen

togen te zijn, by *Fabrit. Hild. Centur. 1. Obs. 51. pag. mihi 43.* en *Obs. 70. Centur. 1. pag. 53.* By *Theoph. Bonetus, in Anatomia Practica pag. 540.* Als mede by *Barbette, in zijn Geneces-Oeffening, in 't tweede Hooft-stuck pag. mihi 25.* Die 't Ampt vande Klieren des gantschen lighaams, voor ontwijffelbaar hout te zijn, het *Lympha*, of water, te kleynsen, en derhalven besluyt, dat een te dik water, d'oorzaak deses gebreks sy, van waar eerst der klieren verstoptheyt, hardigheyt, en daar na allengskens aangroeyende, sodanige wederspannige geswellen uyt t'ontstaan komen.

LXIV. AANMERKING.

Kerffe-steenen inde Kronkel-darm ontrent een halfjaar, verborgen gebleven.

'T **G**Ebeurt somtijts, dat door de stoelgang yets geloft wert, 't geen enige maanden, ja langer, van te voren was genuttigt: Sulx heb ik voor enige jaren ondervonden ontrent I. D. V. Knoopmaker alhier, in welkersafgang (vermits hy siek sijnde, een buyksuyvering genomen hadt) ik verscheyde kerffestenen, inde Maant van *Januario*, gesien heb, die hy al inde *Somer*, des voorgaanden jaars gegeten had, sonder dat hy tusschen beyde, enige andere, 't sy rauw, 't sy met suykker toebereyt, of gekonstijt, gebruykt had.

Op de LXIV. AANMERKING.

Vermits den Kartel-darm veel kronkels heeft, op dat de uyt-dijfels van 't lighaam, niet al te rasch fouden nederzinken, to kan 't somtijts geschieden, dat enige harde stof wat lang inde kronkels deffels wert opgehouden.

Thomas Bartholin (gelijk ik bevind in *Miscell. med. phys. curios. anni Obs. 74 pag. 134*) verhaalt in sijne brieven, een *Smit* gekent te hebben, niet verr' van sijn *Lant-hoeve*, die een *Verkens-tant* (mogelijk te gelijk met eenig moes) ingeswolgen hadt, d'welke van geduirige pijn in sijn zyde klaagde, sulx hy van te voren vet van lighaam sijnde, allengskens teer vermagerde, tot dat hy eyntlijk na't verloop van twee jaren, die *Tand* door de stoelgang, quyt geworden sijnde, van sijne vorige pijnen verloft wiert.

Philippus Salmuth. in Obs. med. centur. 1. fol. 16. heeft aangemerkt, dat een goede menigte gekartelden drek anderhalf jaar, inde kronkel-darm is opgehouden geweest, die niet dan na veel speuyt-fettingen en stovingen des buyks, heeft konnen afgeset werden.

Felix Platerus in Obs. centur. 3. pag. 844 verhaalt van yemant, die veel kaas gegeten hebbende, langen tijt met een groot *Colijk* of bvyk-wêe, en somtijts ook met trekking van zenuwen, gequelt was geweest. welke na 't gebruyk van verscheide *Clisteren*, een grote menigte t' samengepakte en verharde kaas, door de stoel-gang quyt wiert, welke hy nograns (also hem die vanden *Genees-Heer* *Scherp* verboden was geweest) in langen tijt niet gegeten hadt.

Desgelijks ook van een *Vrouw*, in wiens afgang, vele kleyne beentjes van hoenderpoten (diese to nu en dan met enige vogt genoten had) na een langduy-rige buyk-pijn, gevonden wierden.

LXV. AANMERKING.

*Een ſwangere Vrouw, geduyrende een, en
deſelvige Kinder-dragt, negen en veer-
tig maat ter ader gelaten.*

'T **G**Edenkt my dat inden jare 1653, ſekere
Juffrouw tot *Haarlem* woonagtig, van
een geſonde, gematigheyt, bloetrijk,
en inde meeſte kragt van haar leven ſijnde, ter-
wijl ſe bevrugt was, dikwils ſeer ſchielik in
ſodanigen benauwtheyt verviel, dat ſe nauwlijks
adem halen kon, waarom haar t'elkens op 't goet-
vinden vanden Genees-Heer *la Febvre*, een ader
in d'arm geopent zijnde, enige Oncen bloet af-
gerapt wierden, na welke ontla^{ing} ſig d'ſelve
terſtont wederom t'eenemaal herſtelt vont; Ge-
lijki ook, by ſekere gelegentheyt tot *Haarlem*
ſijnde, ſulx veertien dagen voor haare verloffing
ſelfs by gewoont heb, wanneer de voorſz Juf-
frouw, wel gemoet, en vrolijk, nevens ver-
ſcheyde andere goede vrunden, aande tafel ſit-
tende, van deſe benauwtheyt en kortademheyt,
ſeer ſchielik overvallen wiert, to datſe genoot-
ſaakt was, den Heel-meester aanſtonts by haar
te laten verſoeken, en quam d'ſelve Juffrouw,
na dat in mijne tegenwoordigheyt, haar leven
ofagt Oncen bloet afgetrokken waren, even of
haar niets gedeert had, wederom nevens d'an-
dere

dere vrienden aansitten, etende en vrolijk sijnde als te voren: En is d'aderlating geduyrende den tijt, dat se voor d'eerste maal swanger was, vijfmaals herhaalt geworden, en is se niet te min gelukkig van een dogter, die nu nog in 't leven is, verloft geworden. Maar alffe daar na voor de tweede reys bevrugt wiert, isse van die voorz benauwtheyt so dikwils overvallen geworden, dat se genootsaakt is geweest, haar binnen korten tijt, ses en dertigmaal d'ader te doen openen; De naaste Vrunden sig hier over niet weynig bekommert vindende (hoewel de lydster andersints buyten dit overval, seer welvarende was) vonden goet, nevens den Genees-Heer *Willem van Straten*, ook met my over dit ongemak raadt te plegen: Maar alles bygebracht hebbende, 't geen diende, om dit quaat voor te komen, en geen beter middel wetende, om haar in die benauwtheyt sijnde, als door d'aderlating te verligten, hebben wy geoordeelt, datmen d'selve in sodanigen hoogdringenden noot, niet behoorde te verwerpen, so datse nog naderhant tot dertien reysen toe, sijnde t'lamen negen en veertig maal, geduyrende die laatste beswangering, ter ader gelaten is, en bleeffe niet te min welvarende, tot 't uysterste van haar dragt, sodanig ook, datse nog s'daags, voor dat haar den arbeyt aanquam, seer hartig van een *Cabbelaars* leveradt: Maar sy is, 't sy dat haare kragten niet genoegsaam waren, 't sy dat'er yets anders inde weeg

weeg is geweest, met 'et volle lighaam, sonder dat'er enige, ontsluiting quam, t'eynde haars dragts gestorven.

Op de LXV. AANMERKING.

Hipp Sect. 5. aph. 31. segt: Indien een swangere Vrouw d'ader geopent wert, komt deselve te misvallen, en te meer, hoe de Vrucht groter is.

En hier van wert by Galenus, in sijne uytlegging, over de voorfsz kortbondige spreuk, reden gegeven, te weten: om dat de vrucht door 't verminderen van 't bloet, van sijn voetsel berooft wert, waar op dan een miskraam volgt: Maar men siet 'et tegendeel, in vele siekten van swangere vrouwen dagelijx gebeuren, als by voorbeeld: In een *Pleuris*, *peripneumonia*, *Squinantie*, continuele en hete koortsen &c. alwaar de bloetlating seer nootsakelijk is, en met goede reden, niet alleen in d'eerste, maar ook inde middelste, ja ook selfs inde laatste maanden in 't werk gestelt mag werden; En by al-dienmen die inde voorverhaalde siekten na laat, en versuymt, so wert somtijts, Moeder en Kint in gevaar van 't leven gestelt; Die dan in sodanigen ongelegenheyt, een swangere Vrouw d'ader opent, die en doet niet tegen de lesse van *Hippocrates* en *Galenus*, want sy houdent beyde daar voor, dat een swangere Vrouw ter ader gelaten sijnde, daarom maar alleen komt te misvallen, dat de vrucht daar door 't voetsel benomen wert. In-nien'er dan sodanigen bloedlating geschiet, waar door de vrucht 't voetsel niet onttrokken wert, so en sal'er als dan niet te vresen sijn, voor een misdragt. En sodanigen aderlating, wert'er gedaan in d'eerste maanden vande dragt, wanneer de vrucht nog kleyn is, en weynig voetsel van doen heeft, insonderheyt

wanneer'er dan te gelijk, tekenen van volheyt sijn; en de swangere Vrouw kloek is; maar in 't midden en op 't eynde, moetmen voorfigtiger handelen, om dat de vrugt als dan groter is, en by gevolg meerder voetsel van doen heeft; Indien evenwel, in sodanigen geval de Vrouw bloedrijk is, en datmen wat spaarzaam in 't bloet laten is, mag evenwel ook als dan d'ader geopent werden, om dat de siekte so doende, wert vermindert, en tegen gegaan, en men sal de vrugt hier door soo veel niet onttrekken, dat de Vrouw, daarom tot een misval geraken soude.

Men dient alhier ook in agt te nemen, dat d'aderlating ontrent swangere Vrouwen, by d'Ouden een ongewoon Genees-middel was, so dat Hipp: in sijne schriften, daar van weynig gewag maakt: maar by tyden van Celsus, heeft 't gebruyk geleert, datmen die in bevrugte Vrouwen, so seer niet behoefde te vresen, en nu hedensdaags bevryden wy door d'aderlating dikwils Moeder en Kint, in d'allergevaarlijkste siekten vande doot, ja ook selfs op't laatste vande dragt: Want daar is by sommige Vrouwen, sodanigen overtolligheyt, dat dikwils door de veelheyt des bloets, de vrugt niet alleen komt te verstikken, maar de Moeder ook selfs daar door, in groot gevaar gebracht wert, also een misdragt veel gevaarlijker voor een Vrouw, is dan 't baren van een voldragen Kint.

Beverwijk in sijn Schadt der Gesondtheyt pag. mihi 571, verhaalt van seker Genees-Heer, d'welk van twee bevrugte Vrouwen was geraatpleegt, waar van by d'ene, door overvloed van bloet, vier Kinders op d'agste Maant, en by d'ander twee, op de sefte maant, verstikt waren, d'welk als hysc op de vijfde maant, veel bloets afgelaten hadt, daar na tot verscheyde reysen, gelukkig van voldrage Kinderen verlost waren.

Diergelijke voorbeelden, verhalen ook *Paulus de Sorbait. in miscell. curiosis med phys. anni 2. pag. mihi 186. Zacutus Lusitan. Amatus Lusitanus, Primirosius, Rodericus a Castro, Dominicus Panarolus, Henricus ab Heers obs med. libr. 1. obs. 14.* en andere meer. Maar boven alle, is opmerkens waardig, 't geen van *Lazarus Riverius pr. lib. 9. de morb. mulierum cap. 16. pag. mihi 498*, bygebragt wert, d' Huysvrouw (segt hy) van *Joh. Vieules*, een Borger van Mompeillieers, was van drie miskramen na den anderen, op verscheyde tyden van 't dragen, bevallen, als se nu voor de vierdemaal swanger was, is se ontrent 't eynde vande 2. maant, van deselve pijnen haares buyks en lendenen, en ook op de selve wijs, als se wel voor d' andere miskramen gewoon was, overvallen geworden. Als ik dan by haar geroepen was, also se van een goede gematigheyt, en bloetrijk was, beslasse ik terstont haar agt Oncen bloet af te trekken, na welke onlasting, binnen den tyt van een half ure, al die pijn verdwenen is, ja sodanig, dat se 't geen ik haar verder tot voorkoming vande misdragt had verordineert, geweygert heeft te gebruyken. Dese toevallen openbaarden sig regt op die tyt, wanneer se buyten de beswangering hare Maantstonden te krygen, gewoon was, En daar na op de derde maant, ontrent die selve ommetrek van tyt, is se van diergelijke toevallen wederom aangetroffen geworden, waarom se my terstont wederom ontboden hebbende, versogt, dat ik haar de lating op nieuws wilde toestaan, also se de maant te voren, so groten verligting by deselve gevonden had: 't Welk ik niet weygerende, haar wederom met diergelijke goede uytkomst, d' ader heb doen openen, en daar na ook even so, op de vierde, vijfde, seste, sevende, en agtste maande, vermits alle die voornoemde toevallen, t' elkens precijs op yder maant, sig wederom van nieuws openbaarden, En is de laatste ader snee agt dagen voor 't in gaan des 9. maants, met de selve voorspoet, als voor heen geschiet, hebbende die voornoemde Vrouw op

't eynde vande negende maant, een regtschapen welvarenden Soon, voortgebragt.

Hier by komt, datmen nu ter tijt by ons een geheel andere manier van aderlating heeft, dan men in voor tyden by d'Oude, en inde eewe van Hippocrates gehadt heeft, want dese lieten 't bloet by ponden, daar wy 't by oncen aflaten: En waren gewent voor d'eerste reys niet minder dan een *Cotyla* af te trekken, en dan wiert de lating kort daar op herhaalt; yder *Cotyla* vervatte thien oncen Wijn (als *Galenus* segt, *libr. de ponderib. & mensuris*) en 12. oncen bloet: vermits 't selve swaarder is als de wijn, en schryft hy onder anderen, *libr. de curandi ratione per sang. miss. cap. 12.* dat hy gedagtig is, dat'er sommige tot ses ponden toe, afgetrokken zijn. Gelijk hy ook in 't voor-noemde 12. *cap. Item lib. 9. Meth. med. cap. 4* gebiet datmen in scherpe en geduyrige koortsen, 't bloet tot beswymenis toe, vermag af te laten lopen, 't sy in drie, twee, of altemet ook in eene reys, als men maar agt neemt op de kragten.

Daar en boven is 't seker, dat de Vrouwen nu ter tijt een gehele andere levens-manier houden, dan eertijts, also'er vele sijn, die haer selven wel koestren, en hartig in 't eten en drinken sijn.

En waarom soude dog d'aderlating inde bevrugte, niet so wel mogen geschieden, als de *purgatie* of buykfuyvering, d'welk Hippocr. nogtans toestaat, en die inde sodanige met meerder gevaar, dan de bloetlating, eertijts in 't werk gestelt wiert, vermits d'Oude Genees-geleerde, van sagte purgeer-middelen ontbroot sijnde, meest den *Elleborus*, *Scammonium* en *Colloquint* gebruykten:

Daar en boven kan men de bloet-vloeying, die door 't aderlaten geschiet, na sijn beggerte steuyten, en doen ophouden, 't geen men ontrent 't purgeren der humeuren, niet in sijn magt heeft.

Daar

Daar werden verscheyde bloetrijke Vrouwen gevonden, dieterwijlse swanger gaan, haar gemeenlijk twee of driemaal doen laten, ook wel somtijts inde laatste maanden, 't welk als se verbygaan, sijn de Kinderen vol vierigheyt.

Siet men ook niet dikwils gebeuren, dat de natuur selfs, 't lighaam der swangere Vrouwen, door een sterk bloeden uyt de neus, door *Varices* of geborste aderen, door de speen-aderen, en door de lijfmoeder selfs, van d'øvertollijgheyt komt t'ontlasten?

So getuygt *Savanarola*, dat een swangere Vrouw een gesonde vrugt gebaart heeft, die geduyrende haar dragt, binnen den tijt van 12. dagen, meer dan 16. ponden bloet, uyt haar neus quyt geworden was.

By een ander (als *Forestus lib. 29. de Arthritide Obs. 24.* verhaalt) waren op d'agste maant, de *Varices* of geborste aderen, ontrent den enklauw, van sig selfs doorgegeren, so dat meer dan drie ponden bloets, daar uyt vloeyden, en sy in een flauwte verviel, en des niet tegenstaande, gelukkig voldroeg.

L. Benjamin Scharffius, in *mescellaneor. medico-physic. anno 9 pag. mihi 43*, verhaalt van een Vrouw van 30. jaren, die grof van lighaam, en met een ook bloet-rijk was, welke voor d'eerstemaal twanger sijnde, van d'eerste maant af tot de laatste toe, alle dag een goede menigte suyver en schoon bloet, gemeenlijk tot agt oncen toe, somtijts min, somtijts meer, uytgebraakt heeft, sonder hinder of enig merkkelijk nadeel, daar door geleden te hebben, welke, niet tegenstaande de voorsz ontlasting, geduyrig in goede gesontheyt geleeft heeft; en also se een groten afkeer van d'aderlating hadt (die haar andersints, door den voornoemden Genees-Heer was aanbevolen) heeftse d'felve uyt vrees, dat haar daar door cenig ongemak mogt overkomen, geduyrig geweygert:

Meer diergelijke gevallen, werden hier en daar by verscheyde Schryvers vermeld.

Nademaal men dan bevindt, dat de natuur sig van selfs op sodanigen wys, dikwils komt t'ontlasten, waarom sou dan de konst sulx niet mogen navolgen?

Hoe menigmaal wert men ook gewaar, dat oneerlijke Vrouwen, so Weduwen als Maagden, terwyl se sig beswangert voelen, tot d'aderlating inde Moeder-ader, te vergeefs haar toevlugt nemen?

Ik sal maar een aanmerkens waardig voorbeeld, om kortheyts wil, 't geen tot dese verhandeling dient, alhier by brengen *Zacutus Lusitanus lib. 2. pr. med. adm. obs. 135. & lib. 1. de medic. princip. hist. obs. 25.* schryft aldus. *Sekere boosaardige Vrouw, jong, galagtig van gematigheyt, schraal van lighaam, nu al seven maanden bevrugt geweest sijnde. doet haar uysterse vermogen, uyt vrees voor d'overkomst van haar Man, om vande Vrugt haars lighaams voor den behoorlijken tijt, te mogen verscheyden; Tot dien eynde, stelt se veele dingen in 't werk, neemt scherpe purgeer-middelen in, gebruykt sterke smeringen ontrent de Baar-moeder, brengt kragtige steek-pillen inde Scheede, ende neemt andere vrugtverdervende Droguen in: 't Welk alles niet helpende, plaagt se haar lighaam een wijl tijts, dog te vergeefs, met den honger, en ten langen lesten, gelijk wanhopende (hoewel se geheel swak was) keert se sig tot de voedt-lating, die tot dertheen verscheyde reysen geschiede, en wierden nog daar en boven, haar driemaal de bloet-zuygers aande spenen geset, maar se heeft egter noyt tot haar oogmerk konnen geraken: ja heeft, ('t geen wonderlijk is) twee vette en gesonde twelingen, op de negende maant ter Werelt gebragt: maar op 't getuygenis der Heel-meesteren, by de Magistraat, van haar eygen Man aangeklaagt sijnde, heeft se die godloose daad van Overspel, en voorgenomen moord, door 't afhouden van haar hoest, moeten boeten.*

Het blykt derhalven, dat dese spreuk van Hipp. alleen plaats heeft in swakke Vrouwen, en inde todanige, die met een, ook weynig bloets hebben, of die ligtelijk een misval krygen, of een siekte onderworpen sijn, die de lating verbiet.

LXVI. AANMERKING.

Een Lijf-moeders scheursel.

ALs de Dogter van *Jonas Pergo Leydekker*, in de *St. Jacob-straat*, nu alrede viermaal gebaart, en met ongemeene pijn en moeylijkheyt, t'elkens hare vrugten voldragen hadt, isse, van 't vyfde swanger sijnde, door gene mindere quellingen overvallen geweest, en is een geruymen tijt voor haar verlossing, geduurig met heftiger wêen, als wel voor heen in d'andere dragten, aangetroffen geworden, tot op drie dagen voor haare verlossing, 't sedert welken tijt, sy bekende verligting gevoelt te hebben: maar wanneer de barenstoot nu voor handen was, heeftse van haar vrugt, d'welk nu alrede enige dagen geleden, scheen gestorven te sijn (gelijk daar na uyt de verandering en scheidung van desselfs huyt genoegsaam bleek) en welk met beyde d'armen om den hals geslagen, en met de mont schuyns om hoog, tegen 't *Os Pubis* oft schaamt-been, wiert bevonden geplaatst te sijn, geensints door de Vroe-vrouw konnen verlost werden. So dat sig verscheyde sware toevallen,

ontrent d'selve, nu in barens noot sittende, hoe langs so meer vertoonden, te weten: niet alleen flauwte, benauwtheyt, grilling, en koorts, maar ook daar en boven een ontlasting van veel donker-groene dunne vuyligheyt, die van boven door de mont, en met braken quyt wiert, vermits 't Kint tegen den eyndel darm gelegen sijnde, den selven aldaar sodanig drukte, dat de passagie voor de vuyligheyt benedenwaarts gesloten wiert.

By dese Vrouw, in sodanigen benauwtheyt sittende, en niet konnende verlost werden, is ten langen lesten nevens my versogt geworden den Heel-meeſter *Cornelis Solingen*, naderhant ook Genees-Heer geworden sijnde, d'welk haar in tegenwoordigheyt van my, ende de Vroe-vrouw, kortſ daar aan van haar dode vrugt dede verscheyden, na welke verlossing, om dat den voortz Heel-meeſter, op geen ligte en bequame manier, de nageboorte kost magtig werden, hy genootlaakt was, sijn handt, met welk hy de streng vervolgde, in 't lighaam der voorsz Vrouw te brengen, 't welk geschiet sijnde, hy veel eer de dermen, als de *Placenta Uteri* of moeder-kock gevoelde; Maar als hy terstont daar aan, d'selve gewaar wiert, bevont hy die wel voor drie gedeeltens buyten de Baar-moeder, van binnen inde onderbuyk te hangen, en vernam met een, vermits de Baar-moeder nu albereyts, voor enige dagen sig van haar behoudene vrugt,

vrugt, voor 't merendeel ontlast had, dat d'selve voor een groot gedeelte, vry hardt in een gedrongen, en t'samen-gekrompen was, so dat hy in 't eerst meynde 't selve een *scirreus*, of verhard geswel, in 't voorsz deel te sijn: hy heeft dan verder de voorsz nageboorte, ter plaatse daarse nog vast was, vande Baar-moeder afgescheyden, en bevont ondertusschen met een, dat de *Cartilago* of 't kraak-been, door welkers middel de schaamt-benen, aanden anderen gevoegt sijn, morw en week geworden, en de voorsz benen wel een pink-breet (met'er tijt also gerekte en uytgeset sijnde) vanden anderen geweken waren. De kraam-vrouw door dese swaere en moeylijken arbeyt, afgement, en seer verswakt sijnde, sturf nog dien selven dag, en is des anderen daags, door den voorsz *Solingen*, in mijne, en mijns Broeders *Johan Stalpart vander Wiels* tegenwoordigheyt, geopent geworden, en vonden wy den buyk, al eer d'voorsz opening gedaan wiert, opeen uytnemende wijs gespannen en uytpuylende, maar so rasch deselve in 't werk gestelt was, wiert by ons niet anders uyt die groote swelling, dan een menigte stinkende wint, en een weynig geronnen, en wel ge-coleurt bloet, 't welk uyt de *Cotyledones* of veel liever, mondekens vande vaten des Baar-moeders, ten tyde als de *Placenta* of koek vande selve wiert afgescheyden, aldaar was komen heen te sakken, Hier na heeft den voorsz *Solingen*, sijn

hant, regt uytgaande, in 't dode lighaam van buyten door de schêe ingebragt, en wiert ook doen wederom de darmen gewaar, en met een, dat de lijf-moeder, boven 't *Os Pubis* heen geweken was, d'welke wy in haar benedenste deel, even boven d'inwendige mont desselfs, na agteren toe (te weten daar 't gemene vlies, vande Pens-sak voortkomende, den endel-darm t'samen, met de lijf-moeder omvangt, en bekleet) bevonden geberften te sijn, door welkers scheuring 't gehele Kint, uytgenomen 't hooft en armen, die (gelijk terstont verhaalt is) om den hals geslingert lagen, in des Moeders buyk geschoten was, en is dit derede, waarom 't selve meerder ruymte aldaar gevonden hebbende, aan de Moeder enige verligting (gelijk inde beginne geseyt is) weinig dagen voor haar verlossing toegebragt heeft.

Op de LXVI. AANMERKING.

VErmits van een geberfte lijf-moeder in swangere Vrouwen, weynig exempelen voorkomen, so heb ik tot bevestiging der waarheyt van dit mijn voorgaande verhaal, goetgevonden alhier enige verdere bewysen, uyt andere Schryvers by te brengen.

Schenkius obs. libr. 4. pag. mihi 610. verhaalt van een welgekeert Kint, 't welk met sijn hooft om leeg. regt over eyndt staande, en tegens den eyndel-darm aanleggende, inde holligheyt des onderbuyks, vry, en met geen deksel belemmert, dog met sijn Navelvaten nog aande Koek vast sijnde, in 't dode lighaam

haam des Moeders gevonden is geweest.

Simon Scholzus in Ephemerid. Medico-physic. anno 2. obs 84. pag. 159. van een quade geboorte, daar 't Kint met den eenen arm, sig buyten 't lighaam vertoonde, de Moeder gestorven, en 't lighaam geopent sijnde, bevontmen de Baar-moeder vanden anderen gescheurt, en de vrugt, met de nageboorte buyten de lijf-moeder, tusschen 't gedermtte gelegen te sijn: En als de Baar-moeder, die in haar gront geswollen was, doorgesneden wiert, ve'toonde sig aldaar een *scirreuse* hardigheyt, so groot als de palm eens handts.

In 't voorſz boek obs. 254. pag. mibi 378, wert vermaan gedaan, van een Vrouw, out 35. jaren, die van te voren, albereyts vier kloeke Kinders had voortgebracht, en nu van 't vijfde swanger sijnde, seer siekelyk doorgaans was geweest, welke na dat vier dagen een seer moeyclijken arbeyt uytgestaan had, terwyl vast d'ene handt des Kints inde geboortehing, op den vijfden dag quam te sterven, welkers doot lighaam geopent sijnde, een kloek Kint buyten de Baar-moeder, inde linker zyde leggende, bevrijt van alle sijne deksels, gevonden wiert, en met een ook inde regter zyde een hart geswel, 't welk sig uyt strekte, van 't bovenste gedeelte, tot beneden aanden hals des lijf-moeders, in welkers binnenste een quade zwering was, welk geswel de doorgang voor de vrugt belet had.

Fabritius Hild. Centur. 1. obs. 64. pag. mibi 51. brengt een voorbeeld by: Daar 't hooft des Kints, inde linker zyde van d'holligheyt des buyks, door een scheur des lijf-moeders heen geschoten, en met een den hals des Kints door de gescheurde Baar-moeder (alsofe zenuwagtig is) gelijk als toegeneepen, en also buyten twyffel geworgt was. *En centur 4. obs. 57. pag. mibi 329.* daar 't Kint over dwers inde baarmoeder leggende, met sijn eene voet d'sel-

ve doorboort hadt, terwijl d'andere hant door de scheidde uything.

Hendrik Roonhuysen in zijn tweede Boek, pag. mihi 12. Spreekt van een voorval, daar de vrugt in 't midden vande buyk, tusschen 't gedarmte, met zijn nageboorte voor een gedeelte aan de kronkel-darm so vast gehegt was, dat d'selve sonder schaar daar van niet konde afgescheyden werden, d'Oorlaak stelt hy te sijn, niet inwendig (als daar sijn de nauwigheyt vande inwendige mont des Lijf-moeders, of een geswel van binnen de Lijf-moeder, of de dwers-legging des Kints inde selve) maar uytwendigh, te weten een val, slag, of stoot, van welk sijn gevoelen, hy aldaar reden is gevende.

LXVII. AANMERKNIG.

Een averegtsse omkering van 't ligchaam des Baarmoeders.

INde Jare 1673. ben ik nevens den voornoemden Heel-meester en Dr. *Cornelis Solingen* geroepen geweest inde *Weverspoort*, op de Gragt alhier in 's *Gravenhage*, by d'*Huys-vrouw* van M. I. die 'sdaags te voren, van een gefonde vrugt verloft was, d'welke by fout vande *Vroe-vrouw*, de *Baarmoeder* in plaats vande nageboorte was afgehaalt, also wy deselve als een averegtsse hantschoe geheel omgekeert, en tusschen de dgyen hangende, so groot als een kleyn kints hoofd bevonden, en verstonden wy, d'selve *Kraam-vrou* een half ure na hare verlossing

ling gestorven te zijn: Wanneer kortst daar op een tweede Vroe-vrouw by haar komende, de na-geboorte met de streng, die nog aan d'omge-gekeerde Lijf-moer vast was, van d'selve afgescheyden heeft: En bragten wy na dat dit omgekeerde lighaam by ons wel ondersogt, en een opening inde gront gemaakt was, 't selve wederom op sijn behoorlijke plaats, wanneer wy door 't gemaakte gad de darmen terstont ge-waar wierden.

Op de LXVII. AANMERKING.

ALs 't gebeurt dat de Vrugt geboren zijnde, de na-geboorte niet terstont komt te volgen, of dat de streng komt af te breken, so moet hier in niet alleen grote voorsigrigheyt by de Jonge, en nog on-ervare Vroe-vrouwen gebruykt werden, datse deselve niet te haastig, nog te sterk na sig trekken, en gelijk als afscheuren, waar door dan te meerder bloet-storting wert veroorzaakt: maar veel meer behorens toe te sien, datse inde plaats vande na-geboorte, de Lijf-moeder niet met d'selve te gelijk komen af te halen, gelijk in dese onse voorverhaalde Aanmerking, gesegt is geschiet te zijn.

Fabrit. Hild. in sijn antwoord aan Mich. Doringius, pag. mihi 904. Verhaalt uyt de mont van *D. Stapedius*, van een Vroe-vrouw, de welke de na-geboorte trag-tende te krijgen, met een de Lijf-moeder na sig haalde, en die af-sneet, waar van d'ellendige Kraam-vrouw, dien selven dag stirf.

Den selven spreekt ook *Centur. 4. Obs. 60 pag. mihi 334.* Van sekere *Matrone* die swanger zijnde, op de selte maant, een doot Kint baarde. De Vroe-vrouw niet

niet wetende, dat'er nog eene vrugt was, en willende de na-geboorte met geweld na fig trekken, is'er so grooten pijn der lendenen op gevolgt, datse datelijk uyt haar werk scheyden moft. Waar nase, een andere Vroe-vrouw by haar geroepen zijnde, een tweede, dog insgelijks doode vrugt, ter werelt gebragt heeft. Maar schoon dese tweede baring redelijk wel toeging, so bleven evenwel de pijnen der Lendenen, der teel-leden, en des geheelen buyks, volherden. En de Lijf-moeder, die so groot als een vuyft, uyt'et lijf-hing, kost noyt vande Vroe-vrouwen wederom ingebragt werden. Na datse dan aldus by na twee maanden vervolgens, nagt en dag, met dusdanige pijn geworstelt had, isse eyndlijk (segt hy) door my (met de hulpe Gødts) t'eenemaal herstelt geworden.

Bartholin. Centur. 2. Hist. 91. pag. 303. gewaagt van een *Edele Mevrouw in Holstein*, welke, na 't baren, de Lijf-moeder, te gelijk met de na-geboort door de Vroe-vrouw uytgerukt wiert, waar opse terstont de geest gaf.

Petrus Marchettis Obs. 61. pag. mihi 138. Heeft ons ook een exempcl nagelaten, alwaar de Vroe-vrouw, als de na-geboorte wat vertoefde te volgen, en sy de Baarmoeder wat flap-hangende bevont, d'felve in plaats vande na-geboort met geweld uyt trok, niet sonder groote pijn en flauwte, waar op daar na een ontsteking des Lijf moeders, en eyndlijk 't kout vuyr, en met een de doot volgde.

Veele van d'Oude hebben gewilt dat de Lijf-moeder niet t'eenemaal nootzakelijk tot'et leven was, als onder andere *Fabrit Hild. pag. 901. &c.* Maar *Barbette* in 't eerste deel sijner Heel-konst, op 't 8. cap. pag. *mihi 36.* segt: Dat de Lijf-moeder, buyten levens verlies, niet kan uytgesneden werden, en dat sulke seggen toe te staan, in, en voor een goet Ontleder, onverdragelijk is.

LXVIII. AANMERKING.

*Een uytrekking van scheid des Lijf-
moeders.*

IN't Jaar 1667. by d'Huys-vrouw van Engel Santvoerder, woonende aande Geest-brugge, tusschen den Haag en Delft geroepen zijnde, bevond ik d'selve eerst onlangs gebaart, en een groot geswel te hebben inde scheid des Lijf-moeders, met een *Procidencia*, of uythanging daarbenens, also deselve voor een gedeelte sig buyten 't lighaam, wel so groot als een Vogelstruys-ey, vertoonde, t'eenemaal paars, en bruyn van couleur zijnde: Waaron ik goet vondt, met den eersten een Heel-meester daar by te doen ontbieden, met waarschouwing, dat anders in 't kort 't koutvuur daar in stont te verwagten, gelijk dan ook aanstonts daar by geroepen wiert, *Nicolaas Winterkamp* van *Rijswijk*, die in mijn tegenwoordigheyt 't selve geswel terstont op verscheyde plaatsen gekerft en door-sneden heeft, sonder dat de Lijfster eenig gevoelen daar van had, en vonden wy 't selve geswel, (gelijk ik wel vermoed had) vol geronnen bloet. Over sulks wy haar doe verder, so om de rotting tegen te staan, als om rijping van etter te bekomen, sodanige pappen en stovingen gereet gemaakt hebben, als in die gelegentheyt de konst komt te vereyffchen.

So

So datse na de gedane scheidung, en daar opvolgende vlees-groeying volkomen genesen is, en naderhant nog wederom met goede voorspoet meermaals gebaart heeft.

Op de LXVIII. AANMERKING.

N Ademaal van d'uytsinking der scheê, by d'Oude, en ook latere schrijvers gants geen gewag gemaakt is, maar sulck een gebrek, certijts is gehouden geweest voor een uyt sinking des Lijf-moeders selfs, so dagt'et my niet ongeraden, een weynig van d'oorfaken desselfs alhier te spreken.

Hendrik van Roonhuyse, Heel-meeftter tot *Amsterdam*, segt in 't tweede Boek fijner Aanmerkingen, pag. *mibi* 93. Dat d'oorfaken vande uyt sinking des Lijf-moeders scheede uytwendig en inwendig zijn. En dat d'inwendige zijn, voor eerst de sware pofen en vlaagen vande Moeder, als wanneer onder de barens noot, 't Kint wel gekeert, en 't hooft desselfs grooter is, als de Moeder ruymte tot de doortogt heeft, in welk geval de *Vagina* of scheê, sodanig komt geperft en geprangt te werden, dat hare rimpelen of ployen van binnen over malkander gerekt, en van die plaats daarse aanbegroeyt zijn, afgerukt komen te werden.

Barbette in 't eerste deel fijner Heel-konft, voegt'er by *cap* 8. pag. *mibi* 36. bevonden te hebben (in sonderheyt in die gene, die de hardlyvigheyt of buyk-pijn onderworpen waren) dat de vlielen der schamelheyt fo verr' uytgerekt waren, dat d'onervarene haar voor de Lijf-moeder selfs genomen hebben, en nog dagelijks daar voor nemen.

De twede (segt den voornoemden *Roonhuyse*) ontstaat daar door, dat in een ongefont lighaam dikwils

na de Lijf-moeder, en der selver scheê, slijmige en waterige stoffen, of eenige andere vogtigheden van diergelijke natuÿr, een langen tijt na den anderen komen af te vlocyen, waar door dan dit deel meer en meer komt uyt te sakken, en so te verwyden en te rekken, dat'et in een merkelijke groote buyten't lighaam komt uyt te hangen: en geschiet dit ten naaften by op die wijze als men fiet, dat de kinders, na een langduyrige loslijvigheyt, den endeldarm komt uyt te sinken, door dien desselvs banden door d'over-tollige roevloeyende vogt, allenskens verflapt, en also met'er tijt uytgerekt werden.

Dederde, die uytwendig is, segt hy te zijn, een onbedagte greep van een Vroe-moeder, die met d'een of d'ander vinger, in plaats van't Kint, ofte de na-geboorte na sig te halen, dese rugge of pleyen komt te vatten, en na sig toe te trekken, waar door dan de scheede op die selve plaats, van hare ondergelege deelen komt af te wijken, en also een uyt sinking der selver veroorzaakt te werden, 't welk een groote moeylijkheyt met sig brengt.

Dat nu dit ons boven verhaalt gebrek inde scheede, by foute vande Vroe-vrouw ontstaan was, is hier door openbaar geworden, datse voor d'Omstanders, en nog een andere Vroe-vrouw, naderhant mede daar by geroepen zijnde, bekende, vermitsse na de verlossing nog yets van binnen gevoelde, datse meynde 't selve een Kints hoofd te zijn. Sulksse door't geweld harer vingers een groote kneusing en uyt sinking van dit deel te weeg gebragt had.

LXIX. AANMERKING.

*Van een ware en opregte uytſinking des
gebeelen Lijf-moeders.*

HOewel by eenige nieuwe Schrijvers d'uytſinking van 't lighaam des Lijf-moeders ſelfs, ontkent wert, ſo heb ik evenwel, na goet onderzoek met mijn meergemelte Broeder den Genees-heer *Ioban Stalpart*, en *Cornelis Solingen* ondervonden, dat *Martijntje Mottijn*, niet alleen een uytſinking vandeſchee, maar ook te gelijk een uytſinking des Lijf-moeders ſelfs gehad heeft, die ſeer hard geworden, en ſoo groot als twee vuyſten op den anderen gevoegt, bevonden wiert: En konden wy bequamelijk de binnenſte mond des Lijf-moeders gewaar werden, die ſig uytwendig voor ons even als de muyl van een Karper vertoonde.

Op de LXIX. AANMERKING.

DE Lijf-moeder (ſegt *Paulus Barbette* in 't eerſte deel ſijner *Heel konſt*, cap. 8. pag. 35.) Komt niet ligtelijk uyt te ſinken door verſlapping, en nog minder door ſcheuring van hare banden, gelijk de meefte Schrijvers ſig inbeelden. Hocwel 't geſchiet, dat door een ſwaren arbeyt, der barende Vrouwen, of door onvoorzigtig uyttrekken der nageboorte, den bodem des Lijf-moeders t'eenemaal omgekeert, ſig in, en buyten de ſchamelheyt ver-
toont

Regnerus de Graaf, pag. 144 de *Mulier Organ. &c.*
 Spreekt op volgende wijze: Hoewel sommige d'uyt-
 finking des Lijf-moers t'eenemaal ontkennen, of
 d'selve so seltsaam stellen, datse ter nauwer noot eens
 soude komen voor te vallen. So kan ik egter haar ge-
 voelen niet toestemmen, aangesien de reden mee-
 brengt, dat de vogten van 't gantsche lighaam af-
 vloeyende, de banden des Lijf-moers verslappen:
 In vogtige plaatsen (segt hy) gebeurt sulks veel: en
 in Maagden is sulken uytfinking van my gesien, en
 ook genesen.

Thom. Bartholin. in act. cap. 44. pag. mibi 139. Staat
 toe dat de Baar-moeder waarlijk kan uytlinken, in-
 sonderheyt in Waterfugtige Vrouwen, waar van hy
 segt, twee voorvallen gesien te hebben, want nade-
 maal door die overvloedige vogt, inden buyk tegens
 de natuur vergadert, de banden des Lijf-moeders
 nootzakelijk verslapt werden, so is 't waarschijnlijk,
 dat d'selve aan d'een zijde slibberig, en aan d'ander
 zijde vande menigte en swaarte des waters neder-
 waarts gedrukt wert.

Gerb. Blasius in 't derde deel sijner Aanmerkingen,
pag. mibi 42. Heeft seer bescheydentlijk geschreven,
 van een waaragtige uytfinking des Lijf-moeders, die
 so groot was, datse met haar uyerste eynde, wan-
 neer de Lijdster op de been was, tot aan hare knyen
 geraakte, daar by voegende, dat wanneer de selve
 gestorven was, men in haar lighaam geen Lijf-moe-
 der vont, maar dat d'selvige geheel omgekeert zijn-
 de, uyt 't lighaam hing, vervattende in haar hollig-
 heyt de ballen, en des Lijf-moeders banden (uytge-
 nomen de regter vleugel, die inden buyk gehouden
 wiert) en dat de versakte gront des Baar-moeders
 t'samen met de ballen, en de resterende aan-kleven-
 de deelen, niet so verr' tot op 't uyerste eynde van
 dit voosz geswel, 't geen ontrent de knyen was af-

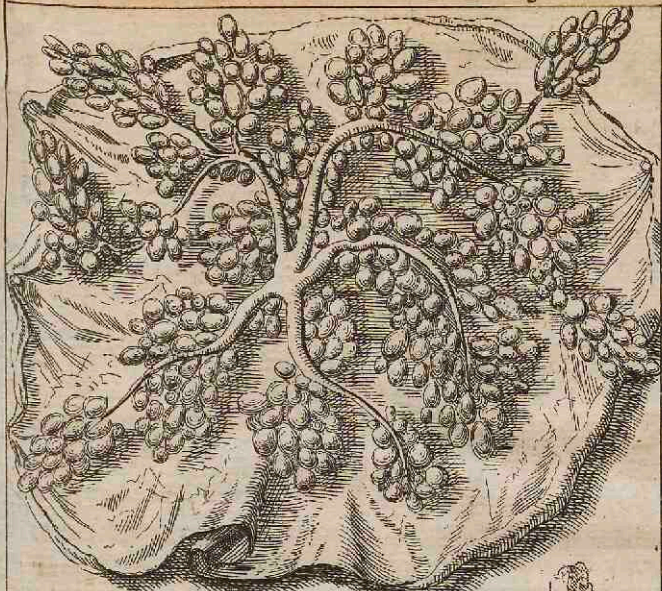
hangende neergeschoten waren , maar dat d'selve in haar gront behouden gebleven zijnde , tot de binnenste mond des Moeders alleenlijk afgefakt waren, en de scheê zelfs ook seer uytgerekt , en de Lijf-moeder boven maten dik en hard geworden was.

LXX. AANMERKING.

Een valsche geboorte van Water-blasen.

SEkere Hoetmakers Vrou , alhier inde *Haag*, out ontrent 46 jaar is , na negen Maanden swanger gegaan te hebben , op 't eynde haars dragts seer pijnlijk geworden, waaromse een Vroe-vrouw by haar dede komen : Als dese haar in die pijnlijkheyt nu al drie dagen had by gestaan , sonder dat'er yets te voorschijn quam , wiert'er gesonden om *Elizabeth Tomboy*, Stadts-Vroe-vrouw aldaar , de welke na alles wel onderfogt te hebben , verklaarde, dat 'er geen Kint was, maar yets anders 't geense verhoopte eerlang aan d'omstanders te sullen vertonen. Hier op slaatse de lijdende Vrouw aan , en verlost haar kortse daar na , in 't bywesen van mijn Broeder *Ioban Stalpart vander Wiel* voornoemt , en den Heel-meester *Cornelis vander Hoog* , van een seer grooten hoop Water-blasen, gemeenlijk *Hydatides* genoemd , die als troffen druyven aan den anderen vast hingen, en van buyten al t'samen met een werk , dog wat teerder en dunder als gewoonlijk , omvangen wierden : En hoewel
de

een valsche geboorte van Water-blasen
met haar rondjom leggende vliet

Siet
Pag. 24
een stuk
van wigge

Been

Siet Pag. 24 een stuk van t Voorhoofds Been

de voornoemde Vrouw geen Kint voortbragt, so isse niet te min haar fuyvering, op de gewoone wijs der Kraam-vrouwen, onder worpen geweest. Sy is ook daar na wederom fwanger geworden, en heeft een voldragen Kint voortgebragt, 't geen in 't leven bleef.

Op de LXX. AANMERKING.

HOewel dese boven genoemde voorval seer ongemeen is, so bevind ik evenwel diergelijke aangetekent by *Christoph. à Veiga, lib. 3. sect. 10. cap. 13. Art. Med.* Alwaar hy verhaalt dat *Leonora Sanctaren* op de seste maant harer beswangering yets wonderlijks gebaart heeft, 't geen de Vroe-vrou in een groot bekken ontving, te weten, meer dan 70 vlies-agtige blasen, so groot als een Castanie, die aan den anderen met vellekens vast hingen, en met bleek water vervult waren.

Valleriola lib. 1. Obs. 10. pag. mihi 78. Brengt een voorbeeld by, van een jonge kloeke Vrouw, d'welke meynde datse fwanger was, alsof alle tekenen die men ontrent de beswangerde Vrouwen in 't gemeen plagt te vernemen, by haar selven gewaar wiert, na datse nu ses of agt maanden dit pak gedragen had; baardese na voorgaande sware pijnen, een seer groote vlielige klomp, die geheel met wateragtige bobbel, even als visschen-eyers, vervult was, welke ront, geswollen, en doorschijnend' waren, vol van wateragtige en geel-geverwde vogt, stinkende, en door 't geheele vlies, waar medese alle bedekt wierden, doorgaans heen verspreyt, in so grooten menigte, datse by na ontelbaar waren. Den selven verhaalt nog van een ander, die op haar seste maant, niet sonder seer sware voorgaande toevallen, mede diergelijke vlies

met ontallijke blasen vervult, quyt geworden was. Dog sijn dese beyde, door bequame hulp-middelen tot haar vorige gesontheit gebragt.

Siet ook van diergelijke voorvallen *Mercatum de Mulierum affect. libr. 3. cap. 8. en Schenckium, fol. 685. Pichart. in Zodiaci Med. Gall. Anno 3 fol. 73.* Verhaalt van een Vrouw, d'welke vermits d'opstopping harer maanden, d'afkeer van spijs, de walging, 't braken, de dikte des buyks, en andere diergelijke tekenen meer, geen andere gedagten had, ofse was van Kint swanger: maar ontrent de vierde maand (segt hy) quamen haar sodanige pijnen over, als men gemeenlijk by barende Vrouwen gewent iste vernemen: Hoewel'er andersints geen uyterlijk geweld, nog geen bloet-vloet voorgegaan waren: waar nase een rond agrige klomp, so groot als twee vuysten gebaart heeft, d'welke geheel uyt blaasjens, sommige groot, sommige kleynder, was bestaande, dog waren d'selve van geen gemeen vlies omvangen, maar yder van haar was met een eygen rok versien, uyt welkers agterste gedeelte, een band voortquam, welk yder blaasje in't by sonder aan een gemeen snoer of vad, ontrent een arm lang, sodanig vast-maakte, dat de kleinste digt daar aan, en de grootste wat verder daar van af-hingen: hier van daan sproten rijgen oftakken voort, even als men die inde eyer-nesten der Hennen bespeurt. De grootste derselver waren als een Duyven-ey, alle vervult met een klare dunne vogt, makende t'samen een getal, van vier of vijf duysent uyt. 't Snoer, waar aanse gelijk als aan een darm-scheel vast-hingen, scheen uyt een t'samenvoeging veler verdeelingen van vaten gemaakt te zijn, die haar oorspronk uyt een vleesige klomp namen, niet veel van een Moeder-koek verschillende, en een gedeelte vande na-geboorte uytmakende.

LXXI. AANMERKING.

Vrugt in s' Moeders Lighaam verrot.

TGebuert somtijts, dat de vrugt in s' Moeders lighaam komt te bederven, en dat 'er vlees en weeke dee'en, allengskens gelijk als versmeltende, de benen stuk voor stuk afgaan. Hier van heb ik een preuf gehad, in een arme Vrouw, die met lankheyt van tijt, so nu en dan, met haar water te gelijk, dan dit, dan dat beentje lossende, eyntlijk so veel gebeente quyt geworden is, dats' een geheel kleyn geraamte, na gissing drie Maanden gedragen, t' samen konden uytmaken, alle welke beentjes, ik sorgvuldiglijk bewaart hebbende, als nog vertonen kan.

Op de LXXI. AANMERKING.

Tot meerder verskerthoyt der voorgaande Aanmerking, sal ik enige geschiedenissen, uyt verscheyde Schryvers getrokken, niet van sodanige jonge schepsels, als hier boven, maar zelfs van volwasse en voldrage Kinders, alhier ophalen.

Rossetus Hist. 5. pag. 250. getuygt, van een Vrouw van 23. Jaar, die swanger sijnde, van haar vrugt niet verscheyden kon, hoewelse andersints welvarende, en sterk scheente sijn. Waar op dan gevolgt is, dat de sagste deelen der doode vrugt verrot sijnde, een tijt lang, so nu en dan door de lijfmoeder afgingen, gelijk ook namaals de verdorvene en ingevrete beenderen

deren (die negen maanden in 't lighaam waren verhouden geweest) uyt de doorgeswore , en na de dermen toe doorboorde lijf-moeder , dagelijks voortquamen , waar door een etter-gezwel inde bovenbuyk veroorzaakt wiert , 't welk geopent sijnde , de bedorve benen alleengskens daar uyt getrokken wierden : welke swering hy segt , nog daar na genesen te sijn ; hoewel'er een wijltijts , een lopend gad overbleef , 't geen evenwel ten laatsten ook geheelt is.

Den selven *Rossetus* , pag. *mibi* 228. verhaalt uyt *Matth. Cornacis Hist.* 1. Van een Vrouw , die vier jaren lang , haar dode vrugt gedragen had , en doorgaans enige rotte vuyligheyt , nu wat meer , dan wat min , door de vrouwelijke delen quyt wiert , van welke lang daar na , so nu en dan , de half verrotte vrugt , door de navel afgehaalt wiert. En uyt den selven *Cornax Hist.* 4. pag. *mibi* 246 , van een Kint , dat inden buyk rottede , welkers bedorve benen , door een zwering , een weynig boven de lies ontstaan , t'samen met den etter , quamen heen te dringen , die niet te min daar na tot volkome geneefing gebragt is.

Diergelijk exempel verhaalt ook *Alex. Bened. libr.* 26. cap. 33. *Maurit. Cordæus. comm. ad libr.* 1. en *R. Solenander lib.* 5. *consil. c.* 15. *art.* 40.

Ronssæus epist. med. 1. pag. *mibi* 3. Van een Vrouw die na datse haar vrugt een jaar gedragen hadt , de kleyne benen eerst met haar water , en daar na de groote , door de stoelgang quyt wiert.

Dese Historie wert ook bevestigt , met een andere , by *Tulpius* , *obs. libr.* 4. cap. 39. fol. *mibi* 358 , daar hy spreekt van een Kint , 't welk uyt de lijf-moeder gefworen sijnde , door de stoelgank geloft wiert.

Gelijk ook by *Joh. Langius* , in sijne brieven tom. 2. *Epist.* 39. pag. 670. En by *Marcellus Donatus de Med. Hist. mirab. libr.* 4. cap. 22 fol. 438. als mede by
Fran-

Francisc. Rossetus, de partu Casareo sect. 4. Hist. 1. pag. mihi 73. en Hist. 2. pag. 74.

Albucaf. libr. 2. Chirurg. cap. 76. pag. mihi 221. segt: Ik heb een Vrouw gezien, in wiens buyk een doot Kint sijnde, sy egter wederom van een ander swanger wiert, 't welk ook stirf, een langen tijd daar na, verhief sig een gefwel aande navel, 't welk geopent sijnde, etter van sig gaf, en waar langs mer'er tijd veel benen, d'een na d'ander uyt braken. Dese, hoe welse genesen wiert, behielt een opening, waar door altijt enigen etter vloeyde.

Thomas Bartholin. centur. 4. Hist. 14. pag. 238. getuygt van een Vrouw, dis ses jaren lang, de benen van een geheel verteerde vrugt, in haar buyk gedragen, en ondertusschen swanger geweest, en een levende vrugt gebaart heeft.

Den voornoemden *Marcellus Donatus cap. 22. libr. 4. fol. mihi 436.* gewaagt, van een Vrouw, welke na datse haar doode vrugt enigen tijd gedragen, en de weeke deelen des ligbaams, die verrot waren, door de lijf-moeder geloft hadt (de beenders ondertusschen binnen de selve nog besloten blyvende) niet te min wederom op nieuws ontfangen heeft, maar alffe sig daar na seer qualijk, en in gevaar haars levens bevont, is haar den buyk van een Waag-hals, of lantloper, door insnyding geopent, 't geraamte daar uyt gehaalt, den buyk wederom toegenayt, en also genesen geworden. En 't geen wonderlijk is (seggt hy) sy heeft, op de gesette tijd het andere Kint, datse te voren ontfangen had, niet alleen levendig, maar ook nergens geschonden, voortgebragt, en namaals nog vier Kinders gelukkig gebaart. Tot bekragtiging der waarheyt descs verhaals, brengt hy verscheyde getuygen voort, d'welke hy aldaar noemt, en 't hantwerk, ook selfs bygewoont hebben.

Den telven verhaalt pag. 437, uyt een brief, van

Egidius de Hertoge aan *Matth Cornax* geschreven, van een *Nederlandsche Vrouw*, die 13. jaren na den anderen, de dode beenen van een vrugt, in haar lighaam gedragen had: Siet hier van ook *Matth. Cornac. Hist. 3 in Rosset pag. 240.*

Van een doode en verrotte vrugt, stuks wyse na 't verloop van 12. jaren geloft, siet *Zacut. Lusitan. fol. 276.*

LXXII. AANMERKING.

Hondeken van een Vrouw geboren.

E *Lizabeth Tomboy*, Stadts-Vroe-vrouw alhier inde *Haag* woonagtig, heeft op den 21. *September 1677.* van sekere *Vrouw*, alhier afgehaalt, en ontfangen een kleyn *Hontje*, gelegen hebbende in sijne vliesen, levendig en wel gemaakt, sijnde een teefje, ontrent een vinger lang, en hebbende sijne volkome leden, gelijk de nevensgaande figuur is uytwyfende, welke misgeboorte sy nog werm sijnde, so aanstonts aan 't huys van mijn meergemelte *Boeder, Johaan Stalpart vander Wiel* gebragt heeft. En bleef niet te min dese *Vrouw* ('t geen aanmerkens waardig is) daar en boven swanger, barende 14. weken daar na, een gesonde en welgeschape vrugt, (sijnde een *Soon*) die nog in 't leven is.

Op de LXXII. AANMERKING.

Hier sal een yder die dit verhaal leeft, verlegen sijn, hoe dese vreemde ontfankkenis, en vorming van dit schepsel, dog mogt toegegaan

gaan zijn? Ik sal (op dat ik ook de Moeder van dit Wanschepfel , daar van sommige mogelijk enige quade gedagten souden können opnemen , enigzints mogt ontschuldigen , hier van so veel seggen , als ik door onzydige dien aangaande onderrigt ben , dog om geen ontfigtiging aan sommige te geven , sal ik 't selve inde *Latijnsche Taal* alhier uytdrukken :

Maritus , homo plebeus , rudis & potui deditus , insolito , in humano , & prorsus bestiali modo , Uxorem , & quidem invitam , a tergo subinde cognovit , Fustibus & ferriacis ipsam minitatus , nisi obsequi vellet , hæc sequentia ne fanda verba sæpe ore maledicto effutitans , se pro creationi Canis omnem operam daturum , quæ detestanda dicta , ut & coitus ille bestialis . atq; , & continuo , hæserunt animo ejus , unde imaginatrix vis , assiduâ abominabilis hujus dicti & facti rememoratione , & impressione , tam potens facta est , ut Canem hinc tandem efformaverit , quarum similitum præpotentium imaginatricis facultatis virium , apud Authores passim fit mentio .

Ik moet bekennen dat ik eertijds van dit gevoelen , ook nevens andere , geweest ben , dat'er geen levende Dieren , of monsters , die terstont na hare geboorte , over de kamer heen liepen , en diemen derhalven smoren most , oyt van een Vrouw voortgebragt wierden , maar dat sulx al t'samen oude Vrouwen-praat , en *Evangelien* vande Spin-rokken waren . Tot welken eynde (om daar van enigzints te mogen onderrigt zijn) ik al van mijn jonkheyt af , verscheyde oude , en seer ervarenen Vroe-Vrouwen , so nu en dan , over dat stuk ondervraagt heb , dewelke alle verklaarden , haar sulx noyt voorgekomen te zijn , hoewel sommige seyden 't selve van andere wel verstaan te hebben . Maar ik werde door de veelheyt der geloofwaardige Schryvers , die sulx verskeren , bykans overtuygt , en bewogen , om van dit mijn voorgaande gevoelen af te staan . Siet hier een

een menigte, der gener die sulx voor waarheyt verhalen:

Matthæus de Grado, in Comm suis in Rhafin, cap. de Mola. getuygt van een Dier, met vleugels, 't geen geboren sijnde terstont vloog.

Salmuth, centur. 1. obs. 62. fol. 40. Van een Vogel, te gelijk met een welgeschapene vrugt voortgebragt:

En centur. 1. obs. 62. fol. 40. van vijf levende Muisen, door een swangere Vrouw ter Werelt gebragt, die uyt de lijf moeder voortkomende, en lanx de handen der Vroc-vrouw schielijk heen springende, hier en daar, op de wyse van andere gemeene Muisen, over de kamer heen liepen. En *Philippus Camerarius* van negen.

Van een Dier tot *Elzeneur* geboren, even als een groote Rødt, 't welk terstont weg liep, en daar na niet meer gesien wiert, schryft *Bartholin, centur. 1. Hist. 10. fol. 20.*

Zacutus Lusitanus, pr adm libr. 2. obs. 149 fol. 79, verhaalt van een Beest, so groot, als de palm van een hand, en so dik, als een duym, met vier voeten, een hayrig hoofd, en scherpen bek, 't welk nog twee dagen daar na in een glas met water geset, leefde.

Paraeus lib. 19. cap. mibi 424 wijft ook verscheyde soorten van wanschepsels aan, gelijk ook *Gesnerus in Hist. Animal. libr. 2. de ranis.* En *Andr. Laurent. libr. 2. Schenkkius obs. medicinal. libr. 4. de Molis vitilibus, fol. 687. &c.*

Scholiograph. ad cap 61. libr. 1. Hollerii de morb. internis.

Delrio disquisit. magic. libr. 2. quest. 7. Levinus Lemnius libr. 1. de occult. nature mirac. cap. 8 fol. mibi 38. Georg: Hieron: Velsch. obs. Medic. Episagm. 76. fol. 50.

Van een Padde, met veel voeten, getuygt *Lazar. Rjverius, centur. 2. ob. 100. fol. mibi 203.* als ook *Lycosthenes, en Bodinus. Bartholin, in actis tom. 2. pag.*

98. van een Monster als een Geyt, 't welk van een Leytse Vrouw, die na Oost-Indien voer, geboren sijnde, terstont over 't schip heen liep.

Van een vliegende Mola, siet de *obs. med. phys. curios. Anni 2. obs. 160. fol. 256.*

Van een dikke Muys, sonder staart, siet *Fouber. de erroribus popularibus.*

Van een Slang, segt *Sabellius libr. 3.*

Dat'er Muysen, Vogelen, en Slangen, van Vrouwen ter Werelt gebragt, en gebaart sijn, getuygt ook *Mercurial. consil. 85.*

Baubinus in appendice ad Ronssæum. Van een seer grote Rupse:

Wierus de Præstig. Dæmon. cap. 6. van Mollen.

Van een Weseltje, of een dier, 't welk daar na geleeck, en te gelijk, met een Kint geboren wiert, *Torquemado Dialogo. 1.*

Appian. Alexandr. de bellis civil. libr. 1. getuygt, dat sekere vrouw te Rom en een Serpent voortgebragt heeft.

Van een Vrouw die bevrugt was van een Kint, en twee Serpentes, siet *Matth. Cornax. Hist. 6. pag. 251.* en van een andere die te gelijk een Kikvors, en Padde voortbragt, en yets dat na een *Salamander* geleeck, *Idem fol. 254.*

Van een wanschepsel te *Wagenheim*, geboren met vier voeten, en scherpe klauwen, 't welk over tafels en bankken heen liep, siet *Horstius libr. 9. pag. mihi 543.*

Claartje Thsunis (segt *Job van Meek'ren* in sijn aanhangsel der Heel-en Genees-konstige Aanmerkingen *fol. 440.* heeft anno 1653, eerst een Monstertje van gedaante als een slak gebaart, 't welk nog leefde, en vier of vijf uyren daar na, een misdragt van ses maanden.

LXXIII. AANMERKING.

Van een Maagdelijke Mola, of Zuyger.

INde jare 1681. inde Maant Aug : heeft sekere jonge Dogter, out ontrent 24 jaren, en alhier inden Haag woonagtig, een *Mola*, of vleyzige miſdragt voortgebracht, na dat haar Maantlijke vloet, ſeven weken was opgeſtopt geweest, die anderſints (na datſe berigte) geen dag in haar gewoone koers, pleeg te miſſen, waar op dan grote walging, en laſſigheyt door al de leden gevolgt, en na 't verloop van ſeven weken, de voorverhaalde Dogter, ſeer qualijk geworden is, wanneer niet lang daar na, een bloetvloet, met ſlauwte, haar overquam, en ſy tegelijk een vlies ſo groot als 't binnenſte van een tafelbardt, en s'daags daar aan, een klomp, niet van geronnen bloet, maar een vaſt vleyſig ſtuk, lang twee vingers, en derd'halve duym breed, van binnen hol, en met *Celletes*, en uytſtekende heuveltjes (even als men 't hert binnewaarts bevint) verſien ſijnde, quyt wiert: na welkers ontlaſting ſodanige naween, en bloetſtorting gevolgt ſijn, als gemeenlijk ontrent een miſdragt van een wel-geschapene vrugt, te geſchieden plegen.

Op de LXXIII. AANMERKING.

TW Err by vele in twijffel getrokken, of wel een Vrouw-perſoon, ſonder de vermenging
eens

eens Mans, een Zuyger kan voortbrengen?

Galenus ontkenet sulx duydelyk, *libr. 14. de usu part. cap. 8.* en ook *Hipp libr. de sterilibus. Item tract. de morb. Mulier.* Met der selver gevoelens komt ook *Aristoteles* over een.

Want 4. *de generat. Animal, cap. 7.* daar hy vande Zuygers gewag gemaakt, segt hy: Dat dit quaat, de swangere Vrouwen, hoe wel seer selden, overkomt.

Maar schoon genomen *Hipp. Galenus, Aristoteles*, en andere meer, ontkennen dat een Vrouw, sonder roedoen des Mans, een Zuyger kan baren, so blykt nogtans het tegendeel, agtervolgens d'ervarentheyt, en 't getuygenisse veel'er geloofwaardige Schryvers, seggende: dat ook zuygers. (so men die gemeen'jk noemt) niet alleen van Vrysters en Weduwen, maar ook selfs van oude Vrouwen, somtijts sijn voortgebrag: geworden.

Philipp. Hoëchstetterus obs. med. decade 6. pag. mihi 697. spreekt van een Meysje van 13. jaren, 't welk van een ladder afgevallen, en op d'harde vloer, sig in 't eerst sonderling, niet beseert voelende, neergelkomen was, maar enige weken daar na, ontstont'er pijn inde rug, waar op allengskens een geswel inde buyk sig openbaarde, om 't welke nader 't ondersoeken, als onder andere, ook 't goetdunken van een Vroe-vrouw hier over wiert gevraagd, oordeelde se, na 't lighaam van te voren wel ondersogt te hebben, datse swanger was. Als dese ellendige, nu hoe langer hoe swakker wiert, en gene bequame middelen haar dienst deden, isse op d'agtste week, na de gedane val, gestorven. 't Lighaam, op 't verfoek der Ouders geopent sijnde, bevontmen de Baar-moeder vol sweren, dog sonder etter of stank, en van binnen in d'hoilighet desselvs, bespeurdemen niet anders, als een stuk sponsagtig, en verrot vlees, wegende uijf d'half ponden, en waren voorts d'in-

gewan-

gewanden gaaf, en gefont. Den felven in *Actis Med. Philosoph. part. 3. cap. 17. fol. mihi 29.* Verhaalt yet diergelijks, van een Maagt die *Abdijse* van een Klooster was, Item *parte 4. cap. 11. fol. 37. en 38.*

Gregor. Horstius, libr. 5. de Morb. Mulierum Obs. 39. pag. mihi 293. Gedenkt van een Maagt, out 22. jaren, die op d'selve tijt alffe haar Maandstonden had, van een ladder viel, waar door de vloet terftont ophielt, en sy seer benauwt van adem wiert, welk toeval door een aderlating inden arm weggenomen is: Hoewelse in een half jaar, haar maandelijke vloet niet wederom gekregen heeft. Alffe dan met hoeft, benauwtheyt des adems, pijn inde maag, en andere ongemakken meer, gequelt wiert, heeftse behulpmiddelen tot vordering van hare Stonden gebruykt, en na datse de tweede reys inde voet gelaten was, isse een *Mola* of Zuyger, die een groote Muys geleck, dog sonder eenig leven, nevens een groote menig e bloets quyt geworden.

Van Weduwen, die Zuygers voortgebragt hebben, getuygt onder andere ook *Rhodius in Obs. Med. Centur. 3. cap. 53. pag. mihi 173.* van een, die op haar 60 jaar sulks weder voer, welke met dierbare eeden verklaarde, in 18 jaren tijts geen man bekent te hebben gehad.

En *Petrus à Castro*, van een Vrouw van 70 jaar. En sulks gedenkt ook *Melchior Sebitzius in zijn particulier gesprek vande Zuygers*, niet buyten reden te geschieden.

Marcellus Donatus, lib. 4. cap. 25. pag. mihi 45 f. Vermaant van een adelijke, en seer eerlijke Vrouw, die vleyfig van lighaam, en rijk van bloet zijnde, op haar, 56 jaar, na dat nu al voorlang hare Maanden hadden nagelaten, op de gewoone tijt te verschijnen, verscheyde vleyfige misdragten quyt geworden was, sommige soo groot, als een vuyft, sommige kleyn-
der,

der, eenige seer hart, en andere wat sagter, na welkers ontlasting, haar even op die wijze, als in een natuurlijke reboorte geschiet, overvloedig veel bloer, en sulks met groote smert afging.

Van Zuygers, die veel jaren inde Lijf-moeder verbleven zijn, getuygen *Alex. Bened libr 26. de Morbis, cap 36. Schenkius lib 4 fol mihi 679 G. Horst. lib 4. de morb. infimiventris Obs. 53 fol. 244.* Ik sal, om kort te zijn, alleenlijk maar dese verhalen.

Dodonaus in Obs. Med. cap 49. fol. mihi 119. Gedenkt van een vleesige *Mola*, bykans een voet lang, een halven breed, en drie vingers dik, welk een seer eerlijke Weduwe, ontrent 15 jaren, by sig gedragen had, meynende 't selve een uytinking des Lijf-moeders te zijn, om datse ontrent de mont desselfs, yets voelde uythangen: En dese (segth hy) had niet-remin op de behoorlijke tijt, haar suyvering: Ja dikwils overvloediger als 't behoorde: En heeft eyndlijk na voorgaande groote pijnen, even als de barende vrouwen doorgaans onderhevig zijn, dese Zuyger voortgebragt.

Dat'er ook *Mola* konnen groeyen, buyten de Lijf-moeder, inden hals desselfs, getuygen *Paulus Aegineta libr 3. cap 69. Aetius sect. 16. et 80. En Marcill. Donatus libr. 4. pag 457. Hoechstetterus Obs. Medec. Decad 6. pag 457.*

Joh Fansch in Miscell. Med. Phys. curios. anni 2. Obs. 79. pag. 154. Vermelt van een Vrouw, die thien voldrage kinders, en bykans so vele misdragten, ter werelt gebragt had, d'welk van baren ophoudende, niet als Zuygers, en dat alle maanden, ander half jaar lang geduyrende, niet sonder groote, en scherpe barens-weën, en een daar op volgende vloet voortbragt, en ten laatsten ook een Zuyger, so groot als een Kints hooft, welke vijf jaar lang, by haar gedragen had, vermoedende datse met een uytinking

des Moeders gequelt was, en bevontmen dese so hard, en taey, datmense ter nauwer noot, doorsnyden kon, dog sonder rotting, of quaden reuk; en (’t geen meer te verwonderen is) sonder eenigen droppel bloets. Dese heeft sig (gelijk den voornoemden *Iæ-nisch* segt) niet inde Baar-moeder, maar inde scheê deffels, so lang onthouden gehad, also de Lijf-moer, na d’voorfsz ontlasting, op haar behoorlijke plaats gevonden wiert.

Al dit voorgaande wel overwogen hebbende, seg ik; dat’et waarschijnlijk is, dat’er gene Zuygers, die gevoelen en beweging hebben, sonder vermenging des Mans met de Vrouw, ter werelt gebragt werden. En so gevoelt hier ook van *Paulus Zacchias libr. 1. Quæst. Med. Legal. tit. 3. Quæst. 6. num. 35. & 36. pag. mihi 72.* Onderscheyt makende, tusschen een *Mola* die leeft, en die t’eenemaal van leven berooft is, en maar alleen op de wijze van een plante gevoedt wert. Waar van hy oordeelt dat d’eerste soort sonder vermenging des Mans, niet wel kan voortgebragt werden, en de laatste, sonder geschondene kuysheyt, selden komt voor te vallen.

Ik geloof (segt *Marcellus Donatus libr. 4. pag. mihi 455.*) Dat’er geen Zuyger, die gevoelen of beweging heeft, sonder de vermenging des Mans met de Vrouw, op eenigerley wijze kan gegenereert werden, gelijk ik’er ook niet aan twijffel, of’er kunnen eenige, die sonder verroerring, en gevoel zijn, buyten toedoen des mannelijken Zaats voortgeteelt werden.

Sietmen niet dat een *Polypus* of slijm-prop inde neus, een vleefig uytwas in wonden en sweren, *Fungi*, of bastaart-vleesch inde gewrigten, en elders, als ook andere uytwassen in verscheyde plaatsen des lighaams komen te groeyen? Waarom sou dan niet veel eer, een rouw en ongeformeert vleesch inde Baar-moeder,

der, een plaats tot de voort-teling van Godt verordineert, kunnen voortgebragt werden?

Dat'er vleefige, rouwe, ongevormde stukken, die van fig zelfs beweegt wierden, fomtijts van egte Vrouwen voortgebragt zijn, bevestigen Ioh *Matthæus de Grado, in Comm. suis in Rhafin cap de Mola*, feggende: Sodanige meer als een gefien te hebben, die nog eenige uren na de geboorte fig beweegden: Siet ook hier van, *Zacut Lufitan. Pr. Med. mirab. libr 2. Obs. 44. pag. mihi 264. Obs. 144. En Gregor. Horst. libr. 11. pag 543.* Schoon genomen dan, vastgeftet wiert, dat ook Weduwen en Maagden Zuygers konden voortbrengen, fo dient met een geweten, op hoedanigen manier, fulks inde selve komt te gebeuren?

Gelijker wijs dan, in andere deelen des lighaams, eenig bloet uyt *d'arterien*, dat is, hart-aderen, of ander humeur; uyt de *Lymphatique*, of watervaten, fig kan komen te ftorten, en aldaar beftaat te klonteren, en t'samen te runnen, 't welk daar na, 't zy in een *Sarcoma*, of vleefagtig aanwas, 't zy in een *Atheroma*, *Sreatoma*, of *Meliceris* (na de verscheydenheyt der stof) verandert wert, en rontsom 't welk de natuur (die genegen is, haar goet en voetsaam zap altijd by sig te behouden, en fo veel mogelijk is, te conferveren) een vlies formeert, en also 't selve gefwel, of uytwas, met voetsel dagelijks komt t'onderhouden: Even so kan het ook in jonge Weduwen, en Maagden, uyt verscheyde oorsaken, dog insonderheyt na eenige gepleegde dertelheyt, en geylheyt, voornamentlijk als daar by komt een sterke inbeelding van 't Venus-werk, gebeuren; Dat eenig bloet, of ook fomtijts andere stof, buyten de vaten, inde holligheyt des Lijf-moeders, komt heen te vloeyen, en uyt te zypelen, als wanneer de natuur, die inde sodanige seer begerig is, om 't ontfangen,

Q 2

en

en uyt 'et bloet, alleen, geen waaragtige ontfanke-
nisse, wegens d'ontbering der vereysche vormende
stof, kan te weeg brengen, aldan niet t'eenemaal
ledig zijnde, evenwel yets tragt voort te brengen,
waaromse dan sodanigen rouwen klomp formeert,
die uyt 'et bloet, 't geen sig voor heen, maandelijk
pleeg t'ontlasten, daar na verder zijn voetsel en on-
derhout krijgt.

Dit gevoelen bevestigt ook *Levinus Lemnius de
Occultis Nat. Miraculis lib. 4. cap. 19 sub finem*, seggen-
de: 't Geene ontrent sommige hongerige, die door
den welriekenden geur der spijsse, inde keukens eenig-
sints versadigt, en by gebrek van voetsel, door den
reuk verquikt werden: 't Selve gebeurt ook, ontrent
een houwbare Maagt, d'welke, alffe haar liefste niet
bekomen mag, so koeftertse de selve in haren stillen
Boesem; Hy speelt, (hoewel niet tegenwoordig)
haar geduyrig in 't hert en gedagten, so datse door die
uytmuntende en overgrootte inbeelding, een onge-
formeerden romp ontfangt, om dat aldan in de
geboort plaats t'samen gehoopt, en by een vergadert
werden, sodanige vogten, die tot d'ontfankenis
dienstig zijn, welke ongevormde t'samen-running,
door een ingebeelt Venus-werk, aldan sonder eenig
toedoen des Mans voltroken wert.

Avicen, Fen. 21. libr. 3. tr. 2. cap. 18. Schrift de ba-
ring van sodanigen *Mola*, de heete ongetemperthey-
t der Lijf-moer toe. En hier mede komt ook d'erva-
renthey over een, want de sodanige die sonder be-
hulp des Mans, Zuygers voort-telen, zijn gemeen-
lijk Man-Wyven, of Man-aardige Vrouw-lieden,
en Heldinnen, gelijk hier van ook getuygt, *Marcel-
lus Donatus libr. 4. de Med. Hist. mirab. cap. 25. pag.
mibi 455.* Verklarende met opregtigheyt, in veele,
dog meest in Vrouw-lieden van een heten aart, dier-
gelijke Zuygers gesien te hebben.

Galenus libr. 2. de Semine, Staat ook toe, dat Man-
Wyven of heet-gebakerde Vrou-lieden, een *Mola*
ontfangen konnen.

LXXIV. AANMERKING.

*Een Aanwas op de koek des Lijf-moe-
ders, met een vrugje daer in.*

H Et is de Vroe-vrouw, *Elizabeth Tomboy*,
van welke hier voren inde 70. Aanmer-
king gesproken is, voorgekomen (ge-
lijkse my selfs verhaalt heeft) datse Twee-lin-
gen, van sekere barende Vrouw ontfangen heeft,
op welkers binnenste Moeder-vlies *Amnion* ge-
noemt, een kleyn Aanwas sig openbaarde, even
gelijkmen op de groote Oosters dikmaals een
kleyne bevint vast gegroeyt te zijn, 't welk door
een strengetje met de Lijf-moeders koek gemeen-
schap had, binnen 't welke een Vrugje, ontrent
so groot, als een vinger verborgen was, vol-
maakt in alle sijne deelen, met d handt op sijn
borst leggende, zijnde een knegje, dog heel hard
geworden, en sodanig of 't van steen gebakken
was.

Op de LXXIV. AANMERKING.

M En kan niet seggen dat dit schepseltje een na-
bevrugting zy geweest, maar 't is waarschijn-
lijk, vermits 'et nevens de twee andere vru-
gen, in een, en 't selve vlies der na-geboorte, sig ont-
hou-

houden heeft, dat 'er veel eer aldaar verdroogt en verhard geworden is, om dat 'er van sijn behoorlijk voedsel, door de twee andere vrugten is berooft geworden: Yder kan hier van gevoelen, 't geen hem goet dunkt. Hoe wel ik evenwel van dat oordeel niet en ben, daar van sommige zijn, dat 'er geen nabevrugting soude kunnen geschieden, om dat Hipp in de 51 sijnre beknopte Spreuken in 't vijfde Boek geslegt heeft, Die bevrugt zijn, derselviger inwendige mond des Lijfmoeders is toegesloten. En ook Galen. libr. 2. de Sympt. causis. Classe 3. cap. 3 fol. mihi 21. en 3. de natural. Facult. Classe 1. cap 3. fol. mihi 302 Verklaart, dat, so lang een Vrouw bevrugt is, de Lijf moeder so vast gesloten blijft, dat 'er geen passagie voor de punt van een naakt soude overig blijven; Wel is waar dat de nabevrugting seer telden komt te gebeuren, maar 't blijkt evenwel (insonderheyt uyt onse 70 Aanmerking) datse niet onmogelijk is: En alhoewel, de binnenste mond des Lijfmoers sig seer vast na d'ontfangenisse toesluit, so kanse evenwel door een geylhey, en door groote graagte, en by slapens lust aangeprikkelt, tot d'inlating van nieuwe teelst. offe sig wel wederom een weynig openen, Tot vermaak des Lesers, sal ik seker ongemeen voorval, 't geen de nabevrugting raakt, hier agter aan laten volgen.

Simon de Vries, in sijn groote schouw-plaats der Lust- en Leer-rijke geschiedenissen, cap. 61. pag 433. Brengt een aardig exempel by, van een onverwagt na-Kind, welkers Ouders in een kleyn Stedeken, Hertshorn genoemt, digt by Heydelberg gelegen, sig onthielden. Dit Kind, quam een geruyme tijt, na des Vaders doot, ter werelt, die een rijk Edelman was, en sijnre goederen aan sijn Huys vrouw by Testament gemaakt had, moettende de Leen-goederen, (daar van hy wel voor sien was) by manquement van Mans-oir, op de naaste Neven, versterven. Als

nu de Moeder ten tyde van 't affterven haars waarde mans, wel eenig vermoeden van fwanger te zijn, maar geen fekerheyt dien aangaande had, so hebben ondertuffchen de naaste vrunden, de verstorvene Leenen vanden overledenen aangeslagen, niet tegenstaande de Weduwe haar bad, datse eerst den behoorlijken tijt wilden laten verstrijken, en verwagten, of haar God niet met een vrugt des lighaams soude believen te zegenen. Maar alse eenigen tijt daar na vande barens nood overvallen wiert, bragtse een doot Kint ter werelt. En begonden als doen de Neven de voorfz Leen-goederen onder hun te verdeelen, en ook daar-en-boven de Weduwe r'ontrekken, 't geen haar man by uyterste wil haar gemaakt had. Wanneerse nu haar lighaam na dese baring, nog geweldig opgezwollen voelde, hebben haar de Geneeskundige, die dit eenige quade vogrigheden, en een aangefette watersugt toelichreven, geraden, na *Baden* te reysen, om de gefonde wateren der selver plaafte, tot hare verligting en genesing te gebruyken. Sy vertrok derhalven, en te *Basel* gekomen zijnde, alwaar juyft te dier tijt sig beyde de *Keur-Vorsten*, van *Mentz* en *Saxen* bevonden, gevoeldesē den tweeden dag van haar aankomst, op nieuws de weēn eener barende Vrouwe, en een Vroe-vrouw by haar ontboden hebbende, bragtse een schoone Soon ter werelt, die seven Maanden na sijns Vaders doot, en thien volle weken na d'eerste verlossing geboren wiert. Dit quam terstont, als een bysondere vreemdigheyt, en seltsaam wonderwerk, ter ooren van beyde de *Cheur-vorsten*. En die van *Mentz* wou selfs persoonlijk als Gevader over den doop staan. De *Cheur-vorst* van *Saxen*, vereerde aan dit Kint duysent Rix-daalders, en schreef daar-en-boven, aande *Cheur-vorst* van *Heydelberg*, dat hy de schrok agtige en gelt-gierige Vrunden des verstorvenen, de goederen

deren doen inruymen, en de Weduwe in tegendeel, als Moeder van haar jonge Soon *Ferdinand*, in 't volle besit der selver herstellen soude, gelijk dan ook sulks daad'lijk, niet alleen tot groote schade, maar ook tot een onlydelijken spot, deser begeerlijke en hongeri-ge Vrunden, daar op gevolgt is.

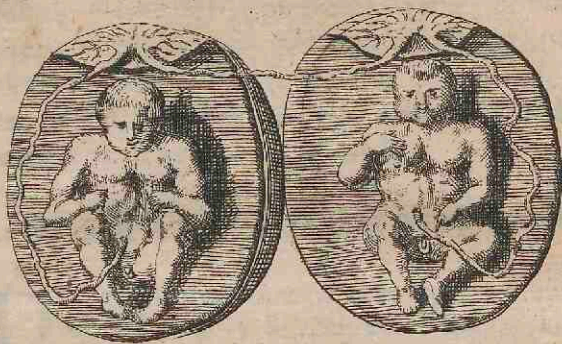
LXXV. AANMERKING.

Van Tweelingen, die yder een eyge, en daar-en-boven nog een derde gemene navel-streng hadden.

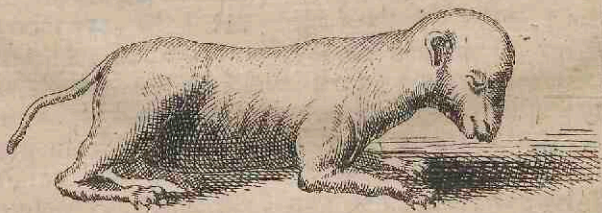
DE voorverhaalde Vroe-vrouw, heeft my ook bekend gemaakt, datse op 't *Speuy*, inde witte *Cabel*, den 18 Febr. 1677. en nog namaals op een ander plaats, *Tweelingen* heeft ontfangen, die yder in een by sonder werk (by de Vrouwen also genoemd) waren leggende, en datse t'samen drie strengen hadden, in diervoegen als d'selve alhier uytgebeelt staan: Yder vrugt had sijne bysondere *Placenta* of Moeder-koek, die beyde (hoewel niet sonder een rustschen scheidung van elkers vrugts eigene vliessen) digt by den anderen gelegen, en om hoog, of aan den bodem, en de zydelijke deelen des Lijf-moeders vast waren, in welkers twee koeken middel-punt, voor e al eer de Navel-vaten van yder Kint wierden ingeplant, een derde gemeene streng op 't eynde der voorz vaten, eerste sig nog inde koek quamen te hegten,

voort-

Tweelingen, ieder met eene eijgene,
 en daerboven een derde gemeene
 Navel - Streng

Siet fol: 234

Hondt van een Vrouw
 voortgebracht

voortgebragt was, en geschiede sulks, by wijze van een *Anastomosis* of vereeniging van bloetvaten, welke laatste gemeene streng, of Navelvaten, even sodanig gekronkkelt en geknoopt waren, als men d'selve natuurlijker wijze, ontrent de Navel-strengen, der nieuwgebore Kinderen t'aanschouwen gewoon is.

Op de LXXV. AANMERKING.

D At de natuur somtijts yets tegen natuurijks voortbrengt, is in veele onser Aanmerkingen gebleken. En hoewel dit boven genoemt verhaal wonderlijk mag schijnen, so sal nochtans (als men de saak nauwkeurig onderzoekt) bevonden werden, dat diergelijke soort van vereeniging der vaten, in onse lighamen, elders meermaals geschieden, insonderheyt in bloetvaten, en in *Parenchymata*, of Ingewanden, daar 't bloet door vliet, en geschiet sulx, uyt oorzaak dat 'et bloet over en weder, van 't een in 't ander vat, doortogt mogt krygen, 't geen waar-schijnlijk, in dit ons voorval ook geschiet is, op dat alle 't selvige uyt de Navel-streng en kock des eenen vrugts, in die van d'ander soude mogen overgestort werden: door welkers toedoen, en onderlinge vereeniging van kockken en bloet, ongetwijffelt die Kinderen, te meerder, met den anderen in gelijkheyt van natuur, en gematigheyt, sullen over een komen.

Daar wert onder de Geleerde gesintwift, of Tweelingen inden buyk van een bevrugte Vrouw, altijd in een werk leggen, 't welk van binnen door een middel-schot, in t'ween gedeelt, en also d'een vrugt van d'ander wert afgescheyden? Wel is waar dat inde na-

befrugting, wanneer d'ontfanging, en de baring, door tuffchen-pofen gefchiet, yder vrugt, in 't byfonder met fijne eygene vliefen, omvangen wert, en dat yder der felver, fig aan een afzonderlijke plaats des Lijf-moeders vast hegt, fo dat d'een kan ter werelt gebragt werden, terwijl d'ander fig nog in 's moeders lighaam onthout, maar 't gaat geheel anders toe, in d'ontfanging van Tweelingen op een en d'felve ftond, d'welke ordinaris met haar beyden, wel binnen een vlies behouden, en in eene plaats befloten zijn, maar d'felve werden door tuffchen komen van een ander dun vlies, van een gefcheyden, 't geen door 't perffen van 't water, als'er een van beyde geboren is, ligt komt te breeken: maar defe hebben yder haar eygen ftreng, welke vande Navel-vaten van elk Schepfel in 't byfonder wert voortgebragt, gelijk ook yder fijn teygen kock heeft, welke, hoewel uytterlijk in 't aanfchouwen, maar eene alleen fchijnt te wesen, inder daat (indien men nauwkeurig daar op let) twee of meer zijn, na dat'er min of meer vrugten in 's Moeders lighaam zijn voortgebragt, welke kocken door tuffchen komen vande vaten, met malkander gemeenfchap hebben, fo dat'er bloet van d'een, in d'ander kan werden overgenomen.

Bartholinus Centur. 4. Hift. 83. pag. mihi 403. Brengt een exempel van Tweelingen voort, die yder in een byfonder werk lagen, en is fulks ook uyt defe onse bovenftaande Aanmerking blijkende: Hoewel nog daar, en-boven in d'felve, dit feltfame voorval vande derde en gemeene ftreng, daar by komt.

Den voornoemden Schrijver, fegt op de felve plaats dat ook fomtijts Drielingen in een werk bevonden werden, 't geen ik geloof waaragtig te wesen, te meer, om dat d'voorlz Vroe-vrouw, my verklaart heeft, haar fulks tot een *Koyman* ontrent *Watering* voorgekomen te zijn, maar als dan heeft yder van hun, zijn byfondere ftreng.

LXXVI. AANMERKING.

*Maantstonden tot den dag der baring
geduyrig bygebleven, en daar-en-bo-
ven, Maantlyk vernieuwt.*

DEN Genees-heer *Theodorus Liebergen*, heeft my eertijts bekend gemaakt, dat sekere voortreffelijke Vrouw, woonagtig buyten de *Provintie van Hollandt*, bloetrijk, en rank, van lighaam, van 't begin af aan, terwijlse swanger was, met een gestadige bloet-vloet onderworpen is geweest, d'welke nog daar-en-boven op yder Maant, door een nieuwe verdobbelt wiert. Dese hier over 't oordeel van verscheyde Genees-Heeren versogt hebbende, geloofden d'selve eenparig dat 'et niet mogelijk was, datse swanger kon zijn: 't Is naderhant gebeurt, datse op sekeren tijt, van buyten inde *Haag* gekomen zijnde, ook met den voornoemden *Liebergen*, te radegegaan is, d'welk uyt een eenig, en bysonder teken, genomen van 't swellen der borsten, de beswangering niet geheel verwierp, maar d'selve in twijffel trok, seggende: sijne gedagten daar over verder te sullen laten gaan, dog met belofte, van t'sanderen daags wederom te komen. 't Welk als geschiede, vont hy de voorfsz *Dame* albereyts van een Kint, van seven maanden verlost te zijn, 't welk sijn

Doop-

Doopfel nog ontving, hoewel 't niet lang daar na leefde.

Op de LXXVI. AANMERKING.

Hipp. seet 5 Aph. 60. segt : Indien een bevrugte Vrouw de Maantlike suyveringen afgaan, so is 't onmogelijk dat de vrugt gesont kan wesen.

Om dese kortbondige spreuk wel te verstaan, dient aangemerkt te werden, datmen onderschoyt maken moet, of die vloet sterk, of niet sterk, ofse dikwils, of niet dikwils, ofse in 't laatst, of op andere tijden van 't dragen, sig openbaart, en ten laatsten op wat wijze, of door welke wegen, d'selve geschiet.

Als dan Hipp segt : Indien een bevrugte Vrouw de maantlike suyveringen afgaan, so verstaat hy daar door geen eens, maar dikwils, en op verscheyde reysen, of alle maant : Want dat men dese spreuk aldus verstaan moet, blijkt uyt des selfs eerste Boek, *de Morb Mulierum* : daar hy aldus segt : Indien de Baar-moeders der beswangerde, sig meer komen t'openen als 't behoort, so gevense alle Maant, bloet van sig, even op die wijs, als de gewoonlijke Maandstonden, andere Vrouwen plegen af te gaan : En in sijn Boek *de Natura pueri*, geeft hy te kennen dat 'et geen quaat mag, dat de Vrouwen, een of twee Maanden yets quyt werden, maar wel indien sulks maantlijk tot den tijt der baring toe blijft vervolgen. En hier van kanmen ligtelijk reden geven, wat als een Vrouw seer bloetrijk is, waarom souse niet enige maanden na den anderen een gedeelte deffels, sonder dat de vrugt daar door van sijn voetsel (na 't gevoelen van d'oude Schrijvers) berooft wiert, kunnen quyt worden ? Maar indien, in tegendeel d'selve niet alleen in d'eerste, maar ook inde volgende maanden, haar vloet tot
op

op't eynde vande dragt, en dat in sodanigen menigte heeft, alse anders buyten de dragt wel gewoon was te hebben, als dan gebeurt'et in't gemeen, dat de Vrugt sijn behoorlijk voetsel, kragt en warmte, daar door benomen wert, behalven dat die maantlijke suyveringen de lighamen der Vrouwen, ook selfs wannerte niet swanger gaan, gemeenlijk min of meer (na die wel, of qualijk gestelt zijn) komen t'ontroeren, en als dan wert vande selve beweging de Vrugt met een deelagtig. Van dit gevoelen is ook *Aristot. 7. de Hist. Animal. 3. en 1. de Generat. Animal. 19.* seggende: *Wanneer de stonden der Vrouwen alle maand, en dat na de gewoone ontlasting vloeyen, als dan kan't niet zijn, dat de Vrugt so gesont soude blijven, gelijkse't anderen tijden plagt, als haar weynig, en dat juyst niet alle maand, afgaat. En 5. de Hist. Animal. Dar'er zijn, d'welke geduyrende de geheele dragt, 't vloeyen by blijft, maar dat de sodanige kleyne, swakke, en selden by't leven blyvende, vrugten voortbrengen.*

Wat nu de wegen aangaat, lanx welke de voorsz. ontlasting geschiet, so is 't seker, (by aldien die vloer matig is, en datse in 't eerst van 't dragen geschiet, en de vrouw kloek en sterk is, en dat'er geen ontroering van schrik, of verstoortheyt, ook geen vermoeytheyt, nog danssen, springen, hard rijden, veel niesen, swaar hoesten, of braken, nog eenig ander uyerlijk geweld van vallen, slaan, of stooten, is voorgestaan) dat als dan die vloet, uyt de bloet-vaten van den hals des Lijf-moeders voortkomt.

't Welk ook *Galen. lib 6. de loc. aff. sub finem cap. 5. Item Comm. in Aph Hipp. 60. sect. 5.* bevestigt. En daarom behoefmen juyst niet terstont te vresen, en bekommert te zijn, dat'er een mis-kraam volgen sal, als een swangere Vrouw somtijts hare Maant-stonden krijgt.

Hieron. Reusnerus in Obs. Med. pag. mihi 55. Verhaalt

haalt van *Jacobus Lochnerus*, dat d'felve getuygt, een Vrouw gefien te hebben, die waarlijk fwanger zijnde, alle Maand haar ftonden had, even op de felve wijs, alffe gemeenlijk op andere tijden gewent was, en fulks sonder eenig ongemak. Dat hy daar-en-boven te *Breslauw* in *Silesien*, 't felve by twee andere Vrouwen gefien heeft.

Thom. Bartholinus, *Centur 3. Hist. 13. pag. mibi 32.* Heeft een *Koopmans Vrouw* tot *Coppenhagen* gekent, die fo dikwils alffe fwanger was, fo sterk, alle maanden haar vloet had, dat fe wegens fwakheyt fomtijts 't bed moest houden, d'welk wederom op de gefette tijt, ophielt, en bleef duyren, van d'eerfte tot de laafte Maand toe, hoewelfe niet te min kloeke en sterke knegrjes voortbragt.

So en kan dan dese kort bondige voorverhaalde Spreuk niet gepast werden, op de geene d'welke overvloet van bloet hebben, en in wien 't felve fo overtollig is, dat by aldien 't niet door een opening van d'ader afgetapt, of door een vloet wiert vermindert, 't felve als dan ligtelijk een mis-dragt, of anderfints de bevrugte vrouw, de doot veroorfaken soude.

LXXVII. AANMERKING.

Maand-ftonden by een Kint van een Jaar.

DEn voornoemden Heer *T. Liebergen*, heeft my ook mede gedeelt, dat hy onlangs is verfogt geworden, fijn oordeel en raadt te vvillen geven, over 't voorval van een Dogtertje, 't vveldk maar een jaar, of vveynig meer out, dog frifch en vveld gedaan zijnde, nu tot drie reyfen na den anderen op de vvylfe vande
vol-

volwassene vrouwen (de veelheyt van 't bloet na de mate van 't lighaam gerekent) haar maandlijke ontlasting had.

Op de LXXVII. AANMERKING.

GElijk de Vrouwen selden haar Maand-stonden, na 't vyftigste Jaar onderworpen zijn. So bevintmen ook in tegendeel, dat d'selve nauwlijks voor 't veerthiende Jaar sig komen t'openbaren. Hoewel'er veele zijn, die dese vloet vry wat eerder, overgekomen is.

Hercules Saxonia part. 3. Praelect. Pract. cap. 23. fol. mibi 257. segt: een Meysje gekent te hebben, wiens stonden op 't vyfde Jaar sig vertoonden, en ook t'elkens haren Maandlijken loop in een redelijke mate, met dat lighaam over een komende, onderhielden.

Den meergemelten Genees-heer *Tulpius lib 3. Obs. 3. cap. 36. pag. mibi 255.* Spreekt van een Dogterje, 't welk na dat'et van haar vierde, tot het agtste Jaar toe, t'elkens op de behoorlijke tijt, en wijs, was gesuyvert geworden, en dat by seker voorval, die maantloop was belet, haar 't selve bloet daar door opwaarts na 't hoofd steeg, so dat verscheyde quade toevallen daar door veroorzaakt wierden, 't welk, hoewel 't hem een saak schynt te zijn, die 't geloof by na overtreft, so is evenwel nog meer verwonderens waardig, 't geen *Theod. Kerckringius Obs. 87. pag. mibi 168.* Verhaalt, van een Kind, by 't welk die bloet-vloet van de geboorten dag af vernomen wiert, en hy verhaalt te gelijk enige omstandigheden, die daar ontrent voorgevallen waré, seggende: dat de Moeder swanger zijnde, sig op sekeren tijt sodanig ontfelde, datse van stonden aan, niet alleen seer begon te vloeyen, maar dat ook 't sedert die tijt, die voornoemde: vloet sig

wederom maantlijk openbaarde, so dats'er aan twyfelde, of s'ook swanger mogt sijn, en dies te meer, om dat de voorfz vloet, op 't cynde van haar dragt, vijfthien dagen na den anderen bleef volharden, geduyrende d'welke sy een Meysje baarde, 't geen selfs van haar geboorte dag af, tot op de vijfthiende dag toe hier mede onderworpen was; na welken tijt precijs of net op de maant, die vloet sig wederom openbaarde, en na even so veel tijts desgelijks, maar dat 't selve Kint, na de derde reys sulx onderhevig geweest te sijn, gestorven is.

LXXVIII. AANMERKING.

Een Kraam Vrouw sonder suy- vering.

D'H Uysvrouw van *Cornelis Huygen*, is na een swaren arbeyt, van ontrent 24 uren, en een tegen natuurlijke geboorte (vermits 't Kint met sijn twee voeten en eenen arm, die tusschen de selve ingesloten en bene-pen lag, ter Werelt quam) op den 29. Juny 1680. van een Soontje verlost, 't sedert welken tijt, sy vry koortfig en swak was: en ('t geen my wonder voor quam) niets van 't kraam quyt wiert. Vermits ik dan gewaar wiert, dat haar de Speen-aderen seer gefwollen waren, heb ik enige bloet-zuygers verordineert aldaar te stellen, waar op een seer goede uytkomst gevolgt is, so dat de koorts, korts daar na, en so vervolgens van dag tot dag, hoe langer hoe meer, vermin-
derde.

derde, ende de kragten allengskens wederom begonden toe te nemen: maar eenige dagen daarna, begoft de Kraam-vrouw te klagen, van pijn inden buyk, en swelling inde regte zyde des onderbuyks, d'welk ik onder 't drukken met de hand gewaar wiert, sig wat diep van binnen t'onthouden: So dat ik niet twijffelde, of de voornoemde swelling was inde Baar-moeder selfs: Waarom ik goet vond na't gebruyk van een inspauyting, ook een bequame stoving, smering, en op 't laaft, een week-makende playster, te doen bereyden. Na alle welke hulpmiddelen, de voorlz Kraam-vrouw door Gods genade en goedertierenthey, o, drie weken kraams, t'eenemaal is genesen geworden, sonder dat haar oyt yets, dan alleen maar seer weynig bleeke vogt, met quaden reuk vermengt, in al die tijt, door de Baar-moeder is afgegaan.

Op de LXXVIII. AANMERKING.

H Ippocr lib. de naâ pueri, segt: Indien een Vrouw niet wert gesuyvert van haar Kraam, so false in een groote siekte vervallen, en indiense niet rasch geholpen wort, en haar yemant tot een bequame suyvering brengt, in levens gevaar geraken.

Dat dit gemeenlijk also geschiet, leert de dagelijckse ervarenthey, hoewel 't ontberen van dese ontlasting, onse Kraam-vrouw seer wel gelukt is.

Van diergelijke voorbeelden vind ik vermaant te zijn by Fabrit. Hild. Centur. 4. Obs. 41. pag. mibi 428. Alwaar hy van sekere cerbare Vrouw spreekt, die

noyt siek, maar altijd sterk en seer wel-varende was, en die noyt eenige Maantlijke vloet, so in haar Maagdelijke, als Houwlijke staat, onderworpen had geweest, hoewelse seven kloeke Kinderen ter werelt gebragt, en ook selfs in't Kraam-bed leggende, altijd seer weynig aftogt vernomen had.

Joh. Schenkus libr. 4 pag. mihi 913 Maakt ons in sijne Schriften bekend, dat *Petrus Toletus* gesien soude hebben, dat de Kinderen van sekere vrouw (d'welk nog voor, nog in haar Kraam, oyt na de gewoone wijs was gereynigt geweest) veeltijts met onreyneswieren des he ovis, en aangesigts gequelt geweest waren.

Marcellus Donatus libr. 4. cap. 23. pag. mihi 160. Maakt gewag van een sterke, moedige, dog seer twiftige Vrouw, die noyt de Maand-tijden vernomen, en evenwel tot twee-maals toe, eerst een Soon, en daar na een Dogter, beyde welgeschapen gesont, en daar-en-boven welgevoedt, gebaart had, en dat d'selve inden arbeyt seer weynig, dog in't Kraam-bed leggende, niets ter werelt was quyt geworden.

Rhodius Centur 3 Obs. 59. pag. mihi 173 segt: Dat 'er in't Jaar 1628. te Padoa twee Edele *Matronen* leefden, welke lang van gestalte, en schraal van lighaam, sonder Maand-vloet onderworpen te zijn, ontfangen hadden, en noyt geduyrende haar geheele Kraam, gesuyvert waren: dog datse fig, geduyrende hare beswangering niet wel bevonden hadden.

LXXIX. AANMERKING.

*Maand-stonden door verstoortheyt wys
beyde de tepels geloft.*

A *Risantje*, Binne-moeder in 't Gast-huys tot *Schevening*, een Vrouw ontrent 40. Jaar out, rank en mager van lighaam, gal-agtig, en seer oploopende van natuur, had sig inden Iare 1644. sodanig ontstelt, ten tijde van haar gewoone suyvering, dat door die ontroering, de natuur een verkeerde weg kiesende, haar 't bloet uyt beyde de tepels langs 't lijf heen liep, by d'welke ik geroepen zijnde, terstont een aderlating inde voet te doen, tot een te rug-trekking des bloets, belaste, en heb haar also door Godts hulp in 't kort herstelt.

Op de LXXIX. AANMERKING.

H *Ipp* in 't vijfde Boek inde 40 Kortbondige Spreuk. legt: By welke Vrouwen, inde borsten 't bloet vergadert wort, dat beduyt dulligheyt. Waar door hy verstaat, dat by aldien door 't opstoppen der Maand-suyvering, 't bloet sig na de borsten wend, dat 't selve dan aldaar opgehouden werden, en een meerder hitte, tegen de natuur, verkrijgende, of voor een gedeelte, sig verder bovenwaarts na d'herstienen begeeft, oft en minsten eenige heete, en quaat-aardige dampen derwaarts seynd, en also eyndlijk rasernye komt te verooraken.

Maar *Galen*. over den selven text, segt: dat hy noyt

fulks gezien heeft. 't Sy so 't sy; in dit ons boven genoemd verhaal, magmen die groote ontsteltenis des gemoets, voorwaar met regt een Dulligheyt noemen.

Daarom *Cato* wel te regt gefegt heeft, *Ira furor brevis est, &c.*

Paræus libr. 23 cap. 52 fol. 533. segt: Dat d' Huysvrouw van *P. Faber*, alle Maand haar gewoone vloed door de Borsten, in sodanigen menigie quyt wiert, dat drie of vier sêvetten nauwlijks genoeg waren, om 't seluete kunnen vatten.

Sulks geruygen ook *Cordæus Comm. 6 libr. 1. Hipp. de Morbis Mulierum. Andr. Laurent. in Anatom. libr. 7. Quæst. 19. pag. mihi 278. Dominicus Panarolus Penrecost. 4 Obs. 13. pag. mihi 119. Anthonius Musa Brasavolus*, in d'uytlegging over de 40 Kort bondige Spreuk des vijfden Boeks *Hipp* hier boven genoemd. *Marcellus Donatus fol. 30 libr. 1 de Med. Hist. Mirab. cap. 2. Amatus Lusitanus Curat Medicinal. Cent. 2. Curat. 21. fol. mihi 163. en Schenckius pag. 700.*

LXXX. AANMERKING.

Maand suyvering in Mannen door 't Teel-lidt.

D At gesonde Vrouw-personen, hare Maand-tijden onderworpen zijn, is natuurlijk, en door Godts instelling also beschikt, maar dat sulks in 't Mannelijk geslagt geschiet, is tegen de natuur, en ongehoort. Evenwel gedenkt 't my seer wel, sulks in twee bekende Personen, vernomen te hebben, die wat kout van aart.

baart, yl van baart, en beyde tot den drank seer genegen waren: welke door haar Man-lijk Lidt, Maandlijk gesuyvert wierden.

Op de LXXX. AANMERKING.

F*Ranciscus Ignatius Thiermairius* een Genees-heer uyt *Beyeren*, verhaalt in 't eerste Boek sijner be- raatslagingen, op het 15. *cap. pag mihi* 181. Van een Tweeling: die voor 't voltrekken tijns 17 Jaars, een Bloed-drop, door het Teel-lid onderworpen was d'we.k eenige Jaren na den anderen geduyrde: So dat hem op yder quartier vande nieuwe Maan, ontrent vijfoncen bruyn-root bloet, op de voorverhaalde wijze door de schaft afgingen: na dat altijt, ontrent de navel, de Lendenen, en de Liefen eenige pijn- lijke krimpingsen, de Moeder-pijnen niet ongelijk, voor heen gegaan waren. En by aldien dese ontlasting quam te missen, leet by groote en scherpe pijn in 't hooft, &c.

Maar welk mag dog d'oorzaak van dese gesette bloet-vloet inde voortz Jongeling geweest zijn? Soud'et wel daar van daan gekomen zijn (gelijk veele Man-personen sulks al voor veele eeuwen onderhevig geweest zijn, en waar van onder andere ook *Arcteus Cappado* getuygt, *libr. 2 de Diuturnis affectibus*, en sulks nog dagelijks ontrent sommige komt te gebeuren) dat die vloet door de schaft, op die wijs soude toegegaan zijn, als de vloet der speen-aderen in vele sig maandlijk komt te vertoonen?

Sulks is niet waarschijnlijk inde voortz Jongeling geweest, om dat by hem 't bloet, niet met de pis vermengt, maar drop wijs is voortgekomen, en bruyn-root sig geopenbaart heeft.

Mogelijk dat een tak van d'uyt- of inwendige

speen-aderen (hoewel tegens de gewoone ordre der natuur) sig na de schaft heen begeven heeft, also de deelen vanden *Anus* of aars, en die vande *Teel-leden*, seer na by den anderen gelegen, en aldus wel eenige gemeynschap tusschen de selve, soude konnen geschiet zijn.

Of dat dit bloet voortgekomen zy, uyt de klieren vanden hals der blaas, die digt ontrent de *Zaat-blaasjes* gelegen zijn, en *Prostata* genoemd werden, welke van binnen een holligheyt hebben, daar vogt tot besproeying vande *Zaat-passage*, die inde *Vrethra* of pisgang eyndigt, uytkomt te vloeyen, welke voor de klieren seer merkelyke bloet-vaten bekomen hebben: Welk oordeel ik aanden verstandigen *Leser* overgeef.

LXXXI. AANMERKING.

Quetsuur der Blaas.

SEker *Ruyter* alhier inden *Haag*, door den drank overladen zijnde, is even boven 't *Os Pubis*, of schaamte-been, in 't middelste gedeelte vanden onder-buyk, de wonde niet van ter zijde, maar voorwaarts ingegaan zijnde) door een breed rapier, sodanig gequetst geworden, dat de steek tot inde *Blaas* doorging, vermits 't water uyt de selve door de quetsuur quam heen te vloeyen. En wiert hy, (niet tegenstaande sodanige wonden by *Hippocrates* voor doodelyk gehouden werden,) binnen den tyt van drie weken genesen.

Op de LXXXI. AANMERKING.

Hippocrates Aph. 18. sect. 6. segt: Als de Blaas door steken wert, is het doodelyk. Den selven segt ook in Coacis: Sy sterven voornamentlyk vande wonden, als yemandt de herssenen of ruggemerg, de Lever, 't Middel schot, 't Hert, de Blaas, of een groote en dikke Ader gequetst wert: want dese alle sijn deelen des lichaams, welkers dienst ons leven niet ontberen kan, en daarom sijn ook hunne wonden doodelyk. Maar men moet dese woorden van dien grooten Leer-meester, in een gefonden zin verstaan, also hy door 't woort doodelyk te kennen wil geven, dat de wonden inde voorsz deelen ontfangen, voor 't meerendeel en gemeenlyk altijt sodanig sijn. Dat de wonden der Blaas somtijts genesen werden, en is so vreemt niet, om dat hare selfstandigheyt niet t'eenemaal, en over al vlies-agtig is: want hoewel de Blaas buyten 't lighaam zijnde, ons geheel vel-agtig schijnt te wesen, so is deselve evenwel sodanig niet, terwylse nog in ons lighaam is, gelijke andersints schijnt te sijn, wanneer se lang te voren gedroogt, gespannen en opgeblasen is geweest, so datse veel eer, onder eenige soorte van vlees mag gerekent werden, also Galenus verscheyde soorten van vlees beschrijft: Want in *Comm. in 6. Epidem* segt hy, dat Hippocrates vlees noemt, niet alleen, dat geene waar uyt de Spieren bestaan, maar ook dat der darmen en blase. Den selven Hipp. heeft ook Galenus hier in gevolgt, 7. de *Anatom. administr.* alwaar hy segt: De gedaante des vlees, en is niet over al de selve, want dat vande Spieren is roder en sagter, als dat vande Maag, Lijfmoeder, en Darmen.

Ten opsigt van dese vlees-agtigheyt des buytensten vlies der Blaase, seggen, *Bartholinus en Aquapendens,*

dens, dat 'et een *Spier* is, die de geheele *Blaas* omcincelt, op dat die in 't maken van 't water, tot de toetrekking bequaam soude zijn, en dat daarom deselve gequetst zijnde, t'samen heelen en toegroeyen kan. Hoewel dit niet sonder groot gevaar en moeylijkheyt komt te geschieden: want de *Blaas* gequetst zijnde, brengt niet alleen groote en scherpe pijn by, ten opsigt van haar vliesige stof, maar ook ontfteking, koorts, en trekking der zenuwen. Daar-en-boven ligtse inden onderbuyk gedoken, so dat haar wonde niet t'samen gehegt of toegebonden kan werden. Hier by komt, dat nademaalse geduyrig nat zijnde, en van de scherphelyt der pis geprikkelt werdende, so heel wel door genees-middelen, tot geen lyktheyken gebragt kan werden. Ook dat de pis voor 't meeren-deel somtijts inde holigheyt vanden buyk nederlekt, die aldaar behouden, en vergadert blyvende, behalven andere toevallen, een groote swelling des buyks, even als inde *Water-zugtige*, veroorzaakt, en also d'Ingewanden verdervende, en de natuurlijke wermte der selver uytbluffende, den gequetsten ellendiglyk om 'r leven brengt.

Tot bevestiging, dat de wonden der *Blaas* meermaals genesen werden, dienen de navolgende voorbeelden.

Galenus initio de loc. aff. brengt een Historie te berde, van een Jongeling van *Mytilenen*, wiens *Blaas*, door een rapier gequetst zijnde, evenwel geheel wiert.

Isaacus Cattierius, *Genees-heer* des *Koninks* van *Vrankryk*, verhaalt in sijn vierde *Opmerking*, pag. *mibi* 18. van een wonde, in 't middelste lighaam der *Blaas* toegebragt en genesen: Als ook *Platerus libr. 3. Observat. pag. mibi* 797.

Franciscus Rossetus de partu Cesareo sect 3. cap 7. pag. mibi 55. haalt een Historie op, van een steen die uyt den

den onder-buik eens Kints door een kunstige snee vanden Heel-meester *Franco* wiert afgehaalt. Diergelijken exetapel heeft ook *Franciscus Sanches in Obs. Med. Oper. pag. 370.* aangereken, alwaar de steen der Blaase, door den onder-buik wiert uytgenomen.

En hout'et *Rossetus cap 6 pag. 50* daar voor, dat de manier van steen-snyden, die op de wijze vande *Keyserlijke snee* geschiet, niet so gevaarlijk is, nog so veele toevallen heeft, als die gene, die men heden ten dage in 't *Perinaeum* of bil-naad komt te oeffenen, en in 't werk te stellen, waar van hy aldaar redenen bybrengt, gelijk hy ook die gene aldaar verhaalt, waarom de steen-snyders den steen liever door 't *Perinaeum*, dan door den onder-buik soeken te bekomen, te weten: eensdeels, om dat den selven door sijn swaarte gemeenlijk na beneden sakt, andersdeels om datse daar van geen kennisse sijn hebbende. Van dese manier van steen-snyden, vermaant ook *P. Barbette, in sijn eerste deel van d'Hand-werken, cap. 26 fol. 87.* Uyt alle dese getuygenissen, blijkt dan genoeg, dat de wonden der blaas niet altijd ongeneeslijk zijn. Maar alhier staat aan te merken, dat 'et gevaar der quetsuren inde Blaas, na de verscheydenheit vande gequetste plaats, ook meerder, of minder is: want als de water-blaas in haar onderste gedeelte, of na by den hals komt gequetst te werden, so en is'er als dan, vermitsse daar spieragtig is (seggt *Roonbuysen in het tweede Boek sijnor Aanmerkingen, pag. mihi 180.*) geen twijffel aan, offe kan genezen werden, of ook wanneer de selve geschiet ontrent de *Sphincter* of sluytspier der blaas, waar van een voorbeeld kan nagesien werden, by *Tulpius in Obs. libr. 4. cap. 29.* Den voornoemden *Roonbuysen* segt, pag. 177. dat de quetsing periculoser is in desselfs gront, als in haar onderste gedeelte, ten opsigt van desselfs vliesige selfstandigheit, en wanneer die aldaar geschiet, datse dan noot-

fakelijk ongeneeslijk is, om reden die hy aldaar op-
haalt: 't Welk evenwel so vast niet gaat. Want voor-
eerft, is de Blaas aldaar niet t'eenemaal vliefig (als
voorheen van my gefeyt is) hoewelfe daar vliefiger
is als beneden. En wanneer de felve al fchoon in haar
gront (de quetsfuyr regt van voren ingebragt zijnde)
gewont wiert, gelijk in dit ons verhaal vande boven-
genoemde *Ruyter* gefchiet is, fo en volgt niet dat de
pis dan nootfakelijk inden buyk moet vloeyen, om
dat de Water-blaas met haar gront tuffchen de ver-
dobbeling des Pens-zax tegen de fpiere vanden buyk
aangeplaatft legt, fulks daar door in onfen voorfz
Ly'er, belet is geworden, dat 't water uyt fijn Blaas
niet heeft kunnen inden buyk fakken. Waar toe veel
geholpen heeft, dat hem belaft wiert weynig t'fe-
vens te drinken, en dikwils fijn water te maken, op
dat de blaas noyt geheel mogt vervult werden, en alfo
immers te min fwarigheyt van d'uytzydeling deffelfs
inden buyk vande Ly'er ontftaan mogt.

Dat nu defen onfen *Ruyter* vande wonde inden
gront der Blaas ontfangen, genesen wiert, fulks is ge-
fchiet om dat de quetsfuyr regt van voren is ingebragt
geworden, waarom de lippen der gequetfte Blaas de
fpiere des buyks gemoerende, fig met de felve lig-
telijk hebben kunnen vereenigen (van hoedanige
t'famen-groeying der vliefige met vleefige deelen, ik
op andere plaatsen meer gefproken heb) maar by al-
dien de wonde van ter zijden was ingegaan, en de
Blaas dienvolgens ook op zijde was gequetft gewor-
den, dan was fulke vereeniging, tuffchen de felve en
de fpiere des buyks niet mogelijk, en fou in fodani-
gen voorval de voorfz fpreuk *Hipp.* waaragtig zijn.

LXXXII. AANMERKING.

Scheur der Blaas.

Als sekere Vrouw alhier inde *Haag* woonagtig, na een swaren arbeyt, van haar vrugt was verlost geworden, wiertse daar na gewaar dat 'et Water haar seer ligt ontsakte, insonderheyt alsoe sig overeynt begaf, 't welcke dan met groote pijn, brandten smerting door de Schee al lekkende, en met groote stank vergeselschapt, quyt wiert, hoewelse andersints nederleggende 't selve wat beter by haar kost behouden. Sy gevoelde dan ook meerder pijn onder, als na 't water maken, even als die gene, welkers Blaas gesworen is, altijt komt te gebeuren. Na datse dit ongemak en dese smert een geruymen tijt geleden had, vontse goet, met mijn Broeder *Iohan Stalpart vander Wiel*, hier over raat te plegen. d'Welk na alles nauw-keurig ondersocht te hebben, door 't tasten met de vinger, als mede door andere tekenen, bevond dat haar Water-blaas zijdwaarts in 't onderste gedeelte, even boven den hals desselvs gebroken was, en dat de kanten vande breuk alrede eelt-agtig geworden waren; want vermits een gedeelte der pis sig tusschen de Schede en de Blaas ophielt, en aldaar bleef staan, so wiert daar door een groote pijn en rauwigheyt veroorzaakt, waar

op

op een verswering met'er tijdt gevolgt was, en 't water geduyrig etter-agtig bevonden wiert.

Op de LXXII. AANMERKING.

H *Endrik van Roonhuysse*, in 't tweede deel sijner Genees- en Heel-konstige Aanmerkingen, pag. mihi 164. &c. heeft in een Brief, by hem aan *Jacob van Kampen*, ordinaris Heel-meester van 't Gast-huys der Stad *Hoorn*, geschreven zijnde, wijt en breet van een breuk der Blaas gehandelt, nier wetende (so hy segt) dat vo'r hem oyt yemant van dit gebrek geschreven heeft. d'Inwendige oorzaak (behalven een steen of een steen-agtig aangroeyfel der Blaase, in sijn eygen vlies besloten zijnde) stelt hy te zijn, de sterkheyten en kloekheyten vande Vrugt, in een swaren Arbeyt, als de Blaas vol pis is, en datte 't groot geweld, so ten opsigt vande Moeder als van 't Kint, door haar dunhey niet wederstaan kan.

d'Uytwendige een sware slag, val, of stoot, op den buyk, wanneer de Blaas vol is: of 't geweld dat een ongeoeffende Vroe vrouw, in 't liggen van 't schaamt-been komt te doen, wantse komt daar door de krop vande Blaas te kneusen, en te quetsen, so dat de Vrouwen na de verlossing haar water niet konnen behouden, maar 't selve haar tegens wil en dank ontloopt.

De manier van geneefing door 't hant-werk, stelt hy voor pag. 181.

LXXXIII. AANMERKING.

Spaense Vliegen hinderlijk aen de blase, ook van buyten opgeleyt.

Dat de *Cantharides*, of Spaanſche Vliegen van binnen ingenomen, door een byſondere eygentſchap de Blaas en water-wegen beſchadigen, en pijn in 't water-maken veroorſaken, is genoeg bekend, maer wonder is 't, dat d'ſelve ook van buyten opgeleyt, haar quaat-aardigheyt ontrent die deelen vertoonen. Sulx is my eertijts voorgekomen ontrent ſekere Juffrouw, d'welk ik (alſofe met de heupe-gigt gequelt was, een groot *Veficatorium* of bleyn-trekkende pleiſter op d'heupe ordeneerde te leggen, maer ik vernam, na 't verloop van eenige uren, dat d'ſelve van ſeer grote pijn in 't water-maken klaagde, en dats' een geduyrige aenporring had, om 't ſelve te loſſen. So dat ik genootſaakt was, 't voorſz. genees-middel af te nemen, en om dit laaſte ongemak tegen te gaan, haar tot verſagting vande pijn der voorſz. water-wegen, den oly van ſoet-amandelen, miſgaders ook een zaat-melk te laten gebruyken.

Op de LXXXIII. AANMERKING.

DE bovenſtaande mijne Aanmerking, wert ook beveſtigt by *Matthiolus in Libr. 6. Dioſc. Cap. 1.* getuygende, dat de *Cantharides* byſonderlijk

de Blaas, en alle de delen, die tot dienft van de waterloffing verftrekken, fchadelijk zijn, niet alleênlijk van binnen ingenomen, maar ook van buyten gebruykt, en opgeleyt, voornamentlijk als de felve in groote pappen gemengt, of ook ontrent plaatsen gelegd werden, die niet verr' van de Blaas afgelegd zijn: hoewel sommige verfekeren, dat d'felve agter d'ooren, of in de nek, ook op d'armen, of benen gebruykt, die quade toevallen, in de voornoemde deelen niet te min verwekt hebben, 't Selve staan ook toe *Paschalis Meth. Med. Cap. 41.* En *Langius Lib. 1. Epist. 47.* Maar *Sennertus Lib. 3. part. 8 Sect. 2. Cap. V. Pag. Mihi 375.* verklaert, sulx noyt te hebben ondervonden, fchoon hy d'felve, by wegen van een bladder trekkent middel, hondertmaal in de nek, agter d'ooren, en op d'armen gebruykt heeft. Ja dat meer is, eenige getuygen datse maar alleên aen den hals gehangen, of in de fak gedragen, grote moeylijkheit aen de water-paffagies toegebracht, en en de dood ook wel fomtijts veroorfaekt hebben. Siet hier van, *ab Heers Lib. 1. Obs. pag. 100.* en *Joh. Michaël Paschalius Meth. curand morb cap. 44. H. Fabric. Hild. centur. 6. obs. 98. pag. mihi 631.* verhaalt een voorbeeld van grote pijn in de lenden, nieren, en buyk, fcherpe fnijding, en brant in 't water, ook met loffing van bloedige druppen, alle welke toevallen, door een pap, bestaande uyt Spaensche Vliëgen, en fuyrdeeg op de kniegelegd, veroorfaakt waren, waarom hy vermaant, fo wanneer yemant d'felve, 't zy inwendig, 't zy uytwendig, voorneemt te gebruyken, dat hy voorfigtig fy, in 't voorschrijven van genees-middelen, daar in d'felve vermengt werden, en fig niet vergripe in de veelheyt, ook dat hy niet altijd te werk ga na 't voorschrift, en d'ordonnantie van andere, die fomtijt gehele *Dragmen*, of vierendelen loots, ja een once,

of anderhalf t'effens, met weynig oncen fuyrdeeg, en andere simplen, t'samen met bladder makende middelen vermengen, want also dese Vliegen seer ligt sijn, ja dat vyftig der selver nauwlyx een *Dragma* of vierendeel loots kunnen ophalen, so wert ligtelijk misslag in 't gewigt begaan, waerom hy deselve by 't getal, t'samen nevens andere simplen, voor te schrijven, aenbeveelt.

Galenus lib. 3. simpl. cap. 23. belast toete sien, datse in kleyne menigre en met andere middelen vermengt ingegeven werden, op datse die selvige, als met de hant, na de blaas toe heen leyden, en evenwel dat deel niet knagen mogen.

LXXXIV. AANMERKING.

Manlijk lidt geheel afgeset.

Tot *Schevening* in 't Gast-huys, is in *Octob.* 1665. een out persoon, genaamt *Ian Pluym*, aan sijn Manlijkheyt, mitsgaders aan den *Anus* of aars, van 't kout vuyr aangeroffen geworden. Als ik nu met den Heelmeester *Hendrik Molen-yser*, by den selven ge-roepen wiert, vond ik 't voorsz lidt, voor 't meerder gedeelte, alrede verstorven. Derhalven wy geen andere uytkomst of bequamer middel sagen, dan 't voorsz lidt stuks-wijs een weynig boven 't verstorvene weg te nemen: willende hem so veel, van dat al-om so seer begeerde deel des lighaams (hoewel by 't selve tot de voorteling, vermits sijn hogen ouderdom verr'bo-

ven

ven de 70. jaren, niet meer van noden had) laten behovden, als mogelijk was. Wy lieten hem dan, ontrent een duym's breette overig, op dat hy door toedoen van 't selve, sijn water des te bequamer maken mogt, voorts daar op gebruykende sodanige hulp-middelen, als bequaam waren om de verdere rotting tegen te staan: Maar wy vernamen wel haast ('t sy dat wy te barmhertig tegens hem waren, 't sy dat de natuurlijke wermte in sijn hoge jaren niet groot en sterk genoeg was, insonderheyt ontrent sodanigen deel, 't welk de rotting altijd wat meer, als andere onderworpen is) dat hem 't voorlz lidt t'eenemaal, en gelijks den buyk weg-rottede, en scheyde de natuur, (hoe wel door bequame genees-middelen geholpen zijnde) 't doode deel van 't levende, so wel in dit voorste lidt, als in 't voorverhaalde agterste gedeelte sijns lichaams, voorts af, en behielp hy sig, geduyrende sijn leven, nog eenige jaren lang na den anderen tot losing sijns waterts, met een Offenhoorn, die van onder een opening hadt, welke hy, wanneer hem 't water perste, aan den onderbuyk, als dan bequamelijk wist te voegen.

Op de LXXXIV. AANMERKING.

MY dunkt dat ik veel onervarene hoor seggen datse dagten, wanneer een Man het Teel-lidt afgesneden wiert, hy als dan noofsake-lijk sterven most. Wel is waar, dat het seer gevaar-lijk

lijk is, sulkste doen, wanneer 't voorz lidt gesont en wel-gesteld is, vermits de menigvuldige vaten die 'er inkomen, welke groote bloetstorting door 't afsnyden veroorsaken. Maar heel anders is 't gelegen, als 'er een versterking des voorz lidts is, also sulks als dan niet te vresen staat.

Van een versterking en afrotting van 't meerendeel des voorz deels liet, *Bartholin. Hist. Anatom. Rar. Centur. 3. Hist. 27. pag. 62. en Centur. 6. Hist. 96. pag. 370. Tulp cap. 33. libr. 4. pag. 348.* En vanden *Sphacelus* en afsetting des geheelen lidts *Platerus Obs. libr. 2. pag. 541. Sculteti Armamentarium Chirurg. Obs. 60. pag. mihi 84.* Van d'afrotting des voorz deels, door *Venus*-siekte veroorsaakt, liet *Forestus libr. 26. Hist. 6. pag. 567.*

Blankardus in Collect. Med. Phys. Centur. 4. Obs. 40. fol. 310. Vermelt van een Jongeling out ontrent 20. jaren, die door mistroostigheyt t'eenemaal dol geworden, sijn schaft tot 'et benedenste toe afgesneden had, en evenwel door des Heel-meesters handen genezen wiert.

D. de Mery in Zodiaco-Med. Gallico, anni 1. Obs. 6. pag. 49. Gedenkt, van een persoon, d'welke door vier struyk-rovers, niet alleen van sijn gelt-beurs, maar ook met een, van al 't geen hem tot een Man maakte, berooft wiert, waar door hy so veel bloets quyt wiert, dat hy t'eenemaal in onmagt geraakte, en daar na wederom een weynig bekomen zijnde, trok hy een deel mosch van een boom, daar hy onderlag, waar door de bloet vloeying gesteuyt wiert, en also is hy daar na al-kruypende, in 't naaste Dorp geraakt, 't welk een quartier uurs daar van daan gelegen was, alwaar hy in drie maanden tijts genezen wiert.

Anthou. Beniven. Medicinal. Obs. cap. 68. fol. mihi 233. segt, een Monik genezen te hebben, die uyt yver

van kuysheyt (hoewel ongegront en tegen de redelijken wille Godts) sig de roede tot gelijks den buyk toe, glad afgesnoeyt had. Uyt welke quetluyr als 't bloet overvloedig quam heen te vlieten, en na gene bloet stempende middelen luyfteren wilde, men seer groote moeyte had, dese vloet te doen ophouden, want men was genootsaakt yder bloet-vat in't bysonder te grypen en toe te binden, op dat also d'uyt-eynden gesloten, en t'samen geheelt mogten werden. 't Welk geschiet zijnde, de geneefing voorts seer ligt heeft konnen volbragt werden.

In *Turkyen*, en ook by den grooten *Mogol*, op dat de *Keyters* en andere *Grooten*, immers i'eenemaal van *Jaloufie* ontrent hare *Vrouwen* mogten bevryt werden, zijns niet te vreden, met de *Gelubde*, die tot bewaring van hare *Wyven* gestelt zijn, de ballen alleen, maar ook de geheele manlijkheyt te gelijk, tot nevens den buyk toe, te laten wegsnyden, welke ellendige menschen, door loode pijpies, diese tot dien eynde by haar dragen, haar water genootsaakt zijn te maken. Siet hier van *Rossetus de partu Casareo sect. 4. Hist. 6. pag. 103. en Busbequius Epist. 3.*

Cardanus in Comm. in libr. Hipp. de Aëre, aquis & loc. lect. 62. textu 19. segt: De *Turken* snyden nu ter tijt, al 't geene af, dat yemant tot een *Man* maakt, en daar komen veele van op, want sy werden door veel *Opium* in een diepe slaap gebragt.

Ik sal tot vermaak des *Lefers*, dit volgende hier in lassen, 't geen wel eenigfints belaglijk is, voor den selven, maar vry beklaglijk voor den *Ly'er* was.

Wierus de Præstigiis Dæmonum cap. 17. pag. mihi 225. segt: Dat een *Frans Edelman*, geboortig van *Languedocq.* op reys zijnde, en onderwegen in handen der *Turken* vervallende, na *Thracien* vervoert, en aan een *Vorst* geschonken wiert, en (gelijk ik vermoede, segt hy) was dese dien *Bellerbecus*, welk aan dees

dees zyde vande *Bosphorus Thracicus*, het opper-gefag over *Macedonien* had. Van dese wiert hy niet rouw (gelijk anders wel by de *Barbaren* plag te geschieden) maar teer beleeft gehandelt, om dat hy, vermits sijn wel-gemaaktheit, en jonkheyt, aan een *Vrouwen-huys* toege-eygent wiert: Men heeft dan eyndlijk op sekeren dag, so door de verscheydenheyt van spijs en drank, als door de menigvuldigheyt deffelfs te weeg gebragt, dat hy in een slaap van drie dagen verviel. Ten eynde d'welke, als hy wakker-werdende, sijn water wilde maken, is hy gewaar geworden, dat hy ontmant was, en heeft doen eerst met groote verbaastheyt vernomen, hoe lang hy geslapen, en waarom hy altijt, so lekkerlijk en so overvloedig onthaalt wiert, en door wat soort van spijs hy in een sulken diepen slaap geraakt was. Eyndlijk wederom by sijne *Lants-lieden* gekomen zijnde, bragt hy dit voor reden by, waarom hy 't huwelijk wel ontberen konde.

LXXXV. AANMERKNIG.

De geheele Bal-sak door een versterving weg-gerot.

Voor dertig Jaren heb ik met den Heelmeester *Iohan vander Beets*, een *Mosfelman* besogt, woonende alhier inden *Haag* op de *Middelgragt*, die van een redelijken hogen ouderdom was, in wiens *Bal-sak*, na dat d'selve een geruymen tijt met een water-breuk was beladen geweest eyndlijk 't kout-vuyr geraakte, so datse tot den buyk toe afrottede, en de ballen daar door in hare eygene vliessen, t'eenemaal

bloot leggende, gezien konden werden: welke Ly'er niet te-min door bequame middelen, niet sonder Godts genadigen zegen, tot volkome herstelling geraakte, also nieuw vel, en eenige vlees-agtigheyt van 't vel, en vleesig vlies des onderbuyks voortgekomen, allenskens na beneden, en so voorts over de Ballen heen quam tegroeyen: dog was de nieuwe klood-sak t'eenemaal gladt, en sonder fronsen of rimpelen, en waren de Ballen so vast daar in besloten, datse gants niet konden bewogen of verschoven werden.

Op de LXXXV. AANMERKING.

Uyt dit bovenstaande, en meer andere, voorheen verhaalde voorvallen, blijkt, dat d'Oeffenaars vande Genees- en Heel-konst niet ligtelijk een gebrek wanhopig moeten stellen, hoe-wel somtijts alle menschelijke hulp schijnt t'onbreken.

Den Genees-heer *Lanzweerde*, *Obs.* 28. pag. *mibi* 250. Verhaalt twee diergelijke voorvallen van kout-vuyr, alwaar d'Heel-meesters van voornemen waren de geheele sak, t'samen met de ballen door 't mes weg te nemen, 't welk hy, nevens andere, naderhant daar by geroepene, wijsfelijk tegen sprak, en wierden die Ly'ers beyde nog naderhant genesen.

Men vind ook nog twee andere, by d'Heer *Steph. Blankaart* in *Collect. Med. Phys. Centur.* 1. *Obs.* 8. fol. 6. en *Centur.* 3. *Obs.* 75. pag. 273. Gelijk ook by *Fabrit. Hild* *Centur.* 1. *Obs.* 48. pag. *mibi* 43. als mede *Centur.* 5. *Obs.* 77. pag. 468. Alwaar den selven segt, dat hy 'er ontallijk veel gezien heeft, die een versterking der
Bal-sak

Bal-fak hadden, maar dat'er noyt een herstelt is geworden, uyt oorfaak, segt hy, dat de schamel-deelen de rotting seer onderworpen zijn.

LXXXVI. AANMERKING.

Een ondoorboorde Schaft eens Kints.

Gelijk 't somwijlen gebeurt, dat jonge Meysjes, met beslote scheên ter werelt komen, so geschiet sulks ook wel, ontrent de Knegjes, d'welke by wijlen met een geslote Schaft geboren werden.

Diergelijk voorval is my ontmoet, nevens den Heel-meester *Adriaan vander Cruys*, in een Schippers Soontgie, wiens Schafje van voren gesloten was, of ten minsten maar een kleyn teken van opening, op de gewone pleats der roede had, maar evenwel onbequaam, om doorschot voor 't water te geven. So dat met'er tijt, door 't aandringen vande Pis, de natuur sig een andere weg voor de doortogt desselfs verkoos, te weten onder by den toom vande Schaft. Dit Kint also 't nog jong en teer was, is van dit gebrek, door de goede voorforg des Heel-meesters, volkomenlijk genesen geworden.

Op de LXXXVI. AANMERKING.

Verscheyde voorbeelden van geslote roeden, komen ons by veele Schrijvers voor, ontrent welke de natuur, by gebrek vande gewoone

water-paffagie, een andere weg gefogt heeft, nu even beneden 't hooft der roede (gelijk hier boven gefegt is, en terftont in een bejaart perfoon, nog nader fal aangewefen werden,) dan in 't midden vanden Pisgank. en fomtijts op 't eynde vande Schaft, ook wel in 't *Perinaeum* of de Bil-naad.

Dom. Melchior. Fribe, (*Obs.* 98 *Miscell. Med. Phys.* anni 3. pag. *mibi* 158.) heeft een man gekent, wiens Schaft niet op de gewoone plaats, maar beneden ontrent den toom deffelfs, doorgaat was, waar langs hy, niet alleen fijn water, maar ook fijn zaat lofte. Dese was getrouwt, en had zes Kinderen by twee Vrouwen voortgeteelt, vindende to wel fijn vermaak in 't by flapen als andere.

Diergelijk voorbeelt wert verhaalt, by *G. Samuel* *le Polifio*, *Obs.* 105. in *Miscell. Med. Phys.* anni 9 pag. *mibi* 265. Van een bedaagt perfoon, die mede met fodanig een qualijk geformeert Teel-lidt ter werelt gekomen was, alwaar men wel eenig teken van een gad inde roede op de gewoonlijke plaats vernam, dog niet bequaam tot lofing van fijn water, en zaat, d'welke andersints beyde, sonder hinder, uyt een opening, beneden 't hooft vande roede, hun doortogt kregen. Hy was getrouwt, dog had gene Kinders by fijn Vrouw.

By *Benivenius* cap 90. pag. *mibi* 259. Leeft men van een Jongetje, 't welk (vermits de paffagie van voren gefloten was) fijn water door een nauw gaatje, beneden 't hooft vande roede, quyt wiert, 't welk de Pis door haar geweld allenskens daar ter plaatse gemaakt had, hoewel die lofing niet sonder groot gekrijt, en swelling van 't voorfz Lidt gefchiede.

Den felven gewaagt ook van een Knegje, 't welk fchoon 't vande natuur een doorboorde Schaft had, egter die water weg, uytvrees van fijn bed te fullen bepiffen, met een toutje, buyten weten van fijne
Ou-

Ouders, in 't midden vande roede, vast toegebonhad, so dat de Pis regen den band aandringende, en de roede over sulks buyten-maten opswellende, 't water op twee plaatsen doorbrak, welke gaten, vermits de Pis daar langs geduyrig heen vloeyde, als ook, om dat de kanten der selver, met'er tijt vercelanden, noyt hebben kunnen toegeheelt werden.

Diergelijk exempel van binding der Schaft heeft *D. Bierling, Obs. 204. pag. 305. in Obs. Med. Phys. anni 2.* gelien, ontrent een Kint, welkers roede boven de bant t'eenemaal verstierf en afrotte, en had de natuur, geduyrende de binding, een opening op 't eynde van Schaft gemaakt, waar door hy namaals sijn water sonder hinder maakte.

Amatus Lusitanus Curat. 27. Centur. 1. pag. mihi 42. Brengt een voorbeelt by van een twee-jarig Kint, wiens roede niet doorboort was, nog ook eenig merk-teken daar van op de gewoone plaats bevonden wiert, maar ontrent sijne ballekens een gad had, waar door hy water loofde.

Gerh. Blasius, in Obs. Med. pag. 39. Obs. 5. Maakt gewag van een drie jarig Iongetje, 't welk andersints welvarende, sijn water maakte, door een gad inde Bil-naad, ontrent de wortel vande Schaft, also d'selve t'eenemaal ondoorboort was, en ook gansch geen voorhuyt had.

Siet ook sodanigen voorbeelt, by *Theod. Kerkringius Obs. 54. pag. 115.* Van een arm Man, in welkers doot lighaam, men beneden de Bal-sak een pijpsweer bevond, waar door hy sijn water veel jaren na den anderen, de Blaas ook met een doorboort zijnde, geduyrig gemaakt had, terwijl de watergang der Schaft t'eenemaal toegesloten was.

LXXXVII. AANMERKING.

Een Ficus Cancrosus, of Kanker-vijg, in 't binnenste deel vanden hals des Lijfmoeders.

E En eerlijke en vrome Weduwe alhier in den *Haag* woonagtig, ontrent 40. jaren out, heet en droog van natuur, en met swargal gequelt, (gelijk men die van outs also genoemt heeft) klaagde my datse eenig geswel uyt haar lighaam voelde hangen, 't geen haar seer lastig viel, een geduyrige prikkeling verwekte, en een groote stank van sig gaf, 't welk wanneer haar maant-stonden voorhanden waren, sig uyt settede, en als dan veel grooter wiert, hier over niet weynig bekommert, versogtse mijn hulp en goeden raat: waar op ik haar te genoet voerde, wanneer 't lighaam behoorlijk soude voor-bereyt zijn, geen beter en nader middel voor haar te zijn, (vermits dit geswel of uytwas, quaat-aardig bevonden wiert) als 't selve door 't hant-werk weg te laten nemen. Alse dan (geen andere uytkomst fiende) sig hier toe bereyt toonde, vond ik geraden de saak met mijn Broeder den Genees-heer *Ioban Stalpart vander Wiel*, mitsgaders den Heel-meester, en namaals *Dr. Cornelis Solingen*, 't overleggen: 't Voorfsz. geswel dan t'samen na behooren ondersogt hebbende,

de bevonden wy 't selve een Kankeragtige Vijg, of uytwas inden hals des Lijf moeders te zijn, van voren breed, en agter met een smallen hals: Der halven wy t'samen raadzaam oordeelden (by al dien wy aan 't *Basis* ofte grond van dit uytwas konden geraken) een sterken draat rontsom 't selve heen te brengen, met voornemen, om d'selve dagelijks een weynig toe te nypen, om (so 't mogelijk was) 't selve uytwas af te binden. Wy vingden dan 't werk in dier voegen aan, dat we voor eerst den draat met een dobbelden draey, om 't voorste en dikste gedeelte deses uytgewas heen bragten, en also 't den voorz Heelmeester niet mogelijk was, beyde d'handen te gelijk inde Schede te brengen, so wiert den voorz draat, met sijne vingers allenskens so hoog opwaarts aangeschoven, dat hy oordeelde, die aande grond of 't eynde des voorz Uytgewas gebragt te zijn: Maar doen sagen wy al wederom geen kans (vermits de nauwte deser weg) om die van wederzyden so stijf toe te trekken, als tot de bequame afbinding van noden was. Wy vonden dan, om dit te weeg te brengen, geen ander middel, als yder eynd vanden voornoemden draat, aan een dik en stijf *Provet* vast te maken, en die te met om d'selve heen te winden, en op te rollen, op dat w' also beyde d'eynden bequamenlijk mogten toe trekken. 't Geen ons so wel gelukte, dat 't voorz Uytwas na vier of vyf dagen, van zijn voetsel berooft

zijnde, geheel quam af te vallen: van die grootte zijnde, als den Leser in dese nevens staande plaat wert afgebeeld, van buyten met een vlies bekleet geweest zijnde. En is de voorz Joffrou also gelukkig door Godts genade genesen geworden, niets quaats meer in eenige jaren daarna, vernomen hebbende.

Op de LXXXVII. AANMERKING.

DEN Genees-Heer *Tulp. Obs. Med. lib. 3. cap. 33. pag. mihi 147.* Verhaalt van een quaat-aardige *Fungus* of bastert-vlees, die uyt de Schede gesneden zijnde, so groot was, als een Hennen-ey: Dog dat d'selve een Jaar daar na, sig wederom op d'selve plaats openbaarde, en dat met'er tijt, een quaat-aardige, en stinkende verswering daar uyt ontfont, waar toese geduyrig tot affpoeling, en reyniging, een spuyt water van noden had.

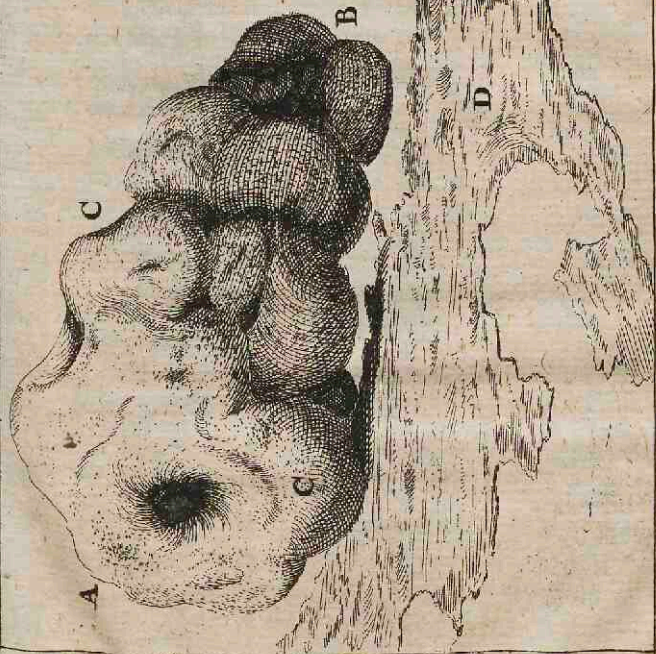
Den selven handelt in 't volgende Capittel, des voorz derden Boeks, *pag. mihi 251.* van een grooter Aanwasch des Lijf-moeders, 't welk door snyden, weg genomen zijnde, so groot was als een vuyft, en noyt wederom te voorschijn quam, van buyten overtrokken, met een dik, en vast vlies, en van binnen wit en klieragrig zijnde.

Theod. Kerckringius, Obs. Anatom. 53. pag. mihi 113. Meld van een Vrouw te Ceulen, die inde binnenste mond vande Lijf-moer een vleesig Aanwas had, 't welk langs de gehele Schede sig uytbreydende, buyten 't lighaam quam te hangen, en van veele voor een uytstinking des Lijf-moeders gehouden wiert.

Van meer diergelijke siet *Victor Trincavellus. libr. 9. cap. 15. Aretaeus, acut. libr. 2. cap. 11. Hieron. ab A-quap. Operat. Chirurg. cap. 85.*

*A: t'voorste gedeelte vande Kanker
 Vijg' twee vingers breed buyten
 de Vrouwlykheyt hangende
 B: t'agterste gedeelte twelk aen
 t'binnefte vanden Hals, des
 Lijfmoeders, en niet aende Schee
 vast gegroeijt was
 C.C. de breete aen de gront desselfs
 ontrent ander halven Duym dik
 D. t'vlies twelk van t'vijg wyse
 lighaam by na afgescheyden was*

LXXXVIII. AANMERKING.

*Een Kanker inde watergang van
een Vrouw.*

INden Jare 1672. Ben ik met den Heel-mee-ster, en namaals Dr. *Cornelis Solingen*, versogt geweest by een Vrouw, woonende 't eynde de *Prince gragt*, alhier inden *Hage*, d'welk haar water niet konde quyt werden, klagende daar en-boven van seer groote pijn aan haar *Vrouwlijk heyt*. So dat we genootsaakt waren, om d'oorzaak deser opstopping des waters uyt te vinden, de *Catheter* te gebruyken, door welkers behulp, wy 't selve bequamelijk konden aftappen, en vernamenwe doen met een, dat'er een Kankeragtig gesweer inde water-pasagie was, door 't welk die gang by na geheel weg geknaagt bevonden wiert, so datse noyt dan alleen door toedoen van dit voor(z werk-tuyg, tot lossing van haar water geraken kon, en niet lang daar na seer ellendig quam te sterven.

Op de LXXXVIII. AANMERKING.

DAar wert veel gesproken (seggt *Tulpius* in 't vierde Boek sijner *Aanmerkingen* in 't 37. cap. pag. *mibi* 353.) Van een uytwendige en inwendige Kanker: Maar wie heeft oyt eenig vermaan gedaan van een Kanker der *Blaas*? Waar van ik (seggt hy)

hy) evenwel een klaar voorbeeld gezien heb in een *Brabants* Koopman , die in zijn jonkheyt van een steen der blaas gesneden zijnde , noyt daar na zijn water door de Schaf heeft kunnen quyt werden , genootfaakt zijnde , 't selve door den endeldarm te maken.

Ik weet andersints niet , dat ik oyt eenig voorbeeld van een Kanker inde Blaas of inde watergang desselfs gelezen heb , maar ken een Vrouw , die tegenwoordig in 't leven is , welk met haar schamelheyt nu drie of vier jaar geleden , op een harde stoffe gevallen zijnde , de watergang daar door gequetst heeft , welke quetsuyr , also vermits de geduyrige doortogt des waters tot geen geneefing kan gebragt werden , te bedugten is , of niet met 'er tijt , in een quaat-aardige swering soude kunnen veranderen ?

LXXXIX. AANMERKING.

Den Anus, of Aars door een vuyl gesweer weggevreten.

Onder alle de deelen des menschelijken lichaams , is 'er geen die ligtelijker d'onsuyverheden en uytworpiels desselfs ontfangt , of ontfangen zijnde , by sig behout , en daar van beschadigt wert , als den Aars , en der selver naby gelege deelen , om dat die van sig selfs vogtig , sagt en los zijn , enderhalven d'overtolligheyden beter inlaten , waaromse dan ook de verrotting te meer onderworpen zijn , en met regt dieshalven een riool of goot-gad des geheelen lichaams genoemt mogen werden.

Karel

Karel de Meester, een oudt man, was den Aars door een quaat-aardig gesweer, van inwendige Spenen ontstaan, sodanig met'er tijd van binnen en buyten verzworen, de spieren der selver reememaal afgeknaagt zijnde, dat hy gants geen slot meer, van onder aan sijn lighaam had, en hem oversulks niet alleen den Endeldarm ontsonk, maar ook den afgang geduyrig tegen sijn dank ontliep.

Op de LXXXIX. AANMERKING.

Dit was voorwaar een droevig gebrek, en niet alleen ongemakkelijk, om dat hy genootsaakt was, geduyrig sig selven van d'een op d'ander zijde te keren en wenden, niet wel konnende op sijn rug leggen, nog ook lang over eynd sitten, maar 't was daar-en-boven ook seer pijnlijk, en met een, boven maten vuyl en stinkende. Gelijk nu diergelijke sweringen ontrent die deelen, d'Heel-meesters seer veel moeyte geven, en selden (insonderheyt alse veroudert zijn) van haar genesen werden. So heeft ook dese, vermits sijn hoogen ouderdom en swakheyt, niet tegenstaande alle aangewende vlijt en arbeyt, tot geen genesing konnen gebragt werden: Maar is onder veele tormenten ellendig gestorven.

Van diergelijke gebreken, haar oorsaken, en geneesing hebben seer wel geschreven *Petrus Marchettis*, pag. *mibi* 148. &c. welke segt: datse meesten tijd veroorzaakt werden van *Venus*-siekte, hoewel ook somtijts na een roden loop, en spenen.

Hier van handelt ook *Hieron. Fabrit. ab Aquap. in operat. Chirurg. fol. mibi* 103. *cap. de Ani ulcers & Fistulis. Item libr. 3. operat. Chirurg. cap. 12. fol. mibi* 146.

Platerus de Podicis dolore, cap. 15 pag mihi 544. Montagnana, de ægritud. Ani. pag. mihi 670.

XC. AANMERKING.

Een Steen door een gesweer ontrent de Lies gelost.

ALs ik in Juny 1660, nevens den Heel-meester *Hendrik Dorlé*, by de Soon van *I Brouwer*, oudt 10. Jaar, versogt was, hebben wy ondervonden dat d'selve in eenige dagen gantsch geen water had kunnen lossen, en hebben wy als doen geene merkelijke tekenen van Steen der Nieren, uyt de toevallen vernomen, waar uyt men met regt soude hebben mogen besluyten, dese wederhouding des waters veroorzaakt geweest te zijn. Wy konden ook niet oordeelen dat'er Steen inde Blaas was, vermits den Heel-meester na verscheyde reysen, de *Catheter* tot lossing des waters ingebragt te hebben, gantsch geen tegenstant, nog oyt eenige de minste hardigheyt gewaar wiert.

Als 't *Ly'ertje* dan nu aldus eenige dagen, niet sonder groote smerten had doorgebragt, vernam hy inde regter zijde, digt by de *Bal-sak*, ontrent de wortel van sijn *Schafje*, een weynig na de *Lies* toe, een geswel. 't welk niet lang daar na, buyten-waarts doorbrak, terwijl ondertusschen eenigen tijt voor 't doorbreken, de huyt vande *Bal-sak*

fak en Schaft, t'samen met de voor-huyt desselfs so geswollen waren, dat wy ons genootsaakt vonden een sneê, en opening inde voor-huyt te maken, op dat wy de *Catbeter* tot lossing van 't water bequamenlijk mogten in-brengen: Dog eyndlijk quam de Steen, so groot als een Turkse boon, zijnde verscheyde van couleur, en gelijk als gemarmelt, voor den dag, maar hy behielt d'opening, die de natuur ontrent de Lies gemaakt had, nog wel drie laren, sijn water, so door dat gad, als ook door de Schaft, geduyrig quyt werdende, na welken tijt d'voorsz opening allenskens kleynder werdende, ten laatsten t'eenemaal toegeheelt is.

Op de XC. AANMERKING.

Ontrent de plaats, daar dese Steen sijn oorspronk genomen heeft, komen verscheyde dingen in bedenken. *Fabritius Hildanus, libr. Obs. Chirurg. centur. 6. Obs. 57.* Verhaalk, hoe *Valentinus Vögeler*, geboortig van *Heydelberg*, een man van 40 Jaaren, een geruymen tijt met *Druppel-pis*, en moeylijkheyt in 't water maken, niet sonder groote pijnen des buyks, hoewel sonder eenige uyerlijke oorzaak (so veel hem bekend was) is gequelt geweest, welke toevallen, als nu alrede tot op het 12 Jaar toegeduyrt hadden, en d'selve hoe langer hoe swaarder wierden, is ses Jaren daar na, 't water geheel komen op te houden, en niet meer door de Schaft geloft geworden, maar sijn hier en daar inde *Bal-fak*, en ter plaatse vande schaamte, *fistulense* gesworen ontstaan, waar langs van die tijt af, de *Pis* met weynig moeylijkheyt

lijkheyten en pijn is heen gevloeyt, en zijn so nu en dan, formige der selver wederom toegeloten, en andere wederom op nieuws verwekt geworden, maar als ten laast een nieuw en groot etter-geswel, op de linker zijde vande Bal-sak sig vertoonde, heeft eyndlijk na 't doorbreken deffels, sig een Steen geopenbaart, die, ontrent een *Once* swaar was, na welken tijt door die vande Steen gemaakte swering, de Pis geduyrig haar uyttogt, dog sonder pijn gehad heeft. En wierden ondertuffchen, behalven die voorsz swering, nog ses andere bevonden, te weten eene by de Schaamte, drie ontrent de wortel der Schaft, en 't begin vande Bal-sak, en nog twee andere inde Kloot-sak selfs. Maar de Schrijver deser Aanmerking, schijnt sig selfs niet te kunnen voldoen, en te twijffelen, waar van daan dese Steen zijn oorspronk mogt genomen hebben, seggende quulijk te kunnen geloven, dat se inde Blaas soude voortgebragt zijn, om reden die hy aldaar is gevende. En gelooft veel eer, dat die Steen ontrent de wortel vande Schaft, en op die plaats daarse uytgesworen is, soude gegroeyt zijn, waar van hy aldaar eenige bewijfen bybrengt: Maar 't soude ook wel kunnen wesen, dat die Steen was gegroeyt in 't klieragtig lighaam, 't welk aanden hals vande Blaas gevonden wert, gelijk *Marcellus Donatus*, daar van twee voorbeelden ophaalt *libr. 4. de Medic. Hist. mirab. cap. 30. pag. mihi 523.* En geloof ik, dat de Steen van ons voorsz Ly'ertje ook aldaar zijn oorspronk gehad heeft, alsof se te groot was om door de water-pees geloft te werden, ja veel eer daar in sou hebben blyven hangen, gelijk uyt de navolgende Aanmerking bewesen wert.

XCI. AANMERKING.

Een Steen, door de Lies quyt geworden.

H Et is mijn Broeder, den Genees-Heer *Joban Stalpart vander Wiel*, nevens den Heel-meester *Arent de Wilde*, alhier in 't *Armbuys* ontmoet, dat een Jongeling van 15-jaren, die na langduyrige pijn van een Steen, die hem inde *Pis-leyder* vast bleef hangen, eyndlijk een verfwering inde Lies kreeg, waar door de Steen sijn doortogt bequam, en den Ly'er van pijn en verdere ongemakken bevryt wiert, alleenlijk een loopend gad aldaar behoudende waar langs geduyrig eenige druppelen water quamen heen te zyperen.

Op de XCI. AANMERKING.

D It is voorwaar een seldzaam voorval, en weet ik ook niet meer diergelijke, dan 't volgende alleen, oyt gelesen te hebben.

Franciscus Rossetus de part. Caesar sect. 3. cap. 7. pag. mibi 59. Verhaalt van eenen *Trabardi*, uyt *Normandyen* geboortig, in een Dorp *Han* woonagtig, d'welk, na een geruymen tijt met het Nyer-wee gequelt geweest, te zyn, begoft te voelen, dat de pijn haar oude plaats verlatende, sig na voren toe wende, te weten na de *Pis-leyder* heen, men ordineert hem derhalven verscheyde *Clysterien*, also men meynde dat hy met *Colijk* gequelt was, waar van hy'er eenige metbraken, wegens de hevighcyt van sijn quaal weder-

om quyt wiert. Maar ten laatsten heeft fig een groot gefwel tuffchen fijn Lies geopenbaart, 't welk als den Heel-meefter opende, trok hy'er een Steen uyt, fo groot als een Boon, en tegelijk een deel etter met pis vermengt: Uyt de plaats, die fig na voren toe ftrekte, konnen ligtelijk befluyten (segt *Roffetus*) dat die Steen niet verfeh uyt de Nier (als zijnde de felve in 't agterfte gedeelte des lighaams gelegen) voortgekomen was, fo dat'et niet anders fijn kon (also 't water altijt langs de Lies heen gelekt is) of die Steen is uytgebroken, ter dier plaatfe vande water-pees, daarse fig met de Blaas vereenigt, en r'samen-voegt. Want 't is niet waarfchijnlijk dat'et een Steen der Blaas geweest is: Eensdeels om dat die elders gelegen is (te weten, in 't midden vanden onderbuyk) andersdeels om dat 't water, 't welk door d'andere Pis-leyder fig na de Blaas toe begaf, na wensch vande Ly'er, door de Schaft geloft wiert. Dit alles niet tegenftaande heeft hy evenwel altijt fijn water door de geopende plaats gemaakt, en leefde also met een geduyrige Water-drop, nog eenige jaren in goede gefontheyt, gebruykende een spongie, behoorlijk daar toe bereyt, om d'uytlekkende Pis daar in te vangen.

X C II. AANMERKING.

Steenen beneden de Lies uytgefwoeren.

VErmits in fpijs en drank een ftof van Steen verborgen is, fo en is 't niet vreemt, dat uyt'et voetsel, 't welk na alle plaatfen en deelen des menfchelijken lighaams wert heen gevoert, ook aldaar Steenen voortgebragt werden.

den: Sulks leert ook d'ervarentheyt, en hebben veele oude Schrijvers, al over lang daar van getuygt, gelijk ik inde 12. Aantekening bewelen heb, In 't begin van 't jaar 1682. heb ik met den Heel-meester *Willem van Borgognie*, op een ongewoone plaats des lighaams, te weten even beneden de Lies eenige Steenen bevonden, in een Spootmakers Gast, out 38. jaren, die een half jaar te voren eerst een gefwel, en hardigheyt ontrent de voornoemde plaats begon gewaar te werden, 't welk als sig allenskens meer en meer verhefte, en pijalijk wiert, hy een Pap daar op gelegd, en namaals doorgebroken zijnde, den voorsz Heel-meester daar bygeroepen heeft, die so nu en dan eenige brokken (onder andere een, so groot, als een Noten-moscaat, van selfstandigheyt de Puym-steen gelijk, dog wat witter van couleur) daar uyt gehaakt heeft, en duyrde die swering nog langen tijt, eerste t'eenemaal toegesloten was, vermits na alle waarschiynlijkheyt die Steen in een vlies besloten is geweest.

Op de XCII. AANMERKING.

MY gedenkt niet, ergens een exempel gelesen te hebben van Steen, oorspronkelijk uyt de Lies voortgekomen, dan alleen by *Joh. Arculanus in nonum librum Rhaf. cap. 104. de lapide fol. mihi 677.* Seggende: dat hy te *Verona* t'samen met den voor-treffelijken Genees-heer *Benedictus de Leonibus* sulks gesien heeft, *Schenckius in Obs. Medicinal. libr. 5. pag. mihi 735.* Verhaalt vanden voornoemden

Joh. Arculanus in comm. ad caput 69. Avicenna de Febre sextana, septana & similibus. Dat hy in zijn tijd, t'samen met den voornoemden *Benedictus*, een verswering inde Lies van een Vrouw gesien heeft, waar in drie Steenen bevonden wierden, yder so groot als een *Castanie*, die van gedaante rontagtig, en van hardigheyt als de *Gyps*, of *Talk* waren.

XCIII. AANMERKING.

Hayr in een Etter-geswel.

D At'er somtijts geswellen zijn, in welke verscheydene stoffen gevonden werden, so van Zandt, Kalk, Droeffem, Steen (waar van inde drie laatst-voorgaande Aanmerkingen gesproken is) van Been, Hayr, Vet, van Slijm, als 't witte van een Ey (waar van inde 20. Aanmerking vermaant is) sulx wijst ons niet alleen d'ervarentheyt aan, maar 't blijkt ook uyt 't getuygenis veeler deftige en geloofwaardige Schrijvers. Ik heb een geruyme tijd van jaren geleden, met den Heel-meester *Hendrik Hasselmans*, een Vrouw alhier inde *Speuy straat* besogt, die een verswering inden onderbuyk by na een hand-breet onder de navel had, uyt d'welk op yder verband veel Hayrs, t'samen met eenige dikke en vetagtige stoffe vermengt, voortquam.

Op de XCIII. AANMERKING.

D At in dese bovengenoemde verſwering Hayr gevonden wiert, is ſo ſeer niet te verwonderen, vermits 't ſelve ontrent een plaats ſtont, daar gemeenlijk hayr pleeg te groeyen, waarom ook ſommige van gevoelen zijn, datmen nergens aan 't lighaam ſodanig een verſwering vinden ſoude, dan alleen in, of ontrent plaatſen, daar hayr pleeg te waſſen.

Hoewel *Ioh Rhodius Obſ. Med. centur. 3. cap. 44. fol. mihi 166* Van een Vrouw meld, die van een *ascites* of buyk-water geſtorven zijnde, door *Platerus* te *Basel*, in 't byweſen van *Fabrit. Hild.* en andere meer, geopent was, wiens regter *Testis* of balletje ſo dik als een Gansen-ey, etteragtig, vol kleyn hayr, ſo lang als een halven vinger zijnde, door een rottige ſtof in een gekronkelt, en aan 't binnenſte deſſelfs veſthangende, bevonden wiert.

Diergelijke heeft *Bauzinus* tot *Leyden*, anno 1578. geſien, als *Schenkjus libr. 4. Obſ. 116. pag. mihi 613.* getuygt: En is ook *Horſtius* (gelijk by *libr. 4. de morb. Infimi ventris Obſ. 53. pag. mihi 249.* voorgeeft) ſulks in een andere Vrouw ontmoet, die mede inde voorſz 53. Aanmerking *pag. mihi 248.* van hayr ſchrijft, 't welk even als geele wol, en vermengt met een vet-agtige ſtof, inde Lijf-moeder gevonden wiert.

Wonderlijk is 't geen *Benivenius pag. mihi 252. cap. 83.* Verhaalt van een Moordenaar, wiens hart van binnen over al met hayr vervult was: Als ook *Amatus Luſitan. centur. 6. curat. 65. pag. mihi 623.* van een te *Ferraren* geopent, wiens hert van binnen door-gaans met hayr bekleet was. Sulks verhaalt ook *Valer Max. libr. 1. de mirac. ſect. 15. pag. mihi 125.* vanden Overſten *Ariſtomenes Meſſenius.*

Galenus over de 76. Kortbondige Spreuk des vierden Boeks *Hippocratis*, en ook 6. *de loc. affectis cap. 3* gedenkt dat'er hayren, (often minsten yet dat daar na geleck) een halven voet lang, met de pisse geloft zijn.

G. Horstius pag. mihi 249. libr. 4. Obs. 73. handelt ook van een hayr-pis.

En *Tulpius Obs. Med. libr. 11. cap. 52. fol. mihi 187.* van een hayr-pissing, die by beurten seker Mansperfoon alle veerthien dagen, meer dan vier jaar na den anderen, met scherpe pijn in 't water maken, en niet sonder groote ontsteltenis des lighaams over quam, de hayren waren sommige een halve, sommige een heelen vinger groot, met slijm bekleet, en in een gerolt zijnde: En duurde dese hayr-pis, yder reys, ontrent vier dagen, te wijl hy ondertusschen d'andere dagen van pijn en hayrlofing bevrijt was.

XCV. AANMERKING.

Een Beenig uytwas.

EVen als men somtijts eenige uytwassen des vlees (by de *Grieken Sarcomata*, en by de *Latinen Excrementia carnis* genoemd) hier en daar van buyten aan 't lighaam bespeurt. So gebeurt'et ook (hoewel selden) dat de beenen tegens de natuur eenig uytwas bekomen, 't welk alsdan gemeenlijk *Exostosis* of *Excrementia ossis* genoemd wert. Sodanig een heb ik eertijts met den meer genoemden Heel-meester *du Foix* gesien, 't welk sig seer groot en hoog op 't bovenste des Scheen-beens opgeworpen had. Tot genesing deser

dezer quaal is geen beter middel (gelijk ook *Marcus Aurelius Severinus de efficaci Chirurgia part. 2. cap. 12. fol. mibi 142.* sulks toestaat) dan 't been te raspen tot op 't gefonde deel toe: En daar na een *pulvis catagmaticus* of verdrogend been-poeder daar op te stroyen, of ook wel, indien sulks niet en helpt, 't selve te branden. Want andersints sal 't een langduyrig en moeylijk werk geven.

Op de XCIV. AANMERKING.

H *Ipp. segt libr. 3. de Articulis:* Dat ontrent gekneulde, gebroke, of op een andere manier gequetste beenen somtijts eenige slymerige vogt komt aan te groeyen, waar door 't been veel ongesonder wert, welke vogt *Galenus in comm.* sotay en lymig segt te zijn, dat die met geen pappen, of versagtende middelen rijp gemaakt, nog met geen stovingen, tot uytwaessening gebragt kan werden. En *libr. de tumorib praet. nat. cap. 15 Classe 3. fol. mibi 84. en 14. Meth. Med. cap. 17. Classe 7. fol. mibi 93.* noemt hy de *exostosis* een tegen-natuurlijke uytpuyling des beens, door een overtollig aard-agtig en quaat zap veroorzaakt. Dit is seker, so lang 't been natuurlijker wijs door goet voetsel toeneemt, so behout 'et ook met een sijn behoorlijke fatsoen en groote, maar wanneer'er eenige fout ontrent 't voetsel is, of dar 'et been eenige ongematigdheyt bekomt, alsdan wert niet alleen desselfs *substantie* en vastigheyt bedorven, maar ook 't fatsoen komt te veranderen.

Martinus Bogdanus in Observ. Medic. 12. post Lyseri Meth. pag. mibi 284. Verhaalt van een Scheen-been, in een Jongman van 18. Jaar, 't welk van onder tot

boven toe, seer geswollen en uytgeset was, d'welk ses Jaar lang seer groote pijn aan 't selve geleden, en veele Genees- en Heel-middelen te vergeefs daar toe gebruykt had, so dat 'et door langheyt van tijt, hier en daar van een op-cting alreets eenigints geschonden was, waarom de noot vereyschte dat men 't geheel affettede.

Celsus libr. 8. cap. 10. fol. 126. noemt dit gebrek een Kanker in 't been: En *Barbette in sijn Anatomia pract. fol. mihi 13* een been-zuyger, of been-vretter, welk twee hy hier in onderscheyt, dat de been-zuyger wert veroorzaakt, door een tegen-natuurlijk slijm, waar door 't been sijn gematigdheyt en hardigheyt verliest, eerst week, en daar na verdorven, of vermolsent werdende, waar op dan volgt, dat 'et vlees mede van sijn natuurlijk wesen veranderende, een voosagtigheyt krygt, en allenskens grooter wert. ◦

De been-vretter (segt hy) dat sijn oorspronk neemt, uyt een scharpe vogtigheyt die eerstelijk 't been bederft, en daar na 't vlies door-eet, en strax daar op een swering door 't vlees en de huyt veroorzaakt.

Tulp. libr. 4. Obs. Med. pag. mihi 315. stelt d'oorzaak te zijn, een zuyr en quaat-aardig slijm, 't welk de vaste *substantie* des beens bederft en week maakt. En verhaalt aldaar een voorbeeld eens Mans-perfoons, wiens schouder-been uytermaten groot geworden, en van binnen week en bedorven was.

Dit gevoelen van *Tulpius* kan ik volkomentlijk toestemmen: te meer, om dat my eertijts een diergelijk grof en dik geswolle been, in een jonge Dogter, met een scherpe stof doorgaans overladen, voorgekomen is, hoewel 't selve na de doot niet geopent is geworden.

Siet ook diergelijke voorbeeld van een monstreuse arm, in een Vrouw, by *Fabrit. Hild. pag. 345. Obs.*

Obs. 69. Men vind sodanige uytwassen van been, ook dikwils in Vee : Maar inde menschen ontstaanie meerendeels (hoewel niet altijd) uyt verouderde en vuyle pokken.

XCV. AANMERKING.

Door-boring van een Scheen-been met een spleet.

Niet alleen d'Hooft-pan , maar ook 't Scheen- Borst- en andere beenen des menschelijken lighaams vereyffchen, by gelegentheynt de doorboring. Hier van heb ik in d'eerste jaren mijner Genees-oeffening een voorval gesien in een Jongman , doe ter tijt een Dienaar van den Edelen Heer vander Mijl zijnde, d'welk van een paart voor de scheen geschopt was: Maar hoewel dese wond genesen wiert, waren'er weynig gedagten van 't geen sig binnen verholten hielt , want den Ly'er geduyrig met groote pijn geplaagt bleef. Den meergemelten Heel-meester *du Foix* , hier over raadgevraagd zijnde, oordeelde dat'er een spleet in 't Scheen-been was, sulks hy geraden vond 't selve so wijt en breed van sijne deksels t'ontblooten, als tot een bequame plaats voor de doorboring vereyft wiert. Den Ly'er hier toe sig willig en bereyt getoont hebbende , wiert dan dit seer hard en pijnlijk handwerk, op volgende wijs in mijne tegenwoordigheyt volbragt: Eerst wier-

den'er met een scheermes, vier sneden op de scheen tot op 't been toe gegeven, daar na wiert met de vingers 't vel t'samen met 'et vlees en beenvlies afgescheurt, so dat'er een vierkant-gad was, ruym genoeg tot de doorboring, die t'sanderdaags in 't werk gestelt wiert. En is op dese wijs den Ly'er niet alleen van sijne voorgaande pijn bevrijt, maar ook namaals tot volkomen gesontheyt herstelt geworden.

Op de XCV. AANMERKING.

C *Elfus lib. 8. cap. 2. pag. mibi 696.* segt: Alle Beenen, die door een diep ingaande op-eting verdorven zijn, moeten met veele doorboringen tot inde grond van haar rotting te keer gegaan werden, en is dan daar na nodig, dat gloeyende yfers inde doorgeboorde gaten werden ingebragt, tot so lang, dat 'et been geheel droog is, Maar hoewel dit booren meest in d'Hooft pan geschiet, so heeft 'et evenwel ook plaats, in andere beenen, want overal waar een, en de selve soort van quaal in beenen voorvalt, moet men ook de selve soort van hulp-middel gebruyken, en als de beenen gebroken, gespleten, gesteken, of gekneust zijn, so vereyft als dan yder soort, wel een eygene, of bysondere, maar evenwel alle een gemeen genees-middel.

Verscheydene bewijzen soud' ik konnen by-bren-gen, van beenen d'welke binnen-waarts verdorven zijnde, doorboort wierden, maar geen een, als dit bovenstaande, waar in 't schenkel- of ook andere beenen, ter oorzaak van een spleet, dan alleen inde Hooft-pan, doorboort zijn.

Job van Meek'ren in sijne Heel- en Genees-konstige

ge Aanmerkingen, op het 69. Hoofstuk, pag. 429. Verhaalt van een bederving in 't schinkel-been, d'welke door drie kroon-gaten, digt bezyden den anderen met de boor gemaakt, genesen wiert.

't Kan ook komen te gebeuren, dat een doorborring vereyft wert in 't borst-been, wanneer'er etter tusschen de verdobbeling van 't borst-vlies of middel-schot des borsts (*mediastinum* genaamt) onthouden wert, van hoedanigen voorbeeld ik inde 29. Aanmerking gesproken heb.

XCVI. AANMERKING.

Het geheel Scheen-been door een bederving weggevreten.

DEn vermaarden Heel-meester *La Marche*, tot *Delft* woonagtig, heeft my verhaalt, een Jongeling van 14. jaar onderhanden gehad te hebben, die lang een *Caries* of Beenvretter in 't Scheen-been onderhevig was geweest, so dat mer'ertijt 't geheele been verdierf, gelijk hy 't selve ook weg nam, en groeyden'er allenskens een *Callus* of weêr, inde plaats, so dat hy 't been, sonder behulp van een kruk, naderhant heeft kunnen gebruyken.

Op de XCVI. AANMERKING.

WEl is waar dat'er veelmaals gebeurt, dat een gedeelte van 't scheen- of andere beenen sodanig komen te bederven, dat'er een afsondering des levenden beens van't verstorvene komt
te

te geschieden, want de natuur (insonderheyt in jonge personen, die sterk en kloek zijn) foekt van sig te weren, en weg te wijfen, al wat 't lighaam onnut of schadelijk is.

Diergelijken voorbeeld ook by *Roonbuysen*, pag. 233 beschreven is, waar in de genezing van een jonge dogter verhaalt wert, uyt wiens dgye-been een wonder groot stuk is afgescheyden geworden, sonder nogtans de langte deffelfs te verkorten, of de werking in 't gaan te verhinderen, waar van d'uytbeelding by den voornoemden Schrijver fol. 241 gezien kan werden.

En sodanige selfame voorvallen van groote gedeeltens der bedorvene beenen, die door de natuur van 't gefonde waren afgescheyden, komen ons so hier en daar by d'een en d'ander voor, onder andere ook by *Iob van Meek'ren*, in sijn 66. Hooft-stuk, fol. 414.

Maar dat een *Callus* of weër, van die groote heeft konnen voortgebragt werden, dat daar door 't verlies van een geheel Scheen-been heeft konnen geboet werden, sulks is voorwaar yets wonders. Hoe wel ik met *Averrhoes* bekennen moet dat'er Monsters inde natuur geschieden, en dat d'selve somtijts sodanige dingen uytwerkt, die buyten onse verwagting waren, en ons geloof t'eenemaal te boven gaan.

Thomas Bartholinus in *Act. Med. volum. 3. fol. 1. Obs. 1.* Brengt ook een voorbeeld by, over een komende met 't geen daar van wy in onse boven-verhaalde Aanmerking gesproken hebben, alwaar 't geheele Scheen-been uytgevallen was, 't welk eger door een Weër, sodanig herstelt wiert, dat den Ly'er weynig ongemak, aan de beschadigde zyde in 't gaan had.

Desgelijks doet *Carolus Battus* in sijn vierde Handeling, in 't agfte Hooft-stuk, pag. miki 275. Daar hy

hy verhaalt van een geheel dgye-been eens soldaets² 't welk door een etter gelwel was komen te verderven, en eyndlijk uytgenomen wiert, niet tegenstaande hy daar na, wederom gegaan, gelopen, en sijn ampt bedient heeft.

Maar hier ontstaat een vraag, of een been, 't zy dan het dgye-scheen-schouder-been, of ellepijp, wanneer 't selve geheel, en in alle sijne deelen komt te bederven, deffels plaats wel wederom door een Weêr kan vervult werden?

- Wat my aangaat, ik oordeel fulks niet te kunnen geschieden: Want waar sou de stof tot 't maken van een Weêr van daan komen?

Waar soudende spieren blyven, die de werking der beweging des lidts doen, en sig aande *Apophyse*, of uytgroeyfel des beens vast maken?

En waar de *Ligamenten* of been-banden, die aande *Epiphyse*, of aanwas gehegt zijn, en de gewrigten t'samen binden?

So dat ik besluyt, dat'er nootsakelijk in sodanige bedorvene beenen, twee gefonde eynden moeten overblyven, waar uyt een nieuwe stoffe tot een *Callus* of Weêr voortkomt. En ik twijffel of de *Epiphyse*, dat is, het aangroeyfel des beens, sonder dat'er eenig verder overblijffel des gefonden beens aan vast zy, van die kant stof tot de *Callus* uytgeven kan: te meer om dat den wyt-beroemden Heel-meeſter *Monsieur du Foix*, geseyt *Lucq*) my eertijts verhaalt heeft, dat hem d'ervarentheyt geleert had, fulks niet te kunnen geschieden, seggende: dat de stof van een *Callus*, of Weêr in 't begin vlees was, 't geen rontfom 't been groeyde, 't welk daar uyt blijkt dat altijt op 't eynde van een *Caries* of been-bederving, sig een vlees-agtige stof begint op te werpen, 't geen den Heel-meeſter kan doen verskert zijn, dat de bederving, of opëting aldaar eyndigt: Waar dan geen deel des beens

been meer overblijft, daar aan kan de *Epiphyse* of aanwas tot 't maken van een *Weêr*, geen nieuwe stoff mede deelen.

XCVII. AANMERKING.

Knie-schijff over langs van een gebroken.

ALs ik in Maart des jaars 1667. by *Ian Arentsen Smith Huysman* ontrent *Watering* wonagtig, geroepen was, die van de *Zolder* langs de trappen, met sijn knie tegens den yseren duim des beneden-deurs van 't *Voorhuis*, gevallen was, vondt ik desselfs *Schijff* overlanx te midden door gebroken, in dier voegen, datmen den kleynsten vinger gemakkelijk tusschen beyde de gebrokene stukken konde inplaatzen. Tot dit verbandt versogt ik d'*Heelmeesters Hendrik Holegeest en Cornelis Solingen*, nu ook *Dr.* door welkers toedoen, deselve sodanig is geholpen, datmen nauwlijx yets aen sijn gang bevint te haperen.

Op de XCVII. AANMERKING.

A*Vicenna, Fabritius, Hildanus* en andere meer, seggen seer selden te gebcuren, dat de *Knie-schijff* komt te breken, en leert ons ook sulks de dagelijxse ervarentheit. De reden hier van is, om datse beweeglijk en met geen ander been vereenigt is, waaromse dan ook ligtelijk wijkt en op 't aankomende geweld van eenige harde stoff, van d'een na d'ander zyde, vermits hare losfigheit beweegt wert.

Parvus libr. 14. cap. 22. pag. mibi 311. schrijft, dat hy noit yemant van al die gene, wien de Knie-schijf gebroken was, gezien heeft, ofse gingen al haar leven daar na mank. D'oorzaak (segt hy) is, dat soo haast de *Callus* of weêr gegroeyt is, alsdan de t'samen-heeling de vrye roering der Knie belet.

'T is waar, dat na de breuk vande voorfz. Schijf, de beweging van 't been soo wel niet geschiet, maar sulx komt veeltijds te gebeuren, uit oorzaak dat de gebroke stukken des voorfz. beens, terwijlse door de eelt beginnen vast te groeyen en t'samen te heelen, niet altemers onder 't verbandt, met de vingers des Heel-meesters voorfigtiglijk t'samen-gevadt zynde, een weynig alsdan gints en weder bewogen werden, op datse van onder niet vast groeyen, waar van ik niet en vinde, dat oit enig Schrijver in sijne Werken 't minste gerept heeft. 'T geen nogtans een saak van groot belang is. Want by aldien sulx niet geschiet, so gebeurt'er dat de Weêr of Eelt aende *apophyse* en *epiphyse*, dat is, d'uyt-en aan-was vande twee ondergelege benen (wel verstaande wanneer der selver *Cartilago* of krakebeen mede gekneuft, en door de val gequetst is) zig ligrelijk komt vast te hegren: Waar door 't gantche been alsdan regt uyt staande, en stijf genesen wert.

XCVIII. AANMERKING.

De Knie-schijf over-dwers gebroken.

IK wiert op den 28. Jan. 1676. met den voor-verhaalden Heel-meester en nu Dr. *Cornelis Solingen*, by Iuffrou C. de R. geroepen, d'welke langs de Straet gaande, by ongeluk met haar Knie,
op

op een oneffen bak-steen viel, door welken val haar de Knie-schijf over-dwers gebroken wiert, van welke breuk, hoewel zwaarder, dan de boven verhaalde, zy egter (na ses weken sig stil gehouden te hebben, en wel versorgt te zyn) in haar gang weinig verhindert is geworden, blijvende haar maar alleen dit ongemak over, dat 't opklimmen vande trappen, haar wat moeylijk valt.

Op de XCVIII. AANMERKING.

ALs de Knie-schijf over dwars of ook wel schuyns gebroken wert, so is'er meer zwaarigheid van qualijk te gaan, dan als de breuk (gelijk terstond geseit is) over langs geschiet, om dat (als *Fabrit. Hild. Centur. 5. obs. 88. pag. mihí 489.* seer wel segt) d'eynden der sevenste agste en negenste Spieren die de *Tibia* of scheen-been bewegen, ontrent de Knie-schijf, sig by-een-voegen, en aldaar tor een sterke peezt'samen-lopen, die sig dan aande Knie-schijf vast hegt, en daar van daan scheidende, sig onder de knie, aan't voorste gedeelte vande voornoemde *Tibia* vast maakt: wanneer'er dan een breuk over dwars inde schijf geschiet, soo trekken de voorfsz. Spieren deselve aan d'eene zijde opwaarts, en de peez, die onder de knie gelegen is, aan d'andere zyde neerwaarts, en daarom gapen dan die gebrokene stukken wijd van een, soo dat wat moeyte men ook mag aanwenden, deselve niet wel kunnen by-een gehouden werden, waarom 't alsdan geschiet dat de voornaamste kragt der voorfsz. Spieren hier door benomen zynde, de Lij'er daar na qualijk te gaan, en sijn been met moeyte komt op te hef-

te heffen, also de knie-schijf een stutzel voor d'andere beenen, insonderheit in 't buygen der zelve, verstrekt.

XCIX. AANMERKING.

*Een Kint zuigt geduyrig sijn met Pest-
besmette Moeder, en blijft onbe-
schadigt.*

W Onderlijk is 't volgende verhaal, en kanmen daar uyt merkelyk d'almagtige hand des Heeren bespeuren. Ik ben in 't Jaar 1654. versogt geworden by de Weduwe van *Andries Scheenvoet*, Vyl-kapper, doenmaals woonende over 't Leytsche Veer, welkers Man met vier hun lieder Kinderen, vande Pest gestorven waren, blyvende alleen maar overig de voorsz Weduw, met een zuigend Kint: Hoewelse ook eyndlijk vande voorsz besmettelijke siekte aangetroffen wiert, so dat sig op vijf verscheyde plaatsen haars lichaams, dit vuyr heeft geopenbaart, te weten, aan yder borst, aan 't been, onder d'oxel, en agter op den rug: en bleefse negenthien weeken, na den anderen, van dese siekte te bed leggen: latende haar Kint van 't begin der siekte af, hare borsten, die beyde (gelijk terstont gesegt is) met een Pestkool beset waren, geduyrig zuigen, tot ses agter een volgende weken toe, na welke tijt, alsof seer verzwakt wiert, en niet meer in hare

V

borsten

borsten te zuygen overig had, ja ook buyten kennis geraakte, men genootsaakt was't voorz Kint te speenen. En niet tegenstaande dit kleyn Kint, in dat vuyrig huys was, en die ongesonde Moeder, en nog daar-en-boven die besmette borsten, ses weken lang gesogen had, is't egter vande Pest bevryt gebleven, en leefde nog veele jaren, met de Moeder daar na, die een jaar na 't afsterven van haar Zal. Man, met een Zaal-maker hertrouwde.

Op de XCIX. AANMERKING.

M En vind doorgaans so inde heylige bladeren, als ook by de dagelykse ervarentheyt, duysenden van voorbeelden, daar uyt men merkelyk bespeuren kan, op hoe wonderlyke wyse Godt de sijne uyt het gevaar weet te redden, en wederom hoe dat'et quaat agter nagevolgt is, die't selve dikwils met alle vlyt hebben getragt t'ontvlugten.

Den wyt-beroemden *Joach. Camerarius* verhaalt in sijne Aanmerkingen, dat seker kleyn Kint, twee verscheyde voetsters, d'een na d'ander gesoogt heeft, die beyde vande Pest stierven, hoewel 't Kint tot verwondering, in 't leven bleef, sonder de besmetting deser siekte onderworpen te zijn.

Seer wel heeft derhalven den *Psalmist*, [Psalms 91. vers 1. &c. gesegt :

Die inde schuyl-plaats des Allerhoogsten is geseten, die sal vernagten inde schaduw des Almagtigen :

Hy sal hem redden vande strik des vogel-vangers, en vande seer verderffelyke Pestilentie.

Hy sal hem dekken met sijne vlerken, en onder sijne vleugelen sal hy betrouwen.

Gy sult niet vresen voor den schrik des nagts, voor den pijn, die des daags vliegt.

Voor de Pestilentie die inde donkerheyt wandelt: voor 't verderf, dat op de middag verwoestet:

Aan uwe zijde sullen 'er duysenden vallen, en thien duysenden aan uwe regter hand, tot U sal 't niet genaken.

C. AANMERKING.

De doot na de beet van een dulle Kat gevolgt.

HN: *Blik-slager, en Borger tot Leyden, in de Donker-steeg woonagtig, out ontrent 23. jaren, is inden Herfst desjaars 1681. van een dulle Kat, aan 't derde lidt sijns Duym's gebeten geworden, 't welk hy niet veel geagt heeft, als niet wetende dat 'et met de Kat sodanig gestelt was: maar ontrent seven ofagt maanden daar na, te weten op den 27. Mey desjaars 1682. des Woonsdags, is hem een groote benauwtheyt overgekomen, klagende te gelijk van pijn in 't hooft, droogte inde keel, grooten dorst, en tegenheyt in 't drinken, waar over hem (also buyten alle twijffel de voorsz Kat niet dulligheyt is bevangen geweest) geraden is geworden, sig des Vrydags daar aan volgende, in Zee te laten doopen: 't welk geschiet zijnde, hy sig in 't eerst wat beter gevoelde, seggende: dat de bangigheyt sijns Herts nu so groot niet was, dronk ook doen een glas wijn, met wey-*

nig schroom, en leyde sig een weynig neder om te rusten, also hy een wijle tijts van te voren niet geslapen had: dog hy begon een half uur daar na te malen, te woelen, een wederom seer benauwt, en onrustig te werden, en stierf also des *Saterdags*'s morgens vroeg, ontrent twee uuren.

Op de C. AANMERKING.

D At Honden dul werden, en so menschen, als beesten, door haar fenynige beet beschadigen, heeft al over lang de droevige ervarentheit veele geleert, maar dat sulks ook de Katten (sonder overlevering door aanroering) komt te gebeuren, beken ik, weynig voor desen behoort te hebben.

De Vraag is dan alhier, of den Hond alleen maar dul wert? Dan of ook andere Dieren, sonder van dien gebeten te zijn, die dulheyt over kan komen?

Galenus libr. 6. de loc. aff. cap. 5. pag. mihi 40. segt met uytdrukkelyke woorden aldus: *Want aangesien geen van d'andere Dieren, met dulligheyt wert bevangen, so geschiet sulks alleen maar inden Hond.* 't *Geen Alex. Aphrodis. libr. 1. Problem. 76.* ook schijnt voor waaragtig gehouden te hebben, als hy vraagt: *Waarom uyt alle Dieren, de Honden alleen 't Somers dul werden?* Ook *Vega in Comm. Sentent. 22. libr. 3. Prognos. en Brabo. lib. 1. de Hydroph. cap. 1. Androinus 7. de Venen. cap. 2.* gelijk ook *Fracastorius libr. de morb. contagios. cap. 10.* vallen *Galenus* hier in toe.

Maar andere meynen dat *Galenus* hier mede te kennen geeft, dat dit meerendeels inde Honden soude gebeuren.

Sommige (als *Mercurialis lib. 1. Variar. lect. cap. 2.*)

Dat

Dat mogelijk *Galenus* noit eenig ander Dier, dan alleen den Hond, met dulligheyt besmet, gesien, of noyt van eenig ander dul Beest, dan vanden Hond alleen, gehoord te hebben.

Wederom andere, brengen tot verschoning van *Galenus* by, dat geen Dier, met een opregte, en eygendlijk also genoemde dulheyt bevangen wert, dan alleen den Hond, 't en ware mogelijk yemant, der selver van een ander slag der Dieren, welke sulks eerst van dulle Honden gekregen hadden, dit quaat was toegebracht geworden. Want daar sijn veele Beesten, selds onder de tamme, welke op sekere tyden van 't Jaar, een yder aanvallen, die evenwel niet regt, of eygendlijk dol sijn, maar rasen en tieren, om datse togtig sijn, en door eene opwellinge der Teel-stoffe gedreven, wonderlijk woedende werden: Want indien de Dieren door sodanigen drift opgewekt en aangesteecken, te regt dol waren, so soumen d'uytwerking en kragt der dulheyt, ontrent die geene, welke van haar gebeten of gequetst waren, namaals gewaar werden, 't welk nogtans niet en geschiet, en soude dan in sodanigen geval, 't seggen van *Galenus* waaragtig sijn.

Petrus Salius Diversus de affect. part. cap. 19. segt: Dat 'et meer een bysondere eygenschap inde Honden, dan in andere Dieren is, datse dul werden, hoewel, sulks ook in andere (insonderheyt alse van te vorendoor een rasenden Hont gebeten sijn) komt te geschieden.

Maar meest alle andere Schrijvers spreken *Galenus* hier integen. Als daar sijn *Aristoteles 8. de Elif. Animal, cap. 22 en 24.* En *Cælius Aurelianus, Porphyrius, Albertus Magnus, Avicenna, Eustachius Rudius, libr. 4. de morb. occult. Valleriola, Fernel libr. 2. cap. 14. de abditis.* Alle welke vermaan doen van ve e Dieren, die de dulheyt uyt haar eygen selds, (als daar

zijn Peerden, Wolven, Kemels, Verkens, Ossen, Vossen, Beeren, Luypers, Apen, Foretten, Wefels, ja ook Hanen) sonder van een dulle Hond gebeten te zijn, bekomen hebben. So schrijft *Celius Aurelianus acut. morb. libr. 3. cap. 9. fol. mihi 195.* Van een dollen Haan. En desgelijks *Baccius in Prolegom. Venenor. & antidot. pag. 17.* Welke laatste in 't voorverhaalde Boek, pag. 16. Ook van een dulle Kat vermaant, Gelijk ook doet, *Amatus Lusitanus centur. 7. curat. 65. fol. mihi 758.* seggende: *Xuares een Koopman in Theffalia, en nog vier andere sijner Huysgenoten, so van 't Manne- als Vrouwelijke gestagt, zijn op een, en den selven dag, van een Kat gebeten, en gekrabt, die alle door felle toevallen aangetast, niet lang daar nagestorven zijn. En segt den selven Schrijver, inde Aantekening op 't voorfz verhaal: Terwijl ik bezig was, met dit op te stellen, komt my een Grafschrijft in gedagten, 't welk ik eertijts tot Romen op de Grafstede van seker Spagniaart, uytgehouwen gesien heb, die door de beet van een dulle Kat getroffen, kortst daar op uyt de werelt weg gerukt was, en van desen inhoud is.*

*Hospes disce novum mortis genus, improba felis
Dum trahitur, digitum mordet, & intereo.*

't Welk overgeset aldus luyt.

Hoort Leser, een vreemt slag van doot, een
wrede Kat

My byt, en sterven doet, als ik haar had
gevat.

Fabriz. Hild. Obs. Chirurg. centur. 1. Obs. 86. fol. mihi 62. Spreekt van een Jongman, out 20 Jaar, genoemt *Daniel Perrin*, die anno 1602. inden Oegst, een leer kleyne krats van een dulle Kat aan sijn regter duym

duym kreeg, waer door 't opper-huydeken deffelfs, maar nauwlijks gequctft was, welke fchrabbe (vermits hy vande dulligheyt des beefts niet wift) by hem niet geagt zijnde, in 't kort genefen is. Maar op den eerften Maart daar aan volgende, heeft hy begonnen allenskens fwaarmoedig, en door fchrikken, en valfche inbeeldingen, feer ontroert te werden, fo dat hy 's daags daar aan, niet uyt den huys gaan, nog fig onder 't volk begeven dorft: Als ik dan (legt hy) op den derden dag der voorfz maant by hem verfocht was, vond ik hem met waterschrik bevangen, en had hy niet alleen van water, wijn, en al 't geen klaar was, een afkeer, maar kon of wilde 't felve niet sien, ja nu en dan gevraagd zijnde, of hy drinken wilde, riep hy feer verwaarlijk, en verchool fig, hy sweete en was feer benauwt, en woelde sodanig in fijn bedt, gints en herwaarts, dat drie kloeke Mannen genoeg te doen hadden, om hem daar in te houden. Somtijts fchreude hy feer hardt, en tragte op d'omftanders aan te vallen, en die te byten: Hy weygerde niet alleen fpijs en drank, maar fchrikte en beefde van 't horen noemen, en 't aanfien maar alleen des bekers, en onder die ellende, heeft hy den felven nagt fijnen Geest opgegeven.

Daar wert feer veel gereden-twift, of 't fchuym alleen van een dullen Hondt yemant befmetten kan?

Dit fchijnt Galen. 6. de loc. aff. cap. 5. pag. mihi 40. ook te bevestigen, als hy segt: dat'er als dan sodanigen verderving van vogten inden Hondt ontftaan, dat fijn zever alkeen, indien 'er 's menschen lighaam komt te raken, de dolligheyt veroorfaken kan. 't Selve staat ook Brabus libr. de hydroph. tegens Fracastorius toe, mitsgaders Sennert. libr. 1. prax. part. 2. cap. 16. fol mihi 159. En Zacut. Lufit. libr. 5. de Princip. Hist. Quæst. 23. Aëtius Tetrabibl. 4. Serm. 4. cap. 63. Paræus libr. 20. cap. 19. Fabrit. Hild. centur. 1. Obs. 86. fol. mihi 63.

Ioh. de Grado. in Consil. 82. Schrijft, dat den hoogwaardigen Perfoon *Ioh. Coqueranus*, door 't insteken alleen van sijn hand inde muyl eens dollen Hondts, met Rasernye besmet is geworden, hoewel de selve hem geensints gebeten had.

Palmarius de morb. contag. Verhaalt van sekeren rasenden Boer, die siende dat hem de doot naderde, d'omstanders ernstig versogt, sijne Kinderen, die hy in 't kort scheen te sul'en moeten verlaten, voor 't laatst nog eens te mogen kussen, 't welk hem toegestaan wiert. Maar wat geschier'er? Hy stierf korts daar aan, en na 't verloop van 7. dagen, zijn alle sijne Kinderen, met deselve siekte, en deselve smersten, en toevallen bevangen geworden zijnde, korts daar aan ellendig van 't leven beroofgeworden.

Cardanus getuygt, dat seker *Venetiaansch Edelman*, door een kleyn dul hontje, 't geen hy liefhad, gekust te hebben, eer hy 't selve om te dooden overgaf, tot Raserny vervallen is.

Matthiol. in libr. 6. Diosc. cap 36. Verhaalt, dat hy 'er twee gesien heeft, die door 't aanraken van schuym alleen, sonder gebeten te wesen, dol geworden zijn.

Hierom waarschouwt *Avicenna* den geenen die sodanige besmette personen bedienen, sig te hoeden, van 't eeten der dingen, de welke d'selve na 't nuttigen hunner spijsse, overgelaten hebben, also die ligtelijk door de sieke souden kunnen bezoedelt zijn.

Aurelian. 3. de morb. acut. cap. 9 fol. 195. Gedenkt van een *Nayster*, die binnen drie dagen dol wiert, om datse de draat vande zoom haars roks, door een dulen Hond gescheurt, afgebeten had.

Fabrit. Hild. Obs. Chirurg. Centur. 1. Obs. 86. fol. mihi 62. Doet diergelijk verhaal, van sekere eerbare Vrouw, die in haar rok gebeten zijnde, 't gad wederom toenayde, en den draat, alsose niet geweten had

had dat den Hond dol was) met hare tanden af-beet, waar vanse in geen drye Maanden eenig ongemak gevoelde, maar datse daar na alleynskens swaarmoedig geworden zynde, met vele inbeeldingen, gruwelijke gezigten, en verschrikkingen gequelt geworden is, hebbende een af-keer van wijn, en van water, biffende, en bytende als een hont, en hare Huysgenoten geensints kennende.

Andr. Baccius verhaalt een diergelijke Historie.

Ja daar zyn'er enige die geloven, dat den dollen Hondt, alleen door sijnen adem, de besmetting soude kunnen mede-deylen en overletten. Gelijk als *Aretæus libr. 1. de signis, & causis acut. morb. cap. 7.* doet: En *Cel. Aurel. acut. morb. lib. 3. cap. ix.* welke verklaart, dat hy'er enige gesien heeft, die aan dese ellendige ziekte van water-schrik geraakt waren, alleen door den reuk van d'aanblasing, die uyt een dollen Hondt voort-quam.

Diosc. libr. 6. cap. 36. segt: dat den Genees-heer *Themison*, terwijl hy besig was, met eenen sijnen rassenden Vrient, door genees-middelen, en goeden raat by te staan, ook selfs besmet is geworden. Maar ik kan dit qualijk aannemen, segt *Sennert. libr. 1. part. 2. cap. 16. fol. 195.* Want 't is veel eer te geloven, dat die gene, welke gesegt wierden besmet geweest te zyn, door alleenlijk met besmette verkeert en omgegaan te hebben, niet en zyn met dit quaar bevangen geworden, dan door diense iets onwerende gebruikt hebben, 't welk door de zieke is vergiftigt geworden. Men vint'er ook die staande houden, dat't aanraken alleen van een dollen Hont yemant vergiften kan, indien'er een bequame gestalte des onbesmette, en een seer sterk fenijn des besmetten lichaams, sig voor heen komt op te doen.

Maar *Salus Divers. Libel. de affect. ab aliis Practicis*

non exhibitis, cap. 19. ontkent sulx, seggende: dat 't aanraken alleen daar toe niet magtig is, ja dat zelfs ook de beet somtijds tot sulken besmetting niet genoeg is: nademaal men fiet, dat die gebeten zyn, niet alle dol worden, en hy stelt vast, dat 'er zever van een rasenden Hont, alleen door 't aanraken, sonder dat 'er een zwering nevens ga, geen dulheit veroorsaken kan. Van dit gevoelen is ook *Amatus Lusitan. Curat. Medicin. Centur. 7.* daar hy in d' *Aan-tekening vande 41. genesing, fol. mihi 741.* aldus is sprekende: *Ik weet dat 't spog van een dullen Hont, wanneer 't selve maar geen bloet komt te geraken, uytwendig niet schadelijks kan te weeg brengen.* Sulx staat ook *Fraca-storius de morb. contagios. toe, en Conciliator diff. 179.* Als ook *Fernel. de morb. occult. libr. 2. cap. XI. fol. mihi 494.* seggende: *Indien 't zever van een dullen Hond op een ongequetste huilt komt te vallen, dan mag 't geen quaat, en cap. 14. fol. mihi 508. voegt hy 'er dit by: want vermits d' opperbuilt dicht en sterk is, so kanse de selfstandigheit van een grof en dik fenijn beletten na binnen te gaan, ten waar deselve gescheurt, gespleten, of open was.*

Den Genees-heer *Tulpinus Obs. Med. Centur. 1. cap. 20.* segt ook, noit gesien te hebben, dat 't spog vande Dolle, yemant beschadigt heeft, hoewel hy de bespogene beval, 't selve met zee-water wel ter deeg af te wasschen.

Dat de laatste gelijk hebben, heeft d'ervarentheit my ook zelfs tot verscheide reisen geleert. Want als ik ontrent 40. jaren geleden, in 't begin van d'oeffening der Geneeskunst, tot een *Kladschilder* alhier in den *Hage* op 't *Spuy* geroepen wiert, om sijn onstelde keel (so hy voorgaf) en ziekte t'onderzoeken, vond ik wel een weinig Koorts, maar den hals van binnen nog geswollen nog ontfteken. So dat ik seyde niets quaats daar in te kunnen bespeuren. Hy antwoorde my, met een stuirs gelaat, nogtans niet te kunnen
drin.

drinken, 't welk also my vreemt voorquam, seyde ik, een proef daar van te moeten hebben, daar op be-
last ik hem dan drinken te geven; maar nauwlijx
had ik 't woord uytgesproken (O wonderbaarlijke
sake! wat schrik, wat kermen. wat benauwtheid,
door 't horen alleen vanden drank, quam die man
over! en met hoe afgrijsslijken beving wiert hy be-
vangen, als hy den beker inde hand kreeg? Ik moet
bekennen (terwijl my sulks d'eerste maal voorquam)
dat ik hem met sulken ontsteltenis, en schudding
siende drinken, ja so, dat hy ter nauwer noot, den
beker konde vast houden, of dien te regt aan sijn
mont brengen, selfs op 't hoogst verset stond. Daar
op treed ik dan uyt den huys, en sijn Huys-vrouw
een wenk gegeven hebbende, vraagd' ik, of haar
Man niet onlangs van een Hondt gebeten was? Sy
haar wat bedagt hebbende, seyde: dat 't een wey-
nig meer, dan drie weken, geleden mogt zyn, dat
een kleyn Hontje hem een ligte wond inde Vinger
gegeven had, d'welke hem gantsch niet bekommert
had (also hy van geen dulheit des Hondts wist) en
dat die in 't kort genesen was: Zy verwonderde sig
seer uyt my te horen, dat die kleyne wonde d'oor-
saak van al dese quade toevallen was: Hy sprong van
onverduldgheit kortst daar na in 't *Speuy*, een gragt
die voorby sijn huus heen liep, en leefde maar een
dag of twee daar na, niet dat 't nodig was (gelijk het
gemeene volk sig inbeeld) hem door 't smoren van
kuffens en peulewen te doen sterven; alsof altemaal
na de water-schrik, boven een dag drie á vier, niet
en leven, maar by manier van worging, of verftik-
king, haar ellendig leven komen te eyndigen.

Diergelijk voorbeeld, en even deselve toevallen,
zijn my in twee jonge en kloeke Mans-personen
naderhant ontmoet, 't een ontrent 30. en 't ander
negen of thien jaren geleden zynde: welke beyde ook
een

een ligte quetsuir aende lip, door een kleyn Hontje bekomen hadden, en mede maar drye of vier dagen na de water-schrik leefden: maar als die gene, welke de voornoemde besmette Ly'ers bygestaan, en hun handreyking gedaan hadden, daar na by my quamen, om door my van raed gedient te zyn, en van my te vernemen, hoe se sig in 't toekomende, souden hebben te gedragen, en offe sig souden laten dopen of niet? So vraagd' ik hun alle nauwkeurig af, offe ook tot bloedens toe gebeten, of gekrabt waren, en of ook de tanden, de nagelen, of speeksel der Ly'ers, hare lippen, die teer van vel zyn, of eenig ander deel des lighaams, van d'opperbuit ontbloot, geraakt hadden? En als d'een seyde bespogen, d'ander gekrabt of gebeten te zyn, dog niet sodanig, dat eenig bloet daar door was gerist: So belaste ik haar, die plaatsen met zout water wel afte wasschen, en twee of dryemaal, door *Theriakel* 't zweet te verwekken. Dog indiense sig wilden in Zee laten dopen, om mogelijk enige quade inbeelding, diese dien aangaande hadden, of anders krijgen mogten, voor te komen, dat se sulx doen konden, hoewel ik oordeelde 't selve niet nodig te zyn. En is also niemant, mijns wetens, van alle de gene, welke dese voornoemde drye Personen, behulpig geweest waren, gedoopt geworden. En heb ik ook noyt gehoord, dat yemant van haer, in alle dien tijd, enig quaat dien aangaande is overkomen.

En by aldien 't zever der sodanig besmette personen yemants hant rakende hem te gelijk besmetten kon, waarom zou niet hun zweet 't selve doen? 't geen my, als ik hun zweterige handen (omde *Pols* t'onderzoeken) most aantasten, en welkers togt-gaten in die grote benauwtheit, in 't gemeen seer veel vogt uitgeven, egter noyt (God zy dank) schoon ik geen ander tegen-gif als versch schoon water, om
myne

mijne handen af te spoelen, daar toe gebruykt heb, in 't minste beschadigt heeft.

Daar ontstaat nog een vrage, ontrent dese stoffe, te weten: Of in der menschen lighamen enige vogten kunnen voort-gebragt werden, die na 't fenijn eens dullen Hondts komen te aarden, en den selven sonder gebeten te zyn, in Waterschrik souden kunnen doen vervallen?

Marcellus Donatus gelooft van ja: en tragt tot dien eynde, sulx met vyf verscheide bewijsen op 't eynde van 't eerste Capittel, sijns seften Boeks, fol. mihi 599. te bevestigen.

Maar Sennert libr. 2. part. 3. sect. 2. cap. iv. de causis sympt. sens. intern. twijfelt hier aan, seggende: 'T is wel seker dat de stoffen in ons lighaam sodanig komen te bederven, datse den aart van fenijn aantrekken, maar dit staat te verwonderen (seggt hy) dat'er juist sodanigen bepaalden fenijn, in ons lighaam, sonder toedoen, en tusschen-komen, van eenige uytwendige oorzaak, soude voort-gebragt werden. Waaron ik (hoewel aan die van Marcellus bygebragte verhalen niet twijffelende) evenwel goet soude agten, als iets diergelijx voorviel, en yemant met waterschrik overvallen wiert, niet alleen naastig den selven na de bete eens dollen Hondts t'ondervragen, maar ook daarenboven, na alle sodanige wijsen en manieren, op welke dit quaat kan mede gedeelt en overgeset werden. En met een te vernemen, of niet alleen onlanx, maar of hem ook oit in sijn leven, sulx is voorgekomen, vermits dit fenijn jaren lang, eer 't sijne kragt verspreyt, verborgen kan blijven.

Georg. Hebenstreit, over de voornoemde Vrage aan Georg Horstius libr. 7. de morb. contagios. & Malign. Obs. 22. fol. mihi 344. schrijvende, segt: Dat hy niet soude willen beweren, dat'er sodanigen bederving, in de vogten des menschelijken lighaams soude kunnen ontstaan, verhalende, dat'er somtijds in enige personen, wel
ziekten

ziekten gevonden worden, die na dulheit gelijkenen, maar niet de ware en opregte dulheit, diemen in de waterschrik gewaar wert. Hy segt verder: Want 't is bevonden, en meyn ik ook sulks buyten alle twijffel vast te staan (gelijk ook dit met de gevoelens wande meeste, so Oude als Nieuwe Schrijvers over-een-komt) dat't dulle fenijn, sonder eenige van buyten aankomende besmetting, en de beet van een dullen Hondt, in 's menschen lighaam, noit verwekt kan werden.

Hier staat nu verder aan te merken, dat dit fenijn so schadelijk, en boosaardig is, dat wanneer 't zyne wortelen, so verr' uitgebreit heeft, dat'er een Waterschrik komt op te volgen, niemand daar van genesen wert, gelijk ook *Diosc. cap. 36. libr. 6.* getuigt. 't welk ook *Aeginetâ libr. v. cap. 3.* met duydelijke woorden te kennen geeft. Waarom hy d'Historien, welke *Dioscorides*, agtervolgens 't horen seggen, beschreven heeft, ook niet seker houd, te weten van *Themison*, en nog van een ander die door *Eudemion* daar af verlost wiert.

Aëtius segt ook ront uit, niet gesien te hebben dat iemand van dit quaat, wanneer 't so diep was ingewortelt, dat de Waterschrik daar op volgde, oit genesen is geworden: en wert daarom ook (gelijk *Reyes in Elys. jucundiss. quæst. Campo, quæst. 61. fol. mihi 467. en 480.* segt) 't verhaal dat den selven, *Tezrab. 2. serm. 2. cap. 24.* wegens seker Filosooph of Wijsgeer doet, met regt voor verziert en fabuleus gehouden, gelijk ook die Historie van *Appollonius*, dewelke *Philostratus* in sijn leven beschrijft, van een Jongeling, die van een dulle Hondt gebeten zynde, baste, nederfat, en op handen en voeten voort-ging even als een Hondt, so dat hy t'eenemaal in een hontschen aard verwisselt scheen, en hoe 't selve dulle beeft, daar na aan sijne voeten quam nederliggen, en de beet die hy hem te voren toegebracht had, lekte,

en hem also eyndlijk genas : Daar immers indien den Hond te regt dol was (gelijk hy segt) hem op nieuws veel eer had moeten beschadigen. En so schijnt ook verfiert te sijn , 't verhaal , 't welk *Plinius libr 25. cap. 2. vande Cynorrhodos* of Honts-roos doet , aangesien d'selve noit fulke wonder-werken in dulle Personen te weeg gebracht heeft : of men moft seggen , dat de Ly'er nog noyt tot een water-schrik vervallen , en daar-en-boven ook nog door andere daar benevens gebruykte middelen , geholpen was geweest , op hoe-danig een manier men ook verstaan moet , al 't geen andere latere Schrijvers roemen , datse ontrent dese fake of selfs gedaan, of door andere hebben sien doen, de welke *Fabrit. Hild. centur. 1. Obs. 86. fol. mibi 65.* Beschrijft.

De spreuke van *Ovidius* heeft ook al voor vele eeuwen d'ongenees-lijkheyt deser quaal te kennen gegeven , als hy 2. *de Ponto* , segt :

*Tollere nodosam nescit Medicina Podagram,
Nec formidatis ulla medetur aquis.*

't Welk uyt 't *Latijn* overgeset, aldus luyt.

't Geknoopte Flerezijn wijkt voor geen Artzenyen,

. Sy konnen niemant ook van Waterschrik oyt 'vry'en.

Daar is nog een Vraag overig ; hoe 't by komt, dat dit quaal dikmaals so langen tijt verborgen blijft, eer 't sig openbaart ? En waarom , den eenen beteerden so rasch , en d'ander veel later , daar van overvallen en aangetast wert ?

't Is waar, dat den gebetenen mensch , gemeenlijk niet terstont , maar veele dagen , en maanden na de
beet,

beet, gemeenlijk komt dol te werden, gelijk 't selve onder andere voorbeelden, ook uyt dese onse bovenstaande Aanmerking is blykkende. Ja dit quaat, houd sig dikmaals een jaar, of meer verborgen, eer 't sig te regt vertoont. Den *Genees-heer van Straten*, heeft my voor desen verhaalt, hoe hy eertijts by een *Borgemeester van Woerden* was versogt, die van een dollen Hond gebeten zijnde, niet eer, dan na vijf viereendeel jaars, tot water-schrik verviel, en hoe hy drie dagen daar na stierf, sonder in alle de voor heen gegaane tijt ergens van geweten te hebben.

Galenus 1. *Prorrh.* seft. 2. *Comm.* 17. seft: dat hy yemant gekent heeft die sulx eerst na een jaar gewaar geworden was.

Petrus Salius Divers. hier voor genoemt, seft: *Wy weten uyt 't getuygenis der oude Schrijvers, dat dese siekte somtijts vyf, seven, ja 12. jaren, na de gedane Hontsbeet, agter wege gebleven is.*

Diosc. seft van seven jaar: En bevestigt ook sulks *Avicenna* van 12 jaren: 't Welk ook *Albert. Magn.* met een voorbeelt bewijft; als hy seker verhaal doet, van yemant, wiens wonde, na 12 jaar, wederom begoft op te breken.

Wonderlijk voorwaar, en tot bevestiging van dit laatste, is boven-maten dienstig, 't geen den *Genees-heer Abel Roscius*, aan *Fabrit. Hild.* agter sijn 86. *Aanmerking*, *Centur. Chirurg.* 1. fol. *mibi* 65. is schrijvende: Ik sal den brief, wegens de seltsaamheyt des gevals, stuks-wijs hier in voegen.

In 't jaar 1581. Is seker eeerlyke *Vrouwe*, my niet alleen wel bekend, maar ook daar-en-boven aan my seer na vermaagschapt (welke was de dogter van seker vermaart, en geleert Man, en voor twee jaren met een Adelyk Persoon getrouwt) terwijlse op sekeren dag door de Stadt warte doen had, van een dollen Hond onversiens inde linker arm gebeten: waar op terstont voele geleerde en wel-er-
vaaren

vaarne Mannen , by haar geroepen zyn , die alles , so van buyten , als van binnen , in 't werk gestelt hebbende , 't geen de konst in sodanigen ongeval , eenig sints soude mogen vereyffchen . Te weten , van binnen wierden met den eersten , genees middelen gebruykt , die tegen 't Fenijn strydende waren . Den arm wiert boven de wonde stijf toegebonden , ook plaats-middelen opgeleyt , om 't Fenijn buyten-waarts , so uyt te lokken , en te trekken , als om desselfs kragt te gelijk tegen te staan , en ten laastten wiert ook 't gloeyende yser gebruykt . Door alle welke hulpmiddelen de woorsz Lydster , na eenige weynige dagen , behouden en genesen is , of ten minsten scheen te zyn : also 'er geen quaat ontrent den arm meer overig was , de wond maar een kleyn Lidteken agter liet , en geen quaat aardigheyt in 't lighaam sig nader naderhant meer openbaarde . Maar hoor wat 'er geschiet ! Na 't verloop van seven jaren , vernamse swaarder toevallen dan voor heen , wantse gevoelde inden selven arm een grouwelijke pijn , even of die met Honts-tanden van een gescheurt , en geknaagt wiert . En weynig tijts daar na , volgde daar op , een Dulligheyt , Maaldery , Droefheyt , waaken , groote dorst , eyndlijk koorts , en groot verlies van kragten , als ook een groote tegenheyt in 't eeten van alle soort van spijsse , hoe welse noit afschrik vanden drank 't geen alhier aanmerkkelijk is , nog van andere dingen die om den dorst te lesschen bequaam waren , gehad heeft . En hoewel dese Lijdster , seer haast vande doot scheen overheerscht te sullen werden , isse niet-te-min door 't gebruyk van goede Genees middelen , binnen korten tijt herstelt , so dat alle die toevallen , allenskens versoet geworden zijnde , eyndlijk t'eenemaal agter bleven : Maar seven jaar daar na , te weten 14 na de gegeven Honts beer , is d'selve wederom in seer sware ziekten en pynen vervallen , die haar begin vande voor heen gequetste linker-arm namen . Sy wiert dan wederom wel versorgt van goede middelen , en scheen ook in mijne tegenwoordigheyt genesen te zyn , hoewel ik oordeelde 't quaat maar slechts verdooft , en

niet t'eenemaal weggenomen te zijn : en aldus isse ses jaat na den anderen , vry gebleven : Maar op 't twintigste der ontfangene wonde , keert dit quaat wederom , en openbaaren sig doen op nieuws die oude toevallen , welke ook doen met vlyt tegen gegaan zijnde , die ellendige Vrouw , t'naaste jaar daar aan , wederom tweemaal hier door is geplaagt geworden , en 't volgende jaar , driemaal , hoewel d'overvallen niet so sterk waren : En vrees ik , datse in 't kort haar ellendig leven met de doot sal moeten verwisselen . Dit schrijf ik als een getuyge van dese saak , en heb 'et selfs gesien . Vaart wel , uyt Lauzanna 19. Oct. anno 1604.

Antho. Musa Brassavolus libr. 2. Aphorism. comm.
23. Schrijft : dat 'er eenige gevonden zijn , die eerst op 't 17. jaar na de Beet , tot dulligheyt geraakt zijn .

Gueinerius , in sijn Tractaat vande Fenynen : dat yemant na 't agthiende jaar , eerst met Water-schrik is bevangen geworden .

Joh. Schmidius in Misc. Med. Phys. Anni 9. Obs. 43. fol. mihi 117. Verhaalt , van een Vrouw , by welk dit quaat 20 jaar had verborgen geweest .

En *Borellus Obs. 74. centur. 1. fol. mihi 73.* van yemant , die in sijn pink gebeten zijnde , so heel net , en volkomen na de konst , niet genesen wiert , welke 30 jaren daar na in Waterschrik vervallen , en van een uytstekende pijn des voornoemden vingers , ter plaatse daar de beet geschiet was , kortse te voren aangetaft zijnde , van 't leven is berooft geworden .

Alzaharavius , getuygt ondervonden te hebben , dat 'et Fenijn eens dollen Honts sig 40 jaar in 't lighaam verborgen had gehouden , cer 't regt te voorschijn quam .

En waarom sou dit Fenijn , niet so wel eenige jaren sig van binnen kunnen ophouden , sonder sig uytwendig te vertonen , als 't Fenijn van het Dier *Tarantula* , of ook der Spaansche pokken 't anderen tijden wel gedaan heeft ? Dese Fenynige Spinnen *Tarantula*

Tantula (vande Stad Taranto, in 't Rijk van Napels, daarse met menigte voortgebracht werden, also genoemd) steken by drooge en heete tijden, de Boeren, Hoveniers, Mayers, en Harders, die sig meest den tijd op 't Veld bevinden, en voornamentlijk alse inde Hoy- en Oogst-maant, met bloote voeten onder den open Hemel slapen moeten. Dese beet, wert in 't begin nauwlijx gevoelt, niet meer als een vliegen-steek: Maar als nu een jaar ten eynde gelopen is, drijft 'et (door de hitte der Son by een *Harmonieuse Musycqklank* sig bewegende) Vergif, den Ly'er 't sy Man of Vrouw perloon, tot sulc een geweldigen Dans, datse dikmaals, alle wel-voegen heyt en betamelijckheyt ter zijden settende, de ligvaardige Liederen, ook wan-zinnige, en besetene gelijk schijnen. En 't Fenijn, 't welk met 'er tijd d'aderen gantsch doorgedrongen heeft, is op een maal in een jaar niet ligt so geheel uyt 't lighaam te brengen, door den gedagten Dans; derhalven moet den selven, jaarlijks op nieuws werden aangestelt, tot dat den Ly'eren vollen van alle vergif, door een hervatten Dans, dikwils van drie vier dagen, na den anderen, door toedoen van tweeren gereynigt en genesen is: Alhoewel *Kircherus* niet twijffelt, of den kranken sou door eenen Dans gantsch genesen kunnen werden, indien hy desen geweldigen arbeyt, op eenmaal lang genoeg kon uytstaan; Maar de toevallen die 't jaar daar aan volgende weerkomen, zijn t'elkens vry minder, wijl door den voorigen Dans, veel van 't vergif uytgefweet is.

Siet men ook niet dat door 't gebruyk van Quik-silver 't quaat der vuyle pokken, meermaals voor een tijd alleen wel verdooft, maar de wortel niet geheel weg genomen wert, so dat na eenige jaren, sig wederom nieuwe tekenen van 't voorz quaat komen op te doen? Gelijk ik ook selfs meermaals onder-

vonden heb, dat drie of vier jaren, na den anderen, regens dat'er warm begon te werden, eenige toevallen deser ziekte, op nieuwste voorschijn quamen, welk quaat dan ligtelijk kon weggenomen werden, also dese toevallen yder jaar verminderden, so dat ten lesten de ziekte met haar geheele wortel daar na uytgeroeyt wiert.

Fernel. libr. 2. de morbis contagios. cap. 14. fol. mihi 512. segt: Dat somtijts een verborgen overblijffel deser vuyle ziekte, na 30. jaren sig sien laat.

't Gedenkt my nog seer wel, als ik eertijts tot *Leyden* besig was, om my onder den Hoog-Voorlezer *Wallæus*, inde grontleggingen der Genees-konst r'oeffenen; van hem gehoort te hebben: dat hy sekere *Juffrouw* gekent had, die in een geselschap van Jongmans en Maagden, sig begeven hebbende, uyt geurigheyt, en om de genode Gasten so veel meer playsier aan te doen, hare klederen, voor een korten tijt, met een Mans-kleet verwisselde, en in dit gewaat nevens andere, sprong, en danste; Maar de rijt leerde, dat dit kleet so heel suyver niet most geweest zijn, also alle de Kinders, die dese *Juffrouw* namaals getrouwt zijnde, voortbragt, met de Pokken besmet waren, daarmen nogtans noyt yet quaats, aande Moeder vernam, of oyt te voren vernomen had, en ook nergens eenig quaat vermoeden, dan alleen op dit so onvoorsigtelijk aangerokken, en besloedelt Mans-kleet was.

Wy sullen nu een weynig spreken van d'oorzaak van dit langduyrig verblijf, en verholentheyde deses Fenijns in 's menschen lighaam, door de beet eens dollen Honts verwekt. 't Is voor eerst seker, dat'er Fenijn van een dollen Hondt by sig selfs, en uyt sijn eygen natuur, traag in 't werken is: Daarom segt *Fracast. libr. 2. de morb. contagios. cap. 10* Dat dit Fenijn so langzaam voortkruypt, dat'er seer seldom voor
den

den 20. , doch voor 't meerendeel na den dertigften dag , en in sommige eerft na eenige Maanden , en Jaren (als voor heen gefeit is) fig in 't openbaar ver-
toont. 't Welk nergens anders van daan komt dan ,
wegens deffelfs dikheit , waarom 't dan ook trager
fijn voortgang na binnen toe neemt , den gemelten
Fernelius fegt ook , dat 'et feer langzaam , en by trap-
pen werkt , fo dat den Ly'er , in 't begin daar van
niet met allen gewaar wert , en datfe derhalven niet
en weten , wat onheyl haarte verwagten staat : So-
danig is ook 't fenijn vande *Tarantula* , 't welk een fpog
van dit Ongediert , en even als lijm is , waarom dan
door die lijmigheid de werking defes fenijns vertraagt
wert , en die quade toevallen fo terftond fig niet open-
baren. Welk Vergif ook verfcheide ongemakken by-
brengt , na de verfcheidenheit sommiger omftandig-
heden , waar van terftond fal gefproken weden.

Daarenboven wert 't voor vafte en feker , by meest
alle vermaarde Schrijvers gehouden , dat dese lang-
fame en trage werking af hangt , fo vande kragt , en
't geweld des fenijns zelfs , als vande tegenftant en be-
quaamheit des lighaams van den Ly'er. So fiet men
dat 'et fenijn , inden eenen zijne kragt eer , en inden
anderen later fal openbaren , na dat 't felve aan d'ee-
ne zyde kragtig of flap , en aan d'ander zyde den
Ly'er fterk of fwak is. Wat 't eerfte belangt , men
ziet dat 't felve fenijn , inden eenen Hont kragtiger
is , als in d'ander. So doet ook fomtijds 't felve ver-
gif , op d'een tijd fijn werking feer ras , en op d'ander
tyd langzaam , na dat 't min of meer kragtig is. Sulx
wert men ook gewaar inde Serpentes , na de verfchei-
dentheit en de verandering der tyden van 't Jaar.
Want 's Winters is haar vergif soo fterk niet , als wel
by den Somer , en haar beet of fteek , dringt fo ras
niet door , nog kruypt ook fo ras binnenwaarts in ,
fy en verwekt ook fo fchielijken doot niet , alffe wel
's Zomers doet.

Men bevint ook dat de kragt des beets of quetsfuir vande meeste slag der vergiftige Dieren, veel sterker en rasser, in heete, dan in koude Landen, is werkende.

En so veel de natuer en 't lighaam vande Ly'er belangt: 't selve is by d'een sterker, heeft meer natuerlijke warmte, en bied derhalven meer wederstant als 't ander. So heb ik'er veel gekent, die 't selve fenijn ingenomen hebbende, op verscheyde tyden gestorven zyn. En leert d'ervarentheyt, dat van die Personen, welke van eenen en den selven dollen Hondt, of Wolf, op een en deselve tydt gebeten waren, d'een op d'eerste, d'ander op de tweede, derde, of meer Maanden daar na, eerst dol geworden zyn.

Hier by komt dat 'er lighaam van d'een wat beter, dan van d'ander, inwendig gestelt is: waarom *Aelius* segt: datse eer beschadigt werden, welkers lighamen met quade stoffen vervult zyn.

'T kan ook gebeuren, dat sommige voetsel gebruyken, 't welk 't fenijn of opwekken, of t'onderhouden, en voor een tydt wat bedwingen kan.

De werking deses fenyns geschiet ook vroeger, of later na de verscheidenheyt der Delen die gebeten, of gequetst zyn

Want indien'er een Zenuw, Ader, of Hertader geraakt is, sal 't fenijn veel eer door d'uytwendige delen, aan d'Edele partyen mede-gedeylt werden, dan of een onedel en gering deel, 't welk met d'Edele geen gemeenschap heeft, door 't byten gequerst was. Maar waarom schrikken de sodanige besmette personen voor 't water?

Sy schrikken niet alleen voor 't water, maar ook voor 't geen dat daar na geliikt, en bequaam is om te drinken, of den dorst te lesschen, waarom ook sommige geoordeelt hebben, datmen dit quaat veel eer

eer *Hygrophobia*, dan *Hydrophobia*, dat is: liever Vogt-schrik, dan Water-schrik behoorde genoemd te hebben.

D'oorzaak van dese schrik, seggen sommige te zyn, dat inde geberene van dolle Honden, de werkingen des veritants bedorven zyn, en derhalven door 't lang en geduerig denken aande Honden, soodanige afbeeldfels, en gelijkenissen in hare *Phantafie* of Inbeelding geprent werden, datse gestadig meynen, honden voor haar oogen te hebben, ja somtijts geloven, datse zelfs honden geworden zyn, en sig daarom altemet tot baffen, en byten begeven: Siet hier van de Voorbeelden by *Dioscor. en Nicolus Serm. iv. Tract. iv. cap. 15.* Welke gedagten ontrent Honden (gelijk alse seggen) haar meest souden overkomen, alse 't water't welk even als een heldere Spiegel, een afbeeldfel van sig is gevende, komen aan te schouwen, en sig alsdan inbeelden, dat'er Honden in zyn, waaromle 't selve verfoeyende, te rug wyken, vresende wederom op nieuws te sullen gebeten werden, of dat 'et selve water vanden Hondt, diese vaschelijk meynen daar in gesien te hebben, vuyl geworden zy, en daarom van 't selve, schoonse door grooten dorst daar toe genegen zyn, niettemin een af-keer hebben. Gelijk *Marcellus Donatus, libr. 6. cap. 1. pag. mibi 594.* een bewys uit *Rhazes* dien aangaande by-brengr: Van yemant die in een Gasthuys was, en van een dullen Hondt gebeten zynde, door groten dorst, water eyschte, 't weik als hem aangeboden wiert, hy 't selve weygerde en verfoeyde, seggende: dat'et vuyl, en d'ingewanden van een Hondt daar in afgespoelt, en gewasschen waren, eysschende wedrom ander, 't welk hem gebragt zynde, hy even deselve antwoord gaf, en met gekijf en boosheit, suyver en klaar water begerde.

Maar

Maar hier tegen strijd, dat veele niet eens weten, datse van een dullen Hondt gebeten zyn, waar van ik ook zelfs d'ervarentheid ontrent sodanig gebetene gehadt heb. En nademaal de selve ook geen bier willen drinken, so kanmen niet seggen, datse sulx weigeren, uit vrese van 't af beeltsel eens Hondts daar in te sullen gewaar worden, also 't bier daar toe niet bequaam, nog klaar genoeg is.

Petrus Salus Diversus, neemt dit gevoelen ook niet aan, seggende: dat d'ervarentheit anders leert, en dat sodanige Ly'ers in 't water niet met allen sien, also hy verklaart, haar sulx dikmaals afgevraagd te hebben: En hy voegt'er dit by, dat'er geweest zyn, die dit gebrek by haar selven gekregen hadden, sonder oyt van een dollen Hondt te voren gebeten te zyn, gelijk hier boven aangewesen is.

Hy geef dan een andere reden, waarom de zoodanige een schrik van alle vogtigheit hebben, te weten: Om dat dit dulle fenijn daar door sodanig wert opgewekt, en gaande gemaakt, dat'et met meerder wreetheit sig verheffende, en gelijk als opsiende, d'inwendige delen harder bestormt en aanvalt.

Men heeft ook noit gehoord, dat iemand door het drinken van water genesen, of beter geworden is, want 't water, waar vanse sodanigen afgrijfen hebben, en is 't tegengift deses fenijns niet, gelijk sulx dikmaals ondervonden is.

Den meer gemelten *Tulpius* verhaalt *libr. 1. Obs. cap. 21. fol. mibi 45.* van een out Man van 70. Jaar, die gebeten, gedoopt, en dol geworden zijnde, sodanigen brand in sijne Ingewanden gevoelde, en so benauwt was, dat hy d'een tijt al 't dek van sijn lighaam smeet, en d'ander tyt naakt uyt zjn bed sprong, luitskeels roepende, dat hy groter brand en dorst gevoelde, als voor een mensch verdragelijk was; welke hitte, als hy tragte door drinken te bedwingen, hem

hem terstont alle sijne leden beefden, en wanneer hy, maar een weinig dronk, viel hem den Beker uit de handt, en schuddede sijn geheele lighaam sodanig, dat hy meer dan eenmaal uitriep, O Mannen! wat moogje me dwingen tot 't geen myn natuer so tegen is, en schoon hy op 't laatst overvloedig dronk, kon hy egter den brandt noit lesschen, nog de Stuipen, die hem kortst daar na overvielen, daar door afweren.

So dat 'et derhalven niet vreemt is, terwijl de Ly'ers door 't gebruyk van vogtige dingen (als den voornoemden *Salvus* segt, en daar-en-boven alle in dier voegen besmette personen eenparig verklaren) seer ontstelt werden, en daarom van alle vogten een groten af-keer hebben, ja ook sodanig, datse (gelijk hier voren gesegt is) alleen maar door deselve te sien, of daar van te horen spreken, grotelijx ontstelt werden. En geschiet dit even op die wyse, als sommige personen, welke een af-keer van eenige spijsen of purgeer-middelen &c. hebbende, een walging of ontroering des lighaams overkomt, wanneerse die maar sien, of dat'er alleenlijk vermaan van gedaan wert.

Men heeft gesien (seggt *Rubeus* in d' Aanteekening op 't 27. cap. des vyfden Boeks van *Celsus*) datse schenen verworpt te worden, almen haar met geweld dede drinken. Ik heb (seggt den selven) te *Ravenna*, een Schipper gesien, dewelke als ontrent vier ponden waters in verscheyde dronken had gebruykt, den volgenden nacht gestorven is.

Daar zyn'er (op dat de zieken voor 't gesigt des waters niet schrikken souden) die eenige pijpen uytgevonden hebben, waar doorse deselve deden drinken: Maar *P. M. de Heredia* fol. 7. Tr. *variorum Medicinal.* getuigt, als hy een Jongman door sodanigen Buysse gedwongen had te drinken, terstont daar na

fo uittermaten benauwt, en met sulke geweldige bevingen bevangen wiert, datmen niet anders gelooft fou hebben, of hy had op nieuws, fenijn in 't lijf gekregen.

'T is dan waarlijk geen schrik, of ydele inbeelding, die sodanige Ly'ers van 't water hebben, maar om datse dorstig zyn, 't selve schuwen, en een afkeer daar van hebben, wegens de hindernisse, en inwendige smerten, diefe door 't gebruyk, en 't aanbieden van water, of anderen vogtigen drank komen te gevoelen, alsoe vresen, daar door te fullen versmoort werden.

'T is ook seker dat'er geen ontsteking, of eenig geswel inde keel der sodanige Ly'ers is, gelijk ik 't selve meermaals ondervonden heb, en ook andere vermaarde *Practijns* sodanig daar van getuygen.

Rolfincius Dissert. Anatom. libr. 1. cap. 13. segt: Dat verscheide lighamen, na de doot geopent, gantsstg gene tekenen van voorgegaan ontsteking, of swelling des keels te kennen gaven.

Codronchus de Rabie, pag. 117. verhaalt: Dat tot dien tijd toe, nog niemant geschreven, of ondervonden had, dat de magt om te slikken, inde Water-schrik benomen was.

Den meergedagten *Walæus in Medicina Practica, fol. 138.* berigt: Dat hy dikwils seer ernstig de sodanig besmettede ondervraagt heeft, waaromse niet dronken? En heeft met seer grote moeyte haar uit den hals gehaalt, dat 'er gelijk als een stok in haar Keel-gadt stak,

Hoortmen niet by na aan deselve klagten, ontrent Vrouws-personen die met opstijging gequelt zyn? En egter vintmen geen gezwel of ontsteking in haar Keel.

Waarom nu dit fenijn van sodanigen aart is, dat de Ly'ers die daar door vergiftigt zyn, den drank niet verdragen kunnen, of waarom 't selve de or: 't water aan-

aaengehitft, en getergt zynde, hun fo zeer befchadigt: Daar van is niet wel reden te geven, alfoo dit eene byfondere eygenfchap ontrent 't voorschreve fenijn is, ja immers fo weinig, als men geven kan, waarom de Ly'ers, welke vande *Tarantula* gefteken, of gebeten zynde, door 't geluyt van *Mufijkkaaft* Speeltuyl, aan 't danffen en springen, tot zwetens toe gerakende, daar door geholpen en genesen werden. Want men heeft by na noit vernomen, dat door den *Theriaca*, *Mithridaat*, *Diafcordium* en andere Gif-rogenftaande, en zweet-drijvende dingen iets goets by die gene, die van dese fenijnige Spin gebeten waren, is verrigt geworden, indien'er niet by quam een *Mufijk-klank*, juyft geproportioncert, na d'eygenfchap des Gifs, welke den gewondeden door een wonderbaarlijke over-een-koming, hy wil, of hy wil niet, tot danffen dwingt, tot dat hy van 't zweet t'eenemaal nat, en moede, en in alle fijne leden kragteloos is geworden, fo dat hy eyntelijk ter aarden valt, en d'Aanfchouwers een levendig afbeeltfel eenes Doden voor ogen ftelt, en door Wyn wat verfrifcht zynde, wederom aanvangt.

Hier van doet *Epiphanius Ferdinandus* *Hift.* 81. pag. *mihi* 254. een aardig Verhaal, ontrent een Man van 95. jaar, fo zwak, dat hy fig sonder krukken in het gaan niet behelpen kon, dewelke van dese fenijnige Spin gebeten zynde, fo haaft 't Snaren-fpel niet gehoort had, of hy teeg als een *Rhee-Bokje* terftont aan 't danffen. Den felven Schrijver voegt'er by, dat ook die fenijnige Spinnen zelfs, op 't geluyt van een Fluytje, Trommeltje, of ander Speel-tuyg, huppelen en springen: En die my niet geloofit (tegt hy) laat hem komen en befien sulx, waar van hy alfdan de proef nemende, bevinden fal, dat 'et waragtig is 't geen ik fchryve.

'T getuygeniffe deses *Autheurs* bevestigt ook *Kircherus*

cherus, leggende: (volgens 't schrijven van S. de Vries in zijne Curieuse Aanmerkingen der Oost-en West-Indische dingen in 't IV. Deel, fol. mibi 674) Aldermeeft is dit te verwonderen, dat 'et Gif in menschen, even het zelve werkt, 't geen 't doet inde Tarantula, als sijn eygentlijk subjeet. Want gelijk 't gedagte Gif, door de Musijk oproerig gemaakt zijnde, de Menschen kittelt en aanpoort tot springen, also veroorzaakt 'et ook even 't zelve inde Spin. Hier van heeft men inde Stad Andria, in 't Pallays des Hertogs, en inde tegenwoordigheit van het gantsche Hofgesin, een oogenschijnlijke proef gesien. Want om dit wonder der natuer dies te klaarder voor ogen te stellen, had de Herogin met vlijt een Tarantul doen opsoeken. Men liet dan een Speelman komen, die op sijn Harp een Melody maakte. In 't begin roonde de Spin gantsch geen gevoeljkheit vande Musijk. Maar als eyntelijk den Harpenist, eenen tot de vogtigheit bequamen toon sloeg (want de toon moet met den aart des vergifs over-een-komen) soo begon dit Diertje, niet alleen op te huppelen, en door de beweging sijns gantschen lighaams, een lust tot danffen te laten sien, maar danste ook selfs na de Maat des Spels. Hield de Harpenist op, de Spin deed desgelijk: Begon hy weêr te spelen, Sy begon te danffen. Als men te Taranto, op een plaats komt, daar vele deser Spinnen by malkander zyn, en dan yemant op een Musikaal Instrument speelt, so siet men hier en gints een Spin danffen en huppelen: Verandert hy dan den toon, so houden dese sig stil, en andere vangen weêr aan. Die noch verder berigt hier van begeert (seggt den voornoemden de Vries) kan sulx vinden by den vermaarden Kircherus, in 't derde Boek sijner Magnetische Wereld.

So kan men ook, weinig of geen reden geven van St. Vitz-Dans, 't welk een soort van Maaldery, of Dulligheit is, waar inde Ly'ers met een geduerige, en onophoudelijke lust tot lopen, danffen en springen bewogen, en aangedaan werden. Welk gebrek also

Tarantula

de Pijlische Spin of Tarantula Dansende opt' gehoor der Muisyck.

also genoemd wert, van *Sinte Vitus*, door wiens toedoen men eertijts (hoewel verkeerdelijk, en mer bygeloof) gemeeynt heeft, dat sodanigen soort van *Raterny*, en gebrek der *Herffenen*, tot genefing gebragt wiert. Hier van heeft *Platerus libr. 1. Obs. fol. mihi 85.* en tom. 1. *prax. cap. 3. fol. mihi 87.* een Voorbeeld. Ik heb (seggt hy) als ik jong was tot *Bazel* een Vrouw gezien. by welke vier kloeke Mannen door de *Stadts-Regenten* bestelt wierden, die by beurten, als d'een vermoeyt was, d'ander hem verposende, met haar nacht en dag huppelden, en sprongen, 't geen by kans een *Maandt* na den anderen, onder 't aanschouwen van vele menschen, en sulx by na sonder ophouden duerde, schoon 't vel vande zolen harer voeten daar door byna was afgesteten. En hoewel se altemet om't eten, en door de staap bevangen, gedwongen was neder te sitten, so lietse echter niet na, door een onrustige beweging, en gelijk als danssende, ondertusschen haar ligbaam ginsch en herwaarts te roeren, tot so lang toe, datse van kragten ontbloot, en niet meer staan konnende, van danssen gedwongen was op te houden, en wiertse doe in 't *Gasthuys* gebragt zijnde, alleynskens herstelt, en wederom volkomen genesen.

Tulpinus Obs. libr. 1. cap. 16. getuygt ook diergelijken Voorval tot *Cortrijk* in *Vlaandren* gesien te hebben.

Nademaal dan de beet van een dullen hondt, dus besmettelijk en gevaarlijk is, en men fiet dat deselve sulken quaden uitkomst heeft, so is 't derhalven nodig sig daar van wel te hoeden.

Waarom ik alhier de tekenen van een dullen hond beschrijven zal: welke zyn dese navolgende.

Den Hondt wil eten noch drinken, wert veel schuym uit sijn neus en mondt quyt, valt een yege-lijk aan, soekende deselve te byten, doch sonder baffen, heeft feer rode en vyerige ogen: draagt aan niemant kennis, laat sijn steert hangen, en steekt
de

de tong (die veeltijds bruyn of geel, en als met gal bestreken is) seer wyt ten halve uit: loopt somtijts haastelijk, ja sonder agterdenken, ergens tegen aan, en blijft wederom d'ander tyd schielijk staan, en d'andere Honden vlugten voor hem:

Maar hier staat nog een Vraag te beantwoorden, of de Dulligheid in Honden, gemeenlijk door een worm in d'herffenen, of onder de tong der selver voort-komt?

Jacob. de Part. super Avic. fen. 1. tr. 2. cap. 3. schrijft, dat'er gesegt wert, dat de Honden dul werden van wegen een worm, die in haare herffenen gevonden wert. *G. Reyes à Franco, Quæst. 61. fol. 464.* segt: dat sulx een regt verzierfel is, en dat'er niemant is, die sulx bevestigt. Hoewel sommige getuygen, dat 'er inde Hoofden der Geyten, so nu en dan wormen gevonden zyn: gelijk by *Alsarius à Cruce, de quæstis per Epistolam, centur. 3. fol. mihi 194.* te sien is:

Bartholin. Epist. Med. centur. 3. epist. 38. fol. mihi 198. segt: Dese heete en droge Zomer, heeft in veele Dieren een dolligheid en draving in 't hoost verwekt, 't welk tot haare grote schade, veele Landtieden, insonderheit in hoofden van Paarden, Ossen, en Schapen, ondervonden hebben. Hy segt wyders: Dat'er wormen inde hoofden der Beeften geweest zyn, die sodanige ziekten ondermorpden waren, hebben onse Boeren, op andere tijden ook wel weten aan te merken, en sulx sekerlijk te voorzeggen: Of nu dit ook inde Honden geschiet, daar van is tot noch toe geen zekerheit.

Plinius schijnt geloofd te hebben, dat dese Dulheit inde Honden, haar oorspronk van een Wormtjen heeft, 't welk men onder de tong der Honden vindt, en datmen sulx kan gewaar worden, uyt de magerheit van der selver lighamen, gelijk ook uit de borse genegentheit, diese hebben om te byten.

Dese Worm (seggt hy *Libr. 29. Cap. 5.*) wert by de Grieken

Grieken $\Delta\Upsilon\Upsilon\Upsilon$ genoemt, d'welk in jonge honden by ryds uytgenomen zynde, den selven geen dulligheid overkomt. Maar den voornoemden G. Reyes Quæst 62. pag mihi 476. houdt sulx voor verziert, en fabuleus. Gelijk ook 't geen Dioscor: en Serapio vande bank-tandt des dullen Hondts, in leer gebonden, of genayt, en by zig als een middel tegens de dollen Hondts beet gedragen, geoordeelt hebben.

Job van Meek' ren in 't 59 Hoofstuk sijner Aanmerkingen, pag. mihi 364. segt: Dat kleyne Hondtjes gemeenlijk de Worm onder de tong krijgen, 't welk men aan haar knabbelen bespeuren kan, waaromse, als wegens haren aart heet en droog zynde, 't worm-kittelen onder, en inde tong, niet verdragen kunnen, daar door dan 't bloet verhit wert, (bysonderlijk in de Hondts-dagen) 't welk haar in koortz, in uytsteken der tong, (so om de Worm als om de dorrigheits wil) en in Dulligheid doet vervallen: Maar Baptista Codronchus libr. 2. de Hydrophobia, fol. mihi 223. segt: 'T geen onder de tong der jonge Honden uytgenomen wert, is geen Wormtje, maar een zenuwtje, 't welk na een Wormtje gelijkt En Aldrovand. libr. vi. de Insect. fol. 679. cap. 3. Dat sommige oordeelen, dit geen levendig Dier maar een vergaarzel van senuwen te zyn.

Francisc. Foël libr. 2. Morb. universal. sect. iv fol. mihi 150. segt: D'oorzaak vande Dolligheid der Honden, is onder andere een rotting en ontsteking van een zenuwagtige t'samen-hoping, na een Worm gelijken-de, die onder de tong der Honden gevonden, en by de Grieken $\lambda\upsilon\delta\delta$, dat is Worm, geheten wert, dewelke als men in jonge Honden tweemaal weg neemt, of dat men de jonge Honden, na de 40 dag, datse geworpen zyn, 't eynde haares steerts afsnijt, (als Columella de re rustica libr. 7. cap 12. fol. mihi 519. getuygt) datse dan voor altijd van dulligheid zouden bevrijt zyn.

Wat hier van zy, is my onbekent, maar dit weet ik, dat 't geen men onder de tong der jonge Honden weg-neemt, geen Worm, maar een zenuagtigen bandt is: En geloof ik dat de Worm-fnyders, op datse te meer winst mogten doen, de Lieden wijs maken dat dit Wormen zijn. Even gelijk de Tantt-rekkers, 't gemeene Volk doen geloven, dat'er een Wormtje in haar kies fit, 't welk de selve op eet, en bederven doet, en also groote pijn daar door veroorzaakt, daar 'et nogtans niet anders dan een zenuwagtig deeltje, en (gelijk terfont gefeyt is) na een Wormtje gelijkende, bevonden wert.

Maar *Petrus Salius Divers. cap. 19. fol. mibi 312.* Is van gevoelen, dat de Honden dese quale overkomt, door een bysondere bederving der vogten hunner lichaamen, ontstaande uyt 't eeten en drinken van verrotte, en bedorve spijs en drank, en segt met een, dat hy 'er altyt seer neerftig op gelet heeft, dat dit wel de meeste oorzaak des dolligheys inde Honden geweest was, datse de bedorvene en verrotte lichaamen der Menschen, of ook anderer Dieren, of wel diergelijke vuyle drank, en andere verdoemelijke dingen gegeten of gedronken hadden.

Als nu yemant verskert is, dat hem een dollen Hondt gebeton heeft, sal hy de plaats (so rasch als mogelijk is) met zout water wel afwasschen.

En by aldien de wonde door de huyl is heen gedrongen, sal hy een stijven bandt, drie of vier vingers boven 't gequetste deel (indien 't selve sulks toelaat) doen omwinden.

Waar van egter *Celsus libr. 5. cap 27.* Ons waarschouwt, die niet so stijf toe te nypen, datmen gantsch geen gevoel daar van in't gebonde deel soude hebben.

Welken bandt, indien vermits d'ongelegenthey des beseerden deels, niet geleg kan werden, sal men
t'samen-

tsamen-trekkende poeders, met wit van Ey gemengt, op de na by gelegen deelen leggen, of wel *defensive* en beschermende playsters.

En om verder te beletten, dat'et quaat sig na binnen toe mogt wenden, is nodig, (volgens *Celsi* vermaning) dat'er laat-koppen op de gequietste plaats werden gestelt, waar toe men sterk gevlamde glazen kan gebruyken, op datse te beter trekken mogen, en sal men de voorfz koppen laten door-slaan, welke tot driemaal toe, moeten vernieuwt werden.

En kan men daar na de plaats afwasschen, en betten, met dit navolgende vermengsel.

℞. Theriacæ ℥℥
Vini Generosi ℥j.

---

misc.

En daar na dese pap opleggen:

℞. Theriacæ Veteris ℥℥

Succi cæpar. ℥ij

Stercoris Columb ℥ij

Salis comm. ℥j

Pulv. rutæ

scordii a ℥℥

aq. vitæ q. s.

---

fiat Cataplasma.

's Daags, of wel, een uyr vijf offes daar na, kan men de wonde met een brant-yser branden, so om 't Fenijn inde wonde te verteren, als om d'selve te gelijk, een wijl tijts open te houden, 't geen de meeste Schrijvers belasten, tot 40 dagen, voor 't minst,

te moeten geschieden. Sulks kan te weeg gebragt werden met tweemaal 's daags een groote erwt, of wel wat gedroogde sponzie daar in te leggen, even als inde *Fontanellen*, of *Etter-dragten* geschiet.

Hoewel ik ondertuffchen (segt *Fabrit. Hildanus Obj. 87. centur. 1. fol. 67.*) ter week, twee of drie-maal, dit poeder inde wond gestroyt heb.

℞. *Pulv. Præcipit.*

Lap. Bezoard.

Pulv. rad. Angelicæ a Dj.

_____

mise.

Want dit is (segt hy) ook na *fig-trekkende*, en 't *Fenijn* tegenstaande.

De voorfz branding moet niet ligt, of so maar even inde huyl, maar vry wat diep geschieden, indien het deel sulks toelaat, en sal den Heel-meester minder fout begaan, met wat te diep dan 't ondiep geschroeyt te hebben.

Dog *Heurnius libr. de morb. cap. 21.* (die met *Diosc.* hier in over een komt, dat na d'eerfte dagen het koppen en branden op de gebete plaats niet nut is) segt: *Als 't begin der siekte of quetsuur verby is ('t welk ten opsigt van 't Fenijn, en 't lighaam der sieke verschilt, te weten somtyts twee, somtyts vier, of meer dagen) dat men dan vande branding wel mag ophouden, om dat 't Fenijn albereyts te diep ingewortelt is.*

De gebrande korst moet men tragten rasch te doen fcheyden, op dat 'et Fenijn niet belet werde doortogt te krijgen: 't welk geschieden kan, met verssche boter, en een doyer van een ey.

Job van Meek'ren neemt hier toe, *Ung. Basilicum*, vermengt met *Theriaca*, en legt dan de boven-genoemde pap, over de quetsuur heen.

Fabrit. Hild. Obs. 98. centur. 2. en centur. 1. Obs. 87. fol. 67. Snyt'er 't sanderendaags, de gebrande korst uyt, gantsch geen vettigheyt inde wonde gebruykende, om dat daar door d'uytwaesfleming des Fenijns belet wert: Maar na de branding, legt hy Catoen met *Aqua Vitæ* nat-gemaakt, op de wonde, vermengt met *Theriakel*, en dan dese playster, op doek gelmeert daar over heen.

℞. Cæpar. aliquantulum sub cinerib. coct.

Fermenti acris

Far. Sinap. a ʒj.

Theriacæ ʒʒ.

Fol. rutæ

Scordii a mʒ.

*Misceantur in mortario addendo
parum mellis.*

En hy roemt de kragt des brand-yfers so hoog in dit gebrek, dat hy segt: sekeren Lant-loper gekent te hebben, die gantsch geene andere, tegens 't Fenijn strijdende middelen, dan alleen 't gloeyende yfer gebruykte; hoewel ik sulks (segt hy fol. 177.) niet en prijse.

Maar indien 't gebete deel, geen branding lyden kan, of dat de gebetene, de branding weygeren, moerten als dan in-eetende, en in-brandende dingen daar op leggen, onder welk getal den *Mercurius Sublimatus*, en *Præcipitatus* zijn, gemengt met eenige verkoelende salf.

Ondertusschen, en terwijl dese dingen geschieden is, nodig dat'er ook somtijts een sweet-drink wert ingegeven: waar toe men het poeder vande *Vipers* tot 20 of 30 asen, of ook wel vande Eenhoorn, en by gebrek dessels, vande Tandt des Narhuals, &c. gebruyken kan.

Tot meerder gerustheyt, kanmen ook doorgaans yets van binnen nemen, 't geen de kragt deses Fenijns, en deffelfs quaat-aardigheit tegenstaan, en d'Ingewanden van besmetting bevryden kan.

Galenus segt: dat 'er genees-middel uyt Rivier-kreeften bestaande, door een eygenschap van selfstandigheyt, wonderlijk goet is, voor die geene, welke van een dollen Hont gebeten zijn. Want by den selven, *libr. 11. de Simpl. Medicam. facult.* vint men dese bysondere lof-rede, van de gebrande asch der voorz. Kreeften. *Dat noyt yemant der gener, welke deselve gebruykt hadden, vande beet eens dollen Honts gestorven is.*

Waarom ook den voornoemden *Fabrit. Hild. centur. 1. Obs. 98. fol. mihi 180.* Dit poeder prijft, om alle dag, drie uyren voor 't middagmaal, tot een viendeel loots toe, met wat wijn in te nemen.

℞. *Pulv. cancror. fluvialil. combust. ℥x.*

Rad. Gentianæ ℥v.

Olibani ℥j.

Misce fiat pulvis.

Van 't voorz. Kreeften poeder, vermaant ook *Diosc. libr. 6. cap. 37.*

Job van Meekren pag. mihi 367. Beschrijft dese navolgende drank, om dagelijks te gebruyken.

℞. *Rad. Scorzon.*

Fol. rutæ

Betonic.

Nepeth. a mj.

Salv. minor. pug. ij.

Colaturâ utatur.

*Palmarius de morbis contagios. pag. mihi 344. cap. de
morsu Canis rabidi.* Verheft seer dit volgende poeder,
tot een half vierendeel loots, ook selfs inde *Water-
schrik*, eenige dagen, drie uren voor den eeten, 't zy
droog, met eens so veel suykker, fyroop, of honig, tot
tot een *Bolus*, of brokje gemaakt, of andersints, met
een weynig Wijn ingenomen.

℞. *Fol. rutæ*
Verbenaë
Salvia minor.
Plantag.
Fol. Polypod.
Absynthii vulg.
Menthaë
Artemisiaë
Melissophyl.
Beton.
Hyperici.
Centaur. minor. ã part. aq.

Fiat emmium pulvis.

Joh. Ludovicus Hannemannus, part. 2. Act. Med.
Thom. Bartholini, Obs. 110. fol. 274. Schrijft dit onder-
staande middel, een wonderbaarlijke Lof toe, seg-
gende: dat 'et een onfeilbare Remedie is, en dat ee-
nige, die al rede met *Water-schrik* bevangen waren,
daar door genesen zijn.

℞. *Rata*,
Abrotani,
Beton.
Salvia a m j.
Incisis, affunde aceti vini opt. ℥j.
Maneant per horas aliquot in Infus.
Dein exprime, & express. adde
Tberiacæ Androm. Zij.
Inde Adultus faciat magnum
Haustum: Junioribus autem
& puerulis, detur cochleatim.

Hy voegt'er by, datmen de gebete wonde, negen dagen lang open houden, en d'uytgeperste voorz. kruyden, na 't wryven des gequetsten deels, alle morgen warm daar op leggen moet. En dit verheft hy so hoog, dat hy oordeelt, de gheele *Republyke der Genees-konst* geen heylfamer, nog gemakkelijker, en gereder Hulp-middel, dan dit boven-genoemde, te hebben.

Om nu te weten: Als men van een Hont gebeten zijnde, den selven niet gesien heeft, of datmen hem gesien hebbende, twijffelt of hy dul geweest is, dan niet, of anders, datmen vande dulligheyt desselfs wel verzekert zijnde, in bedenken is, of 't Fenijn, door goede voorheen gebruykte middelen, genoeg uyt de wonde getrokken is? Willen sommige, als *Aetius*, *Paulus Aegineta*, *Oribasius*, en andere, dat de sodanige als dan op de wonde, of swering, een beete broots, geweykt in een weynig Wijn, of anders gestote okkernoten leggen, en die daar na, aan d'Hoendren te eeten geven sal, waar van, alse sterven, men met de Genees-middelen niet ophouden, nog de wonde

wonde toeheelen moet. Hoewel *Eustach. Rudius*, de *morb. occ. fol. mihi 26. en 134.* als ook *Iul. Cæs. Claudius*, in *empyr. ration. fol. mihi 300.* dese preuve niet al te seker houden

Maar wat salmen alhier houden van 't doopen in water?

Celsus libr. 5. cap. 27. segt: dat 'et eenige behulmiddel, deser ellendige siekte is, de geberene onverschens in 't water te dompelen, maar dit (segt hy, nevens *Celius Aurelianus*) moet geschieden, eer sig de Water-schrik openbaart, en de siekte van toevallen overrompelt wert, want anders is 'er weynig hoop overig.

Welk middel in *Hollandt* voor onscylbaar, by de gemeene Man gehouden wert.

Forestus libr. 10. Obs. 28 fol. mihi 350 Verhaalt van ontallijke, dié sig, agtervolgens tijn raadt doopen lieten, en dat niemant daar na yets quaats wedervoer.

't Selve getuygt ook *Tulp. libr. 1. Obs. Med. cap. 20. fol. mihi 43.* Dog 't kan zijn, dat dese maar alleen bespogen, (gelijk *Forestus*, op de voorverhaalde plaats te kennen geeft) of niet tot bloet-ritzing toe, gequetst geweest zijn, of ook wel andere raat daar benevens gebruykt hebben.

Maar *Beverwijk* in 't eerste deel van sijn *Schat der Ongefontheyt, cap. 9. fol. 440.* en andere meer, seggen: datse sulks wel hebben sijn missen.

't Welk den *Cardinaal Ferd. Pozettus libr. 3 de Venen. cap. 18 fol. 569.* ook aangemerkt heeft.

Avicenna, schijnt het koude badt-water te verwerpen, uyt vrees dat 'et Fenijn, door 't toefluyten der sweek-garen, na binnen mogt gejaagt werden.

Gelijk ook *Rudius de Morbis occ. pag. 127.* nevens andere, daar van oordeelt, en segt den selven aldaar, dat nog *Diosc.*, nog *Galenus*, nog andere, tot voor-

koming der Waterschrik, oit eenig vermaan van 't zoet, en getempert, of ook van 't kout Water-badt, gedaan hebben.

Oribasius schrijft, dat 'et baden voor den 20. en andere, dat 'et voor den 40. dag schadelijk is. En *Avicenna* op de terstond genoemde plaats, segt: Laat hem op die tydt niet baden, want soje dat doct, sultge hem om hals brengen. *Codronchus de rabie fol. 202.* spreekt hier van aldus: *Het dopen alleen in Zee, sonder 't gebruyk van andere middelen daar benevens, sould' ik met Andr. Baccius, libr. de Venen. & Antidotis, verwerpen: In welk gevoelen (segt hy) 't verhaal by Forestus libr. x. Obl. 28. van een Jongeling gedaan, my versterkt. dewelke tot Delft, na de sefte Maandt des beets, met Waterschrik bevangen wiert, hoewel hy 'in 't begin, in Zee gedoopt was, mogelijk om dat hy de wet- tige hulp-middelen veragt heeft.*

Daar-en-boven is dit dopen wat bedenkelijk inde Winter, insonderheit ontrent swakke en tedere Personen. Hierom ist dat den selven *Celsus* in 't voorsz. Cap. en Boek segt: Dat dit Genees-middel ook dese zwaarigheid meê brengt, dat somtijds een swak lighaam, in 't kout water veel gedompelt, trekking van zenuwen soude kunnen overkomen.

So weet ik (segt den voornoemden *Beverwijk* op de voor verhaalde plaats) dat seker *Huysman* gedoopt, en met die natze *Klederen*, op een *Slede* geset zynde, eer hy 't huys quam, gestorven was.

Den *Genees-Heer van Straten*, heeft my eentijds verhaalt, dat seker verstandige *Juffrouw*, na datse in de Winter, wanneer 't seer hard vroos, van een dullen Hondt gebeten was, met hem raat pleegde, offe, vermits hare tederheit, en de grote koude sig soude laten dopen of niet? Doch hy riedt haar dit af, maar wel vond hy goet, datse 't beschadigde deel tot verscheide reisen soude laten koppen, en dan t'elkens 't selve

't selve door den *Theriaca*, met water van *Wijnruit*, of een andere diergelijke gedistilleerde vogt, of ook wel met *Wyn* vermengt, af-wasschen, en ondertusschen niet stil staan soude, met dagelijx, een Maant lang geduyrende, eenig tegen-gif te gebruyken.

En soude ik voorwaar, dese manier van genezing voor de beste uytkeuren, en my, insonderheit als de gebetene diep gewondt was, op 't dopen in 't water (hoewel ik 't selve niet en verwerp) alleen niet derven vertrouwen, maar daar benevens, in't begin, en tijdelijk, andere middelen, so wel van buyten als van binnen, belasten te besigen.

Den meer-gedagten *Palmarius pag. mihi 347.* segt: Onse Landlieden gebruyken dit middel tot verhoeding. De Zee, boven de Rivieren verheffende, maar die alrede met Waterschrik beladen waren, is dit genees-middel seer qualijk bekomen: hoewel 't andersints tot verhoeding de meeste (als d'ervarentheit geleert heeft) seer dienstig is geweest: Maar dat men sig op dese remedie niet t'eenemaal, en alleen vertrouwen moet, is 't Zee-volk, door 't af-sterven van vele gebetene, genoeg gewaar geworden.

Petr. Salius Divers. cap. 19. fol. 340. segt: Noch 't Water-badt, noch 't drinken van water, is een kragtig-genocg middel, om dit quaat voort te komen, of te genesen: Want also'er een grote tegenstrijdt tusschen 't water, en dit Gif is, so is 't ingedronken water altijd schadelijk: Waaron ook *Avicenna libr. iv. fen. vi. tr. iv. cap. 7.* gesegt heeft: En somwijts drinkt hy daar van in, waarom hy verstrikt, en als geworgt wert, en sterft daar van. Hierom ist, dat den gemelten *Salius* oordeelt, dat de Geneesgeleerde op dit middel niet vertrouwen moeten, als zynde ydel, en tegens reden in 't werk gestelt; En *fol. 339.* segt hy: Ik heb steunende op d' *Autoriteyt* der Oude, dit behulp-middel, altemet gebruykt,

doch geen voordeel oit daar in gevonden , maar hoese meer daar van gedronken hadden , hoese slimmer wierden .

Bartholinus , *Centur. 2. hist. 89.* segt aldus : *Sekere Vrouw tot Leyden in 't jaar 1635. van een dollen Hondt gebeten zijnde , wiert inden Rhyn af-gewasschen en gedoopt , maar alse op een wagen , te gelyk met haar Geleydster na de Stad wilde wederkeren , heeftse dicht by de Poort met een schielijk braken , te gelyk de Ziele aan haren Schepper overgegeven : Haar Medgesellinne die door 't fenijnig braaksel besproeit , en besmet was , is ook op den derden dag daar aan volgende , gestorven .*

Wat d' Aderlating aangaat , deselve heeft hier geen plaats , om dat 't fenijn daar door niet ontlast , maar wel de kragten verswakt werden , en daarom ook te min bequaam gemaakt , om wederstant te doen . De laat-koppen op het gequetste deel gestelt (gelijk als gesegt is) werden alleen toegestaan .

Die in Waterschrik , op Aderlaten denken (*segt den voorsz. Salius fol. 340.*) stellen een middel voor , om de doot te verhaaften aan d'eene zyde , om dat de kragten slap zyn , en aan d'andere zyde , om dat 't fenijn door die ontlasting op generley wyse tegengegaan wert .

De Purgatien of buyk-zuyveringen komen hier ook niet te pas , insonderheyt niet in 't begin , om dat hier door een beweging van buyten , na binnen geschiet , gelijk *Rudius segt* , pag 136 .

Hoewel sommige na 't gebruyk van eenig Tegen-gif , voor afgenomen , de buyk-zuyvering inde gebetene toelaten , eer sig de Waterschrik komt t'openbaren : Ten waar yemant mogelijk in 't begin den buyk onsuiver , en met uyt dijgsel vervult had , in welken gevalle men een *Inspenting* , of ander zagt zuyverend middel van binnen gebruykt , kan voorschrijven .

Hier dient ook niet vergeten te zyn of 't opleggen des hayrs vande Hondt die gebeten heeft, dienst kan doen? Sommige schrijven, dat 't hayr vanden Hondt, door gelijkheit van wesen 't vergif soude uyttrekken, even op die wyse, als de *Scorpioen* gestampt, op de steek, die hy gegeven heeft, geleyt zynde, al 't vergif na sig trekt. Onder dewelke ook *Plinius libr. 29. cap. v. fol. mihi 540. en Paræus libr. 20. cap. 14. fol. mihi 440.* sulx toestaan: maar hoewel dit middel by dese, en ook andere gepresen wert, so soud' ik my meer betrouwen, op de Hulp-middelen hier voren genoemt.

En veel weyniger agt ik, 't geen eenige geschreven hebben, van drie dagen na den anderen, de gebrade Lever van den selven Hondt te eren. Te meer om dat *Galenus, de Composit. Medicam per gen. cap. 16.* segt: dat dese Lever wel by andere gepresen wert, maar dat hy gehoort heeft, als eenige daar op alleen, haar vertrouwen gestelt hadden, sy daar na ellendig gestorven zyn.

Sommige meynen, segt *Avicenna libr. iv. fen. 6. tr. iv. cap. ix.* dat 'et bloet vanden dollen Hondt, of ook de gebrade Lever deffels, tot genesing vande gequetste son strekken: Maar ik dorf sulx (seggt hy) niet bestaan voor te schrijven. En *Paræus libr. 20. cap. 14. fol. 440.* dat hy daar vangeen preuve heeft. Hoewel *Palmarius pag. mihi 342.* in 't voor-verhaalde boek, verklaart, door d'ervarenheit sommiger Boeren, die denselven na de beete eens dollen Hondts gegeten hadden, geleert te hebben, dat door dit slag van Remedie, de Waterschrik voorgekomen was.

Dese manier van genesing is ook niet waarschijnlijk, om dat *Fernel. libr. 2. de abditis rerum causis, cap. 14.* en *Donatus libr. 592.* schrijven, dat 'et eeten van een Wolf, die dol geweest had, vele besmet heeft, die korts daar na in Waterschrik vervielen. Gelyke

Baubinus diergelijk verhaal doet van een dul Verken , waar van veel gegeten hebbende , seer ellendigh stierven.

IK kan alhier met stil swijgen geensints voorby gaan seker voorval , 't welk my , na het voltrekken deser mijner laatste Aanmerking op *Donderdag* zynde den 10. *September* deses lopenden Jaars 1682. ontrent myn Buerman *Hendrik vander Roef*, Meester-Timmerman is bejegent. Dese een kleyn Hontje, ontrent een half Jaar out, tot sijn vermaak opgevoedt hebbende, is 't selve by ongeluk, van een voorby-lopenden dullen Hondt gebeten, en is negen dagen na d'ontfange quetsuer onpaffelijk geworden, niet willende eten nog drinken, ruste ook niet, en liep gantsch onbesuyft, giatsch en herwaarts sonder kennis, d'ogen stonden wilt en woest in 't hooft, den aassem rook bang. En dit alles niet tegenstaande, liet d'een en d'ander, in dat Huy/gesin sig onthoudende, te weten: de Man, de Vrouw, en een Vrijster, aldaar gelogeert, mitsgaders de Knegt, niet na (hoewel seer onvoorsigtelijk) dit Hontje (gelijk'et voor heen gesont zynde, sulx gewent was) het zever uyt hun monden doorgaans, tot op 't laatste toe te laten lekken: Alsdan dit verborge quaat alleynskens hoe langer hoe meer, sig in dit Dier begon t'openbaren, heeft den voornoemden vander *Roeff*, niet langer twijffelende aande dolligheyt deses

deses Beefts, 't selve *Donderdags* 'sogtens verdronken: En is sijne Huysvrouw met grote verbaastheit korts daar op, aan myn Huys gekomen, versoekende myn goeden raad in dit droevig voorval. Ik heb haar dan met hun vieren voornoemt, geraden, sig alle met den eersten in Zee te laten dopen (hoewel ik anders, als voor heen geseit is, dit hulp-middel alleen, sonder andere daar benevens gebruykt, soo heel veel niet vertrouwe) en voorts wederom t'huys gekomen zynde, hun terstont na 't bed te begeven, haar alle een zweet-drank voorschrijvende, en naderhand dagelijx doende gebruyken die middelen, welke hier voren verhaalt zyn, insonderheyt het *Electuarium* van *Palmarius*, en het poeder van *Galenus*: En heb haar alle belast, in derselver gebruyk, een Maant lang alle dag te volharden: En zyn nu alrede drye weken verlopen, dat niemandt van hun alle, door Godts genade yets quaats tot nog toe, is over gekomen, de Heere Godt verleene haar een goede uytkomst.

A A N H A N G S E L

Rakende de 58. Aanmerking,

MY is een diergelijk voorval, met 'et bovenstaande over-een-komende, op den eersten *October* 1682. bejegent, ontrent een
jonge

jonge Dogter, out 26 Jaar, rank, en mager van
 lighaam, en van een swaar-moedigen aard, ge-
 naamt *Anna Maria Mes*, geboortig van
Breda, en woonagtig alhier ter Stede, inde
Koedief-straat, welke ses weken lang aan een
 binne-koorts had gaan quynen, klagende door-
 gaans in den buyk, alwaar sig een hardigheyt
 van buyten op-dede, en heeft naderhandt de
 navel beginnen uyt te puylen, met een geswel,
 so groot als een Duyven-ey, 't welk op den
 20 *Septemper* des voorsz jaars, van sig selfs door-
 brak. en vijf dagen na den anderen, seer veel
 witte, dunne, en stinkende etter van sig gaf,
 en daar na ook drek, die uyt de darmen selfs
 voortquam. Dese voorsz Lydster quam 't *Sa-
 terdags* t'savonts, zijnde den 3 *October* te ster-
 ven; en is in mijne tegenwoordigheyt 't doo-
 de lighaam door mijn Broeder den Genees-heer
Iohan Stalpart vander Wiel op *Sondag* t'savonts,
 zijnde den 4 der voorsz Maant, geopent ge-
 worden. Gelijk nu d'andere Lydster *C. B.* waar
 van wy inde voorsz 58. Aanmerking, fol. 187.
 vermaan gedaan hebben, een wijle tijts binne-
 koortsig was, en na een quade manier van leven,
 eerst een verstopping, en namaals verharding des
 Darm-scheyls (diemen van buyten in 't aanraken
 gewaar kon worden) bekomen had, waar op
 daar na een geswel met ontsteking, ontrent, en
 ook boven op de navel, sig openbaarde, uyt 'et
 welk eerst etter, en eenige dagen daar na, dun-
 ne

ne drek voortquam : Even also heeft alle 't voorverhaalde, sig ontrent dese laatste toegedragen. En gelijk ik in d'Aantekening op 't voorsz 58. voorval, mijn gevoelen (latende een ander 't zijne vry) rakende de volgende Vrage gegeven heb: Waarom den drek uyt den darm, enden etter uyt het Darm-scheyl voortkomende, niet na om-leeg inden onder-buyk zakte? So heb ik nu ondervonden, dat dit voorverhaalde mijn gevoelen met de waarheyt over een is komende, te weten : Dat niet alleen het Darm-scheyl, maar ook den gantschen buyk, vol verswore klieren was (gelijk ik ook yet diergelijks inde 63. Aanmerking verhaalt heb) welke klieren in 't aanraken ligtelijk quamen te breken. En wiert ik met een gewaar dat de dunne dermen aande Pens-zak, rontsom de navel, in 't begryp so groot als een gemeen tafel-bardt, aangewassen, en door verscheyde draden, of veselen, aan d'uyterste eynden, of ommetrek, dog hoelanger hoe vast, ontrent het middel-punt, of navel des voorsz aanwas, vast-gehegt waren. In welke navel, als wy van buyten een proef-yser gesteken hadden, bevonden wy 't selve, tot inde dunne dermen doorgeschoten te zijn, en van binnen in d'holligheyt des navels een pijpsweer, die de wijtte van een pink had. Alle welke voornoemde dunne darmen, niet grooter, dan die van een Schaap waren, ontbloot zijnde van vuyligheyt, en t'eenemaal neêrgesegen en toegeflagen,

flagen, so, om dat de Lydster eenige dagen na den anderen, niet veel voetsel genomen had, en met een braak-agtig was, als ook, om dat 'et gebruyk-
te voetsel, door dese pijp-sweer sig t'elkens ont-
laste. Op de plaats daar de darmen, aan haar
Scheyl natuurlijker wijze vast gehegt zijn, vont-
men de selve, door tusschen komen van 't voorsz
Darm-scheyl, aan een gegroeyt, so dat geene der
selver, dan met groote moeyte, van den anderen
konden afgescheyden werden, en quam als dan,
uyt de voornoemden klieren, vermits d'afscheu-
ring, een groote menigte witten etter heen te
vloyen, waar mede den buyk vry vervult wiert.
So dat 'et waarschijnlijk is, dat dese voorverhaalde
etter, niet alleen de darmen, die door de swelling
des scheyls, om hoog tegens de pens-zak aan ge-
drongen wicrden, maar ook selfs 't voorsz buyk-
vlies rauw gemaakt hebbende, die genoemde
deelen daar door ligtelijk zijn komen t'samen te
groeyen, en de voorverhaalde materie, cyndlijk
aldaar een gesweer gemaakt, en de navel ook ten
laatst doorboort heeft. Hier-en-boven wier-
den in d'holligheyt vanden buyk, boven op 't
gedermte, inde regter zijde, ontrent de Lever
twee groote, nog levende wormen gevonden,
anderhalf vierendeel van een elle lang, die onge-
twijffelt tusschen 't veselige aan was heen, en also
verder van daar in 't hol des buyks geraakt zijn.

T O E - G I F T

O P

D' A A N M E R K I N G E N .

Extract of *wyt-treksel eens Briefs*, van d' Heer Cornelis Nieulandt de Brederode Zatr., *wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden, in sijn leven als Politijquen Raadt naar Angola afgesonden, houdende aand' Heer Godefroy, Raadt en Syndicus, of Voorspraak van 't Regt des Volks tot Geneve, geda-teert den 23. Marty 1643. inde Stadt van St. Paglo de Loando in 't Konink-rijk van Angola.*

IK en schrijve U niet nieuws vandese werelt, alwaar ook so veel niet en gebeurt dat'et waardig zy, daar van te spreken, insonderheyt aan sodanig een, die al fiet, wat'er gespeelt wert op't *Tonneel van Europa*; Ik brande van begeerte (also de drie jaren van mijne verpligting aan mijne Heeren en Meesters verlopen zijn) om daar veel liever eenen ledigen Kijker, als alhier mede van 't spel te zijn, alwaar 't ook onder hoe-danigen Persoon.

Z

Het

Het is waar, Ik handele hier met *Koningen, en Princen*, en ben van haar-lieden geëert, en met eerbieding van haar bemint; En onder alle de onse, en mangelt my ook geen ontsag: Maar wat ist? Dat alles mag my niet vermaken, nog ook het allerminste genoeg geven, vermits 't verr' afwesen van mijne beste *Vrienden*, en insonderheyt, om dat geen middel heb, haar te dienen, sodanig ik my verpligt gevoele.

Wy leven hier onder een gedeelte vanden *Hemel*, seer quaat voor die 'et ongewent zijn, en weynig zijn'er die 't ontspringen sonder tol te betalen met de *Doot*, of ten minste met een seer sware krankheyt: Godt heeft my door sijne goetheyt tot nog toe bewaart, Ik wil hoopen dat hy vervolgen sal met my sijne genade te bewijzen: Heeft hy 't anders met my besloten, sijnen wille geschiede.

In haar selven is d'aarde hier onvrugtbaar, en brengt geene, of weynige vrugt-bomen voort, die wat dogen. Langs de *Rivieren* is'er geen gebrek van *Oragnie, Citroen, Lamoen-bomen*, en andere *Brasilische* Vruchten en *Europische* Kruiden, maar de Bouwing kost daar veel, vermits de groote meenigte van *Slaven*, diemen daar toe nodig heeft. Aan *Schapen* en *Ossen* is'er ook geen mangal, nog aan geene tamme, of wilde *Verkens, Harten, Hinden*, en wilde *Geyten*, vintmen'er met menigte, ook seer veel wilt-braat, als *Faisanten, Veltboenders, Wagtels*, maar van een ander

der geveerte of, gepluynte als d'onse, en van uytnemende goede smaak. Wilde Gansen, Eyntvogels, Talingen, Corluwen, Sneppen, en andere by ons onbekende Water-vogels. Wilde Beesten zijn'er in overvloed, als den Olyphant, Leeuw, Tyger, Wolven, en Buffels, wonderlijk verwoe-dig. En inde Wateren de Crocodil, het Zee-paart, en de Meerminne. Binnen wyder in't Landt zijn'er nog andere als Rhinoceroten, de Zebra, welk het snelste beest in't lopen is, dat men onder de Son vindt. Ook den Een-boorn, die de Swarten Bembe noemen, en Pocabembe. Ik heb'er een Hoorn van, dan die is van andere gedaante, als die gene, welkmen in Europa voor sodanige verkoopt. Ik ben verzekert dat den Een-boorn hier wert gevonden, hoe wel seldens; Dan tot nog toe, heb ik geen proeve van desselfs Hoorn gehad, hoewel de Swarten my t'samen uyt eene mondt verzekeren, datse van uytne-mende kragt is, tegens allerley Fenijn, hoewel ik meer vertrouwe eenen Lapis Bezaar, die my gegeven is van die grootte, als een Hoender-ey, vermits die door d'ervarentheyt my beter bekend is. Andere vreemdigheyden vintmen hier seer weynig: En ('t geen een Monster gelijk is) Africa en brengt niet Monsteragtigs op dese Kust voort; 't en waar een Ziele, geheel Bar-barisch, en onbegrijpsaam van reden, in't meeren-deel van die Mooren: De Burgerlijkste onder haar zijn die van Congo, die ook van 't beste

oordeel zijn. Ik ontfang somtijts brieven vanden *Konink*, en van sijn *Broeder* den *Hertog* van *Bamba*, die wat reux hebben van menschen verstant, maar de rest is een vergaarsel van lasteren of gebreken; Eyndlijk mijn Heer, &c.

Op de TOE-GIFT.

DAar is doorgaans veel twist, en geknibbel geweest of 'er ook eenen opregten *Een-hoorn*, en sodanig eene zy, als de *H. Schriftuur* getuygt.

Om hier op te antwoorden, dientmen voor af te weten, dat 'et woort *Een-hoorn*, tweesints by de *Schrijvers* verstaan wert: En hier van daan komt 'et, dat veele, door dien dit van malkander niet wel is onderscheyden geweest, gedwaalt hebben.

Onder 't woort *Een-hoorn*, worden dan in 't algemeen begrepen, en verstaan, alle *Dieren*, die eenen *Hoorn* op 't *hoofd* hebben, van hoedanigen slag men veele soorten vindt.

Volgens 't seggen van *Laurentius Catalanus*, *Apotheker te Montpellier*, en ook andere meer, zijn 'er vier geslagten van *Gedierten*, welke met een eenigen *Hoorn* op 't *hoofd* versien zijn.

Als 1. *Vogelen*, waar onder hy den *Dynon in Moerenlandt* stelt. Dat 'er een-hoornige *Vogels* in *Aethiopen* gevonden werden, getuygt ook *Ælianus Libro 17. de Hist. Animal. cap. 10.* Maar hy heeft den *Hoorn* aldaar onder een brede betekening beschreven, te weten voor alle uytspuyling die na een *hoorn* gelijkt.

Bartholinus cap. 7. de Unicornu, pag. mihi 46. segt: Dat de *Vogels* eygentlijk geen *Hoornen*, maar wel uytwassen hebben.

Scaliger exercitat. 231. num. 5. segt: Dat het *Eylandt Carigan*, 't welk inde *Zee Sur* gelegen is, *Vogelen*

gelen voortbrengt, so groot als Hoenders, die gehoornt zijn.

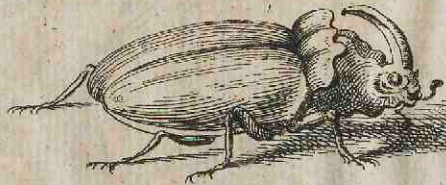
Maar *Wormius cap. 17. fol. miji 293.* verstaat daar door, die Vogel, welke d'*Indianen Topau*, en andere de Vogel *Neus-hoorn* noemen; Ik zelfs heb den hooftschedel, met een gehoornden Bek deses Vogels in mijne bewaring, dewelke my van een Oost-Indiavaarder ter handt gestelt is, en is de selve, ten opsigte van sijn grooten Bek, seer kleyn, en niet veel grooter, dan d'hoofspan van een Gans: maar de snavel is weynig min, dan een half elle lang. Den Hoorn, de welke aan 't bovenste gedeelte des Beks vast gewassen is, bevint men dik, en eenigfints krom na agteren omgebogen, en van gelijke selfstandigheyt als den voorsz Bek, maar hol, dun, en sagt, en van sodanige stof, als de schulpen der Zee-krabben, ruym een vierendeel elle lang, en ook in sijn ommetrek of dikte ruym so veel lengte uytmakende.

2. Zijn onder de Geslagten der Dieren, die met eenen Hoorn begaaft zijn, ook Visschen, waar onder den *Vletif*, of *Illetif* is, zijnde een soort van Water-dieren, daar van *Joh. Renodæus libr. 3. mat. med. cap. 24.* en *Thom. Bartholin. de Unicornu cap. 14. fol. 92.* geschreven hebben. Van andere soorten der Visschen met eenen Hoorn, hebben *Olaus* en *Albertus* gehandelt: waar onder ook behoort, den genen daar *Clusius* gewag van maakt, *lib. 6. Exot. cap. 17.* en *Bartholin fol. 93.* Als ook den *Zee-hont*, of *Haa*, by den selven also genoemd, *Epist. Med. centur. I. fol. mibi 373.* En ten laastten den *Zee-Een-hoorn*, *Narhwal* genoemd. *Idem de Unicornu cap. 15.*

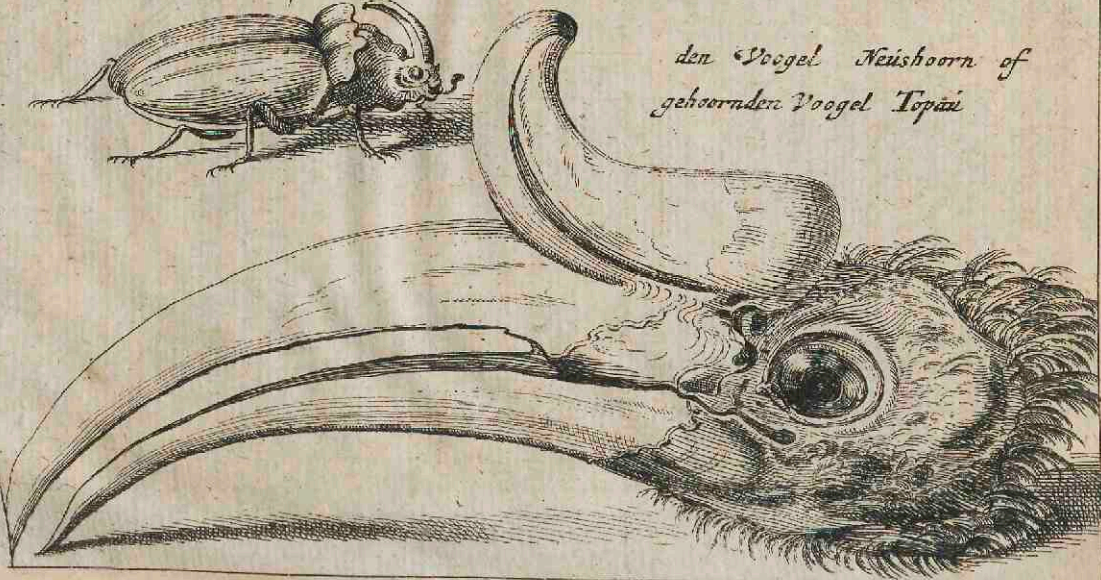
3. Eenige *Sprink-banen*, daar *Plinius* van vermaant, dewelke den voornoemden *Catalanus*, als ook den *Visch Vletif* (waar van terstont vermaant is) segt onder sig te hebben.

Wormius maakt gewag van een soort van *Scalleby-*

den Eenhoornigen Scallebijter

den Voogel Neushoorn of
gehoornen Voogel Topazi

ters, met eenen Hoorn. Soo ook *Bartholinus de Unicornu*, cap 8 fol. 53. Alwaarmen deselve na 't leven kan uygebeeld sien, als ook by *Mousetus de Insectis*. *Albertus Magnus*, en *Ulysses Aldrovandus*, hebben ook een seer net verhaal vande gehoornde *Serpenten of Slangen* gedaan. Siet hier van *Bartholin. de Unicornu fol. 55. cap. ix.*

4. Sekere Viervoetige Dieren, die yeder (als in den beginne gesegt is) eenen Hoorn hebben, waar onder sommige den *Rhinoceros*, of Neus-hoorn gerekent hebben, hoewel die eygentlijk twee hoornen is hebbende.

Onder de Viervoetige Dieren met eenen Hoorn, zyn ook de *Onagri* of *Woud-Ezels* inde *Wildernissen van Morenlandt* sig onthoudende, begrepen. Als ook de eenhoornige *Offen*, *Koeyen*, en *Buffels*, diemen inde selve Landen bevindt, gelijk ook sommige *Peerden* in *Indien*.

En in sommige Landen, voornamentlijk in *Africa*, seker slag van *Geyten*, waar onder de *Oryges* behoren; van welke laatste men den voornoemden *Bartholinus de Unicornu fol. 62. 69 en 73* kan nasien: Waar van ook *Aristot. 2. de Hist. Animal. cap. 1. en libr. 3. de Partib. cap. 2.* als ook *Martial. libr. 13. Epigram. 95.* mitsgaders *Juvenalis in Satyra xi. vers 140.* vermaan doen. En ten laatste den opregten *Eenhoorn* by d' *Indianen Carcazonis*, en by d' *Arabiers, Persianen, Tarters, &c Carcand en Carcandan* genoemt, gelijk ook sulx *Ælianus, Hist. libr. 16. cap. 20.* getuygt, hoewel den selven verscheide benamingen, na de *Gewesten*, daar hy sig onthoudt, gekregen heeft.

Dit zy aldus gesproken in't algemeen vanden *Eenhoorn*.

Maar in't bysonder, wert door't woort *Eenhoorn* verstaan een sekere, en eygene soort van *Dieren*
alleen

alleen, die maar eenen Hoorn hebben, en also by uytneementheit Een-hoorn genoemd werden, waar van wy oock alhier eygentlijk spreken: en komt 'er hier op aan, of 'er dese nu ter tyt zy, of niet?

Sommige willen staande houden, dat den opregten Een-hoorn ten tijde der Zondtvloet gebleven zy, en dat te desen dage, sijne Hoornen (die in *Bohemia*, *Misnia*, en inde uytterste Landtpalen van *Thuringen*, inde groeven der Aarde uytgedolven werden, slegts alleen overig souden zyn.

Maar *Thomas Brown* in sijn Boek vande algemene dwaalingen in 't 23. Hoofst stuk pag. *mibi* 301. segt: Dat dit brokken en stukken vande Steen *Ceratites* zyn, doorgaans genoemd *Cornu fossile*, of onderaartschen Hoorn waar van velerley slag inde Kolken der Aarde, in verscheidene plaatsen van Duytslandt, gevonden, en voor den waren, en opregten Een-hoorn verkogt, of vereert werden; 't welk maar alleen steenmakende veranderingen van eenige harde stoffen zyn, als van Hoorn, van Tand, van Been, en Takken van Bomen, waar van sommige so onvolkomenlijk verandert zyn, datse den reuk, en eygenschapen van hun oorspronk behouden, gelijk den voornoemden Schrijver van stukken eens *Esschen- en Walnoten-booms* verhaalt.

Hoedanige *Deusingius*, *Dissert. de Unicorn* § 39. fol. *mibi* 278. oock wel in *Hollant*, insonderheit inde *Venen*, en oock wel 't anderen tijden, in 't *Groenigerdiep*, als mede in 't *Graafschap Meurs*, en elders meer segt gevonden te zyn. Van dese schrijft oock *Sennertus* in *Epitom. naturalis scient. libr. v. cap. iv de Lapid. & Gemm.* fol. *mibi* 74.

Maar dese stenen, of valsche Hoornen kunnen vanden waren en eygentlijk so genoemden Een-hoorn ligtelijk onderscheiden werden, want d'opregte is hardt en vast, so datse nauwlijx geschrapt, ik late

staan, gestoten soude kunnen werden: En ook aan de Tong gebragt zynde, blijftse daar niet aan kleven, als wel dese uytgedolvene Steen doet, die niet hardt is, maar even sodanig, offe in 't vyer gebrandt en gecalcineert was, waaromse dan ook gemakkelijk gebroken, en gestoten kan werden, en gelijk als gezegelde Aarde, aande Tong vast blijft hangen.

Behalven dit alles kanmen ook uit de natuer bewyzen trekken, dat 'et gantsche geslagt der *Een-hoornen* met de Zondvloed niet en is verloren gegaan, om dat andersints die uytnemende Nature, van mangel en gebrek soude moeten beschuldigt werden: Want ook van een Mensch, die eenen Vinger ontbreekt, en kan niet gesegt werden, dat hy, ten opsigt vande delen, die hem volkomen stellen, t'eenemaal vomaakt zy.

De Godlijke voorfigtigheyt doet ook het tegendeel blijken, want de kloekfinnigheyt, en uytstekende Wysheit van den Schepper aller dingen, is so groot geweest, tot d'onderhouding vande Volkommentheit, en 't Geheel-Al des Werelts, dat ook die algemene en allergeweldigste Zondvloedt, geene soorte van Dieren heeft kunnen t'onderbrengen en uytidelgen: Siet hier van *Genes. 6. v. 29. 20.* en *Gen. 7. v. 2. 3. 8. 6.* Want daar zyn doe ter tydt wel vele Dieren in 't bysonder, maar gene soorte derselver in 't geheel vergaan.

So dat 'et derhalven schandelijk soude zyn te zeggen, dat 'er yets uit de Werelt is weg-genomen, door welkers gebrek deselve van hare eerste volmaaktheit soude berooft en ontset zyn. Want daar is geen oorzaak waarom deselve, indiensse oit van te voren volmaakt geweest is, nu onvolmaakt soude genoemt werden, ten waar yemandt godlooslijk den Alder-goedertierensten en Almagtigsten Regeerder en Bestierder aller dingen, van sijne Voorforge wilde doen afwy-

afwijken. Daarom heeft dien uytstekensten der Wysgerigen, die door 't natuerlijk ligt der Philosophie, of Wijs-begeerte, veele dingen doorgrondt heeft, wel te regt vast gestelt, dat de Nature, inde zoorten aller dingen te behouden, niet gebrekkig is: Want so veel'er vanden eersten *Maker* aller *Schepselen* eer-tijds voort-gebragt zyn, so vele (seggt hy) moet men voor vast houden, dat'er tot het eynde aller Ecuwen sullen overblyven: en hoewel men enige soorten in 't bysonder onder 't getal van veele of weynige vindt, datse echter noit t'eenemaal sullen t'ondergaan, en vernietigt werden.

Dat'er niet alleen Dieren met eenen Hoorn in het voorhoofd versien, maar ook daar-en-boven den *Eenhoorn* by uitstekentheit also genoemt, en van alle andere viervoetige Dieren, met eenen Hoorn in het voorhoofd geschapen, seer veel verschillende, gevonden werden, is openbaar uyt verscheyde Texten der H. S. als Num. 23. v. 22. 24. Num. 24. 8. Deut. 33. v. 17. Hiob. 39. v. 1. en 9. Ps. 22. v. 22. Ps. 29. v. 6. Ps. 92. v. 11. Esaias 34. v. 7. Alle welke Getuygenissen van Heylige; en met Godts Geest begaafde Mannen, niet voor, maar nade Zondt-vloedt zyn voortgebragt, en kan uyt alle dese *Schrijuer plaatsen* den aart des opregten *Eenhoorns* ligtelijk bekent werden.

Staat ook mede hier op te letten, dat de H. Schrift niet alleen den *Eenhoorn* noemt, maar dat deselve ook seer uitstekende gelijkenissen en af-beeldsels maakt, die vande natuer deses viervoetigen Diers genomen, en op Vrome, ja ook op *Christum* selfs, mitsgaders ook op Godtlose menschen, met een sonderlinge lering, en vertroosting toegepast zyn, het geen voorwaar niet geschieden soude, indien'er geen *Een-hoorn* inde Werelt was.

Hier by komt, dat de H. S. dit Beest seer vele Eysenschappen toeschrijft, als daar zyn:

1. De wreetheit desselfs, gelijk blijkt uit Job cap. 39. v. 12. &c. Sal den Een-hoorn U willen dienen? Sal hy vernagten aan uwe kribbe? Sult gy den Eenhoorn met sijn touw aande Voren binden? Sal hy de leegte agter U eggen? Sult gy op hem vertrouwen, om dat sijne kragt groot is? En sultje uwen arbeyd op hem laten Sultje hem geloven, dat hy U zaat sal weder brengen, en vergaderen, tot uwe Dorsch-vloer?

Door dese wyt-uytgebreyde, en milde reden Jehove, wert te kennen gegeven, dat den Een-hoorn door gene konst kan getemt, door gene banden in dwang gehouden, en door gene weldaden, of sagtigheyt, kan dwêe gemaakt werden, daar nochtans d'allerwreestte Dieren, als Leeuwen, Tijgers, &c. op andere tyden, door de konst van hare jonkheyt af, tam gemaakt zyn: Gelijk noch onlanx sulx d'ervarentheyt alhier in den Haag, in den Jare 1682. op de Jaar-merkt ontrent die twee terstont genoemde felle Dieren ons geleert heeft. Hierom wert dit Beest van Plinius ook 't alderwoedenste genoemd.

2. Syne uytstekende, en bysondere sterkte, waar van Jehova selfs op 't voor-verhaalde 14. vers van het 39. cap. Jobs aldus is sprekende: Sultje U vertrouwen stellen op sijne grote kragt?

En Num. 23. v. 22. segt Bileam van 't Israëlitische Volk: Godt heeftse uyt Egypten uytgevoert, sijne kragten zyn als eenes Eenhoorns. Onder 't woort sijne, wert alhier niet verstaan Godts, wiens Hoorn (verstaat hier door Rijk) een, en wien het alles onderworpen is, maar des Volks van Israël, als in het 8. vers van 't vier-en-twintigste cap. des voorsz. Boeks Numeror. verder bliken kan.

3 Syne moedigheyt, dewelke Bileam door sekere gelijkenisse, inde twee voor-verhaalde Schriftuer-plaatsen, met heerlijke lof is uytbreydende, als hy van 't Heyr-leger der Israëliters seght: Godt heeft het Volk

Volk Israël uyt Egypten gevoert, wiens kragt (of moedigheyt) is als eenes Eenhoorns. Siet ook Ps. 29. v. 6. alwaar vande jonge Eenhoornen gesegt wert: De Stemme des Heeren doet de Cederen van Libanon (verstaat de Hoge en Verhevene inde Werelt) huppelen als een Kalf; Den Libanon, en Sirion als een jonk Eenhoorn.

4. En ten laatsten zyne onbedwingelijke Wiltheit, want agtervolgens 't seggen van Job, cap. 39. v. 12. &c. kan niemant den Eenhoorn temmen:

Maar hier tegen schijnt te strijden de volgende Schriftuer-plaats, vanden *Algemeynen Seyntbrief des Apostels Jacobi cap. 3. v. 7.* *Want alle nature (seggt hy) beyde der wilde Dieren en der Vogelen, beyde der Kruypende, en der Zee-dieren wert getemt, en is getemt geweest vande Menschelijke Nature.* Doch men moet alhier verstaan, dat sulx inder daat niet geschieden kan, wanneerse inde Wildernissen alreets een geruymen tyt gewent, en voor heen aan haar selven overgelaten geweest zyn: Want men leeft niet dat den Eenhoorn op die wyse oyt getemt is geweest, Maar schoon men sulks op de voor-verhaalde wyse niet doen kan, so moet men daarom juyft niet ontkennen, dat'er 't vermogen niet soude zyn, om sulx door de konst uyt te werken, als'er maar bequame gelegentheyt toe verschafft wert: Want waarom sou dit niet even op deselve wys en infodanigen geval konnen geschieden, als vande Tygers en Leeuwen terstont gesegt is, wanneer deselve noch jong en Zuygelingen zynde, gevangen wierden?

Dat nu d'Eenhoorns niet aetuelijk getemt werden, komt daar van daan, dat hare Jongen, om redenen die hier boven van d'Oude zyn verhaalt, te weten wegens der selver wreet- en wiltheit, als mede om datse sig in eensame plaatsen onthouden, beswaarlijk, ja bykans onmogelijk konnen bekomen werden.

Tot

Tot den aart van dit wilde Bceft behoort ook de uytftekenheit sijns Hoorns, want dese wert niet alleen inde Heylige Bladeren met deftige woorden hoog verheven, als *Deuteron. 33. v. 17.* alwaar *Moyfes* vande Stamme *Jofeph's* segt: Syne Hoornen zyn als Hoornen des *Eenhoorns*, met deselve sal hy de Volkeren te samen stoten, tot aande eynden des Landts. En *Pf. 92. v. 11.* segt *Davidt* van zijn Ryk (of ook wel van dat vande *Meffias*) gy sult mynen Hoorn verhogen gelijk eenes *Een-hoorns*: Maar deselve wert noch daar-en-boven, ten huydigen dage, by de Lief-hebbers der *Gences-konst*: ja ook selfs by de *Barbaren*, en Inwoonders van die Landen, daar deselve sigh onthouden, in grote waarde, en voor een aller-uytnemenst *Tegen-gift* des fenijns gehouden.

Wel is waar, dat inde Heylige Tale de woorden *Monoceros*, of *Eenhoorn*, en *Rhinoceros* of *Neus-hoorn*, eene gemeenschap van Naam en beduyding hebben, als waar door verstaan wert, hy is verhoogt, of hoog geworden, waarom dan ook die woorden, soo hier en daar onder den anderen gemengt, en de een tydt *Een-hoorn*, en d'ander tydt *Rhinoceros* van d'Uytleggers der *H. Bladeren* overgeset werden: Want so wert het *Hebreesch* woort *Rem* of *Reem* vande 70. *Overfeters* doorgaans vertaalt *Monoceros*, als uyt *Numeror. 23. v. 22.* en uyt andere *Schriftuur-plaatsen* meer, die hier boven genoemt zyn, bekend is. Maar de gemeene *Latijnsche* *Overfetting*, heeft die in *Moyse* en *Job* geduyt op de *Rhinoceros* of *Neus-hoorn*, en inde *Pfalmen* en *Esaia* op den *Eenhoorn*. Men bevint ook, dat den *Outvader Hieronymus* dan 2^t een dan 2^t ander *Dier* daar door verstaan heeft, om dat in sommige plaats en der *H. S.* niet en staat eenen *Hoorn* alleen, maar *hoornen* in *plurali numero*, of in 't getal van vele, waar door dan een verwerring soude

soude schijnen veroorzaakt geweest te zyn, indien den voornoemden Outvader, dit aldus had overgeset: *Heere verlost my vande Hoornen der Eenhoornen, Ps. 22. v. 22.* Want het is bekend (hoewel sommige dit tegen-spreken) dat den *Rhinoceros* twee Hoornen heeft: d'een beneden 't voorhoofd, na de neus toe, daar mede hy den *Elephant* aanvalt, en sijnen Buyk doorboort, en d'ander, die wat kleynder is, boven sijn Hoofd na de Nek toe.

Dat den *Rheem* twee Hoornen toege-eygent werden, blijkt ook vut *Deuteron. 33. v. 17.* welke plaats *Hieronimus* segt op den *Rhinoceros* te sien, om dat den eygentlijk genoemden *Eenhoorn*, maar eenen Hoorn heeft.

Dat'er den *Neus-hoorn* twee heeft, sulx geeft ook onder andere, *Martialis libr. Spectaculorum, Epigram. 22.* te kennen, seggende:

Namque gravem gemino cornu sic extulit Ursum:

factat ut impositas Taurus in Astra pilas.

Pausanias een Grieks Schrijver, getuygt ook *libr. 9:* dat den selyen niet eenen, maar twee Hoornen heeft, d'een vry groot (segt hy) boven de Neus uytkomende, en d'ander wat kleynder, doch seer sterk, wat meer agterwaarts inde Nek.

Hier mede komt ook *Scaliger* over een, *Exercitas. 205.*

Den nauwkeurigen Ondersoeker, *Pater Hieronimus Portugeesch Jesuit* (segt *Simon de Vries*, in sijne *Curieuse Aanmerkingen, der Oost en West-indische dingen fol. mihi 1203.*) schrijft den *Neus-hoorn* ook twee Hoornen toe, wanneer hy dusdanig spreekt, inde *Nieuwe Beschrijving van Moeren-landt*, inde Hoogduyt.

duytsche Taal anno 1670. uitgekomen : Dat den Eenhoorn niet te confunderen staet met 'et Dier Abada, of Neus-hoorn (gelijk gemeenlijk pleeg te geschieden) blijkt uyt de verscheydenheit der namen , wyl 't eene Neus-hoorn, of Rhinoceros, en 't ander Een-hoorn wert geheeten, welke beyde namen (segt hy) een en 't selve Dier niet te gelijk kunnen gegeven werden. Daar-entboven sijn dese Dieren aan lighaam en ledematen merkelyk onderscheyden. So heeft den Een-hoorn een langen, en regten Hoorn, van een voortreffelyke werking tegens 't Vergif. Den Rhinoceros, of Abada heeft er twee, eenig-sints krom of gebogen, en niet so kragtig, alhoewelse ook tegens 't senijn gebruykt werden. Hier en boven verschillente in verw', in maaksel van voeten, huyl, kop, &c. alles te lang om hier te verhalen.

Wouter Schoutens in 't derde Boek van sijn Oost-Indische Reys-beschrijving, fol. mihi 124. segt : Dit Dier by de Portugesen Abada genoemd, is niet wel levendig te bekomen, van wegen desselvs sterkte, en groot geweld. Sijnen Hoorn is so lang niet, als die van d' Een-hoorn, en heeft ook die vande Monoceros eene geheele andere forme of gedaante. Den Rhinoceros is korter van beenen, en heeft by na een Verkens-muyl, maar wat spits'er, sijnen Hoorn groeyt boven op de Neus-gaten uyt, die onder vry dik en scherp na boven opgaande wert bevonden, en ver-toont sig doorgaans bruynagtig groen, maar niet geheel swart, gelijk sommige (dog verkeerdelijk) geschreven hebben. Die grauw is, of na de witte kant helt, wert duyrfst verkogt. Want selfs wert desen Hoorn in Indien seer geacht : Men siet ook nog een Hoorn, maar wat kleyn-der op des Neus-hoorns schoft, regt boven de voorste beenen.

Of nu de geene welke den Rhinoceros, maar eenen Hoorn toeschrijven, den anderen kleynen Hoorn, voor genen Hoorn aangemerkt hebben, of dat 'er verscheyde geslagten van dese Neus-hoornen zyn, d' eene maar eenen,

en d' andere twee Hoorns hebbende, is tot nog toe onseker, hoewel sulks waarschijnlijk is, also eenerley slag van Dieren, in verscheydene Landen ook dikmaals eenige verscheydenheit in haar gestalte vertoonen: gelijk dan ook de Bokken in sommige gewesten maar eenen Hoorn, in andere twee, en in nog andere drie hoornen hebben. Idem 1203. En geschiet ook een groote verandering inde hoornen der Harten en andere dieren meer, na het Landt en de Gewesten daar de selve sig onthouden.

Dat'er een opregten en eygentlijk also genoemden Een-Hoorn is, getuygen ook de Gedenkschriften van veele geleerde Mannen, als daar sijn onder de oude *Philetus*, *Aelianus*, *Plinius*, *Caesar*, *Albertus*, en andere verscheyde beroemde latere Schrijvers.

Philetus een Grieks Autheur maalt dit Dier cap. 30. aldus af: Den Een-boorn is een Beest, 't welk door byten en schoppen seer woedende is, en in 't midden van sijn voorhoofd een vreesfelijken Hoorn heeft, die niet hol is, nog ligt, of glad en effen, gelijkmen die ontrent andere Dieren wel gewaar wert, maar rouw, oneffen en gestreept, of gedrayt, so scherp als een pijl, regt uytgaande, en niet krom, maar swart van boven tot onder toe, behalven alleen aanden top: met dese komen over een *Aelianus Variar. Hist. libr. 16. cap. 20.* en *Plinius libr. 8. cap. 21. fol. mihi 138.* Welke alle seggen dat dit wilt Beest noyt gevangen wert, gelijk sulks ook *Solinus Polyhystor* bevestigt, cap. 65. fol. mihi 199 en *Gregorius libr. 31. moral. cap. 13.*

Iulius Caesar libr. 5. de Bello Gallico, pag. mihi 246. Gedenkt dat in 't Hercinische of 't Hartzwaldsche van outs dicht, en seer groot, dog naderhant alleynskens om verr' gehouwen Bosch, eertijts velerley slag van wilde Dieren waren, diemen op andere plaatsen niet gewent was te sien, waar onder hy een Os van gedaante als een Hert, noemt, op 't midden van welkers voorhoofd, tusschen d'oyren eenen langen
Hoorn,

Hoorn gezien wert, meer regt uyt gaande, dan die Hoornen, welke by ons bekent zijn.

Paulus Iovius in 't 18. Boek sijner *Historien*, sprekende van 't Rijk der *Gogianers* in *Africa*, en vanden oorspronk des *Nijls*, segt: dat d'Inwoonders van dat Rijk, verzekeren dat aldaar vliegende *Draken* voortgebracht werden, als ook den *Een-hoorn*, van gedaante als een jong Paart, afchgrauw van verw, hebbende den hals met maanen beset, en den baart als een Bok, met een hoorn op de kop, twee ellebogen lang, en datse groote kracht tegens 't fenijn heeft.

Montanus in sijne beschrijvinge van *America*, in 't derde Hooft-stuk van *Nieuw Nederlandt*, fol. 125. segt: Op de Grensen van *Canada* worden nu en dan Beesten gezien, gelijkende eenigfints na een Paart: hebbende gesplitste klauwen, ruyge maanen, een hoorn regt aan 't voorhoofd, een staart als de wilde Swijnen, swarte oogen, een Harten-hals, en beminnen dese de alderwoefte Wildernissen, sijn schuw voor malkander, sulks 't Mannetje noyt nevens 't Wijfje weydt, dan alleenlijk wanneer se tot voortteling sig met den anderen vermengen: Dan leggen se haar wreetheyt af, maar so haast de Teel-tijt over is, vallen se niet alleen ander wilt, maar haar cygen geslagt aan.

Den selven pag. 214. segt, dat op 't Eylandt *California*, in 't Koninkrijk *Quivira*, wilde paarden zijn met een grooten hoorn in 't voorhoofd, een Wefels Vagt, Harten-kop, korten hals, en maanen ter cenre zijde af-hangende, dunne beenen, en Geyte-voeten.

En in sijn wonderen van 't Oosten, daar hy van groot en kleyn *Iava* schrijft, pag. mihi 150. Datmen op *Basman*, in kleyn *Iava*, Een-hoornen vint met *Buffels* hayr, *Oliphants* voeten, een hoofd seer gelijk cens wilden Swijns, welke als *Varkens* inde slijk vroe-
ten;

ten, en uyt wiens voorhoofd een dikke en swarten Hoorn puyt, en wiens tong met prikkels, allerley Gedierte beschadigt.

Hier by komt, tot meerder verzekering des opregten Een-hoorns, 't volgende 't verhaal dat *Plinius* doets want na dat denselven, in 't voorsz Bock, en Hoofstuk van veele wonderlijke Dieren met eenen Hoorn op 't hoofd geschreven heeft, en onder andere ook van een wilt Dier *Axis*, 't welk hy segt aan *Bacchus* toegewijt te zijn, so verhaalt hy ook in 't selve Capituel vande Jagt op de witte Apen, en op 't vreesfelijk wilt Dier *Monoceros*, wiens gedaante en maaksel hy aldaar beschrijft, en welke Jagt hy segt, by de *Orsei Indi* (of Inwoonders van *Nijfa*) gedaan te werden, een Stadt zijnde, die den voornoemden *Plinius* *libr. 6. cap. 21.* onder die van *Indien* stelt, en gelegen aan de voet vande Berg *Merus*, alwaar *Bacchus* gesegt wert vande *Nymphen* opgevoet te zijn (als *Diodorus* verhaalt) en welke beyde (te weten *Stadt en Berg*) aan den voornoemden Heydenschen Godt toegewijt waren, gelijk sulks nevens den meergemelten *Plinius* in 't voor verhaalde 21 Capituel des seften Boeks, pag. *mihi 92.* ook *Juvenalis*, *Satyra 7. v. 63.* en *Lucanus* *lib. 8. v. 227. &c.* getuygen: waarom ook den selven haren Godt *Bacchus*, onder de naam van *Dionysius* (voortkomende van twee woorden *Διός*, dat is, *Jupiter*, en *Nijfa*) eertijts is bekend geweest. En is alhier aanmerkens waardig, dat, met alles, 't geen den voornoemden *Plinius* aldaar, so vanden Een-hoorn, als vande Stadt *Nyfa*, en vande Godts-dienst, die d'Inwoonders der selve aan *Bacchus* deden, ook over een komt seker *Munte*, die in 't Wonder-boek van *Pyrrhus Ligorius*, een Lieb-hebber van *Outheyden*, by den Hertog van *Ferraren* figeertijts onthoudende, tot eene eeuwige gedagtenisse, is gestelt, en ingeplaatst geworden: op welke *Munte*, het Dier Een-

hoorn gedrukt, of gegraveert is, even van die fatsoen, als den meergemelten *Plinius* den selven in 't voornoemden 21. cap. des agtsten Boeks beschreven heeft, dog sijn hooft een weynig op zy wendende, en sijnen Hoorn in een kruyk stekende, die *Bacchus* toegewijt was, met dit Grieks opschrift *Nyseon*, Met welk uytbeeldsel sy niet alleen haren Godts-dienst tegen *Bacchus* hebben willen betuygen, maar ook haarlieder lof en eere te kennen geven, diese oordeelden wegens de Jagt eenes so wijt-beroemden en wreeden Beests, sig toe te komen. Waar uyt (segt *Baccius de Unicornu, fol. mihi 62.*) ik gelove, dog steunende op goede redenen, dat dit de Munte van *Alexander de Groot* is geweest, om datse dit opschrift *Nyseon* in 't Grieks, en niet in 't *Chaldeeisch*, veel min in 't *Indisch*, is hebbende. En is het seker uyt de Regeringen van *Griekenlandt* en *Europa*, dat niemant eertijts eenig gebiet over dat Volk gehad heeft, dan alleen *Alexander de Groot* voornoemt, de welke *Darius* den Konink van *Persen* v'onder gebragt hebbende, daar na ontsaglijk voor 't geheel *Oosten* is geworden. So dat hy, voorspoedelijk ook boven de Lantpalen van *Hercules*, te *Nysa*, aan geene zijde der Riviere *Ganges* gelegen, gekomen is, en ook de *Brachmans*, heden by d'*Indianen* *Braminen* genoemd, gesien heeft: Maar de voornoemde Stadt *Nysa*, en voorts d'andere Volkeren, by welke hy Altaren oprigtete, en de gewoonlyke Feestelijke Diensten ter eere van *Bacchus* en *Hercules* instelde, heeft hy voornamentlijk beschermt. En gelijk dien Grooten Over-heer, alwaar sijn gebiet sig eenigsints uytstrekke, doorgaans gewent was, ter gedagenisse van sijne uytstekende Overwinningen, *Triumph bogen*, *Altaren*, *Pyramiden*, en andere Zege-tekenen op te laten regten, de welke van *Ptolomæo*, ontrent het *Riphæische* gebergte, en inde *Caspische Zee*, ook by de *Sogdianers*, (van sommige

Zagatayers genoemd) in *Asia*, en *Indien* op den Oever vande Rivier *Hydaspes*, verby de Stadt *Nysa* vloeyende, beschreven werden, en die ook van *Solinus* en andere laterc Schrijvers, de *Autaren* van *Alexander* genoemd werden: So is 'et ook waarschijnlijk, dat den selven om sijne eere en heerlijckheyt te vermeerderen, en 't gerugte sijner heerlijke overwinningen verre te doen verspreyden, de voorsz Munte te slaan, versorgt heeft, de welke hoedanig die sig mag vertonen, evenwel klaarlijk betuygt, wat Dier den *Een-hoorn* of *Monoceros* is, en dat den selven eygentlijk in 't gebergte van *Nysa* sijnen oorsprong heeft.

En op dat sig niemant daar op beroepen moge dat 'er ten tijde van *Alexander de Groot*, welkers magt, en wapenen, sig so verr' uytgestrekt hebben, niemant geweest zy, die vanden *Een-hoorn* geschreven heett. So seg ik, dat den Wijs-geer en History-schrijver *Onesicritus*, die ook gesegt wert een *Genees-heer* geweest te zijn, geboren in 't Eylant *Astypalæa*, en inde *Scholen* van *Diogenes* onderwesen, die den oorspronk en opkomst van *Alexander de Groot*, en met een sijnen *Lof* beschreven, en onder den selven gestreden, en den *Oorlog* gevoert heeft, in 't 15 Boek van *Srabo pag. mihi 487.* getuygt, dat by de *Prasiens*, een Volk in *Indien* seer vermaart (waar van ook *Ælian. de Hist. anim. cap. 20. fol. 475.* en *Plinius libr. 6. cap. 19. fol. mihi 91.* gewag maken) paarden met eenen *Hoorn* gevonden werden, welke hoofden hebben als een *Hart*.

Mogelijk sal hier yemant tegenwerpen, sijn 'er so danige *Een-hoornen* als hier boven gesegt is, waar komt 'et dan by dat d'selve so weynig gesien zijn, en dat 'er so verscheydentlijk van geschreven is?

Tot antwoord dient: dat den *Een-hoorn* een seer wilt *Beest* is, levende in eensame en woeste plaatsen,

en 't welk fig meest in 't gebergte van *Africa* onthoudende, daarom weynig gesien wert. Ook dat 'et een Dier is, 't geen (gelijk ik terstont verhaalt heb) niet te vangen of te temmen is. Ten waar men desselfs tedere Veulen by geval bequam, hoedanige *Ælianus de Animal. Hist. libr. 16. cap. 20. fol. mihi 458.* segt: Tot den Konink der *Prasiers*, (van welke Natie terstont gesproken is) eertijts overgebracht te zijn, dewelke dan daar na op Heylige Dagen, om hare sterkte te toonen, toegelaten wierden te vegten.

Hier by komt, of mense schoon al t'eeniger tijt, wat ouder zijnde, mogt gevangen hebben, en in verr' afgelege plaats en wilde vervoeren, datse vermits de verandering der logt, en voetsel, seer ligtelijk onderwegen komen te sterven.

Evenwel sijn'er verscheyde die getuygen de selven gesien te hebben.

Marcus Paulus Venetus libr. 3. cap. 15. Schrijft dat hy'er een in *Tartarien* gesien heeft.

Lodewijk di Barthama in 't eerste Boek sijner uytnemende Zee- en Landt-Reyse, inde Morgen-landen gedaan, verhaalt *cap. 19.* dat hy'er twee te *Mecha* gesien heeft, diemen daar als een wonderlijk ding (gelijk 't ook inderwaarheyt is) liet sien. De grootste (seggt hy) was gelijk een derde half jarig Veulen, voor den stern een Hoorn hebbende, by de drie ellen lang, haar verwe was, gelijk als van een donker bruynt Paart, 't hoeft gelijk een Hert, den hals kort, voorsien met eenige weynige korte hayren, die op d'een zyde hingen, de beenen lang en dun, gelijk die vande *Rhee-bokken*, de klauwen waren als die vande *Geyte*, de voeten een weynig geklooft, aan 't agterste der beenen, sagmen veel hayr, sy zijn geheel vreeslijk en wilt om te sien. Dese twee (seggt hy) wierden den *Sultan tot Mecha*, als een bysonder seltsaam ding, en een dierbare schat, van een *Ethiopisch Konink*

nink vereert, dewelke door dit geschenk, met den gemelten Sultan vrientschap begeerde te maken.

Aloysius Cadamustus in 't vijftigste cap. van sijne *Reys-beschrijvinge*, legt ook van eenen anderen, die hy gesien heeft in dat deel vande Nicuwe Werelt, 't welk aan *Indien* is palende.

Den voornoemden *Pater Hieronymus*, *Jesuit* uyt *Portugaal*, een seer nieuwgierig, en alles door snuffelend Man, verhaalt in sijn beschrijving van *Moorenlandt*, dat een sijnen *Reys-gesel*, mede en *Jesuit*, die sig in *Paap-jans-landt* een tijt lang opgehouden had, seer begerig was, om een deser gehoornde Dieren te bekomen, waarom dan eyndlijk de *Landlieden* hem een gantsch jong *Veulen* bragten, dog 't selve was so teer, dat 'et weynig dagen daar na stierf. Den selven *Pater H.* maakt ook gewag van een *Portugeesch* *Hooft-man*, die hem dit volgende berigt dede, dat hy eens met 20 andere *Besoldelingen* van 't *Heyr*, in 't selve *Gewest* in een kleyn *Dal*, met dik hout omringt, een volmaakt *Paart* sag, van sodanigen gestalte, hayr en verw' als den *Een-hoorn* gemeenlijk toegeschreven wert, zijnde so groot als een middelmatig *Paart*, swart-bruyn van verw', met een swarten staart en maanen, beyde dun van hayr en kort, met een schonen gewonden of gestreepten *Hoorn* in 't voorhoofd, ontrent vijf spannen lang, wiens verw' wiragtig was.

Olaus Wormius libr. 3. *Animal. cap. 14. fol. mibi 287.* getuygt, dat *Franciscus Marquis*, een *Ethiopischen* of *Mooren-lantschen Africaner*, zijnde een *Gefant* vande *Konink* van *Congo*, terwijl hy sig te *Coppenhagen* onthield, in 't jaar 1652. inde tegenwoordigheyt des *Konings* van *Denemarken*, mitsgaders der voornaamste *Edel-ieden* sijns *Rijks*, gesegt heeft: Dat den *Een-hoorn* sig inde *Woestijne* *Cand* geneerde, en dat hy van die groote was, als een middelmatig *Paart*, en hoest,

beenen, en voeten met 't selve hadt, dog ruyg, dat sijne Maanen so lang als een span waren, dat de steert als die van een Peert was. Dat hy in 't midden sijns Voorhoofsts een gekrulde lok hayr had, daar uyt een Hoorn voortkomt. Dat dien Hoorn drie spannen lang, en onder aande voort agt of negen duymen dik, en sonder groeven of omdrayingen was. Dat 't Wyfje geen Hoorn en heeft, hoewel het anders 't Manneken in alles gelijk is. Dat dit Dier, vermits sijn snelheyt en wreechtheyt, noit levendig gevangen, maar met pijlen doorschoten, of andersints in woeste plaatsen doot gevonden wert. Dat den Hoorn by de *Africaners* selfs, in grote waarde gehouden is, om sijne uytnemende kragt tegens het fenijn, soo wel uan buyten als van binnen gebruykt: En beloofde hy, op sijn vertrek staande, aan *Frederik de derde Konink van Denemarken*, de Huyt en Hoorn van dit Dier te sullen overstueren.

Vincent le Blancq in sijne reysen door de vier Delen des Werelts gedaan, segt: in 't 25. Hoofst stuk fol. 129. Dat hy inde treffelijke en ryke Stadt *Canarane*, die onder 't Rijk van *Pegu* in *Opper-Indien* behoort, ter Herberg was, by een *Sensal* of *Makelaar* (*Chamut* genoemd) die twee Hoornen van *Eenhoorns* hadt, aan een van dewelke noch een stuk van 't Hoofst-been vast was: Ik vraagde dese Man (segt hy) of hy geen van dese Beesten levendig gesien hadt? En hy gaf my tot antwoord, dat hy'er geen meer dan twee gesien had, die nog gene Hoornen hadden, en seer kleynwaren, en dat hun Conink ter jagt gaande, eenen daar af gekregen had, maar datse de Moeder noit hadden kunnen te sien komen, wat moeyte sy ook aanwendeden, om datse (gelijk men segt) 't gesigt en d'ontmoeting der Menschen vlieden, gelijcke ook schouwen de plaatsen, daar sig grote Slangen onthouden, als welke haar seer beschadigen, en hun vyandig zyn. My heugt (segt *le Blancq*) dat ik desen

geheelen Eenhoorn, in 't Park des Coninks van Pegu gezien heb, en dat hy een Tong had, die heel anders was, dan van d'andere Beesten, te weten lang en ruw, en sijn Hooft geleck eer, na dat van een Hart, dan van een Peert. Hun hayr is ook geheel verscheiden. De gene die hem bestieren en versorgen, seggen dat 't een onreyn Beest is, 't welk vermaak in sijne vuyligheyt heeft, en datle 't selve noit den Hoorn in 't water hebben sien steken, wanneer 't dronk. Alle d'Indianen vertellen veele andere dingen van den selven, maar so vreemt en verscheyden, dat'er geen sekerheyt in is.

Een *Bramin* verhaalde my, en swoer daar op, dat hy met den Konink van *Casubi* by 't vangen van een deser *Een-hoornen* had geweest, en dat die wit, en seer out was, latende sijne Kakebeenen so lang hangen, dat men de Tanden heel buyten 't vleesch sag staan: dat hy heel verwoet was in sig te verweeren, en dat sijnen Hoorn tusschen de Takken van een Boom af-brak, en gevangen en gebonden zynde, in des Koninks Hof gebragt wiert, doch dat hy niet meer dan vyf dagen leefde, om dat hy niet wilde ceten, vermits men hem geslagen had, terwyl men hem ving, om dat hy des Coninks Neef gewondt had. Waar uyt men kan bespeuren dat 't een toornig Beest is, en dat niet en is te buygen. De Coninginnen deden Arm-banden van sijn Gebeente maken: En voor so veel den Hoorn selfs belangt, den Conink van *Casubi* bebielt dien voor sig. Doe wy ontrent vyf Maanden daar na, in 't Hof van desen Vorst quamen, badt ik den Heer *de la Courbe* een van ons geselschap, dat hy versoeken soude, dat wy desen Hoorn eens mogten sien. Den Conink desen Hoorn hebbende doen halen, was heel mild en heusch, en dede een geschenk daar af, aanden Heer *de la Courbe*, die tot vergelding wederom een treffijk

Uerwerk aan hem schonk. Desen Hoorn was heel van andere verw' dan d'andere, die ik in 't Hof van den Sultan van Mecha en elders gezien hadt, want dese was wit-grauw, en d'andere duyster-grauw. Den voorisz. Conink vertoonde noch aan ons d'Armbanden van sijne Gemalinne, die van een ander stuk des voorisz. Hoorns gemaakt waren, en een aangename reuk hadden: ook daar-en-boven 't gebeente van een heel Hoofst, 't welk een van sijne Vorsten in sijn Kas had.

J. H. Seyfrid, in Medulla mirabilium naturæ fol. mihi 593. verhaalt uyt *Otton. de Guerike*, dat in 't jaar 1663. te *Quedlingburg* in *Saxen*, in een Velt, een geheel Geraamte eens *Fenhoorns*, in dat postuur, als sulck slag van Dieren gemeenlijk pleeg te leggen, dog met den kop om hoog, gevonden is, 't welk aan sijn Voorhoofst eenen Hoorn had, ruym vier ellen lang, en volgens die gelijkmatigheyt ook dik, den Kop met de Hoorn wiert in 't *Hoog-furstelijke Bisdom* overgelevert.

Dat nu dese Oog-getuygen, so onder malkander, als ook van anderen, die d'Eenhoorns niet gezien, maar uyt 't gehoor daar van geschreven hebben, ontrent 't verhaal en de beschrijving desselfs, hier en daar in sommige omstandigheden verschillen, moet ons so heel vreemt niet schijnen. So komen sommige, die hem niet gezien hebben, niet over een inde couleur, of verw' van sijnen Hoorn, als mede niet inde lengte, noch inde gladdigheyt, of effenheyt desselfs. D'een seggende, datse drye spannen, d'ander datse vyf lang is, en wederom die, datse gedrayt, en geene, datse effen is. Sy zyn 't ook niet eens, in het fatsoen vande Voeten, d'een voorgevende datse niet, en d'ander datse een weynig gespleten, of geklieft zyn.

Doch so veel aangaet de verscheydenheyt der verwen

wen, in d'Hoornen, en Hayren, die konnen veroorzaakt werden door 't verschil des Ouderdoms der selver Beesten (gelijk hier boven in 't exempel van *le Blancq*, als anders, klaarlijk gebleken is) als ook door 't verschil des Gewests.

So vindrmen in sommige Landen witte Ravens, Hasen, en Beeren, gelijk in *Ysland* en andere Landen onder de *Noorder-Pool* gelegen. *Aristot. in libr. de Coloribus*, segt dat'er somtijds witte Hertten gesien zyn, so ook *Plinius libr. 8. cap. 32. fol. mihi 142.* en *Bochartus pag. 963.* So zyn'er ook somtijds witte *E-lephanten* geweest, die dan vande *Heydensche Natien*, als *Goden* ge-eert wierden.

En wat d'andere omstandigheden belangt, daar kan de verscheyde aart der Landschappen, des Logts, en 't verschil dat in 't voetsel is, welde meeste oorzaak toegeven, gelijkmen sulks ontrent andere Dieren, ja ook menschen selfs siet gebeuren, welkers aart en manieren na de verscheydenheyt der Jaren, Landtschap, en voetsel, ligtelijk komen te veranderen.

Maar die dit Dier niet gesien, en alleenlijk door 't gehoor daar van getuygt, of geschreven hebben, die konnen somtydts misleyt en qualijk onderrigt zyn, en is 't haar dieshalven te vergeven.

Sietmen dese verscheydenheyt van gevoelens ook niet ontrent den *Neus-hoorn*, dewelke nogtans vry gemeender is, en in meerder overvloedt, dan den opregten *Eenhoorn*, gevonden wert? So dat daarom *Aelianus de Animal. Hist. libr. 17. cap. 40.* gesegt heeft, 't zou te slegt zyn, de gedaante vande *Rhinoceros* te beschryven, also seer veele der *Grieken*, en *Romeynen*, den selven gesien hebben, en sijne gestalte seer wel weten, en nogtans verschillen de naargelate *Schriften* der sommigen, dien aangaande seer veel vanden anderen. Want *Bontius* en *Nicubof* seggen, dat

de Huyt donker afchverwig is, *Plinius* en *Strabo* be-
 rigten, dat in 't Schouw-spel door *Pompejus de Grootte*
 aangestelt, een Neus-hoorn wiert gesien van een
 geel-bleeke verwe. *Anderfen* segt dat de Huyt swart-
 blauw van verwe is. D'een segt dat de Huyt vol rim-
 pelen en vouwen over malkander is leggende, d'an-
 der datse geschubt is. Sommige seggen dat dit Dier
 eenen, en d'ander dat'et twee Hoornen heeft. Dese
 segt dat dien Hoorn swart, d'ander datse afch-verwig,
 dederde datse wit is. D'een dat die een voet, of vieren-
 deel van een elle, d'ander dat hy kleynder, de der-
 de, dat die twee voet lang is, en so voorts.

Hier by komt ten laastten, dat een opregten en na-
 tuurlijken *Een-hoorn*, seer selden bekomen, en by
 weynige gevonden wert, 't welk d'oorfaak geweest
 is, dat, nademaal'er soo veel Hoornen, door de
 konst en loosheyt der menschen, nagebootst, of
 anderer Dieren Hoornen voor den waren *Eenhoorn*
 verkogt, en sommige Grooten daar voor inde handt
 gesteken zyn, dat, seg ik, so veele, en so Geleerde
 Mannen, den *Een-hoorn* voor een verziert en *Fabuleus*
 Dier gehouden, en met een desselfs verborgene kragt
 tegens 't Fenyn ontken hebben. Hoewel ook dese
 eeniger maten t'onschuldigen zyn, vermits 't geene
 van seer weynige gesien en ondersogt is geworden,
 somtijts beswaarlijk geloof bekomen kan, insonder-
 heyt alffe alreeds gewaar geworden zyn, dat op 't ge-
 bruik vande on-opregte Hoornen, die nuttighey, en
 uytwerking niet en is gevolgt, diese daar van ver-
 wagt hadden.

Maar dese verscheydenhey der Schrijvers, moet
 men so veel niet agten, dat men daarom soude be-
 sluyten, dat dit Dier yets soude zyn 't geen verziert
 is: Want nademaal dit een Uytlandich en vreemt
 Beest is, en dat'er seer weynige (om reden hier vo-
 ren verhaalt) zyn, die 't selve gesien hebben, so is
 't ge-

't gelooflijk dat sommige uyt enige oude Schilderyen, andere door een verkeerde onderrigting, dit Dier na haren lust beschreven hebben, daar by doende, of aflatende, 't geense goet vonden, en zyn also na de verscheydenheyt der onderrigting, diese van dese of gene ontfangen hadden, genootsaakt geweest hare Beschrijving te maken: En ten laatsten, also'er vele wilde Dieren met eenen Hoorn zyn (gelijk fol. 358. gesegt is) en in dat stuk met den Eenhoorn over-eenkomen, so heeft 'et ligtelijk kunnen gebeuren, datse 't een Dier met 'et andere vermengt hebben.

So yemant nu vragen mogt, by aldien'er den Eenhoorn is, en dat den selven een so kostelijk middel tegens 't fenijn gehouden wert, hoe komt 'et dan dan dat Hippocrates, en Galenus, daar van geen gewag maakt hebben?

Men kan hem op deselve wyse te geraoet voeren, hoe kom 'et dat Hippocrates van geen Rhabarber en Aloë, en ook nevens hem Galenus van gene Senebladeren, Campher, Sperma Ceti, &c. die doe ter tyt ook inde Werelt geweest zyn, eenig vermaan gedaan hebben? En het is seker, dat noch Hippocrates, nog Galenus, nog Dioscorides, oit van Amber-Grys, nog van Besoar-steen, Guaiacum, Sassafras, Salsa Parilla, Gutta Gamou, of Mechoacan hebben horen spreken. Maar schoon genomen die voortreffelijke Mannen daar van niet met allen geweten hebben, so magmen daar uyt evenwel geen besluyt maken datser niet geweest zyn.

Want 't geschiet ontrent meer andere dingen, dewelke uyt verre Landen tot ons overgebracht werden, of in woeste plaitzen voort-komen, of die andersints uyt haar eygen natuur ongemeen, en zeldsaam zyn, dat deselve, voor so veel hare gedaante, en natuer belangt, aan weynige onder ons bekend, en niettemin, wat't gebruyk aangaat, seer gemeen en al de Werelt kundig zijn.

Hoe

Hoe verscheyden is'er certijds geschreven geweest vande *Rhabarber*? Men was t'eenemaal onseker, wat Plante, en uyt wat Land deselve was. Hoe onzeker vande *Castoreum* of Bever-swijn; waar van eertijds gezeit wiert, dat'et de ballen van een *Bever* waren? Hoe twijffelagtig vande *Ambra Grysea*, d'welk men voor heen meynde 't zaat van een *Walvisch*, of 't uyt dijsel van een ander *Zee-gedrogt*, de *Lever* van een *Visch*, den *Drek* van eenige *Vogelen*, die met wel-riekende *Kruyden* opgevoed waren, welke dan door de *Baren* der *Zee* van de *hooge Rotsen* quam afgespoelt te werden, en sommige wederom een soort van *Zee-Campernoelien* agten te zyn?

Ja ook selfs zyn'er nog onlangs seer verscheyde gevoelens geweest vande *Barn-steen*, of gelen *Amber*, *Succinum* genoemt: Also d'een 't selve voor een soort van *Bitumen* of *Solphera*gtige *Aarde*, of *Krijt*, d'ander voor *Hars* van sekere *Bomen* afdruypende, en wederom een derde, 't selve voor *Drek* van eenige *Bee-sten* hield.

Hoe vreemt is'er nog kortse geoordeelt geweest van de *Sperma Cete*, of *Walroth*? Daarom ook *Caspar Hofmannus de Medicam. Officinal. in Paralipom. cap. 66. fol. mibi 678.* ront uyt segt: *Ik weet niet wat'et is: Scroderus in Pharmacop. Med. Chym. libr. 3. Cap. 31. fol. 170.* segt: Dat de *Schrijvers* in desselfs oorspronk niet over-een-komen, want eenige willen dat dit'et zaat van een *Walvisch* is, maar t'onregt (seggt hy) also 't selve gevonden wert, in plaatsen daarmen gantsch van geen *Walvissen* weet: Andere zeggen, dat'et de *Blom* van 't zout is, waar van d'Oude *Schrijvers* gewag gemaakt hebben, en noemen't derhalven een schuymagtig *Zee-zout*; Maar dese hebben ook ongelijk, want de *Blom* van 't sout der *Oude* was root, dun wateragtig, en ziltig, hebbende een afvegende kragt, welker geen van alle in 't *Sperma Cete* te vinden zyn.

Dat'et

Dat'et nyt een Walvisch voort-komt, is in weynige jaren herwaarts ontwijffelbaar gemaakt, door een seker slag van *Walvisch*, op de *Norfolische* Kust komende aandrijven, die 60 voet lang was, in welkers hoofd, stromen van *Oly*, en *Sperma Cete* vloeyden, die by de Vissers aldaar, met vlijt versamelt, en bewaart wiert: Dog in't opbreken van 't hoofd, vondmen 't *Magazijn* vande voorsz *Sperma*, in hun huyskens op ordre leggen, so groot als *Ganse-Eyeren*, omhangen als met brede platen, so groot als een *Mans Hoofst*, in de gedaante van *Honig-graden gantsch wit*, en vol *Oly*, gelijk *Brown* geruygt in *zijn Boek van d' Algemeene Dwalingen des Volks*, fol. 318.

En nog huyden ten dage weet men niet regt van wat *Boom* den *Agallochum* of 't *Lignum Aloës*, noch ook de *Malabathri folia* voortkomen. Want van d'eerste weetmen niet anders, dan dat dien *Boom* in verlatene, woefte, en ontoegankelijke plaatsen groeyt, en dat van deselve niets gesien wert, dan eenige afgebroke ne stukken, die door 't overvloeyen vande *Ganges Indus*, en andere *Indiaansche Rivieren* ('t welk alle Jaar geschiet) aan d'Oevers opgeworpen, en daar na voor welriekent *Hout* vergaderd werden. En wegens d'oorspronk vande laatste (welkers *Bladeren*, als een voorname *Specerye* inden *Theriakel* ordinaris zyn gebruykt geworden, maar nu by gebrek, yet anders dat daar na aard, in der zelve plaats gebesigt werr) komen de *Schrijvers* gantsch niet over een; Dog men heeft, niet seer lang geleden, ondervonden dat'et de *Bladeren* vande *Kaneel-boom* zyn, hoewel'er verscheyde soorten deser *Bomen* zyn, so op *Malabaar*, *Zeylan*, *Japan*, als elders, en d'een den opregten *Kaneel*, d'ander de *Cassia Lignea*, en wederom een derde zoort de *Folia Malabathri* voortbrengen, gelijk *Jacobus Breynius Obs.* 130. in *Miscel. Curios.*

Curios. Med. Phys. Anni IV. pag. mihi 139. getuyght.

Men heeft noch onlangs geleden niet regt geweten waar van de *Campher* haar oorspronk hadt, want hier over is eertijds een wigtig geschil geweest, of die van een gewasch voort-quam, dan offe een *Minerale* of *Onder-Aardsche Drogue* was.

Agricola IV. Fossil. Fuschius libr. 1. de componendis Medicam. en Casalpinus 1. Metallor. 33. seggen, dat 'er een *Solpheragtige Indische Aarde* is. *Matthiolus in Dioscord. libr. 1. cap. 75. fol. mihi 104.* segt dat 'er de *Gom van sekeren Boom* is, die in *Indien* op de *Bergen* ontrent de *Zee* gelegen voort-komt, so groot en hoog zynde, dat 'er honderden van *Menschen* sig onder desselfs schaduwe kunnen verbergen.

Garcias ab Horto eertijts *Genees-Heer* des *Onder-Conings* in *Indien*, laat in 't *elfde Cap. van sijne Speceryen fol. mihi 48.* blijken, dat hy de regte kennis van desen *Boom* niet gehadt heeft, hoewel hy segt, sig lang in die *Contreyen* opgehouden te hebben, en legt de schuld op d'onagtsaamheyt der *Portugeesche Kooplieden*, die maar alleen op haar gewin sien, weynig bekommert zynde, welke *Bomen*, en van wat gedaante, inde *Landen*, die zy aandoen, zyn wassende, en of die ook *Vrugren* dragen of niet?

Maar binnen weynig jaren is eerst bekend geworden dat uyt de schors vande wortel des *Kaneel-booms*, een *Oly*, en daarenboven een vliegent *Zout*, door de *Destillatie* voort-komt, welke laatste kout geworden zynde, sig vanden *Oly* afscheydt, en na beneden zinkt, hoewelmen andersints door koken ook den *Campher* van detelve kan afsonderen.

Soumen nog op dese uyre wel konnen seggen, van wat *Boom* de *Wierook* (die immers onder ons so gemeen is) mitsgaders ook vele *Gommen*, voort-gekomen zyn? 't Is voorwaar roekeloos 't geen onse *Eewe* niet gesien heeft, daar van te seggen, dat sulks inde *We-*
relc

relt niet zijn soude , aangefien ook in natuurlijke dingen selfs , de waarheyt onder sodanige duysterheden begraven en verborgen legt , dat 't menschelijk vernuft, niet dan met seer groete moeyte , de selve aan den helderen dag brengen kan , insonderheyt ontrent sodanige dingen , welke Godt gewilt heeft, dat niet al te gemeen zijn , en daar-en-boven in ontoeganklijke , en onbewoonde woeste plaatsfen en verr' afgelegen Landen, om redenen, die ons verstant te boven gaan, maar alleen souden gevonden werden, so dat 'et niet vreemt is , dat de menschen somtijts dwalen in die t'onderfoeken.

Derhalven ik dan alhier besluyt , dat gelijk wy ter nauwer noot kennisse hebben van die dingen , die by ons dagelijks gebruykt werden , en egter niet ontkent kan werden dats'er zijn , ook also niet geloogent kan werden , dat'er den *Een-hoorn* is , hoewel weynig bekent , ter oorsake als gesegt is , en die so weynig bekomen wert , dat alle Schrijvers ('t geen aanmerkelijk is) t'samen daar in een over-een-komen , dat hy niet levendig kan gevangen werden.

Een ander sal seggen: Indien dit Dier inde Werelt ergens gevonden wert , hoe komt 'et dan , dat by de *Romeynen* , welkers Heerschappy sig bykans overal op den Aartbodem , uytgestrekt heeft , en die vele Landen haar gebiet onderworpen hebben , dit Dier niet tot een *Triumph* of Zege-teken (gelijk wel eer by haar plag te geschieden) aan de Werelt is verthoont geworden ? of ook , waaromse 't selve nevens andere wilde en woedende Beesten , als daar zijn den *Rhinoceros* , *Elephant* , *Tygers* , *Lecuwen* , *Beeren* , *Oryges* , of wilde *Geyten* , &c. in haar gewoone Schouwspelen niet doen vegten hebben ?

Tot berigt dient , dat (gelijk meermaals gesegt is) dit Beest so schaars te bekomen is , en bekomen zijnde , ligtelijk komt te sterven , om redenen en bewijzen,

fen, mede hier voren bygebragt, gelijk men sulks in d'overvoering van andere vreemde Dieren, als *Camelen*, *Rhinoceroten*, &c. dagelijks fiet gebeuren, waar van ook *Ælianus libr. 10. cap. 18. fol. mihi 295.* reden geeft, en den meergenoemden *Baccius fol. 35. de Unicornu*, nevens meer andere Schrijvers, de getuygenissen daar van by brengen. Geschied sulks ook niet veeltijts, ontrent verscheyde gewassen en kruiden, die uyt verr' afgelege, en heete Landen tot ons overgevoert werden?

Doet hier by, dat die geene, welke de Historien der *Romeynen* gelezen hebben, bevinden sullen, dat der selver Gebiet en Heerschappy op geen dnysent Mylen na, tot die streek van *Indien* sig heeft uytgestrekt: Ja't blijkt veel eer, dat de wapenen der *Romeynen* de kloekmoedigheyt der *Parthers* noyt hebben kunnen overwinnen, want hoewelse somtijts d'selve geslagen, en grootelijks daar over gezegepraalt hebben. So hebbense egter nauwlijks de Rivier *Euphrates* gepasseert, en de Landt-palen der *Parthers*, die sig seer wijd uytstrekken, maar ter loops doorfien: Ik late staan, dat hare magt boven de Rivieren *Indus*, en *Ganges*, (daar dit wilt Dier meest gevonden wert) sig soude uytgestrekt hebben.

Maar wat salmen geloven vande Hoornen die alhier in *Europa* by veele Koningen, Princen en andere Grooten gesien, en voor den op regten *Een-hoorn* uytgekreten werden?

't Is waarschijnlijk, dat de Hoorns die onder ons in swang gaan, geen Hoorns van eenerley slag van Dieren, maar uyt verscheyde soorten van Eenhoornige Beesten gesproten zijn, also sommige gedrayt en sommige niet, sommige wit, sommige swart bevonden werden.

Die twee welke inde Schat-kist van *St. Marcus* tot *Venetien* bewaart werden, zijn effen en glad, en kom-
men

men allermeeft over een, met die vanden *Indiaanfchen* Ezel.

Die te *St. Denys* ontrent *Parijs* gefien wert, is gedrayt, en wit of geelagrig, gelijk ook alle die in *Denemarken*, in *Moscovien*, in *Duytflant*, t'*Uytregt*, en elders zijn.

Daarom houden 't die van *Denemarken* voor waaragtig, ja derven fig wel vermeten, en verpligten, te bewijfen, dat al dit flag van *Hoornen*, gefamentlijk uyt haar Rijk zijn gekomen. 't Welk ook *Bartholinus*, *Epistol. centur. 1. fol. 237.* getuygt: Alwaar den handel met defe koopmanschap eertijts feer in fwang heeft gegaan, als de *Vaart* tuffchen *Noorwegen* en *Groenlant* vry, en bekend was, en datmen gewoonlijk yder Jaar, van *Noorwegen* op *Groenlant*, en van *Groenlant* wederom op *Noorwegen* een reys deed: En de *Deenen* niet wilden seggen, dat 'et *Vifchranden* waren, maar d'felve, op datfe die dier verkopen mogten, voor hoorns vande opregte viervoetige *Een-hoornen* uytgaven.

Wormius getuygt in zijn *Museum*, *libr. 3. Animal. cap. 14.* Dat al de geene die uyt dit Gewest voortkomen, 't onregt *Hoorns* genoemt werden, maar dat 'et tanden zijn van feker foort van *Walviffchen*, diemen in *Groenlandt*, en *Yflandt*, *Narhual* noemt, even als of men feyde een *Walvifch*, die fig van aas geneert. Want *Hual* betekent een *Walvifch*, en *Nar*, aas. En zijn sommige defer wel 40 ellen lang. Sy hebben (seggt hy) op den top van 't hooft twee gaten, welke van boven 't hooft af, tot inde mont toe doordringen, waar doorfe den adem halen, en 't ingefwolgen water, na haar luft kunnen uyt speuyten: Dat 'et tanden zijn, bewijft hy daar meê, dat dien also gefeyden *Hoorn* in 't bovenfte deel des kevels is aangehegt: *Arngrimus Jonas*, noemtfe op gelijke wijze tanden, in zijn *Specimen Islandicum*,

Aristoteles houd ook voor waaragtig, dat alle Eenhoornen hare hoornen voor aan de Stern op een gewoonlijke plaats dragen, dog dese Visschen hebben haar valschelijk so genoemde hoornen, voor aan 't spitse des kevels, ter plaatse daar de Tand en staan in 't Tant-vleesch, ingevest. So dat 't geen eertijts voor een Hoorn gehouden wiert, uyt de Hoofschedel en deser voorz. Zee-dieren blijk, geen Hoorn, maar veel eer een Tant te zijn, om datse sig niet *per Symphisin*, of Stuk-syning, met 'et voorhoofd vereenigen, maar inde bovenste kevel, op de manier van een *Gomphosis*, of inschieting, zijn ingesfonken. Hier by komt dat dese Visschen anders geen tanden, dan desen grooten alleen sijn hebbende. De welke haar wel te passe komt, wanneerse inde grooten Ys-schollen verward zijnde, deselve met een groot geweld, door 't behulp van dien also geseyden Hoorn, weten te breken, en sig op die wijze daar uyt weten te redden, waarom 'et ook dikwils gebeurt, datse die quetsen, en een gedeelte daar van komen te verliezen, welkers stukken men somtijts aan de Zee-kant komt te vinden. De Tant van dese Visschen is van onder dicht aan den Hoofschedel, een weynig hol, en wert somtijts bevonden, dat daar van binnen in, een anderen kleynen hoorn wast, van even gelijke gestaltenisse, en wesen als den grooten, gelijk men by *Wormius* in 't voorverhaalde 14. Cap. fol. 285. lesen kan: Waaron *S. de Vries* in 't eerste Boek van oudt-Groenlandt, fol. 39. gelooft, dat dese Visschen de Tand en met 'er tijt uytvallen, en wederom wassen, gelijk men gemeenlijk inde kinderen, en ook somtijts in bejaarde Personen siet geschieden, by welke de tanden, die uyt hun mondt vallen, voortgestoten, en gantschelijk uytgedreven werden, door andere nieuwe, welke voortkomen, eer nog d'oude haar plaats verlaten hebben, en dat dit d'oorzaak is,

waarom

waarom so veele Hoornen, vande hoofden afgesondert, uyt *Groenlands* en *Yslandt* op 't *Ys* komen aandryven.

Rochefort vande Voor-Eylanden van America in 't 8. Hooft stuk, fol. 159. Beschrijft een ander slag van *Zee-Eenhoornen*, waar van eenen strande op de *Rhede* van 't *Eylandt der Schipt-padden*, in 't jaar 1644. gelegen ontrent *St. Domingo*, dese was ontrent 18. voet lang, sijn lighaam was bedekt met groote schubben vande breette als een *Rijksdaalder* of *Ducaron*, welke van een blauwe colour waren, dese hadt 'et hoeft een weynig grooter, als dat van een *Paart*, en by na vande selve gedaante, by had een hoorn in 't voorhoofd, die seer schoon was, 9 en een half voet lang, en welke regt uytgaande, hoe langer hoe spitsier wiert, en voor seer scherp was, het dik eynde dat aan 't hoeft stont, besloeg inde rondte 16 duymen, en was desen hoorn gedrayt, gelijk de *Vysel* van een *Pers*, had op sijn hoeft een soort van een kroon, 't afbeeldsel van dese *Visch* kanmen sien by den voornoemden *Autheur*, fol. 162.

Maar wat eyndlijk de kragten des *Een-hoorns* belangt: Ik houde 't daar voor, dat d'hoornen van alle viervoetige dieren in 't gemeen genomen, een tegen-gift voor 't fenijn zijn, om dat sig daar in een vlugtig zout is onthoudende, 't welk de *Geesten* opwekt, 't bloet verdunt, 't hert versterkt, en de quade hoedanigheyden des *Vergifs* tegen staat, en d'selve door 't sweten of water uyt drijft. Hoe wel ik oordeele, dat meerder kragt, om 't fenijn tegen te staan, in d'eene soort, dan in d'ander verborgen is: en soud' ik van dat gevoelen zijn, dat de meest tegens 't fenijn strijdende hoornen, die geene zijn, d'welke in d'heetste *Landen* gevonden werden, also in d'selve wel 't meeste vliegengend zout, buyten alle twijffel is stekende.

't Is ook aanmerkelijk, dat inde warmste Landen, de meeste en slimste soorten van fenijnen gevonden werden, en dat daarom ook den Alwijfen en Goedertieren Godt, aldaar met een de kragtigste tegengiften geschapen, en doen voortkomen heeft, om de qualen daar door veroorzaakt, te beter 't overwinnen, en tegen te gaan.

Dat de eygentlijk also genoemde *Een-hoornen*, een kragt hebben tegens vergiften, die om hals brengen, door eygenschappen, diemen niet kan uyt-drukken, kunnen wy met reden niet ontkennen (segt *Thom. Brouwn* in zijn onderzoek vande gemeene dwaalingen, fol. 204. in 't 23. Hoofst-stuk.) Want vermits d' *Elandts-klauwen*, en der selver hoorns, in Vallende siekten geroemt werden, en nademaal niet alleen 't been in 't Herte van een Hert, maar ook desselfs hoorn hert sterkende is, en inde *Confectio Hyacinthorum*. &c. gebruykt wert, so kunnen wy met regt, de kragt hier van niet tegenspreken: maar dat die eygenschap van tegengift sig so verr' uytstrekken soude, (gelijk sommige voorgeven (datse ook wederstaan soude het *Sublimaat* of *Rottekruyt*. en ander vergif, 't welk door een tweede eygenschap, of hoedanigheyt, te weten, door een knaging der deelen doodet, sulks gelooft hy niet.

Ulysses Aldrovandus verhaalt, dat seker *Jode* te *Venetien* eenen opregten *Een-Hoorn* te koop bragt, waar van hy de proef gaf door een *Cirkel* met den voorsz *Hoorn*, of liever een gedeelte desselfs, opeen *Tafel* te maken, 't welk gedaan zijnde, hy eerst een *Scorpioen*, en namaals een *Spinne* daar in settede, die noyt over desselfs uysterste boort hebben kunnen pafseren, maar zijn, gints en herwaarts kruypende, door d' uytvloeyende kragt, binnen een quartier uyr gestorven. Diergelijke proeve segt *Steph. Rodericus Castrensis* libr. 4. de *Meteor. Microcosm. cap. 4.* selfs van eenen

eenen anderen grooten Hoorn gezien te hebben, de welke een *Portugeesch* Edelman te *Florenzen* aan hem vertoonde, seggende: datse den onder Konink zijnen Neve toebehoorde. En op dat hy bewijsen mogt, dat'et den onvervalschten was, plaatste hy een *Spinne* daar op, dewelke sig schielijk daar van daan sogt te wenden, maar als mense met geweld daar op deê blyven, datse in 't kort, uyt de na-byheyt alleen, van dit tegen-gift, quam te sterven. En getuygt hy wyders gezien te hebben, dat in *Portugaal* veele fenynen, ook door 't been des *Een-hoorns*, sijn tegen gegaan, en overwonnen geworden, versekerende met eenen, dat weynig voorname Heeren, sonder dese kostelijke Gift, uyt *Indien* met sig te brengen, wederom na dit Rijk te huys keerden.

Monardus Tract. de Lap. bezoar, segt: dat hy diergelijke kragt, voortkomende van een stuk des hoorns, te *Siviliën* gezien heeft, waarom hy dan besluyt dat 'er niet ter werelt, so kragtig tegens 't fenijn werkende, gevonden wert, als men maar vanden opregten en waren Hoorn sig dienen kan. En komt ook met hem hier in over een, den Hoog-geleerden *Ficinus libr. de vitâ Cœlitus comparandâ*, dewelke desen Hoorn verborgene en Hemelsche kragten toeschrijft, gelijk ook *Brassavolus*, *Dioscorides*, *Mathiolus*, *Baccius*, en meest alle die gene welke vande *pestilentielle* en quaataardige koortsen geschreven hebben, hoewelse alle getuygen, dat'et een ding is, 't welk selden te bekomen is, en onder der voornamester Vorsten, en magtiger Heeren kostelijkste goederen en schatten gehouden, en geagt wert.

Amatus comm. in Diosc. libr. 1. Enarrat. 52. segt: Datse alle die in *Indien* geweest zijn, getuygen: dat den hoorn des *Een-hoorns* by de Koningen, en Vorsten, aldaar in seer groote waarde gehouden wiert, en dat de *Portugeessche Genees-heeren*, die lang hare konst

in *Indien* goeffent hadden, seyden : dat'er geen kragtiger middel tegens 't fenijn, en besmettelijke koortsen by d'*Indianen*, dan desen hoorn des *Een-hoorns*, gevonden wiert. Hierom is't, dat uyt den selven, van boven met goudt beslagen, de Hooge Stantspersonen, in *Indien* plegen te drinken, op datse (gelijk onder andere, ook den meergemelten *Aelianus* verhaalt) voor 't fenijn, en andere sware siekten, mogen bevryt blijven, en wert ook, tot dien eynde, by de *Moren-landers in Africa*, den Hoorn eens *Een-hoorns* op de Tafels der Koningen gebragt, waar mede d'effels Edel-lieden versoeken, of'er ook eenig fenijn onder de Koninklijke spijs is. So leestmen by *P. Jovius libr. 31 Hist.* Dat *Paus Clemens de VII*, aan *Francroys d'eerste Konink van Vrankrijk*, sodanigen Hoorn heeft geschonken, twee *Cubitus* of ellebogen lang, staande op een gouden gegraveerden voet, op dat hy sig hier door, onder't nuttigen der spijs, van vermengt fenijn versekeren mogt: Tot dien eynde vercierien ook d'*Indiaansche* Groten hare armen met *Brasseletten* of arm-banden, uyt den selven Hoorn gemaakt, gelijk wy in't verhaal van *le Blank*, hier voren aangewesen hebben.

Aloysius Mundella, prijft den selven boven maten tegens de beet van een dollen Hondt, en quetsuyren van andere fenynige en schadelijke Dieren. Geen wonder is'et derhalven dat d'selve, so om sijne seldzaamheyt en schaarsheyt, als wegens sijne uytstokende kragt tegens 't fenijn, dus dier eertijts is verkogt geworden, dat ook den meergemelten, *Baccius pag. mibi 105.* berigt, dat eenige *Hoogduytsche* Kooplieden te *Romen* gekomen zijnde, eenen Hoorn van dit Dier by de voornaamste Grooten aldaar op 90000 kronen gehouden hebben, en dat *Julius de III Paus*, in't *Vaticansche* Paleys, een *Artzeny-buys* opgerigt hebbende, een stuk deses Hoorns voor

12000. guldens vande *Levantsche Koop-lieden* gekogt heeft, van't welk ik weet (segt hy) dat *Augustinus Riccius*, doenmaals *Opper-geenes-beer* vanden voorsz *Paus*, dikwils nu 20 dan 10 asen met Wijn, of eenig ander hert-sterkent water vermengt, in verscheyde ongevallen, met seer groote voorspoet ontrent veele gebruykt heeft, die door toedoen van desen Hoorn groote periculen ontworstelt zijn.

Schoon nu den genoemden Hoorn vande *Visch Nerhval* geen hoorn, maar een *T andt* is, so heeftse niet-te-min hare kragten, de welke veele den selven toegeschreven hebben, die dien voor den opregten *Een-hoorn* wel eer gebruykt hebben. Wy merken, segt *Brown*, fol. 301. inde meeste, so niet in allen, die onder ons gangbaar, en voor kostelijke Hoorns, vermaart zijn, die eygenschap niet, die andere Hoorns gewoon zijn te hebben: dat is, sy en zijn door't *Vier* niet te vermurruwen, met kookken, of weyken, sagt te maken, nog geven weynig *Feley* of slijm van sig, nogte en zijn niet ligt door een *Philosophische calcineringe*, dat is door den damp of wasem van ziedend water, kleyn te krijgen, maar slyten en ryten van malkander, tegens den aart van andere Hoorns. Sulks getuygt ook *Bartholinus Epist. Med. Centur. 1. fol. 100.*

Ik heb (segt den selven *Barthol. Epist. Med. Centur. 2. fol. 579.*) in koortsen met een goede uytkomst 't poeder van dese *T andt*, tot een half vierendeel loots in gegeven, 't welk met een groote kragt 't sweet drijft, en de koorts doet slyten, 't geen wy ook in quaataardige grasserende koortsen, en in een derden-daagse beproeft hebben. En wert ook in andere gebreken, diemen door sweten genesen wil, met even so veel voorspoet, 't poeder van dese geraspte, en daar na sijn gestoten tandt, van binnen gebruykt.

Den selven getuygt ook, *Centur. 2. fol. 662.* dat

Kyperus, eertijts Hoog-voorlezer tot *Leyden*, desen *Hoorn* met seer groot voordeel inde *Pest* gebruykt heeft.

Martinus Forbissenus, de *Navigazione in Regiones Occidentis & Septentrionis*, segt: Dat hy een dode *Vilch* in 't Noorder Gewest gezien heeft, die door de *Baren* der *Zee*, gintsch en hier waarts gesslingert wiert, dragende voor op de *Stern* een regten *Hoorn*, anderhalf elle lang. En dat sommige onder de hare, enige *Spinnen* daar op setteden, dieterstond stierven.

Sommige meynen, dat d'Eyenschappen die d'H. *Schrift*'t *Dier Rem* toeschrijft, alderbest op den *Oryx*, of wilde *Geyt*, souden kunnen toegepast werden.

Maar den *Oryx* is so wel, ja een nog meer onbekent *Dier*, als den eygentlijk genoemden *Een-hoorn*, en wert immers so weynig, so onseker, en verscheyden, van den eersten, als van den laatsten gesproken.

Want voor eerst wert 't woort *Caprea*, in 't algemeen by de *Latinisten* voor alle *Geyt* genomen, en in 't bysonder, werden door 't selve de wilde *Geyten* verstaan, waar van wederom veele en verscheydenen soorten zijn, als namentlijk *Rupicapra*, *Dama*, *Ibex*, *Bubalis*, *Pygargus*, *Capra Strepliceros*, *Dama vulgaris*, *Capra Moschi*, *Bezoardica*, *Oryx* &c.

Aangaande de *Oryges Columella lib. 9. cap. 1.* reket d'felze onder 't geslagte der *Herten*: En *Plinius libr. 8. cap. 53. fol. mihi 151.* onder dat van wilde *Geyten*, soo ook *Franzius in Hist. Animal. Sacra, part. 1. cap. 23. fol. mihi 176.* en *Bochartus cap. 27. fol. mihi 962.*

So dat sommige dit slag van wilde *Geyten Oryx*, sommige *Dorcas*, andere *Bubalis*, *Dama*, *Gazella*, *Ibex*, en so voorts noemen, en men niet regt weet, welk van dese alle, voor den waren *Oryx* gehouden moet werden.

Van den oorspronk, en verblijf-plaats der *Oryges* wert ook seer verscheydentlyk gesproken. So steltse *Herodotus libr. 1v.* onder de *Dieren*, die ontrent het
begin

begin vande Rivier Triton, in Africa gereelt werden.

Datse in dat Deel des Werelts voort-komen, getuygt Plinius libr. x. cap. 73. fol. mihi 192. en Juvenalis Satyra xi. noemt hem den Getulischen Oryx.

Andere dat hy sig in Ethiopia geneert, als Agatharchides, Strabo, Diodorus en Heliodorus.

Plinius libr. 2. cap. 40 fol. mihi 13. segt: Datmen hem ook in Egypten vindt. Gelijk ook *Ælianus de Hist. Animal. libr. 7. cap. 8. fol. mihi 209. en libr. x. cap. 29 fol. mihi 302.*

Daar is ook verschil wegens der selver fatsoen en en maakfel. D'een segt dat hy twee Hoornen, en andere dat hy'er maar eenen heeft. Die hem onder de soorte van Geyten stellen, seggen dat hy twee Hoornen heeft, als Bochartus de *Animalibus Sacrae Scripturae*. Maar Plinius, libr. xi. cap. 46. fol. mihi 216. schrijft dat hy'er maar eenen is hebbende: So doet ook Aristoteles, libr. 2. de *Hist. Animalium*, cap. 1. en libr. 3. de part. *Animal. cap. 2.* Als ook Oppianus de *Venatione libr. 2. versu 445.*

Ælianus de varia Hist. Animal. libr. 14. cap 15 fol. mihi 405. dat hy'er vier heeft, die niet regt opgaan, maar na agteren toe, tot bykans op de schouderen, neêrwaarts zyn hellende, waar door hy de *Damae*, of *Oryges Platycerotes*, dat is met brede en lange Hoornen, schijnt verstaan te hebben.

Fonstonus geeft'er twee af-beeldfels van, maar of die meer na den Oryx, of na den Indiaanschen Ezel, of Onager gelijkenen, derst Aldrovandus (segt hy pag. 86) zelfs niet uyt spreken, en bekent ook aldaar den voornoemden Fonstonus, niet sekens van sijne gedaante te hebben. Gelijk ook Bochartus cap. 27. fol. 966. segt: dat de nature vanden *Ren* (waar door hy den Oryx verstaat) hem niet al te wel bekent is. En pag. 970. schijnt hy den selven twee Hoornen toe te eygenen, hoewel hy sulx niet duydelyk uyt drukt, wanneer hy segt: Den Oryx heeft somtijts maar eenen hoorn.

Sy komen ook niet over een, inde selfstandigheyt vanden Hoorn: *Nierenbergius* segt: *cap. 3. hist. naturalis fol 111.* dat dit Dier lange en vaste Hoornen heeft: en *Bartholinus de Unicornu pag. 70. en 71.* dat die hol zijn, en dat'er verscheyde dingen vanden selven gemaakt werden, als Bogen, Cythers, Fluyten, &c.

D'een segt, dat'et een schrikagtig, blode, en verzaagt Beest is, D'ander dat'et wreet is: welk verschil mijns oordeels daar van daan komt, dat die soort van wilde Geyten, welke twee Hoornen hebben (waar onder sommige den *Oryx* stellen) meer bloed en schrikagtig is, dan den eygentlijk alsoo genoemden *Oryx*, die maar eenen Hoorn heeft, also den selven van een wreeden aart gehouden wert, gelijk *Oppianus libr. 2. de Venatione, versu 446. pag. mihi 66.*, en *Martialis libr. 13. Epigram. 95.* als ook *Plinius libr. 2. cap. 40.* den *Oryx* al t'samen wreet noemen.

Columella libr. 1 cap. 9. segt, dat'et nevens andere Dieren, tot 't gebruyk geslagt wert, met dese woorden: *De wilde Dieren, en Vee, als wilde Geytjes, Dassen, en ook Oryges, en de Gestagten der Hertien, of wilde Zwynen, verstrecken tot de Lekkernijen, en wellusten der Grotten.*

Hier mede komt over een, 't geen *Barthol. de Unicornu fol. mihi 72.* segt: Dat 't lighaam vanden *Oryx* seer gesont en bequaam tot voetsel van 's menschen lighaam is, en dat deselve daarom onder de reyne Dieren 't Volk *Israëls* als eene gebruykkelijke spijs, is aanbevolen geweest, als blijkt *Deuteron. 14. v. 5.*

Dat dese Beesten seer smakelijk van Vleesch geweest zijn, kanmen ook hier uyt besluysten, datse voor *Delicatessen* op der *Romeynen* Tafels eertijts zyn gedischt geworden, als *Juvenalis Satyraxi.* te kennen geeft.

Ten laatsten komen de Beschrijvers vanden *Oryx*
ook

ook niet over een, in deffels lengte of grootte: want *Herodotus* segt, dat hy so groot is als een Os, so ook *Aelianus libr. iv. de Hist. Animal. cap. 15. fol. mibi 405.* En *Oppianus versu 551. libr. 2.* segt, dat hy bykans so groot is als den *Rhinoceros*. Maar *Aristoteles Hist. Animal. libr. 3. cap. 2.* stelt de wilde Geyte onder 't getal der allerkleynste viervoetige Hoornbeesten, seggende: Ik en ken geen kleyn hoorndragent Beest, maar 't allerkleynste dat ik ken, is de wilde Geyte.

Albertus Magnus, segt dat den *Oryx* so groot is als een Bok, en dat hy gebaart is, welk laatste ook *Aelianus libr. 14. cap. xv.* toestaat.

Dus verre vande natuer, en gedaante vande wilde Geeyten, en *Oryx*.

Als men dit alles dan wel overweegt, salmen moeten bekennen, dat 't geen de H. S. vande *Rem* of *Reem* getuygt, niet heel wel op den *Oryx* of wilde Geyte gepast kan werden.

Want uyt de woorden *Balaams, Num. 23. v. 22. en 24. v. 8.* blijkt, dat 't Dier *Rem* teer hoog is, daar nogtans *Aristoteles* en *Albertus Magnus* anders vanden *Oryx* getuygen.

Dat den *Rem* een hogen Hoorn heeft, blijkt uyt de woorden *David's Psal. 92. 11. Gy sult mijnen Hoorn verhogen, als die van een Rem*; Maar 't is bekend dat der Herten Hoornen veel hoger zyn, dan die der wilde Geeyten.

Wel is waar, dat vande Geyt getuygt wert, datse huppelt, dertel, en seer genegen is om te stoten, en dat in dien opsigte, 't geen van *Joseph Deuteron. 33. v. 17.* gesegt wert (*Sijne Hoornen zijn als de Hoornen van een Rem, daar mede sal hy de Volkeren stoten*) op de Geyte soude kunnen geduyt werden: Maar daar wert ook boven dat, een sonderlinge wreetheyt inden *Rem* vereyscht, waarom *David Ps. 22. v. 22.*

verfoekt, verloft te werden vande Hoornen der *Reemins*, daar nogtans vele Geleerde Schrijvers, en d'ervarentheyt lecit, dat de Rhee of wilde Geyte (als wy hier boven vermaant hebben) schuw en bloô is.

't Geen *Job* vande *Rem* segt, dat sijne kragten groot zyn *cap. 39. v. 14.* kan niet geduyt werden op de wilde Geyten, die by gebrek van kragten vande Ploeg bevrijdt zyn. Mogelijk sal yemant seggen, dat den *Oryx* (welke onder 't geslagt der wilde Geyten gerekent wert) wreet en sterk zy. 't Is waar, dat hy wreder en sterker is, als de wilde Geyte, maar van desen wert doorgans getuygt, dat hy niet meer dan eenen Hoorn heeft.

Eyntlijk komen alle Auteurs daar in over een, dat een waren Eenhoorn niet kan gevangen nog getemt werden: Daar 't nogtans blijkt, so uyt de *H. Schriftuur* als elders, dat Herten, Dassen, wilde Geyten, en derhalven ook d'*Oryges*, met Netten, en Honden gevangen werden. *Albertus Magnus* segt dat den *Oryx* ligtelijk te vangen is, met een strik, gelijk *Fonstonus pag. mihi 86.* getuigt, en men vindt by *Athenæus libr. v. fol. mihi 216.* dat inde pragtige *Staty* van *Antiochus*, een Gespan van twee *Oryges* geweest is, en ook by *Horus Apollo libr. 1. cap. 46.* dat d'oude Koningen van *Ægypten* op dat Dier geseten hebben.

Wil nu yemant hier tegen inbrengen, dat uit de twee bovenstaande, enterstond bygebragte Texten der *H. S.* schijnt te blijken, dat den *Rem* twee Hoornen heeft, en derhalven genen Een-hoorn daar onder verstaan kan werden: Den selven sal ik tegemoet voeren, dat *Saadias*, *Kimchius*, *Pomarius*, *Aquinas*, en andere Joden meer, vande latere Eeuwen, den *Rem* voor een Dier met eenen Hoorn beschreven hebben, en moet men 't daar voor houden, dat onder 't getal van vele, aldaar maar een verstaan wert, *per numeri Enallagen*, of verandering van getal: Want
op

Op andere plaatsen wert den selven wederom maar eenen Hoorn toegeschreven, gelijk hier voren geseyt is: Of wanneer *Deuteron. 33. v. 17.* gesegt wert *sijne Hoornen zijn als de Hoornen eens Eenhoorns.* Soo werden daar door verstaan, niet twee Hoornen, op een en 't selve Beest staande, maar verscheyde Hoornen, van die soort der Beesten, die den Eenhoorn genoemt werden: gelijk als meermaal inde H. Schriftuur, de soorten van dingen, in 't meerder getal staan, daar maar een is, of in een enkel getal, daar 'er meer zijn.

Andere zijn'er geweest die gemeynt hebben, dat den *Urus*, by sommige wilden Os genoemt, voor den *Eenhoorn* behoorde gehouden, en genomen te werden, maar de naam van *Urus* is veel verscher, en niet so beroemt, als wel die van den *Eenhoorn*, al lang voor heen geweest is, want van desen heeft *Ctesias* albereyts by't leven van *Artaxerxes Mnemon* vier hondert Jaar voor d' Heere *Christi* Geboorte geschreven, maar den *Urus* heeft geen der *Romeynen* voor *Cesar* gekent, na welken ook weynige, vanden selven enig gewag gemaakt hebben: en inde Schriften der *Oude Grieken* wert gantsch geen vermaan vanden selven gedaan. Daarom segt *Plinius libr. 28. cap. x. fol. mihi 519.* dat de *Grieken* gene *Uros* of *Bifontes* gekent hebben, hoewel de *Boschen* van *Indien* met veel wilde *Ossen* versien zyn, 't welk gene *Uri* of *Bifontes* zijn. 'T en waar men van't algemeen tot 'er bysonder wilde overstappen. 'T en blijkt niet, segt *Bochartus fol. 962.* dat 'er tot nog toe ergens *Uri*, dan alleen in 't *Hartzwaldsche Bosch*, of in plaatsen daar ontrent gelegen, geweest zyn. Waarom ook niemant sig behoeft te laten wys maken, dat desen by *Mosis* tijd, de *Joden* bekent geweest zy: Daar is ook niemant (segd den selven) die schrijft dat *Syryen* en *Palæstina* wilde *Ossen*

voort-brengt. So dat et noodzakelijk is, dat *Moses*, *Job* en *Balaam*, door 't woort *Reem*, een ander Dier verstaan hebben.

En laatstelijk hebben eenige geoordeelt, datmen den *Onager*, of *Woud-Ezel*, voor den opregten *Een-hoorn* moest erkennen. Wel is waar dat den *Hoorn* deses Diers, anders van gedaante is, als die vanden opregten *Een-hoorn*, maar vande kragten deffels tegens 't fenijn, wert met geen minder lof, dan van die des eygentlijk also genoemden *Een-hoorns*, gesproken.

En hoewel de *Woud-Ezel* in groote, met den opregten *Een-hoorn* over een komt, so verschilt hy egter in verscheyde opsigten vanden selven, te weten, in sijn hayr, inde lengte, gladtheyt en verwe van sijnen *Hoorn*, inde voeten, &c. welke alle ook selfs, na 't *Landtschap* daar de selve voortgebragt werden, komen te veranderen, gelijk hier boven gesegt is: Also men gehoornde *Woud-Ezels*, in *India*, *Scythia*, en in *Africa* vindt, gelijk by *Herodotus libr. 4.* en by *Ælianus in Hist. Animal. libr. 10. cap. 40.* te sien is.

Staat ook aan te merken dat de *H Schrift* by *Job 39 v. 8. en 12.* onderscheyt tusschen den *Woud-Ezel*, en den *Een-hoorn* is makende, also dese twee aldaar verscheyde benamingen gegeven werden.

Hier by komt, dat de *Woud-Ezels* levendig gevangen, en tam gemaakt kunnen werden, gelijk *Varrone dere Rusticalibr. 2. cap. 6.* en *Plinius libr. 8. cap. 43.* als ook *Anatolius in Hippiatricis cap. 14.* en andere meer getuygen. 't Welk men vanden *Een-hoorn* niet seggen kan. *Jonstonus de Quadruped. fol. mihi 27 cap. 3.* segt: dat sommige om *Muyl-Ezels* voor te telen, daar toe wilde *Ezels* uytkiefen die eerst getemt zijn, alsoo dit Dier sig seer ligt tam maaken laat, en dat

dat 'et eens getemt zijnde, de eensame plaatsen niet graag wederom soeken sal.

Wilde Ezels (segt *Leo Africanus* fol. 215.) worden vande *Arabiers* inde wildernissen met strikken, en ander tuyg gevangen.

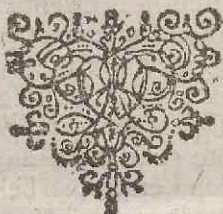
En sulks ontkent ook *Job* cap. 39. niet, want hy leert ons daar alleen, dat de Woud-Ezel vry en ongebonden heen gaat, in welken staat, so lang hy blijft, woont hy in eenzaamheyt, en veragt het gewoel vande Stadt, &c.

En hier mede hoop ik genoeg bewesen te sullen hebben, dat, nog de Tant vande *Visch-Narbual*, voor een Hoorn, veel min voor die van 't viervoetige Dier, eygentlijk Een-hoorn genoemt, moet gehouden werden. Nog ook dat den *Oryx*, of wilde Geyt (so, om dat die gemeenlijk met twee Hoornen beschreven wert, als om dat 'et een schrikagtig en bloð beest is, 't welk sig vangen laat, getemt wert, en op de tafels der Groote gedischt zijnde, voor lekkerny verstrekt) voor den Een-hoorn behoort genomen te werden. Gelijk mede niet den *Urus* of wilde Os, om dat die veel later dan den Een-hoorn, bekend is geworden, nog ook ten laaftten den *Onager* of Woud-Ezel, om dat de H. Schrift onderscheyt tusschen dese twee is makende, en dat ook de selve gevangen en tam gemaakt werden kan. Derhalven ik besluyt, dat den opregten, en eygentlijk also genoemden Een-hoorn, een Dier is, van dese alle verschillende, en dat 'et selve (so vermits de gelijkenissen en afbeeldsels van de natuur deses Beests inde H. S. genomen, als mede wegens d'eyenschappen, rakende desselfs Wreetheyt, Sterkte, Moedigheyt, onbedwingelijke Wildtheyt, ende voorname Kragt en deugt des Hoorns. 't selve Dier inde H. Bladeren toegeschreven; gelijk ook uyt de Gedenk-schriften der Oude en Nieuwe

we Schrijvers, misgaders de getuygenissen der gener, die 't selve met eygene oogen gesien hebben) niet alleen lang voor de Zond-vloet was, maar ook nog huysden ten dage, in wesen is, en voornamentlijk, in *Africa* gevonden wert.

E Y N D E,

REGI-

R E G I S T E R
 DER HONDERT
 S E L D Z A M E
 A A N M E R K I N G E N.

- I. **D**E naden des Bekkeneels na een schrik van een geweken. Pag. 1
- II. Een Kind sonder Herffenen geboren. p. 5
- III. Etter-geswel in 't voorhoofst van een Kind. p. 12
- IV. Een Verswering in 't been des Hoofsts. p. 14
- V. Een affchaving des Bekkeneels. p. 17
- VI. Indrukking van d' Herffen-pan. p. 20
- VII. Sware val op 't Hoofst, sonder been-boor genesen. p. 23
- VIII. Een en de selve Persoon seven en twintigmaal 't Hoofst doorboort. p. 28
- IX. Sware val des Hoofsts, met quetsing der Herffenen. p. 30
- X. Etter-geswel van binnen in 't Hoofst. p. 37
- XI. Etter-geswel in d' holligheden der Herffenen. p. 40
- XII. Steen inde Pijn-appel klier, en Saadt-vaten gevonden. p. 43
- XIII. Een wick van binnen uyt het hoofst door de neus gelost. p. 48
- XIV. Van een versworen Oor-klier. p. 51
- XV. Na een slag op 't hoofst veel waters uyt het Oor gelost. p. 52
- XVI. Gedurige schudding van d'eene zijde door een schrik. p. 57
- XVII. Kraak-benig uytwas aan 't Tant-vleesch. p. 61
- XVIII. Groote menigte bloets uyt een Kies gelost. p. 64
- Cc
- XIX.

R E G I S E R.

- XIX. Bloet uyt de Oog-schelen voortgekomen. p. 65
- XX. Ranula of Kijk-vorsch geswel. p. 67
- XXI. Door een stuk van een Tabax-pijp inde keel hangende, de doot veroorzaakt. p. 70
- XXII. Een Diamant-ring by een Kint ingeslikt, en daar aan gestorven. p. 72
- XXXIII. Een beentje van een Kalfs-bout inde longepup geschoten. p. 74
- XXIV. Schoot van een Roer inde keel. p. 76
- XXV. Etter-geswel inde keel, sonder nat of droog in negen dagen te nuttigen. p. 79
- XXVI. Etter uyt een verswering van buyten aan den bals door de neus gelost. p. 83
- XXVII. Ongeneeslijke heesheyt uyt een kouden dronk. p. 87
- XXVIII. Verscheyde Steentjes uyt de long door een hoest opgelost. p. 89
- XXIX. Quetsuir in 't Borst-been. p. 92
- XXX. Wonde dwers door de Borst. p. 95
- XXXI. Stomheyt, en Lamheyt, na een Quetsuir inde Borst. p. 98
- XXXII. Een Longe sweer in sijn Vlies besloten. p. 100
- XXXIII. Een Swangere Vrouw, op 't laatste van haar dragt twee maal bloet a'getapt. p. 102
- XXXIV. Etter uyt een verswering inde Borst, door de Stoel-gang gelost. p. 104
- XXXV. Etter uyt de Borst voortkomende door de Nieren en Blaas gelost. p. 106
- XXXVI. Schommeling des waters in 't Herte sakje, door 't gehoor van buyten gewaar geworden. p. 111
- XXXVII. 't Hert plat en d'Herte-sak daar aan vast gegroeyt, en de Milt midden in den buyk gevonden. p. 114
- XXXVIII

REGISTER.

- XXXVIII. *Polypus of Slym-prop in 't Hert.* p. 117
- XXXIX. *Een wonde inde gront der Maag genesen.* p. 120
- XL. *De doot na 't eten van Champignons.* p. 124
- XLI. *Swaare toevallen na 't gebruik van een Collo-
quint-Appel.* p. 131
- XLII. *Opium tot een half vierendeel loots ingenomen.* p. 134
- XLIII. *Vande schadelijkheyt, en 't doodelyk vergif des
kruyts, en wortels Oenanthe.* p. 139
- XLIV. *Sterk water gedronken.* p. 150
- XLV. *Een Steenuyt de Lever gesworen.* p. 152
- XLVI. *Etter uyt een swering des Levers, geduyrig
door de Long, en also ter keel, met den hoest uyt-
geworpen.* p. 155
- XLVII. *Gal inde Kinderen door de Poren of rogt-
gaten der Gal-blaas gesegen, en quade toeval-
len daar uyt ontstaan.* p. 156
- XLVIII. *De Milt van een Etter-blaas rontsom om-
vangen.* p. 157
- XLIX. *Een boven-maten groote Milt in een Kind* p. 160
- L. *Beyde de Nieren van onder 't samen gevoegt en ver-
eenigt.* p. 165
- LI. *Water door een Steen des Niers 17 dagen opgestopt.* p. 167
- LII. *D'eene Nier geheel weg gesworen.* p. 199
- LIII. *Een groote Navel-breuk* p. 171
- LIV. *Een Darm-breuk door onagtsaambeyt, voor een
Pest-huyl geopent.* p. 173
- LV. *Van trage Stool-gang.* p. 176
- LVI. *Een aanwas inde Darmen gevonden.* p. 181
- LVII. *Drek-braking door scheursel veroorzaakt.* pag. 185
- LVIII. *Eiter en drek door de Navel geloft.* p. 187

REGISTER.

- LIX. Drekuyt de Kronkel-darm door de Lende geloft. p. 192
- LX. Drek door een Etter-buyl inde Lies quyt geworden. p. 195
- LXI. Verscheyde groene vette bolletjes, door de Stoel-gang geloft. p. 199
- LXII. Slym een wyle tijts, nevens de Stoel-gang geloft. p. 199
- LXIII. Den buyk eens Kints over al volklieren gevonden. p. 202
- LXIV. Kerffe-steenen inde Kyonkel-darm, ontrent een half jaar verborgen gebleven. p. 205
- LXV. En swangre Vrouw, geduyrende een, en deselve Kinder-dragt, negen en veertig maal ter ader gelaten. p. 207
- LXVI. Een Lijf-moeders scheursel. p. 215
- LXVII. Een averegtsfe omkering van 't lighaam des Baar-moeders. p. 220
- LXVIII. Een uyt-rekkelig vande schêe des Lijf-moeders. p. 223
- LXIX. Van een ware, en opregte uyt-sinking des geheel en Lijf-moeders. p. 226
- LXX. Een valsche geboorte van Water-blasen. p. 228
- LXXI. Vrugt in 's Moeders Lighaam verrot. p. 231
- LXXII. Hondcken van een Vrouw geboren. p. 234
- LXXIII. Van een Maagdelyke Mola, of Zuyger. p. 238
- LXXIV. Een Aanwas op de Placenta of hoek des Lijf-moeders, met een vrugje daar in. p. 245
- LXXV. Van Tweelingen, die yder een eyge, en daaren-boven nog een derde gemeene Navel-streng hadden. p. 248
- LXXVI. Maand-stonden tot den dag der baring, geduyrig by gebleven, en daaren-boven, Maand-lyk vernieuwt. p. 251
- LXXVII.

REGISTER.

- LXXVII. Maand-stonden by een Kint van een Jaar. p. 254
- LXXVIII. Een Kraem-vrouw sonder suyvering. p. 256
- LXXIX. Maand-stonden door verstoortheyt uyt beyde de tepels geloft. p. 259
- LXXX. Maand-zuyvering in Mannen door 't Teel-lidt. p. 260
- LXXXI. Quetsuur der Blaas. p. 262.
- LXXXII. Scheur der Blaas. p. 267
- LXXXIII. Spaansche Vliegen hinderlijk aan de Blaase, ook van buyten opgeluyt. p. 269
- LXXXIV. Manlyk Lidt geheel afgeset. p. 271
- LXXXV. De geheele Bal-zak door een versterving weg-gerot. p. 275
- LXXXVI. Een ondoorboorde Schaft eens Kints. pag. 277
- LXXXVII. Een Ficus Cancrofus, of Kanker-vijg in 't binnenste deel van den hals des Lijf-moeders. p. 280
- LXXXVIII. Een Kanker inde water-gang van een Vrouw. p. 283
- LXXXIX. Den Anus, of Aars door een vuyl gesweer weggevreten. p. 284
- XC. Een Steen door een gesweer ontrent de Lies geloft. p. 286
- XCI. Een Steen door de Lies quyt geworden. p. 289
- XCII. Steenen beneden de Lies uytgestworen. p. 290
- XCIII. Hayr in een Etter-geswel. p. 292
- XCIV. Een Beenig uytwasch. p. 294
- XC V. Door-boring van een Scheen-been met een spleet. p. 297
- XCVI. Het geheel Scheen-been door een bederving weggevreten. p. 299
- XC VII. Knie schijf over langs van een gebroken. p. 302

R E G I S T E R.

- XCVIII.** De *Knie-schijf* over-dwers gebroken. pag. 303
XCIX. Een *Kint* sijgt geduyrig sijn met *Pest-besmette* Moeder, en blyft onbeschadigt. p. 305
C. De doot na de beet van een dulle *Kat* gevolgt. p. 307
Aan-hangsel rakende de 58. *Aanmerking.* p. 349
Toe-gift op de *Aanmerkingen*, aangaande den *Een-hoorn.* p. 353

E Y N D E.

ERRA-

E R R A T A:

- Pag. 4 linea 30 na, *leest ja.*
 pag. 9 linea 15 voor, *leest voort.*
 pag. 10 lin. 35 Scabbanus, *leest Scavans*
 pag. 25 lin. 18 commotie Cirebri, *leest commoti Ce-*
     rebri.
 pag. 27 lin. 20 geen'er, *leest 't geen'er geschiet.*
 pag. 30 lin. 1 geraakt zijn, *leest geraakt te zijn.*
 pag. 34 lin. 4 begofte, *leest begon.*
 pag. 35 lin. 15 bevonden, *leest bevonden heeft.*
 pag. 41 lin. 26 in canalen of sleuven, *leest inde cana-*
     len, of buyfen.
 pag. 56 lin. 12 of een vat, eenige veselen of gescheurt,
     leest of een vat, of eenige veselen gescheurt.
     en lin. 5 haar na dat, *leest na dat haar. en*
     lin. 21 bullekak, *leest bullebak.*
 pag. 109 lin. 34 d'uytsuir-ader, *leest uytstuijg-ader.*
 pag. 126 lin. 8 verscheyhe, *leest verscheyde, en lin. 28*
     anderfluts, leest andersints.
 pag. 133 lin. 32 vogen, *leest vogten.*
 pag. 142 lin. 27 aldermist, *leest alderminst.*
 pag. 146 lin. 23 vast hangen, *leest steel vast hangen.*
 pag. 159 lin. 32 of datse, *leest datse.*
 pag. 166 lin. 35 kleye, *leest kleyne.*
 pag. 172 lin. 6 't onstutten, *leest 't onderstutten.*
 pag. 179 lin. 14 maar dit schijnt, *leest maar eenige de-*
     deser genoemde voorvallen schijnen.
 pag. 184 lin. 12 voor 52, *leest 60. en lin. 13 gedaan*
     hebben, leest doen.
 pag. 186 lin. 11 bostenste, *leest bovenste.*
 pag. 223 lin. 1 van scheê, *leest vande scheê.*
 pag. 239. lin. 18. voor Philip. Hoëchsteterus Obl.
     Medic. dec. 6. pag. mihi 697, *leest Th. Bar-*
     tholin. Hist. Anatom. centur. 1. Hist. 67.
     pag. mihi 142.
 pag. 252 lin. 27 wat, *leest want.*